

T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

BİD'AT KONUSU ÖZELİNDE ÇAĞDAŞ SELEFİLERİN
HADİS ANLAYIŞI

ABDULLAH İNANIR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
PROF.DR. FİKRET KARAPINAR

KONYA-2024

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdullah İnanır		
	Numarası	20810601130		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Hadis Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Bid'at Konusu Özelinde Çağdaş Seleflerin Hadis Anlayışı			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Abdullah İnanır

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdullah İnanır		
	Numarası	20810601130		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Hadis Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Fikret Karapınar		
Tezin Adı	Bid'at Konusu Özelinde Çağdaş Selefilerin Hadis Anlayışı			

ÖZET

Resûlullah'ın (s.a.v.) vefatıyla beraber İslam dünyasında fitneler ve bid'atlar çıkmaya başlamıştır. Bu bid'atlar, günümüze kadar artarak devam etmiştir. Resûlullah'ın (s.a.v.), dalalet (doğru yoldan ayrılma) olduğunu haber verdiği bid'atlar, ümmet için her dönemde imtihan vesilesi olmuştur. Bid'atlarla en güzel mücadele Hz. Peygamber'in (s.a.v.) en hayırlı nesiller, buyurduğu Selef-i Sâlihîn döneminde verilmiştir. Müslümanlar için altın çağ olarak kabul edilen bu dönem, her zaman aranan ve özlenen nesil olmuştur. Zaman ilerleyip fitneler ve bid'atlar artıkça Müslümanlar çareyi Selef-i Salihîn'in izinden gitmekte bulmuştur. Kimi zaman da Selef-i Sâlihîn dönemi istismar edilmiş şahsi fikirler için öznel yorumlarla aslından koparılmıştır. Kendini Selefe nispet eden bazı guruplar dini bid'atlardan arındırmak, Selef-i Sâlihîn dönemine döndürmek için bid'at ehli gördükleri bazı Müslümanlarla mücadeleye girmişlerdir. Bu mücadele bazen fikrî sahada bazen de cihad adını verdiklerini savaş meydanlarında olmuştur. Müslümanların büyük bir çoğunluğunun yüzyıllardır uyguladıkları bazı davranışlar, Selefiler tarafından bid'at görülmüştür. Bu çalışmada, Selefilerin, hadislerden birtakım deliller ileri sürerek bid'at kabul ettikleri bazı konular, sünnet ışığında değerlendirilmiştir. Böylelikle bu uygulamaları, bid'at kategorisinde değerlendirmenin, ne ölçüde sünnete uygun olduğu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Selefilik, Bid'at, Tevessül, Kandil.

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	Abdullah İnanır		
	Student Number	20810601130		
	Department	Basic Islamic Sciences / Department of Hadith		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Fikret Karapınar		
Title of the Thesis/Dissertation	Contemporary Salafis' Understanding of Hadith in the Issue of Bid'at			

ABSTRACT

With the death of the Messenger of Allah (peace be upon him), seditions and innovations started to emerge in the Islamic world. These bid 'ats have continued to increase until today. The bid 'at (innovation), which the Messenger of Allah (pbuh) announced as misguidance, has been a test for the Ummah in every period. The best struggle with bid 'ats is the most propitious generation of the Prophet (pbuh), it was given in the period of Salaf-i Salihîn, which he commanded. This period, which is considered as the golden age for Muslims, has always been the generation sought and missed. As time passed and seditions and bid 'at increased, Muslims found the solution to follow Salaf-i Salihî. Sometimes, the Salaf-i Sâlihîn period was abused and cut off from the original with subjective interpretations for personal ideas. Some groups who attribute themselves to Salafism have entered into a struggle with some Muslims who they consider as the hand of bid 'at in order to cleanse the religion from bid 'at and return it to the period of Salaf-i Salihîn. This struggle has sometimes been on the intellectual field and sometimes on the battlefields, which they call jihad. Some of the behaviors that the vast majority of Muslims have practiced for centuries have been seen as bid 'at by the Salafists. In this study, some issues that the Salafists accepted bid 'at by putting forward some evidence from the hadiths were evaluated in the light of sunnah. Thus, the extent to which the evaluation of these practices in the category of bid 'at is suitable for sunnah was examined.

Key Words: Hadith, Salafism, Bid'ah, Tawassul, Qandil Nights

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
KISALTMALAR	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1
I.ARAŞTIRMANIN KONUSU	2
II.ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI.....	2
III.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI VE PROBLEMLERİ.....	4
IV. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

SELEFİLİK ve BİD'AT KAVRAMLARI

1. Selefilik	9
1.1. Sözlük ve Terim Anlamı	9
1.2. Selef-i Salihîn Kavramı.....	12
1.3. Ahmed b. Hanbel ve Ehl-i Hadis'in Seleflikle İlişkisi.....	14
1.4. İbn Teymiye ve Selefilik.....	17
1.5. Selefilik-Vehhabilik İlişkisi	19
1.5.1. Muhammed b. Abdülvehhâb'ın (ö. 1206/1792) Hayatı	19
1.5.2. Muhammed b. Abdülvehhâbın Fikirleri	22
1.5.3. Vehhâbilik	25
1.6. Çağdaş Selefî Alimler	28
1.6.1. Abdülaziz b. Bâz	28
1.6.2. Nâsirüddin el-Elbâni.....	30
1.6.3. Muhammed b. Sâlih el-Useymîn	33
1.6.4. Salih b. Fevzân	34
1.7. Selefiliğin Karakteristik Özellikleri	35
1.2. Bid'at	37
1.2.1. Sözlük Anlamı.....	38
1.2.2. Terim Anlamı	39
1.2.3. Geniş Anlamıyla Bid'at.....	40
1.2.3.1. Sünnetten Delilleri.....	43

1.2.3.1.1. Hz. Ömer'in "Ne Güzel Bid'at" Tabiri.....	43
1.2.3.1.2. İslam'da Yeni Bir Çığır Açma.....	45
1.2.4. Dar Anlamıyla Bid'at.....	46
1.2.4.1. Sünnetten Delilleri.....	48
1.2.4.1.1. "Sünnetime Sarılın" Hadisi.....	48
1.2.4.1.2. "Her Bid'at Dalalettir" Hadisi	50
1.2.5. Bid'at'ın "Hasene-Seyyie" Olma Yönünden Taksimi	51
1.2.5.1. Bid'at-ı Hasene	52
1.2.5.2. Bid'at-ı Seyyie.....	53
1.2.6. Bid'atın "Hakiki ve İzâfi" Olma Yönünden Ayrımı	55
1.2.7. Ehli Bid'at Kavramı	56
1.2.8. Hadis Usûlünde Bid'at (Bid'atu'r-Râvi).....	57
1.2.9. Sünnet Bid'at İlişkisi.....	61
1.2.10. Selefilerin Bid'at Telakkileri.....	63

İKİNCİ BÖLÜM

SELEFİLERİN HZ. PEYGAMBER ÖZELİNDE BİD'AT ANLAYIŞI

2.1. Tevessül	68
2.1.1. Sözlük ve Terim Anlamı	68
2.1.2. Selefilerin Tevessüle Yaklaşımı.....	69
2.1.3. Tevessülle İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi	74
2.1.3.1. Kişilerle Tevessül	74
2.1.3.1.1. Hz. Ömer'in Hz. Abbâs ile Tevessülü.....	75
2.1.3.1.2. Âmâ Sahâbînin Peygamberimizle Tevessülü.....	80
2.1.3.1.3. Namaza Giderken Duâ Eden Kişinin Tevessülü	86
2.1.3.1.4. Resûlullah'ın (s.a.v.) Muhacirin Fakirleriyle Tevessülü	87
2.1.3.1.5. Hz. Adem'in Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Tevessülü	89
2.1.3.1.6. Resûlullah'ın (s.a.v.) Kabrinde Tevessül Eden Adam.....	91
2.1.3.1.7. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Önceki Peygamberlerle Tevessülü	93
2.2. Resûlullah'ın (s.a.v.) Kabrini Ziyaret Etmek	95
2.2.1. Konuyla İlgili Rivayetler ve Değerlendirilmesi	97
2.2.1.1. Peygamberlerin Kabrini Mescit Edinmek	97
2.2.1.2. "Kabrimi Bayram Yerine Çevirmeyin" Hadisi	99

2.2.1.3. “Yalnız Üç Mescid İçin Yolculuğa Çıkılır” Hadisi.....	104
2.2.1.4. Resûlullah’ın Kabrini Ziyaret Etmenin Faziletine Dair Rivayetler.....	109
2.2.1.4.1. Resûlullah’ın (s.a.v.) Kabrini Ziyaret Edene Şefaath Etmesi	110
2.2.1.4.2. Hac ve Resûlullah’ın (s.a.v.) Kabrini Ziyaret	112
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
SELEFİLERİN MÜBAREK ZAMAN ANLAYIŞI	
3.1. Rebûlevvel Ayı.....	119
3.1.1. Mevlid Gecesi	120
3.1.1.1. Selefilerin Konuya Yaklaşımı	122
3.1.1.2. Konuyla İlgili Rivayetler ve Değerlendirilmesi.....	125
3.1.1.2.1. “Hıristiyanların İsa’yı Övdüğü Gibi Beni Övmeyin” Hadisi	125
3.1.1.2.2. Ebû Leheb’in Süveybe’yi Azat Etmesi	128
3.2. Receb Ayı	132
3.2.1. Receb Ayına Özel İbadetler	134
3.2.1.1. Selefilerin Yaklaşımı	134
3.2.1.2. Receb Ayında Oruç Tutmayı Yasaklayan Rivayetler	135
3.2.1.3. Receb Ayında Oruç Tutmanın Faziletine Dair Rivayetler	138
3.2.1.3.1. Resûlullah’ın (s.a.v.) Receb Ayında Çok Oruç Tutması	140
3.2.1.3.2. Receb Ayındaki Orucun Bir Yıllık Oruca Eşit Olması	141
3.2.2. Regaib Gecesi.....	145
3.2.2.1. Regaib Gecesinin Hükümü	146
3.2.2.1.1. Regaib Namazı.....	147
3.2.3. Mi’rac Gecesi	151
3.2.3.1. Selefilerin Yaklaşımı	152
3.2.3.2. Mi’rac Gecesinin Hükümü	154
3.3. Şaban Ayı	155
3.3.1. Berat Gecesi	156
3.3.1.1. Selefilerin Yaklaşımı	157
3.3.1.2. Konuyla İlgili Rivayetler ve Değerlendirilmesi	158
SONUÇ	166
BİBLİYOGRAFYA	171

KISALTMALAR

b.	:	İbn (oğlu)
bk.	:	Bakınız
c.	:	Cilt
c.c.	:	Celle Celâluhu
d.	:	Doğum Tarihi
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H	:	Hicrî
M	:	Miladî
ö.	:	Vefat Tarihi
ör.	:	Örnek
r.a.	:	Radıyallâhu anh
s.a.v.	:	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
s.	:	Sayfa
vb.	:	Ve benzeri

ÖNSÖZ

Bid'atlar sünnetin yaşanmasını engelleyen en büyük etkenlerden biridir. Çünkü bazı rivayetlerde geldiği üzere her bid'at bir sünneti öldürmektedir. Bid'atların yaygınlaştığı toplumlarda, sünnetler unutulur. Sünnetin ihya edildiği toplumda ise bid'atlara rastlanmaz. Bid'atlarla mücadele etmenin gerekli olduğu kadar bid'atları doğru tespit etmek de önemlidir. Bid'atlara karşı en iyi mücadelenin verildiği dönem, Selef-i Sâlihîn dönemi olmuştur. Kendilerini bu kutlu döneme atfeden Selefîlerden de bid'atların belirlenmesi ve bid'atlarla mücadele hususunda onlar gibi hassas davranması beklenmektedir. Çünkü Selef-i Sâlihîn takındığı tutumla ümmetin ayrışmasını engelleyip vahdetini sağlamıştır.

Selefîlerin bid'at konusunda sergiledikleri keskin çıkışlar çoğu zaman ümmetin ittihadından çok ihtilafına vesile olmuştur. Kalplerdeki sevginin azalmasına, gönüllerdeki kardeşlik bağının kopmasına sebep olmuştur. Bid'at ve selef kavramları doğru anlaşıldığında, rehber de sünnet olduğunda, Müslümanların bid'atların dalaletinden ve ihtilaflardan kurtulmaları mümkündür. Müslümanların büyük bir çoğunluğunun uyguladığı bazı davranışlar Selefîler tarafından bid'at görülmüştür. Çalışmamızda bid'at olarak görülen bu konular ele alınmış Selefîlerin ve diğer alimlerin konuyla ilgili görüşleri, sünnetten deliller ışığında incelenmiştir. Böylelikle Selefîlerin bid'at telakkilerinde doğruya ne ölçüde isabet ettikleri değerlendirilmiştir.

Tezin hazırlanmasında destek ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam sayın Prof. Dr. Fikret Karapınar'a şükran ve saygılarımı sunuyorum. Kıymetli eleştirileri ve önerileriyle eksiklikleri gidermemi sağlayan jüri üyeleri Prof. Dr. Mehmet Eren ve Doç. Dr. Musa Erkaya hocalarıma emeklerinden ötürü şükranlarımı sunuyorum. Lisans ve yüksek lisans eğitimlerimde, yaklaşımları ve öğretimleriyle bana hadis ilmini sevdiren, bilmediklerimi öğreten Doç. Dr. Taha Çelik, Prof. Dr. Adil Yavuz ve Prof. Dr. Ömer Özpınar hocalarıma da müteşekkirim.

Tezi hazırlarken zaman zaman ihmal etmek zorunda kalsam da dua ve sabırlarıyla yanımda olan aileme, süreçte destek ve yardımlarını esirgemeyen kıymetli dostlarıma da ayrıca minnettarım. Tezimi kaleme aldığım sırada meydana gelen, "Asrın Felaketi 6 Şubat Depremleri"nde hayatını kaybedenleri rahmetle yâd ediyor, geride kalıp her şeye rağmen hayata tutunanlara sağlık, huzur ve mutluluklar diliyorum.

Abdullah İNANIR

HATAY, 2024

GİRİŞ

Resûlullah'ın (s.a.v.) vefatıyla birlikte İslam toplumunda birtakım fitneler çıkmaya başlamıştır. Hz. Osman'ın (r.a.) şehit edilmesiyle fitneler daha da ayyuka çıkmıştır. Bu dönemde “bid’at” kavramının kullanımı daha da yaygınlaşmıştır. İlerleyen süreçlerde fitneler ve bid’atlar azalmamış günden güne daha da yaygınlaşmıştır. Tarihsel süreçte görülmüştür ki bid’atlarla en etkili mücadele “Selef-i Salihîn” döneminde verilmiştir. İslam'ın en safiyane yaşandığı dönem olarak da bu dönem gösterilmiştir. Bu yüzden Müslümanlar İslam'ı onlar gibi yaşama gayesinde olmuşlardır ve bu dönem gönüllerde özlenen çağ olarak kalmıştır.

Gönüllerde yer edinen ve ümmet tarafından genel kabul gören bu çağ zamanla istismar edilmiştir. Bazı guruplar kendi fikirlerini desteklemek için Selef-i Salihînin kendileri gibi düşündüğüne dair rivayetler uydurmuştur. Kimi zamanda kendilerini haklı göstermek için Selef-i Salihînin görüşlerini bağlamından kopararak kendi fikirlerine göre yorumlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinde kurulan Suudi Arabistan devletinin dini temelleri Muhammed b. Abdülvehhâb tarafından atılmıştır. Muhammed b. Abdülvehhâb'ın fikirleri üzerine bir İslam inancı oluşturulduğu için bu grup Vehhâbî olarak isimlendirilmiştir. Ancak bu isimlendirmeyi kabul etmeyip biz “Selef-i Salihin”in yolundan gidiyoruz diyerek kendilerini “Selefi” olarak tanıtmışlardır. Sıklıkla kullandıkları kavramların başında “bid’at” kavramı gelmektedir. Müslümanların çoğunluğunun yüzyıllardır uyguladığı birçok davranış, onlara göre çirkin bir bid’attır. En önemli şiarlarından biri “bid’atlarla mücadele” olan Selefiler/Vehhâbiler zaman zaman fikri mücadelenin dışına çıkarak bid’atçı gördükleri Müslümanlarla savaşmışlardır. Böylece “bid’at” kavramı kullanılarak müslüman kanı dökülmüştür.

Günümüzde yeknesak bir Selefilikten söz etmek mümkün değildir. Günümüzdeki Selefilerin büyük bir kısmı Suudi Arabistan'ın resmi inancı olan Selefilik'ten (Vehhâbilik) etkilenmiştir. Bunda zengin yer altı kaynaklarına sahip Suudi devletinin “tebliğ” adı altında fikirlerini yayma düşüncesi etkili olmuştur. Bununla beraber fitnelerden uzak durarak gerçek anlamda “Selef-i Salihîn”in izinden

gitme gayretinde olan mu'tedil Selefilerden bahsetmek de mümkündür. Çalışmamızda zikredilen mu'tedil Selefiler değil Vehhâbi/Selefiler ve onlardan etkilenenlerin ortaya koyduğu bid'at anlayışı incelenecektir.

I.ARAŞTIRMANIN KONUSU

İslam toplumunun çoğunluğu tarafından uygulan bazı davranışlar, Selefiler tarafında çirkin bir bid'at olarak görülmüştür. Bu da ümmet arasında derin ihtilaflara sebebiyet vermiştir. Bu yüzden çalışmamızda Selefiler ile diğer alimler arasında ihtilaflı olan konular seçilmiştir. Araştırmanın temelini teşkil eden “Selefilik” ve “Bid'at” kavramları analiz edilmiştir. İstismara ve yanlış kullanıma müsait olan bu kavramların doğru anlaşılması hedeflenmiştir. Sonraki bölümlerde “Selefilerin Hz. Peygamber Özelinde Bid'at Anlayışı ve Selefilerin Mübârek Zaman Anlayışı” başlıkları altında ihtilaflı konular ele alınmıştır. Selefilerin ve diğer alimlerin görüşlerine yer verilmiştir. Selefilerin kendilerini nispet ettikleri “Selef-î Salihîn”in görüşlerine yer verilerek Selefilerin kaynak anlamında kimi referans aldığı irdelenmiştir.

II.ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Allah Teâla, Kur'an-ı Kerim'de “Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız” buyurmaktadır. Ne var ki bu ayetin hilafına, Müslümanların arasında birlik değil ayrılık, kardeşlik değil adavet söz konusudur. Bu ayrılıklar tarihte; münafıklar, ajanlar ve Müslümanların taassubu sebebiyle meydana gelmiştir.

Yakın tarihte Seleflerin ortaya koyduğu bazı fikirler Müslümanlar arasında ihtilafa sebebiyet vermiştir. Seleflerin yalnızca kendilerinin “Selef-i Sâlihîn” izinde olduğunu, kendi inanç/düşünce sistemleri dışındaki inanç ve fikirlerin batıl olduğunu düşünmeleri; zihinlerinde oluşturdukları İslam inancı dışındaki her türlü davranış sahibini “Kafir”, “Müşrik” ve “Bid’at Ehli” olarak görmeleri bu ihtilafların temel sebeplerindendir. Seleflerin tebliğ adını verdiği, kendileri gibi düşünmeyen Müslümanlara karşı vermiş oldukları mücadele, zaman zaman fikir sahasından çıkarak savaş meydanlarına geçmiştir. Kimi zaman da bu fikirler “DAEŞ”, “Boko Haram” gibi “Radikal Selefler” tarafından terör propagandası olarak kullanılmıştır.

Çalışmamızda ise “Radikal Selefler” ya da “Mu’tedil Selefler”e değil günümüzdeki Seleflerin çoğunluğu tarafından genel kabul görmüş, fetvaları kaynak olarak gösterilen alimlerin görüşlerine yer verilecektir. Selefler “müşrik”, “kâfir” gibi kavramları kullanırken altını genelde Kur’an’dan aldıkları delillerle doldürmüşlardır. Ancak “bid’at” kavramının kullanılmasında ve bid’at olduğunu iddia ettikleri konuların belirlenmesinde kaynakları hadisler olmuştur. Bu yüzden Selefî alimlerin görüşleri ışığında, bid’at konusu örnekliğinde; Seleflerin hadisleri anlayışı, yorumlaması ve delil olarak kullanması incelenecektir.

Sünnetin doğru anlaşılması, İslam’ın doğru yaşanması için elzemdir. Seleflerin bid’at anlayışı, sünneti anlayıp yorumlamanın bir tezahürüdür. Tezimizde Seleflerin bu anlama ve yorumlamayı ne ölçüde doğru yaptıkları, diğer alimlerin aynı konudaki hadisleri nasıl anlayıp yorumladıkları karşılaştırılarak incelenecektir. Böylelikle Seleflerin, fikirlerinde ne ölçüde isabet ettikleri değerlendirilecektir.

Amacımız bid’atla ilgili hadislerin ve bid’at olduğu iddia edilen konuların sünnete uygun; anlaşılmasına, yorumlanmasına ve hüküm çıkarılmasına küçük bir katkı sunmaktır. En azından konuyla ilgili ihtilafların göz önüne alınarak başka birine kolayca “Ehli bid’at” denmemesine vesile olmaktır. Diğer taraftan da üzerinde ihtilaf olan ve bid’at olma ihtimali barındıran davranışlarda daha dikkatli olunmasıdır.

III.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI VE PROBLEMLERİ

Selefilğin çok boyutlu bir yapıya sahip olduğundan bahsetmek mümkündür. Özellikle günümüzdeki Selefler arasında ihtilaflar mevcuttur. Birçok konuda birbirilerini tenkid, hatta tekfir etmektedirler. Bu yüzden Seleflerin tamamını temsil eden bir yekpare kitleden söz etmek mümkün değildir. Kimi zaman ihtilaf etmedikleri konuları belirlemek de zordur. Araştırmamızda Seleflerin kendi aralarında bid'at olduğu hususunda ittifak ettikleri konular seçilmiştir.

Bid'at kavramının ümmetin önde gelen alimleri tarafından da farklı farklı ele alındığı düşünüldüğünde, bir konuya bid'at ya da bid'at değildir demek oldukça zordur. Aynı zamanda tezimizde çalışılan konular, her biri tez olarak çalışılma hüviyetine sahip konulardır. Bu yüzden tezimizin çalışılma yelpazesi oldukça geniştir. Bu da uzun bir zaman ve geniş bilgi verileri gerektirmektedir.

Araştırmamızda yanıt aradığımız başlıca sorular ise şunlardır:

1. Selefilik ve bid'at kavramları neyi ifade etmektedir?
2. Günümüzdeki Selefler, kendilerini nispet ettikleri “Selef-i Sâlihîn” ve Ehli Hadis ile aynı düşüncede midir? Sünneti anlama, yorumlama ve hüküm çıkarma metotları arasında bir benzerlik var mıdır?
3. Seleflerin bid'at kabul ettikleri konularla ilgili hadisler nelerdir? Bu hadisler Selefler ve diğer alimler tarafından nasıl anlaşılmıştır?
4. Seleflere göre bid'at olan konular alimlerin çoğunluğuna göre de bid'at mıdır?
5. Bid'at kavramıyla ilgili hadisler nelerdir ve bid'at kavramı, önde gelen alimler tarafından nasıl yorumlanmıştır?
6. Seleflerce bid'at kabul edilen “Tevesşül, Kandil geceleri, Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret için yola çıkmak” gibi konular gerçekten sakınılması gereken bid'atlar mıdır?

IV. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Selefilik ve Bid'at konuları kavramsal olarak ele alınmıştır. Selefilik başlığı altında, Seleflerin çoğu kez benzetildiği Selefilik/Ehl-i Hadis-Selefi-i Sâlihîn-Hanbelilik-İbn Teymiyye-Vehhâbilik ilişkisi üzerinde durulmuştur. Böylelikle Selefliğin daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Bid'at başlığı altında da bu kavramın sünnette nasıl geçtiği ve alimlerin bu kelimeyi nasıl anlamlandırdığı üzerinde durulmuştur. Bid'atla ilişkili kavramlara da yer verilerek bid'at kavramı detaylıca ele alınmaya çalışılmıştır. Böylelikle bid'at kelimesinin tek bir yönüyle ele alınarak bir konu için kolayca "bid'at" demek yerine diğer anlamlarını da göz önüne alarak hüküm vermenin önemi vurgulanmak istenmiştir.

Geriye kalan bölümlerde ise ümmetin çoğunluğu tarafından uygulanırken Selefler tarafından bid'at kabul edilen konular ele alınmıştır. İkinci bölümde "Tevesül ve Hz. Peygamber'in Kabrini Ziyaret Etme", üçüncü bölümde "Receb, Şa'ban ve Rebiülevvel ayındaki mübarek geceler" konularıyla Seleflerin hadis anlayışı ve bu konularla ilgili hadisler ve çıkarılan hükümler incelenmiştir.

Her başlık altında ilgili kavram tanıtılmış sonrasında da Seleflerin görüşlerine yer verilmiştir. Daha sonra hem Seleflerin görüşlerini desteklemek için kullandıkları rivayetler hem de Seleflerin görüşlerinin aleyhinde kullanılan rivayetlere, "Konuyla İlgili Rivayetler ve Değerlendirilmesi" başlığı altında yer verilmiştir. Bu başlık altında sırasıyla şu yöntem takip edilmiştir: "Hadislerin Arapça metni> Tercümesi> Hadisin hükmünün belirtilmesi (mevzu/zayıf/sahih gibi)> Seleflerin hadisle ilgili yorumları> Selefilere verilen cevaplar> Muhaddislerin hadise yaptığı şerhler> Önde gelen alimlerin konuyla ilgili yorumları> Konunun bu veriler ışığında değerlendirilmesi"

Seleflerin fikirleri ifade edilirken kendi kaynakları kullanılmıştır. Görüşleri ikincil kaynaklar üzerinden verilmemiştir. Genel olarak Elbâni, İbn Bâz, Useymîn gibi alimlerin görüşlerine yer verilse de Vehf b. Kahtânî, Muhammed b. Selmân, Salih b. Fevzân gibi başka Selefi alimlerin de görüşlerine yer verilmiştir. Fikirlerinin Seleflerin büyük çoğunluğu tarafından genel kabul edilmesi ve Selefi camiada daha

meşhur olmaları sebebiyle İbn Bâz, Elbânî ve Useymîn'in görüşlerine daha çok yer verilmiştir. Çalışmamızda önde gelen Selefi alimler arasında konuyla ilgili bir ihtilafa rastlandığında, bu ihtilaf belirtilmiştir. Seleflerin, fikirlerini ve fetvalarını tartışması kabul ettikleri İbn Teymiyye'nin konuyla ilgili görüşlerine de Seleflerin fikirleriyle birlikte yer verilmiştir. Çünkü İbn Teymiyye onlar için başlıca kaynaklardandır. Ve konuyla ilgili fikirlerini desteklemek için delil olarak İbn Teymiyye'nin görüşlerini göstermektedirler. Bazı konularda, İbn Teymiyye'den farklı düşündükleri ya da ondan daha müteşeddit davrandıklarına değinilmiştir.

Çalışmamızda nitel araştırma yöntemlerinden, dokümantasyon (doküman tahlili) yöntemi kullanılmıştır. Kullanılan başlıca kaynaklar ise aşağıda yer verilmiştir.

Bazı terim ve kavramların tanımlamasında Arapça ve Türkçe lügatlara başvurulmuştur. Bunların yanında Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'den de sıklıkla istifade edilmiştir. Selefliğin tarihi ve kavramsal yapısıyla ilgili başvuru eserlerden bazıları şunlardır: Muhammed Saîd Ramazan el-Bûtî, *es-Selefiyye Merhaletun Zamaniyyetun Mübareketun Lâ Mezhebûn İslamî*. Abdullah b. Abdulhamîd el-Eserî, *El-Vecîz Fî Akîdeti's-Selefi's-Sâlih (Selefi Sâli hîn Ehl-İ Sünnet Ve'l-Cemaat Akîdesi)*, çev. Ahmet İyibildiren, Bekir Altun, *Tarihsel ve Güncel Boyutlarıyla Selefilik-Vehhâbilik ve Türki ye'de Selefilik*, Ferhat Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik: Genel Karakteristiği Ve Günümüzdeki Motivasyonları*, Mehmet Ali Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a: Suudi Arabistan ve Vehhâbilik*, Muhammed b. Abdullah b. Süleyman es-Selmân, *Da'vetü's-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb ve Eserühe fî'l-Alemi'l-İslamî*.

Bid'at kavramının anlaşılması için genel lügat eserlerinin yanında başvuru başlıca kaynaklar şunlardır: Saîd b. Nâsir el-Ğâmidî, *Hakîkatü'l-Bid'ati ve Ahkâmühâ*, Süyûtî, *Hakîkatü's-Sünneti ve'l-Bid'a*, Şâtıbî, *el-İ'tisâm*, Ebû Şâme, *El-Bâ'is 'alâ Inkâri'l-Bida' ve'l-Havâdis*, Ali Çelik, *Kavram Ve Mahiyet Olarak Sünnet Ve Bidat*, Ali Mahfûz, *el-İbda' fî medâri'l-İbtida'*, el-Makdisî, *El-Emr Bi'ttibâ'i's-Sünen Ve'ctinâbi'l-Bida*.

Seleflerin konuyla ilgili fikirlerini sunmak için referans alınan kaynaklar: Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, *Ahkâmü'l-Cenâiz- et-Tevevül Envâuhu ve Ahkâmuhu*, el-Cezâirî, *el-İnsâf fî mâ Kîle fi'l-Mevlid mine'l-Guluv ve'l-İchâf*, Vehf el-Kahtânî, *Nûru's-Sünne ve Zulumâti'l-Bid'a fî Dav'i'l-Kitâb ve's-Sünne- Mevâkifu'l-Ulemâ abri'l-Usûr fi'd-Da'veti ila'llahi Teâlâ*, Abdulaziz b. Abdullah İbn Bâz, *Fetâvâ Nûr ala'Darb*, Useymîn, *Mecmû'u Fetâvâ ve Resâil*, Sâlih b. Fevzân b. Abdullah el-Fevzân, *İ'ânetü'l-Müstefid bşerhi Kitâbü't-Tevhîd*, Abdullah b. Abdülaziz b. Ahmed et-Tüveycrî, *Bida'u'l-Havliyye*, Muhammed b. Abdüsselâm Şukayrî, *es-Sünen ve'l-Mübtedi'âti'l-Müte'alleka bi'l-Ezkâr ve's-Salâvât*.

Selefler genelde görüşlerini İbn Teymiyye'ye isnat ettiği için İbn Teymiyye'nin şu eserlerinden de faydalanılmıştır: *Nakzi'l-Mantık*, *Minhâcü's-Sünneti'n-Nebeviyye*, *İktizâu's-Sirâti'l-Müstakîm*, *Mecmû'u'l-Fetevâ*, *er-Reddu a'la's-Şâzelî fi Hizbiyyehu ve mâ Sannefuhu fî Âdâbi't-Tarîk*.

“Konuyla İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi” başlığı altında genellikle Kütüb-ü Tis'a'daki eserlerin şerhlerine başvurulmuştur. Bununla beraber ilgili rivayete açıklama getiren Muhaddislerin muhtelif eserlerine de yer verilmiştir. Bu başlık altında görüşlerine yer verilen bazı alimler ve eserleri şunlardır: Hatîb el-Bağdâdî, *El-Kifâye fî 'İlmi'r-Rivâye*, İbn Hacer el-Askâlânî, *Nüzhetü'n-Nazar fî Tavdîhi Nuhbetü'l-Fiker-el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe- Zehrü'l-Firdevs*, Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, *Si yeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Süyûtî, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbü'n-Nevevî*, İbn Batta, *El-İbâne'an Şerî'ati'l-Fıraķı'n-Nâciye Ve Mücânebeti'l-Fıraķı'l-Mezmûme*, Saîd Havvâ, *el-Esâs fî's-Sünneti ve Fikhühâ el-Akâidü'l-İslâmiyye*, Şevkânî, *Tuhfetü'z-Zâkîrîn bi'iddeti'l-Hısnî'l-Hasîn- el-Fethu'r-Rabbânî*, Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve- Fezâilü'l-Evkât*, el-Heytemî, *ed-Durre'l-Mendûd fî's-Salâti ve's-Selâmi a'lâ Sâhibi'l-Makâmi'l-Mahmûd*, es-Sübķî, *Şifâ'ü's-Sekâ*, İbnü'l-Hâc el-Abderî, *el-Medhâl*.

Genel hatlarıyla istifade edilen makaleler ise şunlardır: Ahmet Akbulut, “Selefliliğin Teolojik ve Düşünsel Temelleri”, Adem Apak, “İslâm Tarihi Boyunca Selef ve Seleflik Kavramlarının Anlam Serüveni”, Tahsin Görgün, “Selefi (ci)lik ve Modernizm Üzerine Bazı Gözlemler”, Zekeriya Güler, “Selefi Akımların Hadis ve Sünnet Anlayışı”- “Selefi Hareketin Tarihî Kökenleri ve Yöntem Problemi”- “Vesile

ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri (Tahric ve Değerlendirme)”, Suleyman Uludağ, “Selefiye ve Tasavvuf”, Zeki İşcan, “Selefilikğin Temel Esasları ve Sosyo-Politik Arka Plan”, Hüseyin Şahin, “Dini-Politik Bir Hareket Olarak Teşekkül Sürecinden Günümüze Vehhabilik”, Muhammed Yazıcı, “İslâm Düşünce Geleneğinde ‘Her Yenilik Bid’attır’ Hadisine Yaklaşımlar”, Yavuz Köktaş - Abdülvehhab Gözün, “Sünnet ve Bid’atın Mahiyetine Farklı Bir Bakış”, Kadir Gürler, “Bid’at Kavramı Üzerine”, Saffet Sancaklı, “Hadisler Bağlamında Bid’at Olgusu ve Bid’atle Mücadelenin Gerekliliği”.

BİRİNCİ BÖLÜM

SELEFİLİK ve BİD'AT KAVRAMLARI

1. Seleflik

1.1. Sözlük ve Terim Anlamı

Türkçeye Arapçadan geçen “selef” (سَلَفٌ) kelimesi “sin-lâm-mim” (س-ل-ف) harflerinden oluşmuştur, çoğulu ise “eslafır (اسلاف). Selef kelimesi sözlükte; borç verene menfaat sağlamayan borç, alınan borcun bir teşekkür ve ecir olmaksızın alındığı gibi ödenmesi, yapılan her ameli sâlih, yaşça büyük ve fazilet olarak üstün atalar, akrabalar anlamlarına gelmektedir. ¹Zaman açısından baktığımızda geçmişte olana selef gelecekte olana halef denilebilir.²

Selef ıstılahî olarak İslam tarihinde yaşamış olan ilk üç nesil, sahabe, tâbiûn ve tebe-i tâbiîn ile hicrî 500 yılından önce yaşamış olan alimler anlamlarına gelmektedir.³ Gazali ve bazı araştırmacılara göre seleften anlaşılması gereken sahabe ve tâbiûndur.⁴ Selef tabiri özellikle sahabeyi, içeriği genişletenler açısından ise sahabe yanında tabiûnu ifade eder. Müctehit ların da bu kapsamda değerlendirildiği olur.⁵ Selefiler de selef kelimesini sahâbiler, tâbiîn ve onların izinden giden ilk üç nesil olarak tanımlamışlardır.⁶

¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), 159; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 820; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs* (Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, 2001), 455.

² Muhammed Saîd Ramazan el-Bûtî, *es-Selefiyye Merhaletun Zamaniyyetun Mübareketun Lâ Mezhebun İslamî* (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, 2010), 9.

³ Abdullah Aydınli, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: IFAV, 2013), 293.

⁴ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *İlcâmu'l-Avâm an İlmi'l-Kelâm* (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2020), 49; Mehmet Sait Özervarlı, “Selefiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009).

⁵ Ahmet Akbulut, “Selefilğin Teolojik ve Düşünsel Temelleri”, *Tarihte ve Günümüzde Selefilik (İlmi Toplantı)*, (2014), 82.

⁶ Abdullah b. Abdulhamîd el-Eserî, *El-Vecîz Fî Akîdeti's-Selefi's-Sâlih (Selefi Sâlihîn Ehl-İ Sunnet Ve'l-Cemaat Akîdesi)*, çev. Ahmet İyibildiren (Cağaloğlu - İstanbul: GURABA YAYINCILIK, 2011), 52.

Türkçeye genel olarak “Selefilik” şeklinde çevrilen “Selefiyye” tabiri ise genel olarak selefte ait olmak, selef çizgisinde yürümek, inanış ve yaşayışta selef çizgisini sürdürmek, selef mirasını dikkate almak, ondan ilham almak gibi anlamlarda kullanılır.⁷ Selefiyye, İslam’ın anlaşılması, yorumlanması konusunda Kur’an-ı Kerim, sünnet ve ilk üç nesli model olarak kabul eden ve bu modelin tarihin ve zamanın tabii bir sonucu değil de dinin bir parçası olarak gören ve bu yaklaşımın ilelebet devam etmesini savunan bir bakış açısının ismini oluşturmaktadır.⁸ Bir başka tanımla Selefiyye, geçmiş insanlar veya fazilet ve ilim yönünden önce gelip geçenler, Sahabe ve Tabiin mezhebinde yürüyen fakih ve muhaddislerin yolu olarak ifade edilmiştir.⁹ Selefilere göre Selefilik; selef-i sâlihînin, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) getirdiği hak din olan İslâm’ı kabul etme, onu Hz. Peygamber’in muradına uygun şekilde anlama ve onu i’tikad, söz ve amel yönünden uygulama noktasında izledikleri yol ve yöntemdir. Selefi ise Hangi asırda olursa olsun selef-i sâlihîne tâbi olan ve onların yolundan giden herkese denir.¹⁰

Selef ile Selefilik arasındaki farkın iyi anlaşılması gerekmektedir. Selefilikte kendini Selefte nispet etme vardır. Burada şu soruyu sormakta fayda var, Kendisini selefte nispet eden herkes selefi midir? Bu yüzden Tahsin Görgün daha net bir tavırla günümüzdeki Selefilerin (vehhabilerin) Selefî temsil etmediğini, onları daha doğru tanımlayacak olan kavramın selefilik değil “seleficilik” olduğunu ifade etmiştir.¹¹ Çünkü selef kavramı suistimal edilmiş, aslından koparılmıştır.¹²

Selefiler için farklı tanımlamalar kullanılmıştır. Onlar kendilerini; fırkayı naciye (kurtuluşa eren topluluk), ehli istikamet (doğru yolun mensupları), taifeyi mensura (ilahi yardımı hak etmiş grup)¹³ Muvahhidûn (Tevhit ehli olanlar), Selefiyye

⁷ Akbulut, “Selefilik’in Teolojik ve Düşünsel Temelleri”, 82.

⁸ Hatice Kelpetin Arpaguş, “Geçmişten Günümüze Selefilik’in Kısa Tarihçesi”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 47 (2023), 7.

⁹ Adem Apak, “İslâm Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni”, *Tarihte ve Günümüzde Selefilik (İlmi Toplantı)*, (2014), 39.

¹⁰ Eserî, *Selef-i Sâlihîn Akîdesi*, 53.

¹¹ Tahsin Görgün, “Selefî (ci)lik ve Modernizm Üzerine Bazı Gözlemler”, *Modernleşme Protestanlaşma ve Selefileşme: Modern İslam Düşüncesinde Nassın Araçsallaştırılması*, (2019), 74.

¹² Görgün, “Selefî (ci)lik ve Modernizm Üzerine Bazı Gözlemler”, 77.

¹³ Mehmet Ali Büyükkara, “Günümüzde Selefilik ve İslâmî Hareketlere Olan Etkisi”, *Tarihte ve Günümüzde Selefilik (İlmi Toplantı)*, (2014), 487.

ve İslam Davetçisi olarak tanımlarken başkaları tarafından Haşeviye, Mücessime, Müşebbihe,¹⁴ selefçilik,¹⁵ çağdaş hariciler,¹⁶ neo-selefilere,¹⁷ yeni zahiriler¹⁸ olarak isimlendirilmişlerdir. Her ne kadar Selefilere kendilerini ehli sünnetin yegane temsilcileri¹⁹ olarak görmeleri yanlış olduğu gibi onları uç ifadelerle tabir etmek de sakıncalıdır.

Selefilik bir mezhep olup olmadığı ise henüz netlik kazanmamıştır. Bazı araştırmacılara göre her şeyi Kur'an ve Sünnet ile yorumlayan, gelenekte olmayanı yanlış, din meselelerinde akıl kullanmayı ise batıl kabul eden bir düşünce yöntemidir.²⁰ Bazılarına göre dini-siyasi bir akımda²¹ kimi araştırmacılar tarafından da mezhep olarak nitelenmiştir. Son olarak selef ile ilgili Süleyman Uludağ hocanın yapmış olduğu şu tanım dikkate şayandır: “Ebû’I-Hasan Ali b. İsmail’e (ö. 324/936) nispet edilen Eş’ariyye ve Muhammed b. Muhammed’e (ö. 333/944) nispet edilen Matüridiyye mezhepleri ortaya çıkıp kelim mezhebi niteliğine bürünmeden evvel İslam geleneğine bağlı bulunan ve Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat denilen mezhebe mensup olan bütün Müslümanlar Selef mezhebi üzere idiler. Bu bakımdan genel anlamda Selef mezhebi deyimini Maturidilik ve Eş’ariler de dahil olmak üzere bütün Ehl-i Sünneti kapsar.”²² Günümüz selefleri ise Eşarilik ve Maturidilik mezheplerini kurucularıyla beraber ehli sünnet dışında görürken²³ selef yolundan gitme hakkını sadece kendilerinde görürler. O halde selefilik daha iyi anlayabilmek için selef-i salihîn dönemine daha yakından bakmak fayda sağlayacaktır.

¹⁴ Apak, “İslâm Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni”, 41.

¹⁵ Akbulut, “Selefilik Teolojik ve Düşünsel Temelleri”, 83.

¹⁶ Fevzi Çakmak, “Cihadi Selefî Paradigma ve Kritiği”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 47 (2023), 108.

¹⁷ Mustafa Aydın, “Neo-Selefilik Ekolü’nün Hadis Anlayışı”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 47 (2023), 39.

¹⁸ Zekeriyâ Güler, “Selefî Akımların Hadis ve Sünnet Anlayışı”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 47 (2023), 36.

¹⁹ Süleyman Uludağ, “Selefiye ve Tasavvuf”, *Tarihte ve Günümüzde Selefilik (İlmi Toplantı)*, (2014), 353.

²⁰ Akbulut, “Selefilik Teolojik ve Düşünsel Temelleri”, 115.

²¹ İsmail Akkoyunlu, “Çok Uzak Çok Yakın: İbn Teymiyye ve Selefilik”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 47 (2023), 56.

²² Uludağ, “Selefiye ve Tasavvuf”, 344.

²³ Kadir Gömbeyaz, “Hâricîlerin Günümüzdeki Devamı İbâdîler mi, Selefilere mi? Metodik Bir Tartışma”, *e-Makâlât: Mezhep Araştırmaları* 9/1 (2016), 78.

1.2. Selef-i Salihîn Kavramı

Yukarıda bahsi geçen ilk üç nesle işaret eden ve yapılan selef tanımların kaynağı olan hadis şöyledir:

حَدَّثَنَا آدَمُ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ: حَدَّثَنَا أَبُو جَمْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ زُهْدَمَ بْنَ مُضَرَّبٍ قَالَ: سَمِعْتُ عِمْرَانَ بْنَ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "خَيْرُكُمْ قَرْنِي، ثُمَّ الَّذِينَ يُلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يُلُونَهُمْ." قَالَ عِمْرَانُ: لَا أَدْرِي، أَذَكَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ قَرْنِهِ قَرْنَيْنِ أَوْ ثَلَاثَةً، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ بَعْدَكُمْ قَوْمًا يَخُونُونَ وَلَا يُؤْتَمَنُونَ، وَيَسْتَهْذُونَ وَلَا يُسْتَشْهَدُونَ، وَيَبْذُرُونَ وَلَا يَفُونَ، وَيُظْهِرُ فِيهِمُ السَّمَنَ"

İmran b. Husayn'dan rivayet olunduğuna göre Nebi (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Sizin en hayırlı asrınız, benim içinde yaşadığım zamandır. Sonra benimle yaşayanlara yakın olanlardır, daha sonra onlara yakın olanlardır" buyurdu. İmran: "Peygamber kendi asrından sonra en hayırlı asır olarak iki asır mı yoksa üç asır mı zikretti, bilmiyorum" demiştir. İmran devamında Peygamberimizin şöyle buyurduğunu söylemiştir: "Sizden sonra öyle bir kavim gelecektir ki ihanet ederler ve kimse onlara güvenmez, şahitlikleri istenmeden şahitlik ederler, adak adarlar ve adaklarını yerine getirmezler ve bunların arasında şişmanlık zuhur eder."²⁴ Bu hadis sadedinde değerlendirildiğinde selef; İslam'ın (yaşayış bakımından) en iyi dönemi, kendilerine uyma ve tabi olma açısından en evlâ olanıdır.²⁵

Rivayette geçen faziletli 3 nesil genelde sahabe, tâbiûn ve tebe-i tabiîn olarak tanımlanmıştır. Sahabe, peygamberimizin gözetiminde ve onun terbiyesinde yetişip onunla aynı asırda yaşayan güzide nesli; tâbiûn Resûlullah'ın (s.a.v.) nübüvvet nuruyla nurlanmış sahabeye tam ittibâ ederek onların sohbetlerinden, nasihatlerinden ve ilimlerinden faydalanıp izinden gidenleri, tebe-i tabiîn ise bid'atlerin, sapık fırkaların çıktığı ve yayılmaya başladığı dönemde tabiinin izinden giderek bid'at ve dalâletlerden uzak bir şekilde dinlerini sahabe gibi yaşama gayretinde olanları ifade

²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih* (Dimâşk: Dâru İbn Kesîr, 1993), "Şehâdât", 9; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, ed. Şuayb el-Arnaût (Müessesetü'r-Risâle, 2001), 8/235; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen*, ed. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), "en-Nuzûr", 5; Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef* (Riyâd: Dâru Künûzi İşbilyâ, 2015), 6/404.

²⁵ Bûtî, *es-Selefiyye Lâ Mezhebun*, 9.

eder.²⁶ Ehl-i Sünnet ise selefin ana çizgisini koruyup sürdürmeye çalışan büyük kitlenin adıdır.²⁷ Ca'fer es-Sâdık (ö. 148/765), Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Abdurrahman el-Evzâî (ö. 157/773), Mâlik b. Enes (ö. 179/795), eş-Şâfiî (ö. 204/819) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi ilk dönem müctehidler, selef yolunu takip eden bu ana bünye içinde yer alırlar.²⁸

Selef Müteşabih rivayetlerle karşılaştığında susmuş ve yorumlamada bulunmamış manasını Allah'a havale etmiştir.²⁹ Malik'in müteşabih rivayetlere karşı şu tavrı, selefin akidesini özetler niteliktedir: "Bir adam gelir ve Malik'e Rahman'ın arşa istiva etmesi ile ilgili bir soru sorar, o da şu veciz cevabı verir: 'Rahman kendisini nasıl sıfatlandırıyorsa o şekilde arşa istivâ etmiştir (ma'lumdur). Keyfiyyetini (istivânın nasıl olduğunu) bilemeyiz ve hakkında soru sorulmaz.' Daha sonra Malik bu adam bid'at ehlidir diyerek adamı huzurundan kovar." Bir başka rivayette Malik adama "İstivâyâ inanmak vacip, keyfiyyeti hakkında soru sormak bidattir" şeklinde cevap vermiştir.³⁰

Selef müteşabih hadis ve ayetlerle karşılaşınca yedi vazifeyi kendine yol edinmiş³¹ halkın da bu yola sınıksız sarılmasını öğütlemiştir. Yedi vazifeyi şöyle sıralayabiliriz; takdis etmek, tasdik etmek, aciz olduğunu itiraf etmek, susmak, kendini tutmak, bir şey yapmamak ve ilim ehline teslim olmak.³²

Selefilik, selef-i salihînin akidesini yanlış yorumlamış ve selefin yolundan uzaklaşmışlardır.³³ Ehl-i sünnet ile kesişen yanları olmakla beraber, Ehl-i sünnet selefin ana damarını esas alırken Selefilik ise selefî yekpare bir bütün olarak kabul etmiş ve özellikle rasyonelliğe mesafesi olan bir kitle olarak okumaya çalışmıştır. Bu

²⁶ Bûtî, *es-Selefiyye Lâ Mezhebun*, 10-11.

²⁷ H. Yunus Apaydın, "Selefilik: İçerik Kapanmanın ve Yerelliğin İdeolojisi", *Modernleşme Protestanlaşma ve Selefileşme: Modern İslam Düşüncesinde Nassın Araçsallaştırılması*, (2019), 82.

²⁸ Zekerîya Güler, "Selefi Hareketin Tarihi Kökenleri ve Yöntem Problemi", *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* 19/3 (2009), 48.

²⁹ Gazzâlî, *İlcâmu'l-Avâm an İlmi'l-Kelâm*, 96.

³⁰ Ebû'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askâlânî, *Fethu'l-Bârî*, ed. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Mısır: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1976), 407.

³¹ Gazzâlî, *İlcâmu'l-Avâm an İlmi'l-Kelâm*, 101.

³² Gazzâlî, *İlcâmu'l-Avâm an İlmi'l-Kelâm*, 49.

³³ Bekir Altun, *Tarihsel ve Güncel Boyutlarıyla Selefilik-Vehhâbilik ve Türkiye'de Selefilik* (Üsküp: Yeni Balkan Yayınevi, 2022), 18.

yüzden selef ile selefilik terimlerinin birbirinden net bir şekilde ayrılması ve aradaki farkın ortaya çıkarılması önemlidir. Birincisi bir durumu, ikincisi ise daha çok bir zihniyeti ve ideolojik bir tutumu anlatmaktadır.³⁴

1.3. Ahmed b. Hanbel ve Ehl-i Hadis'in Selefilikle İlişkisi

Ahmed b. Hanbel el-Mervezî el-Bağdâdî (ö. 241/855) yazdığı her hadis ile mutlaka amel ettiğini söyleyerek hayatını hadis ve sünnete göre düzenlemiş kendini hadis rivâyetine adanmış, kendisinden istenen fetvaları hep hadise dayanarak vermiş, Ehl-i bidâtla mücadelesini zor şartlarda kararlılıkla sürdürebilmiş muhaddis, fakih ve Hanbeli mezhebinin ıdır.³⁵ Aynı zamanda o selefi salihînin ve ehli hadisin önde gelenlerindedir. Onun hakkında Ebû Hâtim er-Râzî, Ehl-i sünnet ile Ehl-i bid'at taraftarlarını birbirinden ayırmanın en sağlam ölçüsü onu sevmektir, demiştir.³⁶

Halife Me'mun ve sonrasındaki iki halife dönemindeki "mihne" uygulamaları sebebiyle çok eziyet görmüştür. Tüm bu çektiği çilelere rağmen hakikatten asla taviz vermemiştir. Hatta gereken tepkiyi göstermeyip sükût eden alimleri (birçoğu yakın arkadaşları) de tenkit etmiştir.³⁷ Ahmed b. Hanbel'in bu dik duruşu ve Mu'tezile kelmacılarıyla olan mücadelesi onu Ehl-i Hadis/Selef ekolünün sembol ismi haline getirmiştir.³⁸

Ehl-i hadîs veya aynı anlamdaki ashâbü'l-hadîs tabirleri sahâbîler zamanında kullanılmaya başlanmış bir tabirdir.³⁹ Ahmed b. Hanbel, sâhibü'l-hadîsi "hadisle amel eden kimse" diye tarif etmiştir. Ehl-i hadîs terimi bu anlamıyla Ehl-i re'y ile hadisle amel eden bütün Müslümanları kapsamaktaysa da hadisle amel etme ve bunun için belli usulleri kullanma söz konusu olduğunda Ehl-i sünnet'in bir kısmını teşkil eden ve naslara yaklaşımları farklılık arzeden bir ashâbü'l-hadîs ortaya çıkmaktadır. Hadislere şeklen bağlı kalmayı savunan Zahirîlerle Ehl-i re'ye yakınlığı ile bilinen

³⁴ Apaydın, "Selefilik", 82.

³⁵ Güler, "Selefi Hareketin Tarihi Kökenleri ve Yöntem Problemi", 49.

³⁶ Yaşar Kandemir, "Ahmed b. Hanbel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/75.

³⁷ Kandemir, "Ahmed b. Hanbel", 2/75.

³⁸ Apak, "İslâm Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni", 42.

³⁹ Abdullah Aydın, "Ehl-i Hadîs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 1994), 10/507.

Şâfiî ve Mâlikîler de Ehl-i hadîs içinde kabul edilmiştir.⁴⁰ Ehl-i Hadis tabiri, esasında Ehlül'l-Bid'a ve Ehlü'r-Re'y'in karşıtı olarak konumlandırılmıştır. Buna göre Ehl-i Hadis, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mezhebine dayanan, Sahabe ve Tabiin'in eserlerini esas alan, buna karşılık akıl ve reye iltifat etmeyen, özetle dinin aslını muhafaza gayreti içinde olan demektir.⁴¹

Ehl-i Rey ve Ehl-i Hadis tasnifine ilk atıfta bulunulan müellif olarak karşımıza İbn Kuteybe (ö. 286/889) çıkmaktadır. İbn Kuteybe Ebû Hanife'yi ve ashabını Ehl-i Rey olarak nitelemiş ve bu nitelemeye olumsuz bir içerik yüklememiştir.⁴² İbn Kuteybe, "Müşkil Hadislerin Yorumu/Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis" isimli eserinde ashâbu'l-hadisi şöyle tanımlamıştır: "Onlar hak ve hakikati aradılar, araştırdılar ve ona yapıştılar. Onlardan biri tek bir sünnet için yaya olarak yola çıkar, ıssız çöllerde konaklar ve bunu sadece o hadisi nakledenin ağzından işitebilmek için yapardı. Ashâbu'l-hadis bu çalışmaları sayesinde sünnetten yüz çevirenler ona boyun eğmiş, sünnetten gafil olanlar sünnetten haberdar olmuş, hadislere muhalif bile olsa falan veya filan kimsenin görüşü ile hüküm verirken bundan sonra Resulüallah'ın (s.a.v.) hadisleri ile hüküm verir olmuştur."⁴³

Ehl-i hadîs metodunu hararetle benimseyen ve onunla özdeşleşmiş gibi görünenler daha çok Hanbelî âlimleri olmuştur.⁴⁴ Bu tanımdan hareketle Hanbelilik ve ehli hadis arasındaki ilişkiyi daha yakından izlemekte fayda var. Çünkü çoğu kez Hanbelilik mezhebi ehli hadisin devamı gibi görülmektedir. Hanbelliliğin seyrine kısaca göz atıldığında ilk karşılaşılan şey Ahmed b. Hanbel'in vefatından sonra zamanla daha müteşeddit bir hal aldığıdır. Özellikle Berbahari döneminde müzik aletleri parçalanmış, içki satan mekanlar yağmalanmış ve bu dönem "Hanbeli fitnesi" olarak tarihe geçmiştir.⁴⁵

⁴⁰ Aydınlı, "Ehl-i Hadîs", 10/507-508.

⁴¹ Apak, "İslâm Tarihi Boyunca Selef ve Seleflik Kavramlarının Anlam Serüveni", 40.

⁴² Mehmet Zeki İşcan, "Din ve Dünyayı Anlama ve Anlamlandırma Tarzı Olarak Ehl-i Hadis ve Ehl-i Rey", *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 47 (2023), 61.

⁴³ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe, "*Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis*" *Tercümesi Müşkil Hadislerin Yorumu*, çev. İsmail Karagözoğlu (Yenimahalle-Ankara: İ'tisam, 2020), 143.

⁴⁴ Özervarlı, "Selefiyye", 36/499.

⁴⁵ Ahmet Saim Kılavuz, "Berbehârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 1992), 5/476.

Dönemin bir başka alimi de Berbahari'nin sert tutumlarından nasibini almıştır. Taberi büyük bir baskı altına alınmış, hadis ilimlerinde çalışmaları kısıtlanmış, tabir yerindeyse ev hapsine maruz bırakılmıştır. Vefat ettiğinde de bu grubun fitnesinden korkulup evine gömülmüştür.⁴⁶ Hanbeli mezhebi toptan böyle dışlayıcı, sert bir yapıya sahip olmasa da içindeki Hallal, Berbahari gibi mezhebi daha aksiyonel, radikal bir yapıya sürükleyenler olagelmıştır. Günümüzdeki radikal Selefler ile benzer bir yol izledikleri de müşahade edilmektedir.

Selef-i Salih'in ehli hadisi, ehli hadis Hanbeliliği, hanbelilik selefiligi oluşturmuştur. Dolayısıyla günümüz selefilığının Selef-i salihin ile organik, müselsel bir bağının olduğunu iddia etmek doğru olmayacaktır. Seleflerin gerek Ahmed b. Hanbel gerekse Hanbeli mezhebinin fikirlerinin etkilendiği, esinlendiği aşıkardır. Şu kadar var ki Ahmed b. Hanbel ve selefi salihinin, Selefler tarafından doğru anlaşılıp anlaşılmadığı tartışmaya açıktır.

İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin çalışmalarıyla ehli hadis ekolü sistematik Selefilige dönüşmüştür.⁴⁷ Selefilğin bu noktada ehli hadisten ayrıldığını söyleyebiliriz. İbn Teymiyye bu sisitemleştirmeyi yaparken ehli hadis ile selefilğin arası iyice açılmıştır. Daha sonraki Vehhâbilik hareketi ile Selefilik, ehli hadisten kopmuş sureta bir bağlılık kalmıştır. Selefilği ashabul hadisten ayıran en temel unsur ise yapmış oldukları yeni ve keskin çıkışlardır.⁴⁸ Ehli hadisin ve Hanbeliliğin, Selefilige indirgenemeyeceği, Selefilğin de yalnızca Ehl-i hadis ve Hanbelilik üzerinden okunamayacağı ve bu kavramların birbirlerinin yerine kullanılamayacağı şeklindeki gerçeklik de göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca Selefilik, Ehli hadis ve Hanbelilikten çok sonra ortaya çıkmış ve bu iki yapıdan farklı kendine özgü bazı nitelikleri vardır.⁴⁹ Selefilik ile ehli hadisi özdeşleştirmek anakronizme düşme tehlikesini içinde barındırmaktadır.

⁴⁶ Muhyettin İğde, "Selefilğin Tarihi Arka Planı: Hanbelilik", *İslam Mezhepleri Tarihi Selefilik Çalıştayı*, (2016), 42.

⁴⁷ Özervarlı, "Selefiyye", 36/499.

⁴⁸ Rifat Türkel, "Suûdi Arabistan Dışında Vehhâbilik Etkisi", *Selefilik-İslam Mezhepleri Tarihi Selefilik Çalıştayı VI. Ulusal Koordinasyon Toplantısı*, ed. Doğan Kaplan (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016), 118.

⁴⁹ Akkoyunlu, "Çok Uzak Çok Yakın", 57.

1.4. İbn Teymiye ve Selefilik

“Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn İbn Teymiyye el-Harrânî (ö. 728/1328) 10 Rebülevvel 661'de (22 Ocak 1263) Harran'da doğdu. Moğol istilası sebebiyle Dımaşk'a göç etti, İlk eğitimini aldığı Sükkeriyye Dârülhadisi'nde müderrislik yaptı. Hanbelî mezhebinin merkezi durumunda olan Dmaşk, Emeviyye Camii'nde tefsir dersleri verdi. Geniş halk kitleleri ve yöneticiler nezdinde etkin bir nüfuza sahip olan İbn Teymiyye çeşitli dinî ve siyasî tartışmalar içine girdiği görülmektedir. Başta Eş'arîlik olmak üzere klasik kelâm mezheplerine ve kelâm anlayışına sert eleştirilerde bulundu. Dımaşk'a gelen Moğol hükümdarını ikna ederek büyük bir katliamı önledi.

Sürgün ve hapis hayatı da yaşayan İbn Teymiyye teşbih akidesi ile suçlanarak iki kardeşiyle birlikte Kahire Kalesi'nde hapsedilmiştir. Daha sonra da i'tikâdî fikirleri sebebiyle hapsedilip serbest bırakıldığı dönemler olmuştur. Yine peygamberlerin mezarları ile mukaddes makamların ziyaret edilmesi hakkında verdiği fetvalar sebebiyle tutuklandı ve fetva vermesi yasaklandı. Hapisteyken bir yandan da eser vermeye devam eden İbn Teymiyye'nin elinden kâğıdı, kalemi ve mürekkebi alınıp eser telif etmesi engellendi. Bu muamele ona çok ağır geldi; kendisini ibadete verdiyse de üzüntüsünden hastalandı ve 20 Zilkade 728'de (26 Eylül 1328) hapisanede vefat etti. Pek çok ilim adamının yetişmesine vesile olan İbn Teymiyye'nin en sadık öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.)'dir. İbn Teymiyye amelde Hanbeliliği, i'tikatta selef yolunu benimsemiştir.⁵⁰

İbn Teymiyye'nin ilim ve fikir dünyasında yadsınamaz katkıları olmuştur. Haçlı seferleri ve Moğol istilasının yaşandığı bir dönemde Müslümanların inanç ve birliğini kuvvetlendirmek amacıyla Kur'an ve sünnet çerçevesinde "dini bir akılcılığa" yer vermiş, bunu yaparken de edilgen, tepkici ve reddiyeci bir pozisyondan çıkarak kurucu ve aktif bir tavır geliştirmiştir.⁵¹ Katı lafızcı yaklaşımın yanında akli da kullanarak kendinden öncekilerden ayrılmıştır.

⁵⁰ Ferhat Koca, “İbn Teymiyye, Takıyyüddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/405-413.

⁵¹ Ferhat Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik: Genel Karakteristiği Ve Günümüzdeki Motivasyonları* (Maltepe, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 17.

Kelâm, felsefe, mantık ve tasavvuf gibi alanlara şiddetli eleştiriler yönelmiş ve kendine özgü bir tarzda bu alanlara yönelik bir dil, söylem ve metodolojik yaklaşım geliştirebilmiştir.⁵² İbn Teymiyye’de ‘Selefi cihat’, dinin asıllarında aklın kullanımını esas alan ‘yeni yönelişler’ karşısında, kitap ve sünnete dönmektir. Nebevi ve Selefi yol; Allah hakkında rey ile konuşmamak, Sahabe ve Tabiinin yolunu takip etmektir. Mantıki kıyas veya Yunan mantığı, felsefe ve kelamı bırakıp ‘ilme’ tabi olmaktadır.⁵³

İbn Teymiyye’nin İslam düşüncesine kazandırdığı bu yeni yaklaşım “Selefilik” olarak isimlendirilmiştir. Selefilğin bilinen anlamıyla sistemleşmesi, gerçek bir akım haline gelmesi ve kavramsal içeriğine ilk olarak ulaşması İbn Teymiyye ve başta İbn Kayyim olmak üzere takipçileri eliyle gerçekleşmiştir.⁵⁴ Bu dönemde Ehl-i hadis ekolü sistematik Selefilğe dönüşmüştür.⁵⁵ İbn Teymiyye’nin bu sistemleşmeyi yaparken selefilik ile Ehl-i hadisin arasını açtığı, başka bir forma dönüştürdüğü söylenebilir. Ehl-i hadis içinde birçok farklı yapıyı bulundurduğu da göz önüne alındığında İbn Teymiyye’nin nereden esinlendiği ve hangi fikirlerin devamını sağladığı araştırmaya açıktır.

Bazı araştırmacılara göre Ahmed b. Hanbel, İbn Hazm gibi alimlerin döneminde de “yalın bir selefilik” mevcuttu. İbn Teymiyye’den sonraki süreçte farklı bir isim verilme ihtiyacı duyuldu. Çünkü önceki dönem ile İbn Teymiyye dönemindeki selefilik arasında fark vardı. Bu yüzden “klasik dönem-sistematik dönem”, “önceki selefilik-sonraki selefilik (mütekaddim selefilik-müteahhir selefilik)”, “icmal dönemi-tafsil dönemi” gibi ayrımlara gidilmiştir.⁵⁶ Detaylıca incelendiğinde zahirilik ile İbn Teymiyye öncülüğünde ivme kazanan Selefilik arasında bir ilişkiden söz edilebilir.⁵⁷

İbn Teymiyye öncülüğündeki Selefilğin geçmiş ile olan ilişkisine yer verildi. İbn Teymiyye kendisinden sonrası için de büyük yankı uyandırmış, fikirlerini, yöntemini benimseyip kendine menhec edinen kitleler olagelmiştir. Günümüzdeki

⁵² Akkoyunlu, “Çok Uzak Çok Yakın”, 58.

⁵³ Mehmet Zeki İşcan, “Selefilğin Temel Esasları ve Sosyo-Politik Arka Plan”, *Tarihte ve Günümüzde Selefilik (İlmî Toplantı)*, (2014), 101.

⁵⁴ Apak, “İslâm Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni”, 43.

⁵⁵ Özervarlı, “Selefiyye”, 36/409.

⁵⁶ Apaydın, “Selefilik”, 82.

⁵⁷ Güler, “Selefi Hareketin Tarihi Kökenleri ve Yöntem Problemi”, 48.

Selefilğin, İbn Teymiyye selefiliği ile olan bağı ise tartışma konusu olmuştur; İbn Teymiyye Selefilğinin devamı olarak görüldüğü gibi farklı bir yol olarak görenler de olmuştur.

Günümüz Selefilerine göre selef neslinin uygulamaları tek mutlak hakikat olarak görülürken İbn Teymiyye düşüncesinde hakikat yalnızca selef indirgenmemektedir. İbn Teymiyye'nin eserlerinde ise Selefiyye kavramına özellikle de müstakil bir biçimde neredeyse hiç rastlanmaması, İbn Teymiyye-Selefilik ilişkisi açısından bir başka ayrışma noktası olarak ortaya çıkmaktadır.⁵⁸

Öte yandan İbn Teymiyye ve İbn Kayyim tasavvuf konusunda daha mutedildir, hatta ikisine özel anlamda sūfî bile denilebilir. Ancak günümüzdeki Selefilik Tasavvufun her türlüşünü aşırılık olarak görüp reddederler.⁵⁹ İbn Teymiyye ve İbn Kayyim benimsemedikleri dini hayat tarzına (farklı düşünen Müslümanlara) karşı cihad ilan etmemiştir.⁶⁰ Radikal selefilik ise müşrik addettikleri mü'minlere karşı sözde cihad etmektedirler. Tüm bunlar değerlendirildiğinde İbn Teymiyye, Ehl-i hadis ve Hanbeliliğe nispeten daha yakın görünürken günümüz Selefilğinin ise daha uzak olduğu söylenebilir.

1.5. Selefilik-Vehhabilik İlişkisi

1.5.1. Muhammed b. Abdülvehhâb'ın (ö. 1206/1792) Hayatı

Vehhabiliği iyi anlayabilmek için kurucusu Muhammed b. Abdülvehhab (ö. 1206/1792)'ın hayatından bahsetmekte fayda var. Muhammed b. Abdülvehhab b. Süleyman b. Ali et-Temımı en-Necdi, 1703 yılında bugünkü Riyad'ın yetmiş kilometre kuzey batısındaki Uyeyne kasabasında dünyaya geldi.⁶¹ Kültürlü bir aile çevresinde dünyaya gelen Muhammed b. Abdülvehhâb öğrenimine babasının rehberliğinde başladı.⁶² Babası Abdülvehhab b. Süleyman, dedesi gibi Necd bölgesinin

⁵⁸ Akkoyunlu, "Çok Uzak Çok Yakın", 58.

⁵⁹ Uludağ, "Selefiyye ve Tasavvuf", 347.

⁶⁰ Mustafa Öz, "Muhammed B. Abdülvehhâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/489-490.

⁶¹ Mehmet Ali Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a: Suudi Arabistan ve Vehhabilik* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013), 21.

⁶² Öz, "Muhammed B. Abdülvehhâb", 30/490.

alimlerindedir. Uyeyne’de hem kadılık yapmış hem de Hanbeli fıkhı, tefsir ve hadis dersleri vermiştir.⁶³

Arap Yarımadası’nda Mekke ve Medine başta olmak üzere birçok şehre ilmî seyahatlerde bulunmuş, değişik hocalardan çeşitli ilimler okumuştur. Özellikle Medine’de iki alim onu etkilemiştir. Biri Hanbeli ve hadis alimi olan İbn Seyf diğeri ise fikhî mezhep taassubuna, bid’at ve şirke neden olan amellere şiddetle karşı çıkan, mücadeleci bir yapıya sahip Muhammed Hayat es-Sindî’dir.⁶⁴

Basra’ya yaptığı yolculuğunda Muhammed b. Abdülvehhab’ın hayatında büyük bir önemi vardır. Buradaki kültürel ve mezhepsel farklılıklar sayesinde fikirlerine savunma ve münazara etme imkanı bulmuştur. Dini ve ahlaki yozlaşmaların olduğu Basra’da gördükleri karşısında daha mücadeleci ve müteşeddit bir yapıya bürünmeye başlamıştır. Nitekim türbelere giderek tevessül ve istiğasede bulunanlara tebliğ yapmaya başlamıştır. Bunun sonucunda halkın ve bazı idarecilerin tepkisiyle karşılaşmış, ölüm tehditleriyle Basra’dan ayrılmak zorunda kalmıştır.⁶⁵

Seyahatlerinde sapık inanç ve bozuk adetlerle karşılaştıktan sonra babasının yanına Hüreymila’ya döndüğünde Necd bölgesinde de benzer davranışları görmüştür.⁶⁶ Burada da da’vete devam eden İbn Abdülvehhab babasının tepkisi ve kendisini tenkit etmesiyle karşılaşmıştır. Bu süreçte başlıca eseri olan “Kitâbut-Tevhid”i kaleme almıştır.⁶⁷ Babasının vefatına kadar biraz durulsa da babasının vefatından sonra kaldığı yerden devam etmiştir. Burada da halkın ve ulemanın⁶⁸ tepkisiyle karşılaşmış ve doğduğu yer olan Uyeyne’ye dönmüştür.⁶⁹

Uyeyne’de aradığı desteği bulan İbn Abdülvehhab, Uyeyne emiri Osman b. Muammerin kızıyla evlenmiştir.⁷⁰ Arkasına emirin desteğini alan İbn Abdülvehhab, Osman b. Muammer ve adamlarına ıslahat faaliyetlerini yaptırma imkanı bulmuştur.

⁶³ Altun, *Selefilik*, 69.

⁶⁴ Altun, *Selefilik*, 72.

⁶⁵ Altun, *Selefilik*, 74.

⁶⁶ Altun, *Selefilik*, 76.

⁶⁷ Büyükkara, *İhvan’dan Cüheyman’a*, 22.

⁶⁸ Büyükkara, *İhvan’dan Cüheyman’a*, 22.

⁶⁹ Altun, *Selefilik*, 76.

⁷⁰ Altun, *Selefilik*, 77.

Nitekim Uyeyne bölgesindeki türbeleri, yüksek mezarları, kutsallık atfedilen mağaraları ve ağaçları yıktırmıştır. Müseylimetü'l-kezzâb'a karşı yapılan Yemame savaşında şehit olan Hz. Ömer'in kardeşi Zeyd'in ve bazı sahabelerin Cübeyle'deki kabirlerini de yıktırmıştır.⁷¹

Abdülvehhâb'ın kendisinin de katıldığı söylenen bu olay sonrası halk büyük bir tepki göstermiştir. Fiili uygulamalara ve cebre başvurusu, görüşlerini zorla ve şiddet yoluyla kabul ettirmeye çalışması halkın ona olan tepkisini daha da artırmıştır.⁷² Lahsâ'nın güçlü kabilelerinden Benî Hâlid (Bu kabile Osmanlı devletine bağlı bir kabiledir.) şeyhi Uyeyne emîrine Muhammed'i öldürmesi veya sürgüne göndermesi konusunda baskı yapmaya başladı. Bunun üzerine Muhammed b. Abdülvehhab 1158'de (1745) Suûd ailesinin yönetimindeki Dir'ie'ye gitmek zorunda kaldı.⁷³

İbn Abdülvehhab'dan Uyeyne'yi terk etmesini istedi. Başka çaresi kalmayan İbn Abdülvehhab, 1744 yılında, bugünkü Riyad'ın bir banliyösü durumundaki Dir'ie kasabasına gelerek oranın emiri olan Muhammed b. Suud'a sığındı.⁷⁴ Dir'ie'ye yerleşmesi Muhammed b. Abdülvehhâb'ın hayatında bir dönüm noktası oldu. Suûd ailesi kendisine sahip çıktı ve fikirlerinin yayılmasına destek verdi.⁷⁵

Dir'ie bey'atleşmesi denilen bu ittifak girişimi, Necd tarihinin en önemli hadiselerinden biridir. Yaptığı bir evlilikle Suud ailesiyle sıhriyet bağı da kuran İbn Abdülvehhab, Dir'ie'de faaliyetlerini daha da artırdı. Ününü ve ilmini duyan bedevilerin ona yakın olmak amacıyla Dir'ie'ye gelip yerleştikleri rivayet edilmektedir.⁷⁶

⁷¹ Hüseyin Şahin, "Dini-Politik Bir Hareket Olarak Teşekkül Sürecinden Günümüze Vehhabilik", *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 5/2 (15 Aralık 2022), 623.

⁷² Şahin, "Dini-Politik Bir Hareket Olarak Teşekkül Sürecinden Günümüze Vehhabilik", 623.

⁷³ Michael Cook, "Muhammed B. Abdülvehhâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/489.

⁷⁴ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a*, 22.

⁷⁵ Cook, "Muhammed B. Abdülvehhâb", 30/490.

⁷⁶ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a*, 22.

Muhammed b. Abdülvehhab'ın öldüğü yıl olan 1792'ye gelindiğinde, onun girişimiyle oluşmuş olan dini-siyasi ittifak, Arabistan yarımadasının önemli bir bölümünü elinde tutan güçlü bir devleti ortaya çıkarmış durumdaydı.⁷⁷

Muhammed b. Abdülvehhab, geriye düşüncelerini yansıtan çok sayıda eser bırakarak bu dünyadan ayrıldı. Kendi soyundan gelen ulema ve Necdin din bilginleri başta olmak üzere İslam aleminin değişik ülkelerindeki Vehhabilik sempatzanı müellifler o günden bu yana onun fikirlerini yorumlayarak geliştirdiler.⁷⁸

1.5.2. Muhammed b. Abdülvehhâbın Fikirleri

Bir fikir adamının fikirlerinin oluşmasına etken olabilecek en önemli unsurlardan birisi yaşadığı bölgedir. Muhammed b. Abdülvehhâb'ın yaşadığı bölge olan Necd'deki inanç yapısıyla ilgili farklı değerlendirmeler mevcuttur. Örneğin: “Yalancı peygamberlerin ilk çıktığı yer olan Necd bölgesinde, insanlar İslam dininin farizalarını terk ediyorlar, Allah (c.c.) yerine ölümlere kurbanlar adayarak onların ruhlarından medet umuyorlardı. Bid'atler ve hurafeler artmış insanlar ağaçlara çaput bağlayarak dilek ve niyazda bulunuyorlardı.”⁷⁹ Şeklinde değerlendirmeler varken aksi yönde Necd bölgesinin o dönemde İslam aleminin en berrak ve en temiz yeri olduğunu ifade edenler de olmuştur.⁸⁰

Necd bölgesinin o dönemdeki tarihini anlatan güvenilir kaynaklara bakıldığında (abartı olmakla beraber) iki tanımın da nispeten doğru olduğu görülmektedir. Doğrusu ise Necd bölgesinin İslâm dünyasının diğer bölgelerinden pek farklı bir durumda olmadığıdır. Her ne kadar bid'at ve hurafeler görülse de İslâm dîninin vecibelerinden olan namaz, oruç ve zekât gibi ibadetler unutulma noktasına gelmemiştir.⁸¹ Necd bölgesi siyasi yönden, Emeviler, Abbasiler, Memlûklüler ve Osmanlılar tarafından kabilelere terk edilmiş gibidir.⁸² Dolayısıyla burada merkezi

⁷⁷ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a*, 24.

⁷⁸ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a*, 28.

⁷⁹ Altun, *Selefilik*, 80.

⁸⁰ Şahin, “Dini-Politik Bir Hareket Olarak Teşekkül Sürecinden Günümüze Vehhabilik”, 622.

⁸¹ Muhammed b. Abdullah b. Süleyman es-Selmân, *Da'vetü's-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb ve Eserühe fi'l-Alemi'l-İslamî* (Suudi Arabistan: Vizâretü'l-Şuûni'l-İslamiyye ve'l-Evkâf, 2001), 19.

⁸² Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a*, 21.

otoritenin oldukça zayıf olduğundan bahsedilebilir. Sosyal açıdan ise kabile taassubunun ve bedevi psikolojisinin kuvvetli etkilerinin olduğu bir yerdir.⁸³

Yaşadığı bölgedeki mezhebin Hanbeli olması, babasının ve dedesinin bu mezhebe tabi birer ilim adamı olmaları onun küçük yaşta İbn Hazm, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye gibi alimlerle tanışmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu yüzden Muhammed b. Abdülvahhab'ın kitaplarını okuyan birisi, onun yazmış olduğu kitaplarda İbni Teymiyye ile İbni Kayyim'in etkisini açıkça görecektir.⁸⁴

Muhammed b. Abdülvahhab'ın dâvetinin en önemli meselesinin tevhîd meselesi olduğunu söylenebilir. Bunun dışındaki tüm meseleler ya tevhîd meselesine girer ya da bu meselenin bir kolu sayılır.⁸⁵ İhtilafı kelami meselelerde ve tevhidle alakalı konularda İbn Teymiyye'nin yorumlarını esas alarak görüşlerini oluşturur.⁸⁶ Bu noktada peygamberlerin ve semavî kitapların gönderilme sebebi olan tevhidi "tevhîdü'r-rubûbiyye, tevhîdü'l-ulûhiyye (tevhîdü'l-ibâde), tevhîdü'l-esmâ ve's-sıfât"⁸⁷

Tevhîdü'r-rubûbiyye, yaratıcılık, kâinata hakim olma ve idare etme, kullarına emretme gibi konularda tek merciin Allah olduğunu ifade etmedir.⁸⁸ Bu tevhidi Resûlullah (s.a.v.) zamanındaki kafirler kabul etmiş ancak bu onları Müslüman kılmamıştır.⁸⁹ Tevhîdü'l-ulûhiyye sadece Allah'a ibadet etmek demektir. Resûl-i Ekrem zamanında müşrikler de rubûbiyyet tevhidini benimsiyorlardı, ancak onların bu durumu ulûhiyyet tevhidini kapsamıyordu.⁹⁰

Tevhîdü'l-esmâ ve's-sıfât ise Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatları hakkında Kur'an ve sahih sünnette haber verilen her şeye îmân etmek, Allah Teâlâ'yı bu isim ve sıfatların gerçek anlamlarına göre vasfetmek, bu isim ve sıfatlarına keyfiyet (nasıllık) vermemek, teşbihte bulunmamak (yarattıklarına benzetmemek), isim ve sıfatlarını

⁸³ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a*, 21.

⁸⁴ es-Selmân, *Da'vetü's-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb ve Eserühe fi'l-Alemi'l-İslamî*, 25.

⁸⁵ es-Selmân, *Da'vetü's-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb ve Eserühe fi'l-Alemi'l-İslamî*, 49.

⁸⁶ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a*, 25.

⁸⁷ Öz, "Muhammed B. Abdülvehhâb", 30/491.

⁸⁸ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a*, 25.

⁸⁹ es-Selmân, *Da'vetü's-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb ve Eserühe fi'l-Alemi'l-İslamî*, 49.

⁹⁰ Öz, "Muhammed B. Abdülvehhâb", 30/490.

te'vil etmemek veya tahrif etmemek veyahut da anlamlarını ta'til etmemek (boşa çıkarmamak) demektir. Allah Teâlâ'yı kendisini Kur'an'da vafsettiği olduğuna inanmaktır.⁹¹ Bu sebeple, "Allah cisim, cevher yahut arazdır" diyen kimse bid'atçı olduğu gibi aksini söyleyen de bid'atçıdır.⁹²

Muhammed b. Abdülvehhâb, tevhid konusundaki düşüncesi doğrultusunda dönemindeki müslümanların birçoğunun fiilleri yüzünden müşrik sayılması gerektiğini ileri sürerek onlara karşı cihadı müslümanların en temel vazifelerinden biri kabul etmiştir.⁹³ İbn Abdülvehhab, dini da'vet ve bu da'veti kabul etmeyenlere karşı şiddet temelinde yükselen dini tutum ve düşüncesini inşa etmiştir.⁹⁴

Dua ederken Hz. Peygamber'i veya salih ve velî bir müslümanı vesile kılarak Allah'a yakarma manasına gelen tevessül de İbn Abdülvehhab tarafından tehlikeli bulunmuş, "yakınlık kasdıyla Allah ile kul arasına üçüncü bir varlığa koymak" şeklindeki Kur'an'ın yasakladığı cahiliyye davranışı tevessülle aynı kabul edilmiş ve şirk kapsamı içinde değerlendirmiştir.⁹⁵ Şefaaf konusunda ise İbn Teymiyye gibi Resûlullah'a (s.a.v.) şefaaf yetkisi olduğunu ikrar etmiş ancak ondan şefaaf istemekten menetmiştir. Bu yüzden Şefaaf yalnızca Allah'tan istenmelidir.⁹⁶

Muhammed b. Abdülvehhab'ın savunduğu temel prensipler aslında İslâmî olmakla birlikte bunların uygulanmasında ortaya koyduğu uzlaşmaz tutumu yüzünden kendisine saygı duyan çağdaşları dahi rahatsız olmaktaydı.⁹⁷ Aslında, İbn Abdülvehhâb'ın baştan beri bu fikirleri taşıdığı söylenemez. Zira o, gençliğinde felsefe ve tasavvufu meşgul olmuş, bir müddet tasavvuf dersi okutmuştur.⁹⁸ Daha sonra çevresinde gördüğü bid'at ve hurafelerin yanında Muhammed Hayat es-Sindi ve İbn Seyf gibi alimlerden etkilenmesi onu fikirlerinde daha müteşeddit yapmıştır.

⁹¹ es-Selmân, *Da'vetü'ş-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb ve Eserühe fi'l-Alemi'l-İslâmî*, 51.

⁹² Öz, "Muhammed B. Abdülvehhâb", 30/491.

⁹³ Cook, "Muhammed B. Abdülvehhâb", 30/489.

⁹⁴ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a*, 25.

⁹⁵ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a*, 25.

⁹⁶ Altun, *Selefilik*, 91.

⁹⁷ Cook, "Muhammed B. Abdülvehhâb", 30/489.

⁹⁸ Şahin, "Dini-Politik Bir Hareket Olarak Teşekkül Sürecinden Günümüze Vehhabilik", 624.

Eserlerinden bazıları şunlardır: “1. Kitâbu’t-Tevhid. Müellifin, öğretilerini en sert biçimde Hanbelî doktrini üzerine bina ederek kaleme aldığı temel eseri olup tevhid, şirk, şirke götüren hususlar, şefaât vb. konuları ele almaktadır. Üzerinde birçok çalışma yapılan ve yabancı dillere çevrilen eserin çeşitli neşirleri gerçekleştirilmiştir.2. Keşfü’ş-şübühât. Gerçek tevhide uymayan müslümanlara bir reddiye olan eser birçok defa yayımlanmıştır. 3. Kitâbü’l-Uşûli’s-selâse. Abdülazîz b. Suûd’un isteği üzerine yazılmış ilmihal türündeki risâlede rab isminin anlamı üzerinde durulmuş, dinî rükünlerin açıklanmasına çalışılmış ve Hz. Peygamber’in sîretine kısaca yer verilmiştir. 4. Kitâbü Uşûli’d-dîn. 5. Kitâbü Fazli’l-İslâm. İslâm kavramı, büyük günahlar, bid’at, iman esasları gibi konuları içerir.”⁹⁹

1.5.3. Vehhâbilik

Adını İbn Abdülvehhab’tan alan vehhabilik yaklaşık iki asırdır İslam düşüncesinde konumunu sürdürmeye devam etmektedir. Bu isim Vehhabilere mezhebin kurucusu Muhammed b. Abdulvehhab a tabi olanlara hitaben, mezhebe muhalif olanlar tarafından verilmiştir. Bu ismin muhalifler tarafından verilmesinin nedeni ise Muhammed b. Abdülvehhab ve tabilerinin davetini yeni bir din veya mezhep olması iddiasıyla insanları bundan uzak tutmaktır.¹⁰⁰ Onlar ise kendilerini ahabın izinden giden Selefiler olarak tanımlamaktadır ve kendilerinin böyle isimlendirilmelerinden son derece rahatsızlık duymuşlardır. Öyle ki Vehhabilik kelimesinin kullanımını kendi ülkelerinde yasaklanmıştır.¹⁰¹ Bu kullanıma karşı çıkışın gerekçesini Kral Abdülaziz b. Suud şöyle açıklamaktadır:

“Bize ‘Vehhâbiler’ diyorlar. Mezhebimize de ayrı bir mezhepmiş gibi ‘Vehhabi’ ismini takıyorlar. Bu isimlendirmeler, maksatlı olarak yayılmış yalan iddialardan kaynaklanan fahiş yanlışlardır. Biz, yeni bir mezhebin veya yeni bir akidenin bağlıları değiliz. Muhammed b. Abdülvehhab yeni bir şey ortaya koymadı. Akidemiz, Allah’ın kitabında ve O’nun peygamberinin sünnetinde yer alan ve salih geçmişlerimizin tabi olduğu inanç olan Selef-i Salihın akidesidir. Biz dört mezhebin

⁹⁹ Öz, “Muhammed B. Abdülvehhâb”, 30/492.

¹⁰⁰ Altun, *Selefilik*, 18.

¹⁰¹ Fulya İbanoğlu, “M. Ali Büyükkara ile Selefilik Üzerine Söyleşi”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 47 (2023), 69.

her bir ina hürmet ediyoruz. Malik, Şafii, Ahmed ve Ebû Hanife arasında bir farklılık yoktur. Bize göre bunların hepsi saygıya layık kimselerdir. Bu, Şeyhülislam Muhammed b. Abdülvehhab'ın da'vetini üstlendiği akidedir ve bu inanç bizim de akidemizdir. Bu inanç, Allah'ın (c.c.) birliğine dayanmaktadır ki O'nun zatı, O'na yakışmayan her türlü şüpheden ve bid'atten arınmıştır. İşte bizim çağrısını yaptığımız tevhit akidesi budur ve ancak bu akide, üzerimizdeki sıkıntılardan ve manevi hastalıklardan bizi kurtaracaktır.”¹⁰²

Vehhabiler “ma’bed yıkıcıları” olarak da isimlendirilmişlerdir. Bunun sebebi ise Mekke’de Hz. Hatice’nin türbesini, Hz. Peygamber’in ve Hz. Ebû Bekir’in evlerinin kubbelerini yıkmış olmalarıdır. Ayrıca bid’at gerekçesi ile Hz. Peygamberin kabrinde bulunan birçok süs ve ziynet eşyasını da kaldırmışlardır.¹⁰³ Tarih boyunca Hz. Osman (r.a.) dahil olmak üzere pek çok sahabe için Cennetül Baki’de türbeler, kubbeler yapılmıştır. 1806’da Suud b. Abdülaziz Medine’yi ele geçirdiğinde mezar taşlarını ve türbeleri yıktırıştır. II. Abdülhamid bunları yeniden yaptırmışsa da 1926’da Suudilerden Abdülaziz b. Suud bunları yıktırıştır.¹⁰⁴ Günümüzde ise sınırlı süreliğine açılan Cennet’ül-Bâkî kabristanlığında Hz. Osman gibi sahabenin önde gelenlerinin kabrini diğer kabirlerden ayırt etmek mümkün değildir.

Tevhid’e sık vurgu yapan Vehhabilerin inanç sisteminde tevhid-i ameli önemli bir yer tutar. Tevhid-i ameli, inanç boyutundaki tevhidin bizzat yaşayışta tezahür etmesidir. Çünkü iman ile amel bir bütündür. Tevhidin gereklerini yerine getirmeyenler ve bid’atlerden sakınmayanlar şirkten kurtulmuş olmazlar. Kendilerini muvahhidün veya ehlü’t-tevhid olarak isimlendirmeleri hem imanda hem de amelde gerçek tevhidin kendileri tarafından temsil edildiğine inanmalarından dolayıdır.¹⁰⁵ Hatta durumu biraz daha ileri götürerek Vehhabi olmayanları yani İbn Suud’un hareketine katılmayanları, kafir ilan etmişler ve onlarla savaşmak konusunda tereddüt etmemişlerdir.¹⁰⁶

¹⁰² Büyükkara, *İhvan’dan Cüheyman’a*, 135.

¹⁰³ Altun, *Seleflik*, 89.

¹⁰⁴ Ahmed Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, ed. Mustafa Güçlükol (Cağaloğlu / İstanbul: İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, 2008), 2/51.

¹⁰⁵ Büyükkara, *İhvan’dan Cüheyman’a*, 126.

¹⁰⁶ İşcan, “Selefliğin Temel Esasları ve Sosyo-Politik Arka Plan”, 105.

Vehhabilik, Kur'an ve hadis metinleri dışında akli delillere çok az yer bırakan bir fıkıh metodolojisini uygun bulması dolayısıyla Hanbeli mezhebinden, bu dini metinlerin yorumunda naslarda geçen ibarelerin zahiri ve kuru manasını esas alması itibarıyla da Zahiri mezhebenden büyük ölçüde etkilenmiştir.¹⁰⁷ Vehhabiler tarafından peygamber ve velileri vesile kılarak Allah'tan (c.c.) bir şey istemek bid'at görülürken¹⁰⁸ evliyâ ve sâlih kimselerin kabirlerini takdis etmek, onlara yönelerek ibâdet etme veya onlara yaklaşabilmek için ibâdet çeşitlerinden herhangi birisini onlar için yapmayı putçuluk olarak görmüşlerdir.¹⁰⁹

Vehhabilik hareketinin hedefi, İslam'ın başlangıcındaki saflığına ve katıksızlığına döndürülmesi ve dindeki bid'atlerle savaşmaktır.¹¹⁰ Bid'atlerle mücadele ve cihad anlayışını sanki bütün Müslümanlarla yapılması gereken savaş haline getirmişlerdir. Bu davranışları, sanki onların tek düşmanlarının Müslümanlar olduğu izlenimine sebebiyet vermiştir.¹¹¹ Kendi görüşlerini kabul etmeyenleri müslüman saymayan tutumlarıyla dışlamacı bir kimliği temsil etmeleri ve dışladıkları insanlara karşı şiddeti ve savaşı mübah sayan dini telakkileri, yine Necd ülkesinin ürünü olan Haricilik düşüncesiyle Vehhabiliğin benzerlik gösterdiği bir nokta olarak ortaya çıkmaktadır.¹¹²

Vehhabiler Cuma hutbesinde Osmanlı halifesine dua okumayı da bid'at olduğu için kaldırmışlardır.¹¹³ Osmanlı Devleti'ni zayıflatmak ve yıkmak için İngiliz oyunun bir parçası olduğu iddia edilen bu hareket güçlendikten sonra bölgede ayrı bir devlet kurmak için Osmanlı hilâfet devletine isyan başlatmıştır.¹¹⁴ Onlara göre, Osmanlı hilafeti gerçek dini temsil etmemektedir. Bu yüzden Osmanlı'ya karşı ayaklanmak vaciptir. Vehhabilik Osmanlı yönetimine karşı ayrılıkçı bir mücadeleye kaynaklık

¹⁰⁷ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a*, 25.

¹⁰⁸ Altun, *Selefilik*, 93.

¹⁰⁹ es-Selmân, *Da'vetü'ş-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb ve Eserühe fi'l-Alemi'l-İslamî*, 60.

¹¹⁰ İşcan, "Selefilğin Temel Esasları ve Sosyo-Politik Arka Plan", 103.

¹¹¹ Apak, "İslâm Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni", 46.

¹¹² Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a*, 25.

¹¹³ Şahin, "Dini-Politik Bir Hareket Olarak Teşekkül Sürecinden Günümüze Vehhabilik", 624.

¹¹⁴ Şahin, "Dini-Politik Bir Hareket Olarak Teşekkül Sürecinden Günümüze Vehhabilik", 624.

etmiştir. Vehhabilik, çok fazla farklılaşmamış bir topluluğun, yerleşik yüksek kültürü temsil eden Osmanlı'ya karşı tepkiselliğini ifade etmektedir.¹¹⁵

Günümüzde hâlâ Suudi Arabistan'ın resmi mezhebi konumundaki Vehhabilik yayılmacı bir politika izlemektedir. 19. Ve 20. yy'da İslam dünyasında yayılmasının en büyük etkenleri arasında müslümanların bölgeye hac için gittiklerinde Vehhabilikten etkilenmeleri gösterilebilir.¹¹⁶ Yakın zamanda ise petrol gelirlerinin de etkisiyle Selefiye görünümü Vehhabilik düşüncesinin bütün dünyaya ihracını gerçekleştirmişlerdir.¹¹⁷

Vehhabilik Suudi Arabistan'ın maddi ve manevi desteğiyle başta Arap ve Afrika ülkeleri, Pakistan, Hindistan, Afganistan, Balkanlar, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Endonezya ve Malezya'da etkisini artırmaya ve taraftar bulmaya çalışmaktadır. Ancak Vehhâbîler bazı bölgelerde tepki aldıkları için, Selefiligi ön plana çıkarmakta ve kendilerini Selefi mezhebine bağlı Sünni Müslümanlar olarak tanıtmaktadırlar. Dolayısıyla Vehhâbîlik, bugün fıkhıta Hanbelîliğin, itikatta Selefilğin himayesine sığınmış bulunmaktadır.¹¹⁸

Öte yandan Medine'deki İslam Üniversitesi, Mekke'deki Ümmü'l-Kura Üniversitesi ve Riyad'daki Muhammed b. Abdülvehhab Üniversitesi de Selefiligi yaymak için etkili olan bir başka unsurdur.¹¹⁹ Öyle ki dünyanın farklı bölgelerinden eğitim için bu üniversitelere gelen müslüman gençler Vehhabilikten etkilenebilmektedir. Bazen de etkilenmenin ötesine geçip koyu taraftarı oluyorlar ve ülkelerine döndüklerinde Vehhabiliğin/Selefilğin bir temsilcisi haline gelebiliyorlar.

1.6. Çağdaş Selefi Alimler

1.6.1. Abdülaziz b. Bâz

Tam adı Abdülazîz b. Abdillâh b. Abdirrahmân Âli Bâz'dır. 22 Kasım 1912 tarihinde Riyad'da doğdu. Ziraat, ticaret ve ilimle uğraşan, bazı mensupları kadılık

¹¹⁵ İşcan, "Selefilğin Temel Esasları ve Sosyo-Politik Arka Plan", 104.

¹¹⁶ Şahin, "Dini-Politik Bir Hareket Olarak Teşekkül Sürecinden Günümüze Vehhabilik", 629.

¹¹⁷ Apak, "İslâm Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni", 45.

¹¹⁸ Şahin, "Dini-Politik Bir Hareket Olarak Teşekkül Sürecinden Günümüze Vehhabilik", 629.

¹¹⁹ Uludağ, "Selefiye ve Tasavvuf", 352.

yapmış olan bir aileye mensuptur. Ailenin Necid bölgesine Medine’den geldiği söylenmişse de kendisi aslen Riyad bölgesinden olduklarını belirtir.¹²⁰

Üç yaşında iken babası vefat edince annesinin himayesinde yetişti. İlim sevdalısı bir aile içinde yetişti. Küçük yaşında Kur’an’ı hıfzetti. Ardından Riyad’daki alimlerden dîn ve dil ilimlerini tahsil etmeye koyuldu. On altı yaşında gözlerinden hastalandı ve yirmi yaşına gelmeden görme duyusunu tamamen kaybetti. İlim tahsilinde özellikle Muhammed b. Abdülvehhâb’ın soyundan gelen üç âlimden faydalandı. Bunların en önemlisi ve üzerinde en çok etki bırakanı, 1928-1938 yılları arasında derslerini takip ettiği Suudi Arabistan müftüsü Muhammed b. İbrâhim Âlü’ş-Şeyh, diğer iki hocası da Muhammed b. Abdüllatîf Âlü’ş-Şeyh ile Sâlih b. Abdülazîz Âlü’ş-Şeyh’tir. Bin Bâz 1928’den itibaren 10 yıl süreyle Muhammed b. İbrâhim’den dersler aldı. Muhammed b. İbrahim’le yaptığı derslerin de son derece verimli geçtiği belirtilmektedir. Sabah namazından sonra güneş doğana kadar camide, kuşluk vakti hocanın evinde, öğle, ikindi ve akşam namazlarının ardından da mescidde bu hocasıyla dersler yapmıştır.¹²¹

Bin Bâz bu yetişme süreci sonunda başta Hanbelî fikhî olmak üzere hukukta, sened ve metin açısından hadiste, Kur’an ilimlerinde ve kelâmda kendisini iyi derecede yetiştirmiştir. Üstlendiği görevlere gelince: Harac bölgesinde 1938’den 1952’ye kadar 14 kûsûr yıl kadılık yaptı. Bu süre zarfında sadece kadınlıkla yetinmemiş bölgenin eğitim, tarım ve sağlık sorunlarıyla da yakından ilgilenmiştir. Ardından ilk açıldıkları yıl olan 1952’den 1960’a kadar fakülte ve enstitülerde dersler verdi. Şeriat Fakültesi’nde fıkıh, tevhîd ve hadis derslerini üstlendi. Bu derslerin ardından 1961 yılında elCâmiatu’l-İslâmiyye rektör vekilliğine atandı. Uzun yıllardır er-Reîsu’l-Âm li Idârâti’l-Buhûsi’l-İlmiyye ve’l-Iftâ ve’d-Da’ve ve’l-Irşâd sıfatıyla görev yaptı.¹²²

1982’de kendisine Kral Faysal Uluslararası İslâm’a Hizmet ödülü verildi. Resmî görevleri yanında klasik usulde ilim öğretimine büyük önem verdi. Vefatına

¹²⁰ Ertuğrul Boynukalın, “Abdülazîz b. Bâz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), Ek-1/24.

¹²¹ Bâz, Abdulaziz B. Abdillâh B. “Abdilvehhâb”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Ocak 2000).

¹²² Abdülazîz b. Abdillâh b. Bâz, el-İmâm Muhammed b. Abdillâh Da’vetuhû ve Sîretuhu. Riyad-1403/1983.

kadar düzenli olarak Riyad'daki el-Câmiu'l-Kebîr'de (Türkî b. Abdullah Camii) fıkıh ve hadis dersleri vererek yüzlerce talebe yetiştirdi. Gerek sağlığında gerekse ölümünden sonra Suudi Arabistan'ın ilmî ve dinî hayatı üzerinde önemli etkileri olan bu talebeler arasında Muhammed b. Sâlih el-Useymin, Abdullah b. Cibrîn, Abdülazîz b. Muhammed es-Sedhân, Abdullah b. Kuûd, Sâlih b. Hileytil, Sâlih b. Fevzân, Bekir Ebû Zeyd, Abdülazîz Âlü's-Şeyh anılabılır. İbn Bâz 13 Mayıs 1999 tarihinde vefat etti. Cenaze namazı ertesi günü Mescid-i Harâm'da kılımarak Makberetü'l-Adl'de defnedildi.¹²³

Günümüz Selefi düşüncesi üzerinde önemli etkileri bulunan İbn Bâz, Şahîhayn'dakilere ilâveten çok sayıda hadis ezberlemiş olup hadis tenkidi ve hadis ricâline vâkıftı. Mensup olduğu Hanbelî mezhebi içinde özellikle İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin görüşlerini tercih etmiştir. Suudi Arabistan hükümetine ve özellikle onun dış politikasına karşı eleştirilerde bulunan bazı Selefi gruplar tarafından ağır biçimde tenkit edilmiş, bu gruplarla tartışmış ve zaman zaman onların görüşlerine karşı hükümeti destekleyen fetvalar yayımlamıştır. Bilhassa 1979 yılındaki Kâbe baskını ve Küveyt'in işgalinden sonra 1990-1991 yıllarındaki Körfez savaşında muhaliflere karşı hükümeti destekleyen fetvalarının sosyopolitik açıdan önemli etkileri olmuştur.¹²⁴

1.6.2. Nâsırüddin el-Elbâni

Arnavutluk'un İşkodra şehrinde doğdu. Nâsırüddin el-Elbânî'nin babası Nuh Necâtî dinî eğitimini İstanbul'da tamamlamış bir âlimdi. Arnavutluk Cumhurbaşkanı Ahmed Zogu'nun 1924 yılından itibaren ülkenin kontrolünü tamamen ele geçirip müslümanlara baskı yapmaya başlamasından sonra ailesiyle birlikte Şam'a göç etti. Nâsırüddin temel eğitimini ailesinden aldı ve ilk öğrenimini Şam'da tamamladı. Babasından Kur'an, sarf, nahiv, belâgat gibi ilimleri, Şam'ın tanınmış âlimlerinden Muhammed Saîd el-Burhânî'den fıkıh okudu ve fasih Arapça'yı öğrendi. Muhammed Behcet el-Baytâr'ın derslerine devam etti. Bir ara ticaretle meşgul oldu, babasının mesleği olan saat tamirciliği yaptı, boş kalan zamanlarında da kitap okumaya çalıştı.

¹²³ Boynukalın, "Abdülazîz b. Bâz", Ek-1/24.

¹²⁴ Boynukalın, "Abdülazîz b. Bâz", Ek-1/24.

Yirmi yaşlarında iken M. Reşîd Rızâ'nın çıkardığı *Mecelletü'l-Menâr*'da okuduğu bazı yazılar kendisini Selefî anlayışı benimsemeye ve hadis ilmiyle meşgul olmaya yöneltti.¹²⁵

Kendisini yakından tanıyanlar tarafından, düzenli ve istikrarlı olarak onun bir rahle-i tedrisâtan geçmediği ve üstadsız yetiştiği dile getirilir. Etkilendiği İbn Hazm ile ortak yönüdür. Özellikle Hanefî fikhını ciddiye almadığından, babası tarafından tenkit edilen el-Elbânî, verdiği hükümler itibariyle aceleci, tabiat itibariyle de sert yapıdır. Günümüzdeki selefî akımların, onun sohbet ve eserlerinden hayli etkilendikleri görülür.¹²⁶

Hadis alanında önemli çalışmaları olan el-Elbânî, Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'deki nâdir hadis yazmalarını incelemiştir. Geleneksel rivayet metodu olan icâzetin gerekliliğine inanmamakla birlikte Muhammed Râgıb et-Tabbâh'tan hadis rivayeti için icâzet de almıştır. Başta *Fihrisü'l-mahtûâtî'z-Zâhiriyye fî ilmi'l-hadîs* olmak üzere (Dımaşk 1970) değişik konularda yazma eser fihristleri hazırlamıştır. Bazı özel kütüphanelerdeki yazmalara da işaret edip ilim dünyasının haberdar olmadığı pek çok yazma eseri ortaya çıkardığı bilinmektedir. Ayrıca talebelere haftada iki gün ders vererek Buhârî, İbn Hacer el-Askalânî, İbn Kayyim el-Cevziyye, Sıddîk Hasan Han, Ahmed Muhammed Şâkir, Nevevî, Münzirî ve İbn Dakîkul'id'in bazı eserlerini okutmuştur. 1961-1963 yıllarında Medine'de el-Câmiatü'l-İslâmiyye'de ders vermiş ve Dımaşk'a döndükten sonra ilmî çalışmalarına devam etmiştir. Muhammed Züheyr eş-Şâviş, Muhammed İbrâhim Şakrâ, Ömer Süleyman el-Eşkar, Abdurrahman Abdülhâlik, Mahmûd Mehdî el-İstanbûlî, Hayreddin Vanlî, Hamdî Abdülmecîd es-Silefi'nin de aralarında bulunduğu pek çok kimse onun tetkik ve tenkit yöntemini benimsedi. Muhammed Meczûb et-Tartûsî, Abdülkâdir el-Arnaût, Şuayb el-Arnaût, Abdurrahman el-Bânî ve İsam el-Attâr gibi muhakkikler de onun metodundan faydalandı.¹²⁷

el-Elbânî'nin, İbn Hazm ve İbn Teymiyye gibi cerh-ta'dîl ilminde müteşeddît olduğu açıktır. O, Hz. Ömer'in haznedar Râvi Mâlik ed-Dâr' n mechul bir râvi olup

¹²⁵ İbrahim Hatiboğlu, "Nâsirüddin el-Elbânî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2006, 32/403.

¹²⁶ Güler, "Selefî Hareketin Tarihî Kökenleri ve Yöntem Problemi", 59.

¹²⁷ Hatiboğlu, "Nâsirüddin el-Elbânî", 32/404.

zabt ve adalet bakımından maruf olmadığını ileri sürer. Hâlbuki Ebû Ya'lâ el Halîlî (ö. 446/1054) Mâlik ed-Dâr'ın sika oluşunda ittifak edilen kadîm bir tâbiî olduğunu ve tâbiînin ondan övgüyle bahsettiklerini ifade etmektedir. İbn Hacer el-Askalânî'nin verdiği bilgiye göre, İbn Sa'd onu Medineli tâbiîlerin ilk tabakası içinde zikretmiştir. Hz. Ömer ve Hz. Osman onu mâlî işlerde görevlendirmiş ve bu yüzden de ona Mâlikü'd-dâr adı verilmiştir. Bu tesbit ve değerlendirme, el-Elbânî'nin Mâlik ed-Dâr hakkında verilen bilgileri görmediği veya görmezlikten geldiği izlenimini uyandırmaktadır. Bununla birlikte Elbânî'de kendi ideolojisini savunma ve ters düşeni red çabası görülmektedir.¹²⁸

Elbânî'nin etkilendiği alimlerin başında İbn Hazm, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye,¹²⁹ Muhammed b. Abdülvehhab¹³⁰ gibi alimler gelmektedir.

Suudî/ Vehhâbî Selefilik ile Elbânî'nin ilişkisi başlarda paralel bir yönde olsa da zamanla Elbânî, Suudî/ Vehhâbî Selefilîği eleştirmiş, kendisinin onlardan farklı bir yol takip ettiğini ifade etmiştir. İbn Abdülvehhâb'tan miras kalan ve Selefi alimlerce geliştirilerek nesilden nesile aktarılan Selefi/Vehhâbî birikimi takip etmeyi ve fetva meselelerinde Hanbelilik ve İbn Abdülvehhâb'ın görüşlerini esas almayı gereksiz bulmaktadır.¹³¹ Hatta Buhârî ve Müslim'i dahi kritik ederek bazı rivayetleri sorun bulan Elbânî'nin bu tavrı Suud ulemâsı ile arasının açılmasına sebep olmuştur. Suud ulemâsı tarafından Elbânî dini meselelerde çok cürekâr görülmüş ve tenkit edilmiştir.¹³² Bu yüzden Elbânî'yi Suud Selefilîği ile birlikte değerlendirmemekte yerinde olacaktır.

Elbânî'nin bid'at anlayışını genel hatlarıyla şöyledir: “Sünnetin zıddına olan sözler, fiiller ve akîdeler bid'attır. İctihad bile olsa böyledir. Allah'a yaklaşmak amacıyla yapılan Resûlullah'ın (s.a.v.) nehyettiği her şey. Kendiyle alakalı bir nas olmadan şeri' bir hüküm haline getirilen her iş bid'attır. Ancak sahabe bundan müstesnadır. Kafirlerin adetlerinin ibadetle yan yana getirilmesi. Müteahhirûn

¹²⁸ Güler, “Selefi Hareketin Tarihi Kökenleri ve Yöntem Problemi”, 61.

¹²⁹ Zekeriya Güler, “Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri (Tahric ve Değerlendirme)”, *İlam Araştırma Dergisi* 2/1 (1997), 179.

¹³⁰ Hatiboğlu, “Nâsirüddin el-Elbânî”, 32/404.

¹³¹ Büyükkara, “Günümüzde Selefilik ve İslâmî Hareketlere Olan Etkisi”, 493.

¹³² Büyükkara, “Günümüzde Selefilik ve İslâmî Hareketlere Olan Etkisi”, 494.

alimlerinin üzerinde bir delil olmadan müstehap gördükleri bid'attır. Keyfiyetiyle ilgili ancak zayıf ya da mevzu bir hadis bulunan her ibadet de bid'attır..."¹³³

1.6.3. Muhammed b. Sâlih el-Useymîn

Tam adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Sâlih b. Muhammed b. Süleymân el-Useymîn et-Temîmî'dir. Doğum tarihi kaynaklarda 9 Mart 1929 olarak zikredilmektedir. Doğum yeri ise Necid bölgesinin Kasım vilayetine bağlı olan Uneyze şehridir. Köken olarak Temîm kabilesine mensuptur. Adı Osman olan dördüncü dedesine Useymîn (Osmancık) denildiği için aile bu adı almıştır.¹³⁴

Küçük yaşta anne tarafından dedesi Abdurrahman b. Süleyman ed-Dâmiğ'in yanında Kur'an'ı ezberledi. Uneyze'de bazı medreselerdeki hocalardan ders aldı. Abdurrahman b. Nâsır es-Sa'dî'nin talebesi ve daha sonra Uneyze kadısı olan Muhammed b. Abdülazîz el-Mutavvi'den akaid, fıkıh, nahiv, sarf; Kadı Abdurrahman b. Ali b. Ūdân'dan fıkıh ve ferâiz; Abdürrezzâk Afîfi'den Arap dili ve edebiyatı okudu. Buradaki asıl hocası on altı yıl boyunca kendisinden akaid, tefsir, hadis, fıkıh gibi dersler aldığı Abdurrahman b. Nâsır es-Sa'dî'dir.¹³⁵ Riyad'da 1952'de açılan lise seviyesindeki el-Ma'hedü'l-ilmî'yi 1954'te bitirdi, ardından döndüğü Uneyze'de aynı adı taşıyan okulda müderrisliğe başladı, bir taraftan da Sa'dî'nin derslerine devam etti. Bu arada Muhammed b. Suûd Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nden mezun oldu (1957). Riyad'da iken *Şahîh-i Buḥârî*'yi ve bazı fıkıh kitapları ile İbn Teymiyye'nin eserlerini okuduğu Abdülazîz b. Bâz, Muhammed Emîn b. Muhammed Muhtâr eş-Şinkîti, aynı zamanda Sa'dî'nin talebesi olan Ali b. Muhammed es-Sâlihî, Abdülazîz b. Nâsır b. Reşîd ve Abdurrahman el-İfrîkî de hocalarındandır.¹³⁶

Hocası Sa'dî'nin 1957 yılında 'Uneyze'de 69 yaşında vefat etmesinden sonra ibn 'Useymîn bu göreve atandı. Bu görevle birlikte hocası Sa'dî'den boşalan tadrîs

¹³³ Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, *Ahkâmü'l-Cenâiz* (Suudi Arabistan: el-Mektebü'l-İslâmî, 1982), 1/242.

¹³⁴ Ertuğrul Boynukalın, "Useymîn, Muhammed b. Sâlih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 3/625.

¹³⁵ Kızıışeker, Abdurrahim. "el-Kenzu's-Semîn Fî Tefsîri İbn 'Useymîn" Tefsirinde Kur'an İlimleri". Batman Üniversitesi İslami İlimler Hakemli Dergisi 1/2 (Aralık 2017), 1-25.

¹³⁶ Ertuğrul Boynukalın, "Useymîn, Muhammed b. Sâlih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 3/625.

vazifesini de üstlendi. Ayrıca bunlara ek olarak ‘Uneyze Ulusal Kütüphanesiyle ‘Uneyze İlim Enstitüsü’nde dersler vermeye devam etti. Daha sonra Muhammed b. Suûd İslâm Üniversitesi’nin Kasım şubesi Şerî’at ve Usûlü’l-Dîn fakültelerine öğretim görevlisi olarak atandı. İlgili üniversitede öğretim görevliliği ve akîde bölüm başkanlığını yapan İbn ‘Useymîn ayrıca Suûdî Arabistân Yüksek Âlimler Kurulu’nda üye olarak bulundu.¹³⁷

Tek eşle evli ve beşi erkek üçü kız olmak üzere sekiz çocuk babası olan İbn ‘Useymîn, İslâmî sahadaki çalışmaları ve İslâmî ilimler alanında gösterdiği üstün gayret ve çabaları nedeniyle 1994 yılında Uluslararası Kral Faysal ödülüne layık görüldü. 2000 yılında kolon kanseri teşhisiyle hastaneye yatırılan İbn ‘Useymîn, 2001’de Cidde’de tedavi gördüğü Kral Faysal Hastanesinde vefat etti. Uzun süre kolon kanseri tedavisi gören İbn ‘Useymîn, vefâtının ertesi günü yarım milyonu aşkın bir insan topluluğunun katılımıyla Ka’be’de kılınan cenaze namazı sonrası Mekke’de hocası Abdül’azîz b. Bâz’ın yanına defnedildi. Bazı kalemler tarafından İbn ‘Useymîn’in ölümü selef-i sâlihînin bakiyesinin ölümü şeklinde değerlendirilmiştir.¹³⁸

1.6.4. Salih b. Fevzân

Doğumu 28 Eylül 1935 yılıdır. Coğrafi olarak ise Kasım bölgesinde eş-Şemmâsiyye beldesinde dünyaya gelmiştir. İlk olarak eğitim ve öğretime yerel mescidin ı Hammûd bin Süleymân et-Talâl’de başlamıştır. Abdurrahman es-Sa’dî, Abdülaziz bin Bâz, Abdurezzak el-Affî gibi alimlerde eğitimine devam etmiştir. Şemmâsiyye’de 1950 senesinde açılan devlet okuluna kaydoldu ve 1952 yılında Büreyde’de el-Medresetü’l Faysaliyye’de ibtidaî eğitimini tamamladı. Sonra 1954 senesinde Büreyde’de açılan el-Ma’hedü’l-İlmî’ye kaydını yaptırip 1956 yılında oradan mezun oldu ve Riyad’daki Şeriat Fakültesine kaydoldu.¹³⁹ 1960 senesinde

¹³⁷ İbn Useymîn, *Şerhu Manzûmeti Usûli’l-Fıkh ve Kavâidih*, Thk. Merkezi’l- Minber, (Kahire: Dâru İbni’l-Cevzi, 1429/2008), s. 3.

¹³⁸ İbn Useymîn, *Şerhu Manzûmeti Usûli’l-Fıkh ve Kavâidih*, s. 25.

Şeriat Fakültesinden mezun olduktan sonra aynı fakülteden yüksek lisans, ardından da doktorasını tamamladı.¹⁴⁰

Bunların yanında aynı zamanda Büyük Alimler Heyeti, Mekke'deki Râbîta'ya bağlı el-Mecmau'l-Fıkhî ve hac mevsiminde görevli davetçileri kontrol eden bir komitenin üyeliğini yapmaktadır. Ayrıca İftâ ve İlmî Araştırmalar Daimî Komitesinin üyeliğiyle birlikte, "Nûrun 'alâ'd-derb" radyo programında sorulara cevap vermekte ve internetin yaygınlaşmasıyla facebook, twitter gibi birçok sosyal ağlarda aktif faaliyet yürütmektedir. Abdurrahman es-Sudays, Aliyu'l-Kusayr, Abdurrahman el-Mahmûd gibi daha birçok şahıslar onun yetiştirdiği talebelerden sayılmaktadır.

En önemlileri Tevhid, İslâm'da Kadın, Kelime-i Şehadetin Şartları ve Bozan Sebepler, İslâm hukukunda cehalet Ehl-i sünnet ve'l-cemaate göre cehaletin itikati hükümlere olan etkisi ve Müslüman kadınlar için fetva kitabı olan birçok kitap yazmıştır.¹⁴¹ Bunun dışında yazı yazmak, araştırmak, incelemek, risale yazmak ve gazetelerde fetva vermek gibi çeşitli çalışmalara devam etmiştir. Bunları bir araya getirerek bazı kitaplar da ortaya koymuştur. Hâlen Suudi Arabistan'daki çeşitli üniversitelerden yüksek lisans ve doktora dereceleri alan birçok öğrencinin araştırma çalışmalarını denetlemektedir.

1.7. Selefilğin Karakteristik Özellikleri

Kavramsal Çerçeve, Ahmed b. Hanbel-Ehli Hadis ve Selefilik, Vehhabilik başlıkları altında Selefilikle ilgili birtakım tanım ve değerlendirmelerde bulunuldu. Bu başlık altında ise çok boyutlu bir yapısı olan Selefilğin, çalışmamızda değinilmeyen yönleri üzerinde durulacaktır. Özellikle günümüzdeki Selefiler tahlil edilmeye çalışılırken onların alameti farikalarından bahsedilecektir.

Selefilerin en belirgin özellikleri katı lafızcı yaklaşımlarıyla müslümanları bid'atlerden sakındırma ve hakiki tevhide da'vet etme tutumlarıdır. Emr-i bi'l-ma'ruf

¹⁴⁰ Büyükkara, Mehmet Ali, "Günümüzde Selefilik ve İslâmî Hareketlere Olan Etkisi", Tarihte ve Günümüzde Selefilik, Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, Yıl:2014, s.492.

nehyi ani'l-münker, da'vet adını verdiklerini, müslümanları kendi akidelerine çağırdıkları bu yöntemde müteşeddit olmaktan ve sert bir üslup kullanmaktan çekinmezler.

İslam düşünce tarihinde selefi görüş mensupları gerek inanç (itikad) gerekse fıkıh (hukuk) mezhepleri ve hareketleri içerisinde küçük bir grubu temsil etmelerine rağmen kendilerini İslam'ın hakiki temsilcisi, koruyucusu ve sembolleri olarak görürler.¹⁴² Selefiler İslam dünyasında küçük bir grup olmalarına rağmen onların aşırı haklılık duygusuyla yaptıkları eylemler İslam din ve düşüncesine büyük zararlar verme potansiyeline sahiptir.¹⁴³

Mütecanis bir yapı arz etmemekle beraber, fıkıh ve kelam mezheplerini benimsememeleri, zahirî bir bakış açısıyla tartışmalara katılmaları, kendi görüşlerinde olmayan ilim adamlarını sert bir dil ve üslupla eleştirmeleri, bilhassa kitap ve sünnete vurgu yapıp bidat ve hurafelere şiddetle karşı çıkmaları, ifrata kaçan söylem ve eylemleri, selefi oluşumları tanıtan karakteristik özellikler arasındadır.¹⁴⁴

Kendileriyle aynı görüşleri paylaşmayan Müslümanlara karşı, dışlayıcı ve yer yer tekfirci bir retorik kullanmaktadır.¹⁴⁵ İman-amel birlikteliğini savunmaları, onları katı bir ahlakçılığa ve hatta tekfirciliğe yöneltmiştir. Böylece onlar ferdi ve toplumsal hayatın siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik bütün alanlarında amel ile iman arasında "tam bir birliktelik" aramış, bu birlikteliği bulamadıkları zaman da tekfirle (kafir olmakla) itham etmişlerdir.¹⁴⁶

Selefiler kendilerini islam'ın yegane temsilcisi olarak görmektedirler, bunun sonucu olarak diğer İslami akımları Kur'an, Sünnet ve selef-i salihînin yolundan sapmakla ve İslam ümmetinin parçalanmasına yol açmakla itham etmişlerdir.¹⁴⁷ Hakikat tekelciliği duygusuyla kendisini kaybeden selefiler, dini düşüncede benimsemedikleri en küçük bir değişimi veya değişim çabasını "dini ve dinsel

¹⁴² Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 105.

¹⁴³ Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 105.

¹⁴⁴ Güler, "Selefi Akımların Hadis ve Sünnet Anlayışı", 36.

¹⁴⁵ Çakmak, "Cihadi Selefi Paradigma ve Kritiği", 108.

¹⁴⁶ Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 34.

¹⁴⁷ Çakmak, "Cihadi Selefi Paradigma ve Kritiği", 109.

değerleri değiştirme" yani klasik adıyla "tağyir ve tahrif" olarak nitelemiş ve bu tür yaklaşımları en sert bir biçimde engellemeye çalışmışlardır. Bu da onları diğer bütün mezhep ve cemaatlerden ayıran temel bir özellik haline gelmiştir.¹⁴⁸

Modernlikle ilgi kurmayan, siyasî yönü bulunmayan, tamamen geleneksel anlamda Selef'in yolundan giden veya tasavvufun bünyesinde varlığını sürdüren Selefî cemaatler de mevcuttur. Bu sebeple çağdaş Selefî hareketi sadece radikalizme veya siyasî anlayışa indirgemek suretiyle tek bir yönelişten söz etmek mümkün değildir.¹⁴⁹ Tasavvuf bünyesinde olmasa dahi bu Selefiler daha mu'tedirdirler. Kabul etmedikleri yanlışlar karşısında tekfirci, müteşeddit değildirler.

Her şeye rağmen Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat çerçevesinde görülmeleri gereken Selefilerin İslam toplumlarına olan olumlu katkılarının göz ardı edilmemesi, bunların içinde mu'tedil, makul, hoşgörülü, bilgili, deneyimli şahsiyetlerin bulunduğu da bilinmesi lazımdır.¹⁵⁰ Her ne kadar konumuz gereği Selefilerin, müslümanların genelinden farklı olan yönleri üzerinde durulmuş olsa da Ehli sünnet ile paralellik arz eden yönleri göz ardı edilmemelidir. İlme ve ibadete düşkünlükleri, doğru anlamıyla bid'at ve hurafelerden uzak bir din yaşamak istemeleri takdir edilecek özelliklerindedir.

Selefî akımın bilgi kaynaklarına örnek olarak şu isimler verilebilir: "Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), İbn Hazm (ö. 456/1064), İbn Teymiyye (ö. 728/1327), İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), İbn Kesîr (ö. 774/1373), Muhammed b. Abdülvehhâb (ö. 1206/1792), Muhammed eş-Şevkânî (ö. 1250/1834), Şeyh Abdülazîz b. Bâz (ö. 1419/1999), Muhammed Nâsruddîn el-Elbânî (ö. 1420/1999)"¹⁵¹

1.2. Bid'at

¹⁴⁸ Koca, *İslam Düşüncesinde Selefîlik*, 87.

¹⁴⁹ Özervarlı, "Selefîyye", 36/499.

¹⁵⁰ Uludağ, "Selefiye ve Tasavvuf", 353.

¹⁵¹ Güler, "Selefî Hareketin Tarihî Kökenleri ve Yöntem Problemi", 49.

1.2.1. Sözlük Anlamı

“Bda’ (بَدَعَ)” kökünden türeyen bid’at (الْبِدْعَة) kelimesi sözlükte; inşa etmek, icat etmek, ilk kez ortaya çıkarmak, hiçbir örnek yokken yaratmak gibi anlamlara gelmektedir. Çoğulu “bideu’ (بَدَعٌ)” olarak kullanılmaktadır. Bu kelime tüm bâblarda birbirine yakın anlamlar ifade etse de farklı bâblarda farklı kelimelerle kullanılınca ayrı bir anlam ifade edebiliyor.

İf’al bâbından gelen “ebdea’ (أَبْدَعَ)” hiçbir örneği yokken yaratmak manasına gelir. Ayrıca bir hayvanın yorgunluk (ya da bir anda ortaya çıkan hastalık) sebebiyle yürüyememesi ve yolculuğun yarıda kalması anlamına gelmektedir. Bu kelimenin kullanıldığı bir hadis-i şerifte, Resûlullah’a (s.a.v.) bir adam gelmiş ve “...Ya Resûlullah bineğimin (Dişi deve olduğu ifade edilir.) hastalanması veya zayıf, yorgun düşmesi sebebiyle yolda kaldım. Beni de taşıy mısın (bineğine alır mısın, bir binek temin eder misin)?.../... فَاخْمَلْنِي.../...”¹⁵²

“Bid’u (الْبِدْعُ)” ilk kez meydana gelen şaşılacak şey anlamında isimdir. Ebdea’ (أَبْدَعَ) kelimesi ile yakın anlamdadır. Kur’an-ı Kerim’de şöyle geçmektedir: “قُلْ مَا كُنْتُ مِنْ الرُّسُلِ بِدْعًا مِنْ الرُّسُلِ/Ben gönderilen resullerin ilki değilim (Benden önce de birçok resuller gönderilmiştir.)”ahkaf suresi, 35.ayet- Falanca kişi bu işte ilktir, ondan önce bunu yapan olmadı, şeklinde kullanılır. Kisâî’ye göre bid’u (الْبِدْعُ) -ilk kez meydana gelen şey- iyi de olabilir kötü de olabilir. “La bid’a fi (لا بدع في)” şaşılacak bir şey yok, anlamında kalıplaşmış bir ifade de mevcuttur.

Sık kullanılan bir başka kelime bedi’ (بَدِيع) kelimesi bede’a (بَدَعَ) türemiştir. Mubdi’u (المُبْدِيع) ile aynı anlamdadır. Örnek olarak “Daha önce bilinmeyen şaşırılacak bir iş yaptın / جُنْتُ بِأَمْرِ بَدِيعٍ” ve “rakiyyun bedi’ (رَكِيٌّ بَدِيعٌ) yeni açılmış çukur.” kullanımları verilebilir. Bir başka örnek de “haza emrun bediun/بديع/” benzeri olmayan ve beğenilen bir şey hakkında kullanılan bu cümle “Sanki onun gibi ve ona

¹⁵² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/68 (17084); Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *el-Müsnedü’s-Sahîh ale’t-Tekâsîm ve’l-Envâ’* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 1/143 (33); Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, ed. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 2009), "el-Edeb", 123 (5129); Ebü’l-Kâsım Müsnidü’l-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 17/623.

benzer bir şey daha önce görülmemiş” demektir.¹⁵³ Bu kelime ayet-i kerimede şöyle geçmektedir: “O göklerin ve yerin örneksiz yaratıcısıdır.../”بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ”¹⁵⁴ “El-Bedi’ (الْبَدِيعُ) aynı zamanda Allah’ın (c.c.) “esma-i hüsnâ”sındandır. Hiçbir örneği, benzeri yokken yaratmak anlamındadır. Allah hiçbir şey yokken var olan “el-Bedi’u’l-Evvel”dir.

İbtede’a (اِبْتَدَعَ) ifti’al babından gelmektedir. Bid’at çıkarmak anlamına gelmektedir. İsm-i fa’ili bid’at ehli, bid’at işleyen anlamına gelen “Mübtedi’ (مُبْتَدِعٌ)” kelimesidir. Genelde kötüleme için kullanılmıştır. Kur’an-ı Kerim’de şöyle geçer: “... (Kendilerinin) icat ettikleri ruhbanlığa gelince, biz onlara bunu emretmemiştik./”وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا” Bid’at kelimesinin bu kökten türetildiğini ifade edenler de olmuştur. “İstebde’a (اسْتَبَدَعَ)” bir şeyi bid’at (yeni) saymak, bid’at görmek, “bedde’a (بَدَعَ)” bid’atla nisbet etmek, tebedde’a (تَبَدَعَ) falan Mübtedi’ (bid’at yapan kişi) oldu, anlamlarına gelmektedir.¹⁵⁵

1.2.2. Terim Anlamı

İslâmî literatürün ilk lügat sahiplerinden olan Halil b. Ahmed (175/791)’in yaptığı şu tanım, daha sonraki çalışmalarda da görülmektedir: “Bid’at; dinde ve din dışında türetilenler için verilen bir addır. O, Hz. Peygamber’den sonra ortaya atılan arzu ve davranış türünden olan şeylerdir”¹⁵⁶

Alimler bid’at kelimesinin sınırını belirleme ve ona ıstilahî bir anlam vermede ihtilafa düşmüşlerdir. Kimisi geniş anlamıyla tanımlama yaparken bazıları da dar bir

¹⁵³ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî, *el-İ’tisâm* (Suudi Arabistan: Dâru İbn Affân, 1992), 45.

¹⁵⁴ el-Bakara 2/117.

¹⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 8/6-8; Ebü’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî İbn Fâris, *Mu’cemü Mekâyisi’l-luğa*. (Beyrut: Dâru’l Fikr, 1979), 1/209; Zebîdî, *Tâcü’l-Arûs*, 308-309; Ebü’s-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fî Ğarîbi’l-Ĥadîs ve’l-Eşer* (Beyrut: el-Mektebetü’l-İlmiyye, 1979), 1/106; Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Ğarîbi’l-Kur’ân* (Dimaşk: Dâru’l-Kalem, 2013), 110-111; Firûzâbâdî, *Kâmûsü’l-Muhît*, 702; Ebü’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî, *et-Ta’rifât* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1983), 43-44; Saîd b. Nâsir el-Ĝâmidî, *Hakikatü’l-Bid’ati ve Ahkâmühâ* (Riyâd: Mektebetü’r-Rüşd, 2014), 1/250.

¹⁵⁶ Ebü Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-Ayn* (Beyrut: Dâru ve Mektebetü’l-Hilâl, ts.), 2/54-55; Kadir Gürler, “Bid’at Kavramı Üzerine”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/1 (2003), 64.

anlam yüklemişlerdir. Genelde din kemâle erip tamamlandıktan sonra dinde yeni bir şey ortaya çıkarmak, şeklinde tanımlanmıştır. Dinde ortaya çıkan bu yenilikler bazı alimler tarafından iyi görülürken bazı alimler tarafından da kötü görülmektedir.

Kur'an ve sünnete muhalif olan, zıddında olan bid'atlar ittifakla reddedilmiştir. Burada bir ihtilaf söz konusu değildir ancak şeriata uygun olan bid'atlar konusunda görüş ayrılıkları olmuştur. Şeriata uygun olan bid'atlar; geniş kapsamlı tarif yapan alimlere göre bid'at-ı hasene olarak isimlendirilirken dar kapsamlı tarifte bulunan alimler ise sünnetin zıddı olarak gördükleri bid'atın "hasene (iyi)" olarak isimlendirilmesine karşı çıkmışlar ve bu yenilikleri dinin hükümlerine göre isimlendirmişlerdir.

İbn Esir bid'atı, bid'at-ı hüddâ ve bid'at-ı dalâl diye ikiye ayırırken¹⁵⁷ İbn Hacer el-Askalânî'de ise bu ayrım bid'at-ı mükeffira (küfre götüren bid'at) ve bid'at-ı müfessika (fasıklığa götüren bid'at)¹⁵⁸ şeklinde olmuştur. Bazı alimler bid'at sünnetin zıddıdır derken bazıları ise Resûlullah'ın yaşadığı zamandan sonra ortaya çıkan her şey bid'attır, demişlerdir. İncelendiğinde bid'at tanımları dar ve geniş olarak iki açıdan ele alındığı görülmektedir.

1.2.3. Geniş Anlamıyla Bid'at

Bazı alimler bid'atı sözlük anlamıyla ele almış gerek ibadet gerekse günlük yaşantıda, Kur'an ve sünnette olmayıp sonradan ortaya çıkan her şeye bid'at demişlerdir. Bunun yanında bid'ata mutlak kötü mana yüklememişlerdir. Bid'at ne zaman Kur'an, sünnet, icma' gibi dinin asıllarıyla çelişirse sünnetteki zemmedilen anlamını o zaman kazanır ve "bid'at-ı seyyie" olarak adlandırılır. Bu bid'at kınanır ve reddedilir. Bazı bid'atların ise hem dinin asıllarıyla çelişmediği hem de gündelik ve dini yaşamda birtakım faydaları tespit edilmiştir. Bu kapsamda olan bid'atlar da "bid'at-ı hasene" olarak isimlendirilmiştir. Daha sonra bu taksimin yetersiz olduğunu düşünen alimler, bid'atın muhtevasına göre "haram, mekruh, mübah, mendup, vacip" taksimini benimsemişlerdir.

¹⁵⁷ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Ĥadîs ve'l-Eşer*, 1/106.

¹⁵⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, 4/723.

Bid'atı geniş kapsamıyla ele alıp onu taksim eden alimlerin başında Muhammed b. İdris eş-Şafîi gelmektedir. Ona göre bid'at iki kısımdan oluşur; bid'at-ı mahmude (övülmüş, iyi bid'at) ve bid'at-ı mezmûme (kötü bid'at). Meydana gelen bid'at Resûlullah'ın (s.a.v.) sünnetine muvafık (uygun) ise bu övülen, iyi görülen bir durumdur. Ancak sünnete muhalif bir bid'at olursa bu çirkin görülüp reddedilir.¹⁵⁹ Bid'atı bu haliyle ikili taksime tabii tutan ilk kişi Şafîi olmuştur.¹⁶⁰ Şafîi'nin buna benzer bir başka tanımına göre “muhdesât (sonradan meydana gelen işler)” ikiye ayırır. Kur'an, sünnet, eser (mevkuf hadisler) ve icmaya muhalafet eden bir yeniliklere “el-bid'atu'd-dalâl” denir. Fakat Kur'an, sünnet, eser ve icmadan birine bile muhalafet yoksa bu yenilikler (bid'atlar) mezmûm (kınanmış) görülmezler.¹⁶¹

İbnü'l-Esir de yine ikili bir ayırım yapmıştır. O da bid'atı, bid'at-ı hüdü (doğru yola götüren bid'at) ve bid'at-ı dalâl (sapıklığa götüren bid'at) olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bid'at-ı hüdü, genel kaideler çerçevesinde, Allah'ın (c.c.) ve Resûlullah'ın (s.a.v.) teşvik ettiği durumların birinde meydana geliyorsa bu övülmeye layıktır. Örneğin, cömertlik, eli açıklık, iyi işler (insanların faydasına olacak) yapmak görüldüğü gibi bunlar övülmeye layıktır. Şu kadar var ki bu bid'at kesinlikle şeriatın hilafında olmamalıdır. İbnü'l-Esir'e göre sünnete ve şeriata muhalif olan bid'at ise inanç noktasında sapıklığa götüren, yoldan çıkaran bid'at-ı dalal olarak isimlendirilmiştir.¹⁶²

İzzeddin b. Abdusselâm (ö.660/1262) bid'atı Resûlullah'ın (s.a.v.) yaşadığı zamandan sonra ortaya çıkan her şey olarak tanımladıktan sonra bid'atı beşe taksime etmiştir. Bid'atla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde bid'atı beşe taksim eden ilk alimin İzzeddin b. Abdusselâm görülmektedir.¹⁶³ Bazı araştırmacılar, bu taksimi ilk

¹⁵⁹ Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ' ve Tabakâtü'l-Aşfiyâ* (Mısır: Matba'atü's-Sa'âde, 1974), 9/113.

¹⁶⁰ Muhammed Yazıcı, “İslâm Düşünce Geleneğinde 'Her Yenilik Bid'attir' Hadisine Yaklaşımlar”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (30 Haziran 2003), 157.

¹⁶¹ İbn Hacer el-Askâlânî, *Fethu'l-Bârî*, 13/253; Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Hakikatü's-Sünnet ve'l-Bid'at* (Suudi Arabistan: Metâbi'u'r-Rüşd, ts.), 92.

¹⁶² İbnü'l-Esir, *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eşer*, 1/106.

¹⁶³ Yavuz Köktaş - Abdülvehhab Gözün, “Sünnet ve Bid'atın Mahiyetine Farklı Bir Bakış”, *Gümüshane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/13 (2018), 172; Yazıcı, “İslâm Düşünce Geleneğinde 'Her Yenilik Bid'attir' Hadisine Yaklaşımlar”, 158.

yapan kişinin Karafî (ö.684/1285) olduğunu söylemektedir ancak İbn Abdusselâm olması daha kuvvetli bir ihtimaldir. İzzeddin b. Abdusselâm'a göre bid'at, kavâ'id-i şer'iyeye arz edildiğinde mutlaka şu beş kategoriden birine girecektir. Durumuna göre vâcip, haram, mendub, mekruh veya mübâh olarak isimlendirilecektir. Bu beş durum da detaylıca örneklendirilmiştir.

“Vacip Bid'at: Nahiv ve usûl-i fıkıh sonradan ortaya çıkmıştır ancak Allah'ın kelamını, Resûlullah'ın sözlerini (sünnetini) anlayabilmek için bu ilimleri bilmek vaciptir. Haram Bid'at: Kaderiyye, Cebriyye, Mürcie, Mücessime gibi sonradan ortaya çıkan bozuk inançtaki mezheplerdir. Bunların bid'atlarına reddiye yapmak vaciptir. Mendup Bid'at: Okullar, ribatlar, köprüler, teravih namazı, tasavvuffun incelikleri... Bunlar ilk asırda olmayan şeylerdir ama Allah'ın rızası arzulanarak yapılan iyi işlerdir. Mekruh Bid'at: Mescitlerin süslenmesi, Kur'an-ı Kerim'in süslenmesi (ör. altınla)... Mübâh Bid'at: Yiyeceklere, içeceklere, giyeceklere, evlere; lezzet, beğeni, rahat için özen göstermek.”¹⁶⁴

İbn Hazm bid'atı diğerlerinden farklı olarak “Hiçbir asla dayanmadan Resûlullah'a (s.a.v.) nispet edilen her türlü söz ve davranıştır.” şeklinde tanımlamıştır. İstilahî açıdan ele aldığı anda ise şu tespitleri yapmıştır: “Bid'at, Kur'an'da ve sünnette hakkında bir delil, işaret bulunmayan her şeydir. Ancak bid'at yapan kişinin amacı hayır yapmak, sevap kazanmaksa bunun müstehap olduğuna dair dinde bir delil de yoksa bu kişi mazur görülür. Yaptığı bid'atın dinde müstehap olduğuna dair bir delili varsa buna “hasene (bid'at-ı hasene)” denir. Dinde, yapılan bid'atın aleyhinde bir delil varsa bu bid'at mezmûm (çirkin) görülür ve yapan kişi mazur görülmez.”¹⁶⁵

Süyûtî'ye göre alimler, şeriata (dinin asıllarına) ters düşmeyen, dinin bir parçası ya da daha üstünü olarak görülmeyen muhdesâtta (bid'atlarda) bir beis görmemişlerdir. Aksine onun Allah'a yakınlaşmaya bir vesile olabileceğini söylemişlerdir. Sonrasında da bid'atı, “bid'atı müstahsene (hasene, güzel görülen) ve bid'atı müstakbeha (seyyie, çirkin görülen)” olarak ikiye ayıran Süyûtî, reddedilen

¹⁶⁴ Ebû Muhammed İzzeddin b. Abdusselâm, *Qavâ'idü'l-Ahkâm fi Meşâlihi'l-Enâm* (Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 1991), 204-205.

¹⁶⁵ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî İbn Hazm, *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm* (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.), 1/47.

bid'atı ise şöyle belirtir: “İhdas edilen bid'at, şeriattaki bir eksikliğin var tamamlayıcısı olarak görülüyorsa şeriattın hükümleriyle zıtsa ve ilk kez meydana gelmişse; hadiste zemmedilen bid'at işte budur.”¹⁶⁶

Nevevî, İbn Abdusselam'ın bid'atla ilgili yaptığı beşli taksime yer vermiş, kendi yorumlarını da ekleyerek bu taksimi delillendirmeye gayret etmiştir.¹⁶⁷ Gazzâlî'ye göre bütün ümmet bid'atın kötülüğü hususunda ittifak etmiş, bidat sahibi olanları ayıplamış ve bid'atları ortadan kaldırmak için mücadele etmişlerdir.¹⁶⁸

Geniş açıdan ele alan tanımları incelediğimizde her zaman dinin aslını koruma ve bundan taviz vermeme kaygısını görmekteyiz. Bunu yaparken aynı zamanda yenilikten korkmama ve bid'at sebebiyle ayrışmama düşünceleri olduğu kanaatindeyiz. Çünkü kişilerin birbirini mübtedi' görmesinin, yanında birçok fitneyi de getireceği olasıdır.

1.2.3.1. Sünnetten Delilleri

1.2.3.1.1. Hz. Ömer'in “Ne Güzel Bid'at” Tabiri

وَعَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ الْقَارِيِّ أَنَّهُ قَالَ:

خَرَجْتُ مَعَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَيْلَةً فِي رَمَضَانَ إِلَى الْمَسْجِدِ، فَإِذَا النَّاسُ أَوْزَاعٌ مُتَفَرِّقُونَ، يُصَلِّي الرَّجُلُ لِنَفْسِهِ، وَيُصَلِّي الرَّجُلُ بِصَلَاتِهِ الرَّهْطُ، فَقَالَ عُمَرُ: إِنِّي أَرَى لَوْ جَمَعْتُ هَؤُلَاءِ عَلَى قَارِيٍّ وَاجِدٍ لَكَانَ أَمْثَلًا، ثُمَّ عَزَمَ فَجَمَعَهُمْ عَلَى أَبِي بِنِ كَعْبٍ، ثُمَّ خَرَجْتُ مَعَهُ لَيْلَةً أُخْرَى وَالنَّاسُ يُصَلُّونَ بِصَلَاةِ قَارِيِهِمْ، قَالَ عُمَرُ: نِعْمَ الْبِدْعَةُ هَذِهِ، وَالَّتِي يَنَامُونَ عَنْهَا أَفْضَلُ مِنَ الَّتِي يُقِيمُونَ، يُرِيدُ آخِرَ اللَّيْلِ، وَكَانَ النَّاسُ يَقُومُونَ أَوَّلَهُ

Abdurrahman b. Abdulkâri rivayet olduğuna göre o şöyle demiştir: “Bir ramazan gecesinde Ömer b. Hattab (r.a.) ile beraber mescide gittim. İnsanlar dağınık topluluklar halindeydi. Kimi namazını tek başına kılıyor, kimi -kendine uyanlarla beraber küçük-cemaatler halinde kılıyordu. Hz. Ömer dedi ki “Bunları tek bir ın arkasında toplasam daha uygun (doğru, iyi) olurdu.” Sonra kararlık gösterdi ve

¹⁶⁶ Süyûtî, *Hakikatü's-Sünneti ve'l-Bid'ati*, 101.

¹⁶⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en- en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 6/155.

¹⁶⁸ Gazzâlî, *İlcâmu'l-Avâm an İlmi'l-Kelâm*, 102.

insanları (teravih namazı için) Übey b. Ka'b'ın arkasında topladı. Sonra başka bir gece yine Hz. Ömer ile beraber çıktık. Gördük ki insanlar -teravih-namazlarını tek bir in arkasında cemaat olarak kılıyorlar. Ömer dedi ki “Bu ne güzel bir bid’attır. Şu var ki şimdi uyuyup da namazlarını gece seher vaktinde kılanların namazı, şimdi kılanlarınkinden daha faziletlidir.”¹⁶⁹

Bid’atın güzel de olabileceğine dair delil olarak kullanılan bir başka rivayet ise şudur:

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ: حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ:

دَخَلْتُ أَنَا وَعُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ الْمَسْجِدَ، فَإِذَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، جَالِسٌ إِلَى حُجْرَةِ عَائِشَةَ، وَإِذَا نَاسٌ يُصَلُّونَ فِي الْمَسْجِدِ صَلَاةَ الضُّحَى، قَالَ: فَسَأَلْنَاهُ عَنْ صَلَاتِهِمْ، فَقَالَ: بِدْعَةٌ.

Mücahid'den rivayetle o şöyle demiştir: “Ben ve Urve b. Zübeyr mescide (Mescid-i Nebi) girdik, Abdullah b. Ömer de orada sırtını Hz. Aişe'nin hücreesine (odasına) yaslamış, oturuyordu. Bir kısım insanların duhâ namazı kıldığını gördük ve bu namazın durumunu ona sorduk, o da ‘bid’attır’ dedi.”¹⁷⁰

İbn Ebi Şeybe'nin rivayet ettiği sahih bir isnadla gelen başka bir rivayette Abdullah b. Ömer şöyle cevap vermiştir: “ (Duha namazı) bid’attır ve ne güzel bir bid’attır.”¹⁷¹

Bid’atı geniş anlamıyla ele alan alimlere göre bu rivayetler bid’at iyi ve kötü olarak taksim edilebileceğinin en önemli delilleridir. Aynı zamanda bu hadisin, bid’atı dar anlamıyla ele alan alimler kullandığı delil olan “Her bid’at dalalettir... / كل بدعة ...ضلالة”¹⁷² hadisinin açlayıcısı olduğunu ifade ederler. Onlara göre zikredilen hadis umumun tahsis edilmesidir.¹⁷³ Mutlak manada her bid’atın sapıklık anlamına geldiğine işaret etmez. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) burada bid’atın hepsinin sapıklık olduğunu

¹⁶⁹ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Salâtu't-Terâvih", 1; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef* (Beyrut: Tevzi'u'l-Mektebi'l-İslâmî, 1983), 4/258; Ebû Bekr Muhammed İbn Huzeyme, *es-Sahîh* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 2002), 2/155 (1100).

¹⁷⁰ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, “Umre”, 3; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-Sahîh*, 7/474.

¹⁷¹ İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 5/179 (7988); İbn Hacer el-Askâlânî, *Fethu'l-Bârî*, 3/53.

¹⁷² Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, “İtisam”, 16.

¹⁷³ Süyûtî, *Hakikatü's-Sünneti ve'l-Bid'ati*, 94.

değil çoğunluğunun sapıklık olduğunu kastetmiştir. Dil alimlerine göre de bid’at daha önce yapılmamış her şeyi kapsamaktadır, genel bir ifadedir. Ömer b. Hattab’ın (r.a.) “ne güzel bid’at (يَعْمَتِ الْبِدْعَةُ)” sözü de bid’at kelimesinin Resûlullah (s.a.v.) tarafından genel anlamıyla değil özel anlamıyla kullanıldığını desteklemektedir. Resûlullah’ın (s.a.v.) birçok hadisinde bu durumlara rastlamak mümkündür.¹⁷⁴

1.2.3.1.2. İslam’da Yeni Bir Çığır Açma

و عن جرير بن عبد الله أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: " مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً، فَعَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا، وَلَا يَنْقُصُ مِنْ أَجْرِهِمْ شَيْءٌ، وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً، فَعَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ عَلَيْهِ مِثْلُ وِزْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا، وَلَا يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ".

Münzir b. Cüreyc’in babasından rivayetle Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kim İslam’da iyi bir iş başlatırsa (sünneten haseneten, yeni güzel bir çığır açarsa) hem kendi sevabı hem de kendinden sonra başlattığı bu işi yapanların sevabı, yapanlardan eksilmeden ona yazılır. Kimde İslam’da kötü bir iş başlatırsa (sünneten seyyieten, kötü bir çığır, yanlış yol) aynı şekilde o işi başlatan kişi hem kendi günahını yüklenir hem de kendinden sonra o işi devam ettirenlerin günahından yüklenir.”¹⁷⁵

Nevevî bu hadisin, umum ifade eden “her bid’at dalettir” hadisinin tahsisi olduğunu söyler.¹⁷⁶ Bedreddin el-Aynî ise hadisin şerhinde konuyla ilgili şöyle bir açıklama yapmıştır: “İslam’a uygun olan, sünnetin hilafına olmayan bir ameli sadece “yeni” olduğu için reddetmek caiz olmaz. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) İslam’da çığır açan (yeni bir iş yapan) her iş kötüdür dememiştir. Nitekim Hz. Peygamber meseleyi

¹⁷⁴ en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc*, 6/154-155.

¹⁷⁵ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi' u 's-Şaḥîḥ*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Matba'tü İsâ'l-Bâbî'l-Halebî, 1955), “Zekât”, 20; Nesâî, *es-Sünen*, “Zekât”, 64; Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *el-Müsned* (Mısır: Dâru Hicr, 1999), 2/55 (705); İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-Sahîh*, 4/427 (3721).

¹⁷⁶ en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc*, 6/154.

yapılan işe göre değerlendirmiştir. Yapılan iş güzelse güzel bir çığır açmış olur ve onun sevabına nail olur. Ancak kötüyse de bu kötülüğün günahını yüklenir. Hz. Ömer de yeni bir çığır açmış ve bunu “ne güzel bid’at” olarak isimlendirmiştir. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) teravîh namazını (cemaatle) kılmayı onlara sünnet kılmamıştı. Birkaç gece (cemaatle) kıldı, sonra da terk etti. İnsanları teravîh namazı için toplayıp bir araya getirmedi. Bu Hz. Ebû Bekir (r.a.) zamanında da yapılmış bir iş değildi. Hz. Ömer’in yaptığı bu işi bid’at olarak isimlendirdi ancak hakikatte o bir sünnettir.”¹⁷⁷ Bu açıdan bakıldığında “sünneten haseneten” ile “bid’at-ı hasene” arasında bir benzerlik söz konusudur.

1.2.4.Dar Anlamıyla Bid’at

Bid’atı dar anlamıyla ele alan alimler, ister adet olarak ister ibadet olarak bid’atın her türlüünü çirkin görmüşlerdir. Çünkü onlara göre Resûlullah’ın (s.a.v.) açık beyanıyla bid’atın her türlüünün dalalet olduğu ifade edilmiştir. Kur’an, sünnet veya icmaya zıt olmayan gündelik hayattaki meydana gelen yenilikleri ise geniş anlamıyla ele alanların aksine bid’at olarak isimlendirmemişlerdir. Bir şeyin bid’at olabilmesi için Kur’an, sünnet veya icmayla çelişmesi gerekmektedir.

İbn Recep el-Hanbeli Şafii’nin bid’atı “mezmûme ve mahmude” olarak ikiye taksim etmesine açıklama getirerek şöyle der: “Şafii’nin bid’at-ı mezmume ile muradı, dinde aslı olmayan şeriata muhalif işlerdir, zaten şer’i olarak da bid’atın tanımı budur. Onun “bid’at-ı mahmude” olarak zikrettiği de sünnete muvafık, sünnette delili olan davranışlardır. Buna ise ancak lügat anlamıyla bid’at denilebilir, sünnete uygun olan bir davranışa bid’at denilemez.”¹⁷⁸

İbn Hacer el-Askalânî ise bid’atın her türlüünü kötü görmüş, kötü gördüğü bid’atı da kendi içinde “bid’atı mükeffire (kafir eden) ve bid’at-ı müfessika (fasık

¹⁷⁷ İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fî Ğaribi’l-Hadîs ve’l-Eser*, 1/106-107; Ebû Muhammed (Ebû’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü’l-Kârî* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 2004), 11/126.

¹⁷⁸ Abdurrahman b. Mervân b. Abdurrahman el-Ensârî el-Kanâzaî, *Tefsîru’l-Muvatta* (Katar: Dâru’n-Nevâdir, 2008), 1/87; Ebû’l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân İbn Receb, *Câmi u’l-‘Ulûm ve’l-Hikem fî Şerhi Ğamsîne Hadîşen min Cevâmi’i’l-Kilem* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1997), 267.

yapan)” olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bid’at-ı mükeffire küfre götüren bid’atlardır. Ümmetin icma’ ettiği konularda muhalafet edenlerin bid’atı, örnek olarak gulat-ı şianın larına ilahlık atfında bulunması, Hz. Ali’nin (r.a.) kıyametten önce dünyaya geri döndürüleceğine inanmak gibi. Bid’at-ı müfessika yapılan bid’at zahirde sünnette muhalif dursa da yine zahiren sünnetten dayanağı bulunarak yapılan te’villerdir.¹⁷⁹

İbnü’l-Cevzî bid’atı sert bir şekilde eleştirir ve sünnetin zıddı olarak görür. Ona göre bid’at, dinen meşru’ bir asla dayanıyorsa bu zemmedilmez. -Zaten bu ona göre bid’at da değildir.- Ancak bid’at dinin tamamlayıcısı olarak görülüyor, dinin onsuz eksik kaldığına inanılıyorsa hele ki din ile bid’at arasında bir tenakuz varsa işte bu çirkin görülen bir bid’attır.¹⁸⁰

İbn Teymiyye’ye göre dini bir terim olarak bid’at, Allah’ın (c.c.) ve Resûlullah’ın (s.a.v.) hakkında hüküm koymadığı ve hakkında vucubiyet ya da müstehaplık bir emrin bulunmadığı her şeydir. Ancak hakkında dini bir delil bulunursa bu bid’at değil Allah’ın kanunlarını belirlediği dini hükümlerinden bir hüküm olur.¹⁸¹ İbn Teymiyye’ye göre bid’at ile sünneti bir arada tutmak küfür ile imanı beraber görmek gibidir.¹⁸²

Rabbânî Mektubat’ında bid’atı şöyle tanımlar: “Resûlullah (s.a.v.)’ın ve dört halifenin yaşadığı zamanda bulunmayıp dinde sonradan ortaya çıkan her şey bid’attır.” Bid’atın, hasene ve seyyie olarak ikiye ayrılmasına da değinen İmam-ı Rabbânî “Ben bid’atların hiçbirinde hasene (güzellik) bulmuyorum, benim onlarda gördüğüm tek şey karanlık ve bulanıklıktır. Bu bid’atlarda bir parlaklık ve güzellik gören varsa o da basiretinin zayıflığındandır. Kıyamet gününde perdeler kalkıp hakikat ortaya çıkınca o kişinin elde edeceği tek şey hüsrân ve pişmanlıktır.” tespitinde bulunmuştur.¹⁸³ Görüldüğü gibi İmam-ı Rabbânî bid’at konusunda sert ve net bir tavır göstermiştir.

¹⁷⁹ İbn Hacer el-Askâlânî, *Fethu’l-Bârî*, 1/385.

¹⁸⁰ Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü’l-Cevzî, *Telbîsu’l-İblîs* (Beyrut: Dâru’l Fikr, 2001), 18.

¹⁸¹ Ebü’l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b Abdülhalim İbn Teymiyye, *Nakzi’l-Mantik* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2019), 158.

¹⁸² Ebü’l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b Abdülhalim İbn Teymiyye, *Minhâcü’s-Sünneti’n-Nebeviyye* (Suudi Arabistan: Câmî’atü’l-İmam Muhammed b. Suûdî’l-İslamiyye, 1986), 3/403.

¹⁸³ Ebü’l-Berekât Ahmed b. Abdilehad b. Zeynilâbidîn el-Fârûkî es-Sirhindî İmâm-ı Rabbânî, *el-Mektûbâtü li’l-İmâm Rabbânî* (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2015), 1/159 (186. Mektup).

Tasavvuf ehli tarafından önemli bir yere sahip olan İmam-ı Rabbânî'nin bu görüşleri oldukça değerlidir.

İbn Recep el-Hanbeli'ye göre bid'at, ahkâm-ı şeri'iyyenin şemsiyesi altına girmeyen her amel bid'attır. Bid'at belirlenmesinde dikkat edilecek en önemli husus şeriattan bir delili olup olmadığıdır. Şârinin emretmediği bir ameli dinden görek yapmak bid'attır. Allah'a yakınlaşmak kastıyla yapılan ve dinde delili olmayan ameller de bid'attır. Örneğin müşrikler de ıslık çalıp alkış tutarak kâbede ibadet ettiklerini düşünüyorlardı. Resûlullah (s.a.v.) da dinde aşırıya gidenleri de bid'ata düşmemeleri için uyarmıştır.¹⁸⁴

Şâtıbî bid'at konusunu müstakil olarak inceleyen alimlerdenidir. el-İ'tisam isimli eserinde bid'at konusunu tüm detaylarıyla ele almıştır. Öyle ki bu eser, bid'at konusuyla ilgili yapılan çalışmalarda kaynak hüviyetine sahip olmuştur. Şâtıbî, bu eserinde bid'ata, şeriatta delili bulunmayan amel, olarak anlam vermiştir.¹⁸⁵ Ayrıca bid'ata “Allah'a (c.c.) daha çok ibadet etmek maksadıyla girilen ve sonradan ortaya konulan dini görünümlü yol”¹⁸⁶ diyerek farklı bir açıdan yaklaşmıştır.

1.2.4.1.Sünnetten Delilleri

1.2.4.1.1.“Sünnetime Sarılın” Hadisi

İrbad b. Sariye (r.a.), Resûlullah'tan (s.a.v.) şöyle bir rivayette bulunmuştur: “Bir gün Resûlullah (s.a.v.) bize sabah namazını kıldırdı. Sonra bize yöneldi ve son derece etkili, derin bir vaazda (öğütte) bulundu. Bu öyle bir vaazdı ki kalpler ürperdi, gözler yaşardı. Denildi ki ‘Yâ Resûlullah yolculuğa çıkacak bir kişinin veda vaazı gibi bir vaaz ettin, o halde bize (sımsıkı sarılacağımız) bir nasihatte bulun. Resulullâh (s.a.v.) buyurdu ki: ‘Size takvalı olmayı (Allah'tan hakkıyla korkmayı) tavsiye ediyorum. Ve başınıza habeşli (bir köle) bile geçse ona itaat etmeyi, sözünü tutmayı öğütlüyorum. Benden sonra çok çeşitli ve şiddetli ihtilaflar (fitneler) göreceksiniz. İşte o vakit benim ve doğru yola götüren râşid halifelerimin sünnetine sarılın. Bunlara azı

¹⁸⁴ İbn Receb, *Câmi 'u'l-'Ulûm ve'l-Hikem*, 1/177.

¹⁸⁵ Şâtıbî, *el-İ'tisâm*, 45.

¹⁸⁶ Şâtıbî, *el-İ'tisâm*, 46.

dişlerinize (yapışır gibi) sımsıkı tutunun. Ve sizi sonradan ortaya çıkan işlere (bid'atlara) karşı da uyarıyorum. Çünkü sonradan ortaya çıkan her şey bid'at, her bid'at da sapıklıktır.”¹⁸⁷

Abdullah b. Mes'ud şöyle demiştir: “-Kur'an ve sünnete- ittibâ edin, bid'atlar çıkarmayın bu size yetecektir.”¹⁸⁸

Bid'atı dar anlamıyla ele alan alimler de bu rivayetleri delil olarak almışlardır. Bu alimlerden biri olan İbn Teymiyye, rivayetlere yer verdikten sonra şöyle bir açıklama getirmiştir: “Bil ki bu rivayetler bid'atın kötü bir iş olduğunu göstermek için delil olacak kaidelerdir. Bu genel kaideler çok kıymetlidir. Tamamı itiraz edenler (bid'at-ı hasene vardır) diyenler için birer cevaptır. Bazıları Hz. Ömer'in “ne güzel bid'at” sözünü delil alarak bid'atın iyi ve kötü olarak ikiye ayrıldığını söylüyorlar. Onlar aslında şunu demek istiyorlar, her bid'at dalalet değildir. Biz de onlara şöyle cevap veririz. Resûlullah (s.a.v.) buyurmuştur ki “İşlerin en kötüsü sonradan çıkanlardır ve her bid'at dalâlettir, her dalâlet de ateştir.” İşte bu Resûlullah'a (s.a.v.) ait bir nasır. Bunun asli manasından koparılarak bid'atı zemmetmediğini söylemek kimse için helal olmaz.

Teravih namazına gelince o zaten şeriatta bid'at değildir. Aksine Resûlullah'ın (s.a.v.) sözü ve fiili ile sünnet olduğu sabittir. Teravih namazının cemaatle kılınması da bid'at değildir, o da sünnettir. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) teravih namazını cemaate lık ederek kıldırmıştır. Ramazanın ilk üç günü kıldırmış, dördüncü günün de farz olur endişesi ile devam etmemiştir. Resûlullah'ın (s.a.v.) vefatından sonra farz olma korkusu kalmadığı için Hz. Ömer teravihi cemaatle kıldırtmıştır. Onun “ne güzel bid'at” demesi de sadece ıstılâhî açıdandır. Yoksa hüccet sahibinin zemmettiği bir şeyi Hz. Ömer güzel görebilir mi? Bunu söyleyen kişi ancak Ömer'e ve dine iftira atmış olur.”¹⁸⁹

¹⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/373; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, ed. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "es-Sünne", 6; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "es-Sünne", 5; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-Sahih*, 1/852.

¹⁸⁸ Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâ'id ve Menba'u'l-Fevâ'id* (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994), 1/181.

¹⁸⁹ Ebû'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b Abdülhalim İbn Teymiyye, *İktizâu's-Strâti'l-Müstakîm* (Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1999), 1/64.

1.2.4.1.2. “Her Bid’at Dalalettir” Hadisi

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا خَطَبَ احْمَرَّتْ عَيْنَاهُ، وَعَلَا صَوْتُهُ وَاشْتَدَّ غَضَبُهُ. حَتَّى كَأَنَّهُ مُنْذِرُ جَيْشٍ، يَقُولُ: "صَبَّحَكُمْ وَمَسَّاكُمْ." وَيَقُولُ. "بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةَ كَهَاتَيْنِ". وَيَقْرَنُ بَيْنَ أَصْبِعَيْهَا لِسَبَابَةِ وَالْوَسْطَى. وَيَقُولُ: "أَمَّا بَعْدُ. فَإِنَّ خَيْرَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللَّهِ. وَخَيْرُ الْهُدَى هُدَى مُحَمَّدٍ. وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا. وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ". ثُمَّ يَقُولُ: "أَنَا أَوْلَى بِكُلِّ مُؤْمِنٍ مِنْ نَفْسِهِ مَنْ تَرَكَ مَالًا فَلِأَهْلِهِ. وَمَنْ تَرَكَ دِينًا أَوْ ضِيَاعًا فَإِلَيَّ وَعَلِي"

Cabir b. Abdullah'tan rivayet olduğuna göre Resûlullah (s.a.v.) hutbe verdiğiğinde gözleri kızarır, sesi yükselir, “Düşman sabah ve akşam üzerinize hücum edecek, kendinizi koruyunuz” diye ordusunu uyararak kumandan gibi öfkesi artar ve şehadet parmağı ile orta parmağını bir araya getirerek: “Benimle kıyametin arası şu iki parmağın arası kadar yaklaştığı sırada ben peygamber olarak gönderildim” derdi. Sonra da sözlerine şöyle devam ederdi: “Bundan sonra söyleyeceğim şudur ki: Sözün en hayırlısı Allah’ın kitabıdır. Yolların en hayırlısı Muhammed’in (s.a.v.) yoludur. İşlerin en kötüsü, sonradan ortaya çıkarılmış olan bid’atlardır. Her bid’at dalâlettir, sapıklıktır.” Sonra da şöyle buyurdu: “Ben her mü’mine kendi nefsimden daha yakınım, üstünüm. Bir kimse ölürken mal bırakırsa o mal kendi yakınlarına aittir. Fakat borç veya yetimler bırakırsa o borç bana aittir; yetimlere bakmak da benim görevimdir.”¹⁹⁰

İbn Receb el-Hanbeli bu hadisin “cevami’u’l-kelam”dan olduğunu belirttiikten sonra şöyle değerlendirir: “Bu hadisten çıkarılacak en önemli şey onun dinin asıllarından olan büyük bir delil olduğudur. Bu yüzden kim ki bir şey uydurur da sonra bunu dine nispet ederse; onun da dinde bir aslı bulunmazsa işte bu apaçık bir sapıklıktır ve din bundan berîdir. Seleften bid’atın bazılarının güzel görüldüğüne dair gelen rivayetler gelmiştir. Selef bu rivayetlerde bid’atı lügat anlamıyla kullanmış, şer’i bir anlam yüklememiştir.”¹⁹¹

¹⁹⁰ Müslim, *el-Câmi ‘u’ş-Şahîh*, 1955, “Cuma”, 41; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/237. (14334); İbn Hibbân, *el-Müsnedü’s-Sahîh*, 5/339 (4503); İbn Mâce, *es-Sünen*, "es-Sünne", 7 (46).

¹⁹¹ İbn Receb, *Câmi ‘u’l-‘Ulûm ve’l-‘Hikem*, 2/128.

İmam-ı Rabbânî de mezkûr rivayetlere yer verdikten sonra konuyu şöyle örneklendirir: “Bazı alimlerimiz ölü kefenlenirken başına sarık sarmaya bid’at-ı hasene demişlerdir. İncelendiği zaman görülecektir ki bu bid’at sünneti bozmaktadır. Çünkü sünnette varid olan kefenin üç parçadan oluşmasıdır. Hatta çoğu zaman bid’atlar değil sünneti farzı bile yok edebiliyor. Ne sahabenin ne de tabiînin dil ile niyet ettikleri kuvvetli yahut zayıf haberleri biz ulaşmamıştır. Onlar kametle beraber hemen tekbir alıp namaza dururlardı. Bazı alimler buna da bid’at-ı hasene demişlerdir. Çoğu kişi dil ile niyet ederken kalple niyet edip etmediğinin farkında bile olmuyor. Böylelikle namazın farzından olan kalp ile niyet yerine getirilmemiş oluyor.”¹⁹²

Genel olarak bid’atı dar anlamıyla ele alan alimler bu delillere dayanarak tariflerini yapmışlardır. Bid’at kelimesi görüldüğü üzere sadece kötü anlamıyla ele alınmış, bir işin bid’at olarak adlandırılabilmesi için de edille-i şer’iyye olarak bilinen Kur’an, sünnet, icma ve kıyastan (bu görüşte olup da kıyası reddeden alimler birine muhalefet etmesi şart koşulmuştur. Geniş anlamıyla ele alanlar da bu minvaldeki bid’atları “bid’at-ı seyyie” olarak isimlendirmiştir. Edille-i şer’iyye ile tenakuz göstermeyenler bid’at-ı hasene olarak nitelenirken dar anlamıyla ele alanlar bunlara bid’at demekten sakınmış, dinin hükümlerinden bir hüküm ile sıfatlandırmışlardır. Aradaki ihtilafın arkasında yatan en temel unsur olarak bid’at kelimesine anlam yüklenirken izlenen yöntem farklılıkları gösterilebilir.

1.2.5. Bid’at’ın “Hasene-Seyyie” Olma Yönünden Taksimi

Bid’at birçok açıdan çeşitli sebeplerle bazı taksim edilmiştir. Örneğin “Bid’at-ı mükeffire-bid’at-ı müfessika”, “bid’at-ı dalâl-bid’at-ı hüdâ”, “bid’at-ı suğrâ-bid’at-ı kübrâ”, “bid’at-ı ameli-bid’at-ı i’tikâdî”, “bid’at-ı hakiki-bid’at-ı izafi” vb. çeşitli ayrımlar yapılmıştır. Tüm bunların içinde en genel ve yapılan ilk ayırım bid’atın “hasene (hüdâ, mahmude)” ve “seyyie (mezmûme, dalâl)” olarak ikiye ayırımı olmuştur.

¹⁹² İmâm-ı Rabbânî, *el-Mektûbâtü li'l-İmâm Rabbânî*, 1/159.

Bu taksim, bid'at kavramını daha çok, geniş mânâsı itibariyle anlayanların yaptığı bir taksimdir. Yani Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra ortaya çıkan her şey bid'attır, diyenlere göredir. İster dinî konularda olsun, isterse dinî olmayan konularda olsun değişmez. Ortaya çıkan bir bid'at, Allah'ın ve Resûlünün emredip teşvik ettiği şeylerin umûmî manasına giriyorsa (bazılarınca da ilk üç dönemde bulunmayıp Kur'an ve sünnet esaslarından birine giriyorsa) iyi-hasene; eğer girmiyorsa zem ve inkar sadedinde olup kötü-seyyiedir.¹⁹³

1.2.5.1. Bid'at-ı Hasene

Resûlullah (s.a.v.), İslâm'da güzel bir çığır (sünnet-i hasene) açana o çığıra uyanlar bulunduğu sürece sevap verileceğın, ifade etmiş, Hz. Ömer de teravih namazını topluca kılanları görünce, "Bu ne güzel bir bid'attır" demiştir. Bid'atı sonradan ortaya çıkan her şeyi içine alacak şekilde geniş kapsamlı olarak kabul eden âlimler, Hz. Peygamber'in bid'atı reddeden hadisleriyle her devirde günlük hayata girmesi zorunlu bulunan yenilikleri bağdaştırmanın yegâne yolu olarak onu, yapılmasında mahzur bulunmayan "iyi bid'at" (bid'at-ı hasene) olarak tanımlamayı tercih etmişlerdir.¹⁹⁴

Süyûtî'ye göre bid'at-ı hasene yapılması ittifakla caiz olan fiillerdir. Dinin kurallarına uygun olan, hiçbir cihetten dine muhalefet etmeyen; yapılmasında dini mahzur olmadan sevap kazanma arzusuyla hüsnü niyet içinde yapılan bu fiiller müstehap olarak görülür. Bunlara, minberlerin, kervansarayların, okulların inşa edilmesi örnek olarak verilebilir. Çünkü yapılan bu işler iyiliğın türlerindedir. Dinimizde bize hayır ve takva üzere yardımlaşmayı öğütlemektedir. Bu yönden şeriatla uygundur.¹⁹⁵ Ayrıca teravih namazının cemaatle kılınması, Kur'an-ı Kerim'in tek bir Mushaf haline getirilmesi ve çoğaltılması, minarelerin yapılması; asrı saadette olmayıp sonradan ortaya çıkan çeşitli yiyecekler, içecekler, giyecekler, meskenler-

¹⁹³ Ali Çelik, *Kavram Ve Mahiyet Olarak Sünnet Ve Bidat* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1997), 56.

¹⁹⁴ Rahmi Yaran, "Bid'at", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/129-131.

¹⁹⁵ Süyûtî, *Hakikatü's-Sünneti ve'l-Bid'ati*, 93; Ebü'l-Kāsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddin Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhîm el-Makdisî Ebû Şâme, *El-Bâ'is 'alâ Inkâri'l-Bida' ve'l-Havâdis* (Kahire: Dârü'l-Hüdâ, 1978), 23.

bunlarda geniş davranarak (İz b. Abdüsselam bunu mubah bid'at olarak görmüştür.) özenmek, süslemek (tuğyana, kibre, övünmeye götürmemesi şartıyla), bid'at-ı haseneye örnek olarak gösterilebilir.¹⁹⁶

1.2.5.2. Bid'at-ı Seyyie

Kur'an, sünnet, icma' veya kıyasa gizliden yahut açık olarak muhalefet eden, yapılması şer'an doğru olmayan davranışlara bid'at-ı seyyie denir.¹⁹⁷ Bid'at-ı seyyie davranışlarda ve i'tikatta olabilir. İz b. Abdusselam'ın tarifini de göz önüne aldığımızda bid'at-ı seyyieyi kendi içinde üç kısımda incelemek mümkündür. En kötü bid'at i'tikatta olandır, çünkü küfre götürebilir, daha sonra amelî kötü bid'atlar sayılabilir, en son ise amelî bid'atlar göre daha az zemmedilen mekruh bid'atlar örnek gösterilebilir. Bid'at-ı seyyienin “el-bid'atu'l-mükeffere (kafir yapan bid'at)-el-bid'atu'l-muharrame (haram bid'at)-el-bid'atu'l-mekrûhe tahrimen (tahrimen mekruh bid'at) -el-bid'atu'l-mekrûhe tenzihen (tenzihen mekruh bid'at)” şeklinde taksimi de yapılmıştır.¹⁹⁸

“İ'tikadi yönden bid'at-ı seyyie; îtikâd ve iman konusunda Ehl-i sünnet akidesinin zıddına ihdas edilen inançlara sahip olmaktır. Bunların bir kısmı küfre götürür, bir kısmı ise küfre götürmeyip fâsıklığa sebebiyet verir. Her iki konudaki örnekleri fırak-ı dâlle diye bilinen sapık fırkaların görüşlerinde bulmak mümkündür. Fakat küfür olmayan bu kabil bid'atlar, amelde büyük günahların en büyüğüdür.”¹⁹⁹ Bunlara örnek olarak Kaderiyye, Hariciyye, Mu'tezile, Batıniyye, Rafiziyye gibi fırkalar örnek verilebilir. Bu tür bid'atlar haram olarak görülmüştür.

Amelî yönden bid'at-ı seyyie ise Allah'a yakın olmak, rızasını kazanıp hoşnutluğuna ermek için işlenen amellerdir. Bu, ya emredilmiş bir amelin aslını tahrif etmek şeklinde olur veya dinden olmayan bir şeyi, dindenmiş gibi kabul etmek

¹⁹⁶ Muhammed Ali b. Ali Tehânevî, *Keşşâfû ıştulâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*, nşr. Ali Dahrûc, Abdullah Hâlidî (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996), 1/314.

¹⁹⁷ Tehânevî, 1/313.

¹⁹⁸ Saîd Havvâ, *el-Esâs fi's-Sünneti ve Fikhühâ el-Akâidü'l-İslâmiyye* (Kahire: Dâru's-Selâm, 1992), 1/356.

¹⁹⁹ Çelik, *Kavram Ve Mahiyet Olarak Sünnet Ve Bidat*, 71; Süyûtî, *Hakikatü's-Sünneti ve'l-Bid'ati*, 94.

suretiyle onunla amel edilmesi şeklinde olur.²⁰⁰ Bu bid'atları haram ve mekruh olmak üzere iki ayrı açıdan ele almak mümkündür.

“Haram olan bid'atlar, tahrim kaidelerini ve bunun dindeki delillerini ihtiva eden bid'atlardır. Kur'an ve sünnete muhalif teşrî koymak gibi. Ehl-i bâtil mezhep ve fırkaların görüşleri böyledir. Hülâsa dine zarar veren, onun asıllarından bir aslı yıkan yahut bir sünneti öldüren bid'atlar, haram olan bid'atlardır, Bazı mekanlara kutsiyet atfederek onlardan ihtiyaçlarının giderilmesini ve şifa bulmayı ummak, ağaçlara ip bağlamak, kabirlerde mum yakmak, kabirleri tavaf etmek, kabirlere adaklarda bulunmak, nerede vefat ettiği bilinmediği halde orada bir peygamber, sahabe ya da salih bir zatın bulunduğu inanarak kime ait olduğu belli olmayan kabirlerden medet beklemek”²⁰¹ gibi davranışlar haram olan bid'atlara örnek olarak gösterilebilir.

Mekruh olan bid'atlar, dindeki kerahet kaidelerini ve onun delillerini ihtiva eden bid'atlardır. Dinen mendup olan ibadetlerde yapılan ziyâdeler gibi. Örneğin, namazdan sonra çekilen tesbihattaki tesbîh (subhânellah), tahmîd (elhamdulillah) ve tekbîr (Allahu Ekber) lafızlarını, otuz üçten (Resûlullah'ın yaptığı şekilden) daha fazla yapmak.²⁰² Aynı şekilde mescitleri süslemek, Kur'an'ı yaldızlamak, Kur'an'ı, mânâyı bozacak, harfleri değiştirecek şekilde hatalı okumak. Bunun, sahih olan görüşe göre haram olduğu da söylenmiştir.²⁰³

Bid'atı dar anlamıyla ele alan alimlere göre ise bid'at sadece bu başlık altında ele alınır. Çünkü onlara göre tüm bid'atlar seyyiedir. “Önceden hiçbir örneği yokken ilk kez ortaya çıkan her yenilik ise bid'at olarak isimlendirilmez. Çünkü çıkan bu yeniliklerin aslını dinde bulmak mümkündür. Örneğin sonradan ortaya çıkan sarf, nahiv, fıkıh usulü gibi ilimlerinin aslını şeriatta bulmak mümkündür. Bunlar dine hizmet eden ilimlerdir, bid'at olarak isimlendirmek yanlış olur. Bunları bid'at olarak isimlendirenler (geniş anlamıyla tanımlayan alimler) ise bid'atı hakiki manasıyla değil

²⁰⁰ Çelik, *Kavram Ve Mahiyet Olarak Sünnet Ve Bidat*, 72.

²⁰¹ Süyûtî, *Hakikatü's-Sünneti ve'l-Bid'ati*, 106-107.

²⁰² Çelik, *Kavram Ve Mahiyet Olarak Sünnet Ve Bidat*, 74.

²⁰³ İzzeddin b. Abdüsselâm, *Kavâ'idü'l-Ahkâm fî Meşâlihi'l-Enâm*, 205.

mecaz anlamıyla ele almışlardır.”²⁰⁴ Bu alimler bid’atı kötü anlamıyla ele aldıkları için iyi bir anlam yüklemeye sebebiyet verecek her türlü taksimden kaçınmışlardır. Sadece kötü bid’atı kendi içinde ayırma tuttukları gözlenmiştir. Buna örnek olarak küfre götüren bida’at, fasık yapan bid’at ayrımı verilebilir.

1.2.6. Bid’atın “Hakiki ve İzâfî” Olma Yönünden Ayrımı

Hakiki bid’at, ne Kur’an’dan ne sünnetten ne de icmâdan şer’i bir delili bulunmayan, ne de ilim adamlarınca icmâli veya tafsilî muteber bir istidlâlâ dayanmayan bid’attır. Çünkü o, geçmişte örneği olmayan uydurulmuş bir şeydir.²⁰⁵ Hiçbir surette kendisine delil bulunamamıştır. Ne Şafiilerin kullandığı istishâb babından ne Hanefilerce istihsân babından ne de Mâlikilerin kullandığı maslahât-ı mürsele açısından bir delil bulunamamıştır. Hangi vecihten ele alınırsa alınsın mübtedî’nin tutunabileceği hiçbir delil olmayıp şeriatın dışında olan bid’atlara hakiki bid’at denir.²⁰⁶ Türbelere mum dikmek, Kâbe yerine türbeleri tavaf etmek, arefe günü arafat yerine başka yerde vakfe yapmak, kabirlere heykel dikmek hakiki bid’ata örnek olarak gösterilebilir.²⁰⁷ Şâtübî tarafından bu ve daha fazla el-i’tisâm’da örnekler detaylıca incelenmiş, örnekler üzerindeki ihtilaflar değerlendirilmiştir.²⁰⁸

İzâfî bid’at ise ne kesin olarak şeriatın bir delili olmadığına ne de şeriatın kesin bir delili olduğu hususunda ittifak olmayan bid’atlardır. Bir açıdan bakıldığında dinden bir delili yok denilebilirken diğer bir açıdan bakıldığında şeriatın bir delili olduğu görülen bid’atlardır.²⁰⁹ Çünkü bu bid’atların dayanağında bir müphemlik söz konusudur. Ne aslî olarak şeriatın ne de şeriatın dışında kabul edilmektedir. Özetle dinin asıllarına karşı ne “sarih (açık) bir muhalefet”ten ne de “sarih bir muvafâkat (uygunluk)”tan söz etmek mümkün değildir.²¹⁰ İzâfî bid’ata örnek olarak şunlar gösterilebilir; Reğaib gecesi namazı, ezan okurken teganni yapmak, cehennemden

²⁰⁴ Hüseyin b. Şeyh Alî b. Şeyh Muhammed Cevâd Mahfûz, *el-İbda’ fi medâri’l-İbtida’* (Beyrut: Dâru’l-İ’tisâm, 1956), 28.

²⁰⁵ Ebu İshak b. Musa Şatibi - Ahmet İyibildiren, *el-İ’tisâm: Bi’atler Karşısında Kitap Ve Sünnete Bağlılıkta Yöntem* (Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2011), 287.

²⁰⁶ Mahfûz, *el-İbda’*, 55.

²⁰⁷ Mahfûz, *el-İbda’*, 58.

²⁰⁸ Şatibi - İyibildiren, *el-İ’tisâm*, 284-312.

²⁰⁹ Mahfûz, *el-İbda’*, 58.

²¹⁰ Saîd Havvâ, *el-Esâs fi’s-Sünneti ve Fikhühâ*, 343.

kurtulmak için 100 ihlas suresi okumak, namazdan sonra yüksek sesle istiğfar etmek, cenazenin önünde yüksek sesle Kur'an okumak veya zikirlerde bulunmak, ezandan sonra salavat getirmek...²¹¹

1.2.7. Ehli Bid'at Kavramı

Sözlükte “dinle ilgili olarak yeni görüş ve davranışları benimseyenler” anlamına gelen Ehl-i bid'at (ehlü'l-bid'a, çoğulu ehlü'l-bida'), terim olarak farklı şekillerde yorumlanmakla birlikte yapılan tariflerde genellikle ortak nokta “sünnetin terkedilmesi”dir. Buradaki “sünnet”, Resûlullah ile ashap topluluğunun İslâm'ın inanç ilkeleri demek olan akaid alanında takip ettikleri yol anlamına gelir. Buna göre Ehl-i bid'at, “aklı esas alıp nasları te'vil etmek suretiyle Hz. Peygamber'den sonra sünnete aykırı bazı inanç ve davranışları benimseyenler” şeklinde tarif edilebilir. Kaynaklarda Ehl-i bid'at karşılığında bazan “ashâbü'l-bida', Ehl-i ehvâ, mübtedia, Ehl-i dalâlet, Ehl-i zeyğ” gibi tabirler de kullanılır.²¹²

Bid'at ehlini, ehli heva yönünden ele alan Şatibî bid'atçıların öcelikli maksatlarının heva ve hevesleri olduğunu belirtir. Çünkü onlar; şer'i bir delille karşılaştıkları zaman onu heva ve heveslerine göre yorumlarlar, maksatlarına uygun olduktan sonra her zan ve şüphenin peşine düşerler, arzularına uygun deliller bulmak için muhkem ayetleri bırakıp müteşâbih ayetlere yönelirler. Genelde akli nistan üstün tutan, akılcı bir yaklaşımları vardır. Ayrıca Şâtübî bid'at ehlinin, yeterince ilmi birikimleri olmadığından halk arasında alim görünen cahiller olduklarını belirtir.²¹³

İbnul cevzi ehli bid'at ile ehli sünneti kıyaslar ve şöyle bir tespitte bulunur: “Ehli sünnet daima sünnete tabii olanlardır. Ehli bid'at ise önceden olmayan şeyleri ortaya çıkaranlardır. Bunu yaparken dinden hiçbir delil ve dayanakları yoktur. Bu yüzden ehli sünnet sürekli sözlerini, fikirlerini, mezheplerini açıkça söylerken Ehli

²¹¹ Mahfûz, *el-İbda'*, 59.

²¹² Yusuf Şevki Yavuz, “Ehl-i Bid'at”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/502.

²¹³ Şatibi - İyibildiren, *el-İ'tisam*, 156-158.

bid'at ise her zaman bid'atlarını saklamış, gizli tutmuşlardır.”²¹⁴ Bu değerlendirmeye göre bid'at ehlinin fikirlerini gizlice yayma eğilimindedir.

Malik b. Enes'ten bid'at ehli ile ilgili şu rivayet yapılmıştır: “Sizi bid'atlara karşı uyarıyorum! Denildi ki: “ey Ebû Abdullah, bid'atlar nelerdir?” O da şöyle cevap verdi: Bid'at ehli kimseler; Allah'ın (c.c.) esması, sıfatları, kelamı, ilmi, kudreti, konuşup dururlar, sahabenin ve tabîinin sükût ettiği noktada onlar susmazlar. Eğer bu konularda konuşmak ilim olsaydı sahabe ve tâbiûn da ahkâm-ı şeriiyede konuştukları gibi bu konularda da konuşurlardı. Ancak o batıla delalet eden bir batıldır.”²¹⁵

1.2.8. Hadis Usûlünde Bid'at (Bid'atu'r-Râvi)

Hadis ilminde ehli bid'at konusu “bid'at'ur-râvi” adı altında detaylıca ele alınmıştır. Bid'at'ur-râvi, hadis rivayet eden kimsenin bid'ata nispet edilmesi ve onun bidat ehlinen sayılması anlamına gelir. Genelde ehli bid'at tabiriyle râvinin, Şia, Hariciyye, Kaderiyye, Mürcie, Rafiziyye gibi inanç boyutundaki bid'taları kastedilir.

Muhaddisler hadis rivayetlerini kimden aldıkları konusunda son derece dikkatli ve titiz davranmışlardır. İsnadın hadis ilmindeki önemine dair birçok rivayet mevcuttur. Bunlardan bazıları şunlardır: “Merfu' olarak rivayet edilen bir hadiste Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Ey İbni Ömer! Dinin (-e iyi sarıl), dinin (-e iyi sarıl)! Çünkü o senin hem etin, hem kanındır. Dinini kimden aldığına (öğrendiğine) dikkat et! Dinini, istikâmet ehli âlimlerden al, sağa-sola meyledenlerden alma!”²¹⁶ Abdullah b. Mübarek şöyle demiştir: “İsnad dindedir, isnad olmasaydı dileyen dilediğini söylerdi.”²¹⁷ İbn Sirîn (ö.110/729) de “Bu ilim (isnad) dindedir, öyleyse dininizi kimden aldığınıza dikkat edin!”²¹⁸ diyerek isnadın önemini vurgulamıştır. İbn Sirîn'in “İnsalar uzun bir süre hadisin isnadını sormadılar. Ne zamanki fitne (bid'atlar)

²¹⁴ İbnü'l-Cevzî, *Telbîsu'l-İblîs*, 18.

²¹⁵ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Şerhu's-Sünne* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslamî, 1983), 1/217; Süyûtî, *Hakikatü's-Sünneti ve'l-Bid'ati*, 83.

²¹⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *El-Kifâye fî 'İlmi'r-Rivâye* (Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1996), 121; Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-Ricâl* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1997), 1/251.

²¹⁷ Müslim, “Mukaddime”, 32.

²¹⁸ Müslim, “Mukaddime”, 66; Hatîb el-Bağdâdî, *El-Kifâye fî 'ilmi'r-Rivâye*, 121.

ortaya çıktı artık isnad sorulur hale geldi. Baıldı, ehli sünnet ise hadisleri alındı, ehli bidat ise reddedildi.” sözleri de ehli bid’atın hadis ilmine etkisini göstermektedir.²¹⁹

Görüldüğü üzere muhaddisler, dinin ayrılmaz bir parçası görece kadar isnada ehemmiyet göstermektedirler. Resûlullah’ın (s.a.v.) vefatıyla beraber bid’atlar çıkmaya başlamış, ehli bid’at olanların sayısı günden güne artmaya başlamıştır. Ehli bid’at kimi zaman görüşlerini desteklemek için kimi zaman da samimi olarak hadis rivayetlerinde bulunmuştur.

Onların görüşlerine delil olması için bazen hadis uydurdıkları “Abdullah b. Yezîd el-Mukrî şöyle demiştir: Ehl-i bid’at’ten biri bu görüşünden dönmüş ve şöyle demeye başlamıştı: “Hadisi kimden aldığınıza bakın! Biz bir görüşü benimsediğimizde onu hadis haline getirirdik.”²²⁰ Bazen de gerçekten sahih rivayetlerde buldukları gözlenmiştir. Bunun üzerine ehli bid’atın rivayet ettiği hadisin durumu hakkında hadis alimleri ihtilafa düşmüşlerdir. Evzâî’nin de şöyle dediği nakledilmiştir: “Bid’atlar ortaya çıkıp da ilim ehli onları reddetmediği sürece, o bid’atlar sünnet oluveriyordu”²²¹

Bazı muhaddisler bid’at ehlinin rivayetini doğrudan reddederken bazıları birtakım şartlar dahilinde kabul edilebileceğini ileri sürmüştür. Şartlar konusunda detaylar artmıştır. Bid’at ehlinin mezhebinin davetçisi olmaması, mezhebinin görüşlerini destekleyecek bir rivayette bulunmaması, bid’atın sahibini küfre götürmemesi gibi şartlar tartışılmıştır. Hatta bid’at ehlinin, bid’at fırkalarından hangisine mensup olduğu rivayetinin kabulü açısından incelenmiştir. Müstakil olarak çalışılması gereken bir konu olan “Bid’atu’r-Ravi” konusuna detaylıca girilmeden, bazı hadis alimlerinin konuyla ilgili görüşlerine yer vermekle yetinilecektir.

²¹⁹ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Şahîh*, 1955, “Mukaddime”, 28; Hatîb el-Bağdâdî, *El-Kifâye fî ‘İlmi’r-Rivâye*, 122.

²²⁰ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine’l-Muhaddisîn ve’d-Duafâ ve’l-Metrûkîn* (Beyrut: Dâru’l-Va’yî, 1982), 1/83; Hatîb el-Bağdâdî, *El-Kifâye fî ‘İlmi’r-Rivâye*, 123; Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-Evliyâ’ ve Tabakâtü’l-Aşfiyâ*, 1/39; Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Tedribü’r-Râvî fî Şerhi Takribü’n-Nevevî* (Beyrut: Dâru Taybe, 2001), 1/336.

²²¹ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefu Ashâbi’l-Hadis*, ed. Mehmed Said Hatiboğlu (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), 17; Gürlü, “Bid’at Kavramı Üzerine”, 76.

İsâ b. Ebân'ın rivayet ettiğine göre Mâlik b. Enes şöyle demiştir: “İlim (hadis) dört kişiden alınmaz, onların dışındakilerden ise alınabilir. Bid’atına davette bulunan dâi/propagandist bid’atçıdan, günah işleyen ve bunu dışa vuran kimseden, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hadislerinde doğru sözlü olsa da günlük yaşantısında yalan söyleyenden, bu ilmi bilmeyenden.”²²²

İbn Hacer el-Askâlânî bid’at ehlinin hadisinin kabul edilip edilmeyeceği hususunda ihtilaf olduğunu belirterek şu tespiti yapmıştır: “Bid’at ehli; yalandan uzak, mürûet (kişilik) açısından (şahitliğinin kabulü hususunda) bir eksikliği yoksa dindar ve âbid biriye mutlak kabul edilir/mutlak reddedilir diyen de vardır. Diğer bir husus ise Ehl-i bid’at, mezhebinin davetçisi ise reddedilir, davetçisi değilse kabul edilir. Doğru olan da budur.”²²³ Ravinin, yaptığı rivayetin bid’atını kuvvetlendirecek bir rivayet olmaması şartı da konulmuştur. Küfre götüren bir bid’at (bid’at-ı mükeffire) içinde olan ravinin rivayeti ise ittifakla reddedilir. Ancak küfürle itham edilen kişi dinin, mütevatir deliline dayanılarak tekfir edilmiş olmalıdır. Çünkü her topluluk muhalifinin bid’ata düştüğünü düşünmektedir. Çoğu zaman da bid’atın ötesinde küfre düştüğünü ifade etmektedir.

Bid’atı sebebiyle tekfir edilmeyen kişiye gelince rivayetinin kabulü ve reddi hususunda yine ihtilaf edilmiştir. Reddedenlerin genel sebebi, o kişiden rivayet yapılması onun şöhretini arttıracığı ve propagandasının yapılmış olacağı endişesidir. Kabul edenlerin şartı ise mezhebini desteklemek için yalanı helal görmemesidir. Mezhebinin davetçisi olmayanın rivayeti kabul edilir denilmiştir. Çünkü mezhebinin (bid’atının) savunucusu olan bir kişi, bid’atını süslemek için rivayetleri tahrif etme ve mezhebinin gerekliliğine göre düzenleme ihtimali taşır. Alimlerin çoğunluğu mezhebinin davetçisi olmayanın rivayetini kabul etmiştir. Doğru olan da budur.²²⁴

²²² Süyûtî, *Tedribu’r-Râvî*, 1/30.

²²³ İbn Hacer el-Askâlânî, *Fethu’l-Bârî*, 1/358.

²²⁴ Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askâlânî, *Nuhbetü’l-Fiker* (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 1997), 4/723; Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askâlânî, *Nühzetü’n-Nazar fî Tavdîhi Nuhbetü’l-Fiker* (Beyrut-Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 2019), 176-177.

İbn Hibban mezhebinin davetçisi olan ravinin rivayetinin reddedileceği ve mezhebinin davetçisi olmayan kimselerin herhangi bir ayırım olmadan kabul edileceği hususunda ittifak olduğunu söyler.²²⁵

Zehebî, bid'atı "suğrâ" ve "kübrâ" olmak üzere ikiye ayırmıştır. Şii olmasına rağmen inancında aşırılık barındırmayan ya da barındırsa da Hz. Ali'ye karşı savaşanlar hakkında barındıran (mu'tedil) kimselerin bid'atına "bid'at-ı suğrâ" denir. Bu durum tabiin ve tebe-i tabiîn neslindeki, dindar takvalı ve dürüst olan pek çok kimsede görülmüştür. Eğer bu kimselerin hadisleri reddolunacak olsaydı nebevi rivayetlerin (hadis ve eserlerin) çoğu giderdi. Bu apaçık bir yanlış olurdu.

Bid'at-ı kübra ise içinde gulûv (aşırılık)-dia dipnot- bulunduran kâmil bir rafiziliktir. Ebû Bekir ve Ömer'i (r.anhuma) aşağılayan ve buna davetçilik yapan kimselerin bid'atıdır. Bu karakterde olanların rivayetiyle ihticac (delil) olmaz, itibar da edilmez. Ayrıca bu sınıftan olup da güvenilir veya dürüst (rivayetinde) birini gözümde canlandıramadım. Aksine yalan onların şiarı, takiyye ve nifak ise örtüleri olmuştur.²²⁶

Rafiziler bid'at ehli olanlar arasında her zaman ayrı yerde tutulmuş ve onların bid'atı diğerlerinin bid'atından daha tehlikeli görülmüştür. Malik b. Enes'e Rafiziler hakkında sorulduğunda o şöyle demiştir: "Onlarla konuşmayın ve onlardan rivayette bulunmayın"²²⁷ Şafî "Yalancı şahitlikte Rafizilerden daha kötüsünü görmedim" demiştir.²²⁸ Yezid b. Harun, Rafiziler dışında, bid'atının davetçisi olmadığı sürece her bid'at sahibinden hadis alınır, tespitinde bulunmuştur.²²⁹

²²⁵ Süyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, 1/385; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 3/74; İbn Hacer el-Askâlânî, *Nüzhetü'n-Nazar fî Tavdîhi Nuhbetü'l-Fiker*, 177.

²²⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1963), 1/6.

²²⁷ Zehebî, *Mizân*, 1/27; Ebû'l-Hasan Taceddin Ali b. Abdullah El-Erdebili et-Tebrîzî, *el-Kâfi fî Ulûmi'l-Hadîs* (Amman: ed-Dâru'l-Eseriyye, 2008), 343; Süyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, 1/347.

²²⁸ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 10/209; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Menâkibü's-Şafîi* (Kahire: Mektebetü Dâru't-Türâs, 1970), 1/468; Süyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, 1/347; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006), 10/89.

²²⁹ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî, *en-Nüket 'alâ Muḳaddimeti İbni's-Şalâḫ* (Riyâd: Edvâu's-Selef, 1998), 3/399; Süyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, 1/347.

Hatib el-Bağdadî ulemanın çoğunun şu görüşte olduğunu söyler: “Ehli hevanın (ehli bid’at) rivayetleri bid’atının davetçisi olmadığı sürece kabul edilir. Ancak bid’atının davetçisi olursa rivayeti delil olarak kabul edilmez.”²³⁰ “Çünkü bid’atını hoş gösterecek, teşvik edecek şekilde rivayetle oynamasından korkulur.”²³¹ Ayrıca ehli bid’at hakkında konuşmanın bid’at olmayacağına dair bir rivayette bulunmuştur.²³²

1.2.9. Sünnet Bid’at İlişkisi

Sözlükte yol, usul, adet, iyi ve kötü bir kimsenin gidişatı, alışkanlık haline getirdiği davranışları manasındadır. Kelimenin alındığı “senne” kök fiili, esas itibariyle bir çığır açmak, iyi veya kötü bir yol tutmak anlamını verir. Hadis ilminde Sünnet, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sözleri, fiilleri, takrirleri ve gerek peygamberliğinden önceki devreye, gerekse peygamberlik devresine ait olsun, ahlaki vasıfları ve sîretidir. Muhaddisler hadis ve sünneti eş anlamlı görmüşlerdir.²³³

“Bid’at kelimesiyle karşılaştırılarak incelendiğinde sünnet ve hadis kelimeleri arasında bir ilişki fark edilebilir. Sünnet kelimesinin kendisinden türediği “senne (سَنَ) fiili, tıpkı “bede’a (بَدَعَ) fiili gibi daha önce bilinmeyen, örneği olmayan bir şey ihdas etme, ilk kez yapma ve ortaya koyma anlamlarına gelmektedir. Fakat “senne (سَنَ) fiili ile ifâde edilen ihdas ameliyesinde bir nötrlük söz konusu iken “bede’a (بَدَعَ) fiili ile ifâde edilen ihdas ameliyesinin genellikle negatif bir anlam taşıdığı anlaşılmaktadır. Bunun sebebi “mübtedi’ (مُبْتَدِع) kelimesinin örfe ekseriyetle olumsuz anlamda kullanılmasıdır.”²³⁴

Kelamcılara ve bid’atı dar anlamıyla ele alanlara göre sünnet bid’atın zıddıdır. Sünnet-bid’at zıtlığından ötürü, bir kimse Hz. Peygamber’in davranışlarına uygun

²³⁰ Hatib el-Bağdadî, *El-Kifâye fi ‘İlmi’r-Rivâye*, 121.

²³¹ Hatib el-Bağdadî, *El-Kifâye fi ‘İlmi’r-Rivâye*, 128.

²³² Hatib el-Bağdadî, *El-Kifâye fi ‘İlmi’r-Rivâye*, 43.

²³³ Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), 367; Yusuf el-Karadâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, ed. Bünyamin Erul (İstanbul: Nida, 2020), 23.

²³⁴ Köktaş - Gözün, “Sünnet ve Bid’atın Mahiyetine Farklı Bir Bakış”, 167; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 8/7; Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta’rifât*, 1/108.

olarak davranırsa “falan sünnet üzeredir”; ona aykırı davranırsa da “falan bid’at üzeredir” denilmiştir.²³⁵

İbn Teymiyye Hz. Ömer’in “ne güzel bid’at” sözüne istinaden bid’atın iyi görülmesine eleştiri olarak şöyle bir sünnet tanımı yapmıştır: “Sünnet, Allah’a ve Resulüne itaat hususunda dayanılan şer’i bir delildir. Sünnet, Resûlullah tarafından ya da başkaları tarafından onun zamanında yapılsa da ihtiyaç olmadığı için veya birtakım manilerden dolayı yapılmasa da hulefa-i raşidinin yaptığı işler sünnettir ve şer’i bir delildir. Bunlara bid’at denilemez, ancak lügat açısından ilk kez yapıldığı için böyle bir isimlendirme yapılabilir.”²³⁶

Şâtîbî her bid’atın bir sünneti öldüreceğini belirttiikten sonra İbn Abbas’tan şu rivayeti yapmıştır: “İnsanların başına öyle bir zaman gelecek ki bid’atı icat edecekler, sünneti öldürecekler. Hatta o kadar ki bid’atlar dirilecek sünnetler ölecek.”²³⁷ İmam-ı Rabbânî de bid’at ve sünnetin zıtlığına işaret ederek şu hadise yer verir: “İnsanlar, ortaya bir bid’at çıkarırlarsa Allah (c.c.) da buna karşılık bir sünneti yok eder.”²³⁸ Ayrıca Hasan b. Sabit’in bid’atla ilgili sözüne yer verir: “Bir millet, dinlerinde bir bid’at yaparsa Allahü teâlâ, buna benzeyen bir sünneti yok eder. Kıyâmete kadar bir dahâ geri getirmez”²³⁹ Bu rivayeti şu örnekle açıklar “Alimlerimiz sarığın ucunu sol omuzdan sarkıtmak güzel olur demişler. Oysaki iki kürek ortasından sarkıtmak sünnet olandır. Görüldüğü gibi bu bid’at sünneti ortadan kaldırmaktadır.

Bid’at ve sünnetin zıtlığına dair gelen rivayetlerle ilgili şöyle bir değerlendirme yapılabilir: “Hz. Peygamber’e nisbet edilen rivayetlerin bir kısmında sünnet-bid’at

²³⁵ Gürler, “Bid’at Kavramı Üzerine”, 67.

²³⁶ Ebü’l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b Abdülhalim İbn Teymiyye, *Mecmû’u’l-Fetevâ* (Medine: Mecme’u’l-Melik Fahed liTabâ’ati’l-Mushafî’ş-Şerif, 2004), 21/317.

²³⁷ Şâtîbî, *el-İ’tisâm*, 37.

²³⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/172 (16970); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, 18/99; Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Câmi’u’s-Sağîr fî Ehâdisi’l-Beşîri’n-Nezîr* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2022), 624 (11768); İbn Receb, *Câmi’u’l-Ulûm ve’l-Hikem*, 2/127.

²³⁹ Ebü Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *es-Sünen* (eş-Şeyh Cum’ân b. Hasan ez-Zehrânî, 2010), "Alâmâtü’n-Nübüvve", 16 (98).

karşıtlığı şeklinde bir kullanım mevcut ise de bunu ispat için yeterli sayıda ve sıhhatte merfû' habere sahip değiliz. Bu sebeple ilgili rivâyetlere ihtiyatla bakmaktayız.”²⁴⁰

Bid'atı geniş anlamıyla ele alanlara göre sünnet ve bid'atın zıtlığından söz etmek doğru olmaz. Onlara göre sünnetin karşısında olan “bid'at-ı seyyie”dir. Hatta bid'atı (hasene) yerine göre sünnetin ve farzın içinde bile değerlendirmişlerdir. Şunu diyebiliriz ki adı ister bid'at ister bid'atı seyyie olsun dinin aslî suretinde yaşanabilmesi için sünneti muhafazaya ihtiyaç vardır.

1.2.10. Seleflerin Bid'at Telakkileri

Muhammed b. Salih el-Useymin'e göre Resûlullah'ın (s.a.v.) ve onun ashabının hilafına (zıddına), gerek akide gerekse amel olarak dinde ihdas edilen her şey bid'attır.²⁴¹ Bir başka tanıma göre Resûlullah'ın (s.a.v.) vefatından sonra Allah'a (c.c.) yakınlaşmak kastıyla Resûlullah'ın yapmadığı, emretmediği sahabetinin de yapmadığı birtakım işlerin ihdas edilmesine (uydurulmasına) bid'at denir.²⁴²

Elbani ise bid'at konusunu daha detaylı ele alarak sekiz maddede tanımlar:

1. Sünnetin zıddına olan sözler, fiiller ve akîdeler bid'attır. İctihad bile olsa böyledir.
2. Allah'a yakınlaşmak amacıyla yapılan Resûlullah'ın (s.a.v.) nehyettiği her şey.
3. Kendiyle alakalı bir nas olmadan şeri' bir hüküm haline getirilen her iş bid'attır. Ancak sahabe bundan müstesnadır.
4. Kafirlerin adetlerinin ibadetle yan yana getirilmesi.
5. Müteahhirûn alimlerinin üzerinde bir delil olmadan müstehap gördükleri bid'attır.
6. Keyfiyetiyle ilgili ancak zayıf ya da mevzu bir hadis bulunan her ibadet de bid'attır.

²⁴⁰ Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı* (Ankara: TDV Yayınları, 2021), 39; Gürler, “Bid'at Kavramı Üzerine”, 67.

²⁴¹ Muhammed b. Sâlih b. Useymîn, *Şerhu Lum'atü'l-İ'tikâd* (Kahire: Dâru İbnü'l-Cevzî, 2001), 23.

²⁴² el-Ğâmidî, *Hakikatü'l-Bid'ati ve Ahkâmühâ*, 21.

7. İbadetlerdeki gulûv (aşırılık, haddi aşmak).
8. Genel kaideleri Şâri' tarafından konulan insanlar tarafından zaman, mekan, sıfat ve adet olarak sınırlanan her ibadet.²⁴³

Bir başka Selefi alim olan Ebû Bekir el-Cezairi de bid'at tanımını şöyle yapmıştır: “Allah’ın kitabında veya Resulünün lisanıyla şeri’ bir hüküm haline getirmediği her türlü i’tikad, söz ve fiildir. Daha kolay bir ifadeyle; Allah’a (c.c.) kulluk etmek veya yakınlaşmak için söz, i’tikâd ve amel babından ne Resûlullah’ın (s.a.v.) ne de ashabının zamanında bulunmuyan sonradan dini olarak uydurulan her şey. Bu uydurulan işe kutsiyet izafe edilmesi, etrafının dini işaretlerle bezenmesi, itaat ve kurbet (Allah’a yakınlık) olarak isimlendirilmesi onun bid’at olduğu gerçeğini değiştirmez.”²⁴⁴

Selefilere genel olarak bid’atı dar anlamıyla ele almış ve sınırını geniş tutmuşlardır. Bundan dolayı bazı araştırmacılar tarafından selefilere bid’at konusunu geniş anlamıyla ele aldığı belirtilmiştir.²⁴⁵ Ancak kendi kaynaklarına bakıldığında bid’atı dar anlamıyla ele alıp hasene-seyyie cihetinden ikiye ayrılmasına şiddetle karşı çıktıkları görülmektedir. Bu yüzden bid’at kavramını dar anlamıyla değerlendirdiklerini ifade etmek mümkündür.

Geçmişte yapılan tariflerle selefilere güncel tarifi arasında şöyle bir fark göze çarpmaktadır. Dar anlamıyla ele alanlar “ibâha” alanını geniş tutmuş, geniş anlamıyla ele alanlar ise “bid’at-ı hasene” formunu geliştirmişlerdir. Böylelikle her yenilik reddedilmemiş ehli bid’at sayısı artmamış oluyordu. Selefilere dar anlamıyla ele almalarına rağmen “ibaha” konusunda müsamahakâr davranmamış, “bid’at-ı hasene” kavramı da reddedilmiştir. Bu yüzden Selefilerce bid’at kabul edilen söz, fiil ve davranışların sayısının fazla olduğundan söz edilebilir.

²⁴³ Elbâni, *Ahkâmü'l-Cenâiz*, 1/242.

²⁴⁴ Câbir b. Mûsâ b. Abdulkâdir Ebû Bekir el-Cezâirî, *el-İnsâf fî mâ Kîle fi'l-Mevlid mine'l-Guluv ve'l-İchâf* (Suudi Arabistan: er-Riâsetü'l-Âmme li-İdârâti'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ ve'd-Da've ve'l-İrşâd, 1986), 12.

²⁴⁵ Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 85.

Bid'atı kötü anlamıyla ele alan Selefilere bid'atı hüküm açısından üçe ayırdığı gözlemlenmiştir. Said b. Vehf el-Kahtânî bid'atı; küfür, şirk vesilesi ve mâsiyet olarak üçe ayırmıştır. İstiğâse, kabirleri tavaf küfre; kabirlerde namaz kılıp dua etmek şirke; evliliği terk etmek gibi tebettül kabilinden davranışlar da mâsiyete götüren bid'atlar olarak gösterilmiştir.²⁴⁶

Bid'atların mâsiyet türünden kabul edilmesi ise bazı şartlara bağlı tutulmuştur. Bu kategori altında bid'atlar şu 9 maddeye göre değerlendirilir:

1. “Bid'at sahibinin müctehid ya da mukallid olduğunu iddia etmesine göre.
2. Bid'atın zaruri (din, can, namus, akıl, mal vb.) bir durumda gerçekleşmiş olmasına göre.
3. Bid'at sahibinin bid'atını gizli ya da aleni yapmış olması.
4. Bid'atının davetçisi olup olmaması
5. Bid'atın, sahibini ehli sünnetten çıkarıp çıkarmaması.
6. Bid'atın hakiki ya da izâfi olması.
7. Bid'atın açık bir bid'at ya da müphem bir bid'at olması.
8. Bid'atın küfre götürüp götürmemesi.
9. Bid'atta ısrar edilip edilmemesi” Tüm bunlar yapılan bid'atın mâsiyet olarak değerlendirilebilmesi için kriter olarak sıralanmıştır.²⁴⁷

Selefiler İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'den olduğu kadar İbn Hazm'dan da çok etkilenmiştir. Hatta Selefilere “yeni zahiriyyeler” olarak gören araştırmacılar olduğundan bahsetmiştik. Selefilere bid'at konusuna yaklaşımı onların alâmet-i farikalarındandır. Selefiler kendileri için büyük önem arz eden bu konuda İbn Hazm'ın değil İbn Teymiyye'nin menhecini benimsemişlerdir. İbn Teymiyye'nin görüşleri birebir taklit edilmemiş daha da genişletilerek sistematik hale getirilmiş ve İbn Teymiyye'den daha sert bir üslup benimsenmiştir.

Dinde önceleri yok iken sonradan çıkarılan inanç ve pratikleri ifade eden bid'at, Vehhâbi (Selefi) inancındaki temel kavramlardan bir tanesidir. Çoğu kere tevhid ile

²⁴⁶ Said b. Ali b. Vehf el-Kahtânî, *Nûru's-Sünne ve Zulumâti'l-Bid'a fi Dav'i'l-Kitâb ve's-Sünne* (Riyâd: Matba'atu Sefir, 2015), 46.

²⁴⁷ Kahtânî, *Nûru's-Sünne ve Zulumâti'l-Bid'a fi Dav'i'l-Kitâb ve's-Sünne*, 47.

irtibat kurularak açıklanan bid'at, kişinin muvahhid veya müşrik olmasının en önemli ayraçlarından birisi olarak değerlendirilmiştir. Çünkü ameli imandan bir cüz olarak gören Selefilere göre bid'atlardan sakınmayan kişi hakiki bir muvahhid olamaz. Tevhidin gereklerini yerine getirmemiş olacağından şirke düşme tehlikesiyle karşı karşıyadır.²⁴⁸

Genel ifadeyle Peygamber döneminde olmayan ve sonradan ortaya çıkan her şeyi bid'at kabul eden²⁴⁹ bu hareketin hedefi, İslam'ın başlangıcındaki saflığına ve katışıksızlığına döndürülmesi ve dindeki bid'atlarla savaştır. Onlara göre gerçek tevhid ancak Allah'ın emirleri ve Peygamber'in sünneti dışında emir ve yasak tanımayarak Peygamber devrinde olmayan her şeyi, bid'at ve tevessülü terk ederek gerçekleşir.²⁵⁰

Tevhidin insanların gönlüne ve topluma yerleşmesi, şirk ve bid'atların ortadan kaldırılması, "iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama" anlamındaki "el-emri bi'l-ma'ruf ve'n-nehyi ani'l-münker" prensibinin etkili bir şekilde uygulanmasına bağlayan²⁵¹ Selefiler bid'atlarla mücadele etmeyi cihad vazifesi²⁵² olarak görmüşlerdir. Müslümanların, ehli bid'at görülüp cihad adı altında savaşılması pek çok Müslüman kanının dökülmesine sebep olmuştur.²⁵³

Vehhâbiliğin kuruluş sürecinde bu uygulamalara rastlanmıştır. Bid'atlara karşı katı bir tavır takınılan bu dönemde kültürel eserler de nasibini almıştır. Hz. Hatice'nin türbesi, Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir'in evlerinin kubbeleri bid'at olduğu için yıkılmıştır. Ayrıca bid'at gerekçesi ile Hz. Peygamberin kabrinde bulunan birçok süs ve ziynet eşyasını da kaldırmışlardır.²⁵⁴

Onlara göre Kur'an ve sünnette bulunmayan her şey bid'attır. Şirke kapı aralayan türbelerin inşasına ek olarak camilere kubbe ve minare yapımı ve içlerinin

²⁴⁸ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a*, 26.

²⁴⁹ Apak, "İslâm Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni", 45.

²⁵⁰ İşcan, "Selefiliğin Temel Esasları ve Sosyo-Politik Arka Plan", 103.

²⁵¹ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a*, 27.

²⁵² Apak, "İslâm Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni", 46.

²⁵³ Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 86.

²⁵⁴ Altun, *Selefilik*, 89.

süslenmesi bid'at kabul edilir.²⁵⁵ Bunun yanında Resûlullah'tan şefa'at istemek,²⁵⁶ peygamberler ve veliler ile tevessülde bulunmak,²⁵⁷ Hz. Peygamber'in doğumunu ve kandil gecelerini kutlamak, mevlit okutmak,²⁵⁸ i'tikâdi ve ameli mezheplere tabi olmak,²⁵⁹ tasavvuf ve tarikatlar²⁶⁰ bid'at olarak gördükleri işlerin başında gelir.

---

²⁵⁵ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a*, 27.

²⁵⁶ Altun, *Seleflik*, 91.

²⁵⁷ Altun, *Seleflik*, 93.

²⁵⁸ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a*, 27.

²⁵⁹ Büyükkara, "Günümüzde Seleflik ve İslâmî Hareketlere Olan Etkisi", 486.

²⁶⁰ Uludağ, "Selefiye ve Tasavvuf", 353.

İKİNCİ BÖLÜM

SELEFİLERİN HZ. PEYGAMBER ÖZELİNDE BİD'AT ANLAYIŞI

2.1. Tevessül

2.1.1. Sözlük ve Terim Anlamı

Sözlükte “bir aracı vasıtasıyla maddî veya mânevî derecesi yüksek birine yaklaşmayı arzu etmek; iyi amellerle Allah’a yaklaşmayı ummak” anlamındaki vesl kökünden türeyen tevessül bir Müslümanın işlediği sâlih amelleri, Hz. Peygamber’i yahut velîleri vesile yaparak Allah’a yakın olmaya çalışmasını ifade eder.²⁶¹ tevessül-Tevesül arzu, araç-cevheri sıhah, kıyamet gününde şefaât, cennet derecelerinden bir derece,²⁶² gibi anlamlara gelmektedir. Genel olarak bir vesile ya da amel ile Allah’a yaklaşmak anlamında kullanılmaktadır.²⁶³

Terim anlamı olarak Kulun “ilim, amel, ahlak ve yüksek makamlarla Allah’a ulaşması” demektir.²⁶⁴ Genel olarak üç çeşit tevessülden bahsedilmektedir. Bunlar Allah’ın (c.c.) isimleri ve sıfatlarıyla tevessül, kişinin kendi yaptığı sâlih amelleriyle tevessül, zât ile (kişilerle) tevessül olarak sıralanabilir.

Kur’an-ı Kerim’de “En güzel isimler Allah’ındır. O halde O’na o güzel isimleriyle dua edin.”²⁶⁵ buyrulmaktadır. Ayet-i kerimelerde ve birçok hadiste bu nevi tevessüle örnekler bulmak mümkündür. Mağara hadisi olarak bilinen meşhur hadiste üç adamın mağarada mahsur kaldığından, sonra da Allah’a daha önce yaptıkları sâlih amelleri vesile kılarak dua ettiklerinden bahsedilmektedir. Önceden yaptıkları sâlih amelleri hürmetine duaları kabul edilmiş ve mağaranın önünü kapatan büyük kaya mucize olarak mağaranın önünden kaldırılmıştır.²⁶⁶ Bu hadis de sâlih amellerle yapılan

²⁶¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Tevessül”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/6.

²⁶² Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, 31/75.

²⁶³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 11/720.

²⁶⁴ Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 1/111.

²⁶⁵ el-A'râf (7/180).

²⁶⁶ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, “Muzâra'a”, 13; Müslim, *el-Câmi'u's-Şahîh*, “Rikâk”, 2.

tevessüle delil olmuştur. Zât ile (Kişilerle) Tevessül ise “Başta peygamberler olmak üzere, vefat eden veya hayatta olan sâlih zatlar vesile kılınarak Allah’tan (c.c.) bir şey istemek, arzu edilen bir şeyin elde edilmesi veya arzu edilmeyen bir şeyin defedilmesi için Allah’a (c.c.) dua ve ilticada bulunmak”²⁶⁷ demektir.

Hz. Peygamber ya da Salih bir zâtı vesile edinerek dua etmeye zât ile tevessül denilmiştir. Bununla ilgili de birçok rivayet mevcuttur. Selefler bu rivayetler ihticâc etmeye elverişli olmadığını öne sürerek zât ile (kişilerle) tevessülü bid’at kabul etmektedirler. Allah’ın isimleri ve sıfatlarıyla tevessül, sâlih amellerle tevessül üzerinde ihtilaf olmayan, Selefler tarafından da meşruiyeti kabul edilen konulardır. Kişilerle tevessül konusunda ise Selefler yoğun itirazlar vardır. Tevessül başlığı altında ihtilaflı olan “Kişilerle Tevessül” konusu işlenecektir. Bu konuda da Salihlerle tevessülden ziyade üzerinde daha çok ittifak bulunan Hz. Peygamber ile tevessül konusu üzerinde durulacaktır. Seleflerin ve Selefilere itiraz edenlerin delilleri incelenerek konuyla ilgili alimlerin açıklamalarına yer verilecektir.

2.1.2. Seleflerin Tevessüle Yaklaşımı

Selefilere göre meşru’ olan tevessül üç çeşittir. Bunlar; Allah’ın (c.c.) esma-i hüsnâsından bir ismi ile ya da yüce sıfatlarından bir sıfat ile dua eden kişinin kendi amel-i salihleri ile yaptığı tevessül, sâlih bir kişinin duası ile tevessül caiz olan tevessüllere örnektir. Bu üç maddenin dışındaki her türlü tevessül bid’attır.²⁶⁸

Peygamberler, veliler, salihlerle yapılan tevessül bid’attır. Ancak Allah’ın isim ve sıfatlarıyla salih amellerle ve salih birinden dua istemek suretiyle yapılan tevessüller sünnette delili bulunan şeri’ tevessüllerdir.²⁶⁹ Dolayısıyla Hz. Peygamber (s.a.v.) de dahil olmak üzere zât ile yapılan her türlü tevessül bid’at kabul edilmiştir.

²⁶⁷ Zebîdî, *Tâcû'l-Arûs*, 1/318.

²⁶⁸ Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, *et-Tevessül Envâuhu ve Ahkâmuhu* (Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 2001), 42; Eserî, *Selef-i Sâlihîn Akîdesi*, 9.

²⁶⁹ Said b. Ali b. Vehf el-Kahtânî, *Mevâkıfu'l-Ulemâ abri'l-Usûr fi'd-Da'veti ila'llahi Teâlâ* (Riyâd: Matba'atu Sefir, 2016), 43.

Allah ve Resûlü bize nasıl tevessülde bulunmamız gerektiğini öğretmiştir. Tüm bunların dışına çıkarak farklı bir şekilde tevessülde bulunmak caiz değildir. Şeriatın bize öğrettiği eksikmiş gibi kişinin “Peygamberin hakkı için, Peygamberin hürmetine, Peygamberin bereketiyle” diyerek tevessülde bulunması dinde sapıklık, aşırıya gitmek ve çirkin bir bid’attır. Halbuki “Peygambere sevgim, imanım hürmetine” diyerek şeriata uygun tevessülde bulunmak ne kadar güzeldir.²⁷⁰

Allah’ın (c.c.) ismi ya da sıfatıyla yapılan tevessüle örnek olarak şunlar verilebilir: “Allah’ım senin Rahmân, Rahîm, Latîf, Habîr ismi şeriflerin hürmetine bana afiyet vermeni istiyorum. Allah’ım senin her şeyi kuşatan rahmetin hürmetine bana merhamet etmeni ve beni bağışlamamı diliyorum.” Bu tevessülün Kur’an-ı Kerim’den delili “وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا” En güzel isimler Allah’ın o halde bu isimlerle Allah’tan isteyin.²⁷¹ ayetidir. Rabbimiz kendi esmâsı ile tevessülde bulunarak dua etmemizi istemektedir.²⁷² Allah’a güzel isimleri ve yüce sıfatlarıyla tevessül, mü’min kul için en yararlı, en büyük ve en hayırlı vesilelerdendir. Zira mü’min kul, duasında boş çıkmaz ve Rabbinin icabetinden mahrum kalmaz.²⁷³

Sünnetten delili ise şu hadistir:²⁷⁴ “Resûlullah (s.a.v.) bir adamın teşehüdde şöyle dediğini işitti: ‘Allah’ım şüphesiz ki hamd sadece sanadır, senden başka hiçbir ilah yoktur, sen eşi ve ortağı olmayan teksin. Gökyüzünü ve yeryüzünü örneksiz yaratan Mennan Allah’ım! Ey celal ve ikram sahibi, hayy ve kayyûm olan Allah’ım, bu güzel isimlerin ve sıfatların hürmetine senden cenneti istiyorum ve cehennem ateşinden sana sığınıyorum.’ Resûlullah (s.a.v.) ashâbına şöyle dedi: ‘O ne ile dua etti, biliyor musunuz?’ Dediler ki: ‘en doğrusunu Allah ve Resûl’ü bilir.’ Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: ‘Nefsimi elinde tutan Allah’a yemin ederim ki, o “ism-i a’zâm” ile dua

²⁷⁰ Abdulaziz b. Abdullah İbn Bâz, *Fetâvâ Nûr ala’Darb* (Riyâd: er-Riâsetü’l-Âmme li-İdâratî’l-Buhûsi’l-İlmiyye ve’l-İftâ ve’d-Da’ve ve’l-İrşâd, ts.), 6/100.

²⁷¹ el-A’râf (7/180).

²⁷² Elbânî, *et-Teveessül Envâuhu ve Ahkâmuhu*, 30.

²⁷³ Elbânî, *et-Teveessül Envâuhu ve Ahkâmuhu*, 10.

²⁷⁴ Elbânî, *et-Teveessül Envâuhu ve Ahkâmuhu*, 31.

etmiştir. O Allah'ın öyle bir ismidir ki onunla istenirse verir, o isimle dua edilirse icâbet eder.²⁷⁵

Sahabe, Tâbiun ve Etbau't-Tâbiîn bu şekilde dua etmişler, âlimler ve müctehidler katında da böyle olagelmıştır. İnşallah kıyamete dek böyle de sürecektir. Müslüman, duasından önce isteğine uygun düşen ismi anmalıdır. Bu şer'î dualar uydurduğumuz (bid'at) dualardan çok daha hayırlıdır.²⁷⁶

Salih amellerle yapılan tevessüle “Allah'ım benim sana imanım, muhabbetim ve resulüne olan ittibam hürmetine beni bağışla. Allah'ım Muhammed'e (s.a.v.) sevgim ve imanım hürmetine sıkıntımı gider.” örnekleri verilebilir. Bu tevessülün Kur'an'dan delili şöyledir: “...رَبَّنَا إِنَّا أَمْنَا فَاغْوِرْنَا لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ.../...Ey Rabbimiz şüphesiz ki biz iman ettik o halde bizim günahlarımızı bağışla ve bizi cehennem azabından koru.”²⁷⁷ Bunun gibi sâlih amelle tevessüle delil olabilecek birçok ayet mevcuttur. Sünnetten delili ise Resûlullah'ın (s.a.v.), mağarada mahsur kalan üç kişiden bahsettiği hadis-i şerifitir.²⁷⁸ Bu üç kişi daha önce yaptıkları sâlih amellerini zikrederek onların hürmetine Allah'tan (c.c.) mağaranın önündeki kayayı kaldırmasını istemişlerdir. Allah (c.c.) da onların dualarına icabet ederek sıkıntılarını gidermiştir.

Bu kişiler rahat zamanlarında yaptıkları sâlih ameller hürmetine zor zamanlarında Allah'ın onları darda bırakmayacağına inanıyorlardı. Birincisi annesine yaptığı iyilikle, ikincisi iffetiyle, üçüncüsü işçisinin hakkını gözetmesi ile Allah'a tevessülde bulundu ve Allah da onların sıkıntılarını bu amelleri hürmetine giderdi. Bu yüzden kişinin yapmış olduğu sâlih amellerle tevessülde bulunması caizdir.²⁷⁹

Büyük bit musibete, şiddetli bir sıkıntıya uğrayan bir kişinin, sünnet ve Kur'an'ı iyi bilen ilim, fazilet, takva sahibi bir adama gidip sıkıntılarının kalkması için

²⁷⁵ İbn Mâce, *es-Sünen*, “Duâ”, 9; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/238 (12205); İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 16/189; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “es-Salât”, 356; Nesâî, *es-Sünen*, “es-Sehv”, 58; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-Sahih*, 1/183.

²⁷⁶ Eserî, *Selef-i Sâlihîn Akîdesi*, 10.

²⁷⁷ Âl-i İmrân (3/16).

²⁷⁸ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, “Muzâra'a”, 13; Müslim, *el-Câmi'u's-Şahih*, “Rikâk”, 2.

²⁷⁹ Elbânî, *et-Tevessül Envâhu ve Ahkâmuhu*, 36; İbn Bâz, *Fetâvâ Nûr ala'Darb*, 2/126.

ondan dua istemesi; meşru' tevessülün üçüncü çeşidi olan, sâlih bir kişinin duası ile tevessüle örnektir. “Bu üç durumun dışındaki tevessüller meşru' değildir. Çünkü caiz olduğuna dair bir delil sabit olmamıştır. Zât ile tevessülün caiz olduğunu iddia edenlerden, Kur'an veya sünnetten sarih sahih bir delil getirmelerini istiyoruz. Heyhât! Onların getirdikleri delil ancak görüşlerini desteklemesi ve iddia ettiklerine dayanak oluşturabilmek içindir. Hakikatı bulmak için değildir.”²⁸⁰

“Şeriatta, tevessül kavramının sınırları içtihadı, yoruma yer bırakmayacak şekilde belirlenmiştir. Allah'ın razı olmadığı söz, fiil, ve inançlarla Allah'a yakınlık arama, bid'at tevessüldür. Bu tevessül türü şeriatta sabit değildir. Tevessülde bulunanların pek çoğu ise şeriattaki meşru tevessül türlerinden gaflete düşüp uzaklaşmışlardır. Bid'at tevessül ile uğraşları onları meşru tevessül türlerinden mahrum bırakmıştır.”²⁸¹

“Hz. Peygamber ile tevessül üç kısımdır:

1) Ona iman ve ittibâ ile tevessülde bulunmak, bu Resûlullah'ın (s.a.v.) hayatındayken de vefatında da caizdir.

2) Ondand dua istemek suretiyle tevessülde bulunmak bu hayatındayken caiz vefatından sonra ise caiz değildir. Çünkü onun vefatından sonra bu mümkün değildir.

3) Onun Allah katındaki makamı ve yeri ile tevessülde bulunmak. Bu ne hayattayken ne de vefatından sonra caiz değildir. Çünkü o insanı maksuduna ulaştırıran bir vesile değildir. İnsanı maksuduna amelleri ulaştırır. Resûlullah'ın (s.a.v.) makamı ise insanın amellerinden değildir.”²⁸²

“Birisi, ‘Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrine gelip benim için istiğfarda bulunmasını ve Allah katında bana şefaât etmesini istesem bu caiz olur mu?’ şeklinde bir soru yöneltse verilecek cevap ‘Caiz değildir.’ olacaktır. Ölmüş birinin başkası için bağışlanma talebinde bulunması mümkün değildir. Resûlullah (s.a.v.) vefat ettiği için

²⁸⁰ Elbânî, *et-Teveşşül Envâhu ve Ahkâmuhu*, 43.

²⁸¹ Eserî, *Selefi Sâlihîn Akîdesi*, 12.

²⁸² Muhammed b. Sâlih b. Useymîn, *Mecmû'u Fetâvâ ve Resâil* (Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1997), 2/345.

kendisi için bile bağışlanma isteyemez. Çünkü amel defteri kapanmıştır.”²⁸³ Bid’at olan bu tevessülü şirk olarak değerlendirmek doğru değildir ancak şirke vesile olan amellerden olduğu söylenebilir.²⁸⁴

Peygamberlerin Allah katında özel bir makamları olduğuna inanarak onlara dua etmek, onlardan şefaahat istemek batıldır. Allah müşrikler onlara ibadet etsin diye böyle bir makam yaratmamıştır. Çünkü böyle bir tevessül, müşriklerin putları, peygamberleri, cinleri vesile edinip onlara adaklar adamasıyla aynıdır. Müşrikler de onların Allah katında makamı olduğuna ve istekte bulduklarına dertlerine derman olacağına inanıyorlardı. Allah ve Resûl’ü ise böyle davranışların batıl olduğunu ümmete öğretmiş, bu uygulamalardan sakındırmış, ihlas ve tevhidle yalnızca Allah’a kulluk edilmesini emretmiştir.²⁸⁵

Peygamberlerin, salihlerin, velilerin Allah katında özel bir yerleri olsa bile onların bu makamları hürmetine Allah’tan bir istekte bulunmamız şeriatla sabit değildir. Biz ancak kendi sâlih amellerimizle, taatimizle tevessülde bulunmakla emrolunduk. Başkasının ameliyle, Allah katındaki değeriyle değil. Çünkü bu sadece onları ilgilendirir, onların amelleriyle, takvalarıyla bizim ne ilişkimiz olabilir. Önemli olan bizim Allah ile olan yakınlığımızdır.²⁸⁶

Kur’an-ı Kerim’de farklı farklı dualar vardır ancak hiçbirinde bid’at olan tevessül yoktur. Resûlullah (s.a.v.) da bize çok güzel dualar öğretmiştir. Sünnetteki bu dualar incelendiğinde de zât ile tevessül bulunmamaktadır. Allah’ın ve Resûl’ünün öğrettiği bu kadar güzel dualar varken onları bırakıp uydurulan, bid’at dualara sarılmak doğru değildir. Çünkü ne Resûlullah (s.a.v.) ne ashâbı ne de selef böyle bir duada bulunmamıştır.²⁸⁷

Meşru’ tevessül çeşitlerinin hükümleri birbirinden farklıdır. Allah’ın isimleri, sıfatları, iman ve tevhid ile tevessül vacip; sâlih ameller ve sâlih kimselerin duası ile

²⁸³ Useymîn, *Mecmû’u Fetâvâ ve Resâil*, 1/81; Eserî, *Selef-i Sâlihîn Akîdesi*, 23.

²⁸⁴ İbn Bâz, *Fetâvâ Nûr ala’Darb*, 2/115.

²⁸⁵ İbn Bâz, *Fetâvâ Nûr ala’Darb*, 2/119.

²⁸⁶ Sâlih b. Fevzân b. Abdullah el-Fevzân, *Î’ânetü’l-Müstefîd bşerhi Kitâbü’t-Tevhîd* (Medine: Müessesetü’r-Risâle, 2006), 2/208.

²⁸⁷ Elbânî, *et-Tevessül Envâuhu ve Ahkâmuhu*, 46.

tevessül müstehaptır. Darlık ve musibet anında, bid'at ve masiyetleri terk edip Allah'tan korkarak meşru vesilelerle Allah'a tevessülde bulunmak her Müslümanın görevidir.²⁸⁸

Elbâni'nin tevessül konusunda müstakil bir eser kaleme alması ve konuyu daha detaylı işlemiş olması sebebiyle daha çok onun görüşlerine yer verilse de İbn baz²⁸⁹ Kahtânî,²⁹⁰ Salih b. Fevzan,²⁹¹ Useymin,²⁹² gibi Selefi alimler de Elbânî ile benzer görüşlere sahiptir.

Selefilere eserlerinde genellikle meşru' gördükleri tevessül çeşitleriyle ilgili rivayetler, deliller sunmuşlardır. Bid'at gördükleri zât ile tevessül konusunda ise ayrıca bir delil getirmeyip muhaliflerinin delillerini tenkit ederek konuyla ilgili görüşlerini ifade etmişlerdir. Selefilere bid'at kabul ettikleri "zât ile tevessül" konusundaki görüşlerine "Zât ile Tevessül" başlığı altında daha detaylı yer verilecektir.

2.1.3. Tevessülle İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

2.1.3.1. Kişilerle Tevessül

Allah'ın (c.c.) isimleri ve sıfatlarıyla kişinin sâlih amelleriyle yapılan tevessüllere yer verildi. Bu üç tevessül çeşidi de alimlerin ittifakıyla meşru' ve müstehap görülmüştür. Ulema arasında herhangi bir ihtilaf söz konusu olmamıştır. Ancak Resûlullah'ın zâtı ile tevessül noktasında ihtilaflar vardır. Selefilere bu türden tevessülü şirke vesile olabilecek çirkin bir bid'at olarak görürken bazı alimler de Allah'a yaklaşma vesilesi olarak görmüşlerdir. Bu başlık altında merfu' ve ashâbın konuya yaklaşımında fikir edinmek amacıyla mevku'f hadislere de yer verilecektir. Resûlullah'ın (s.a.v.) sünnetini en iyi anlayan ve yaşayan onlar olduğu için sözleri ve fiilleri İslam'da delil niteliğindedir. Rivayetlerin altında onların görüşlerine yer verilerek Selefilere bu hadisleri anlayışları incelenecektir. Daha sonra zât ile tevessülü kabul eden alimlerin görüşleri belirtilecektir.

²⁸⁸ Eserî, *Selef-i Sâlihîn Akîdesi*, 12.

²⁸⁹ İbn Bâz, *Fetâvâ Nûr ala 'Darb*, 2/112.

²⁹⁰ Kahtânî, *Nûru's-Sünne ve Zulumâtü'l-Bid'a fî Dav'i'l-Kitâb ve's-Sünne*, 132.

²⁹¹ Fevzân, *Î'ânetü'l-Müstefîd bşerhi Kitâbü't-Tevhîd*, 2/208.

²⁹² Useymin, *Mecmû'u Fetâvâ ve Resâil*, 1/97.

2.1.3.1.1. Hz. Ömer'in Hz. Abbâs ile Tevessülü

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُثَنَّى، عَنْ ثَمَامَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَنَسٍ: أَنَّ عَمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: كَانَ إِذَا فَحَطُوا اسْتَسْقَى بِالْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ. فَقَالَ: "اللَّهُمَّ إِنَّا كُنَّا نَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّنَا فَتَسْقِينَا، وَإِنَّا نَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ بِعَمِّ نَبِيِّنَا فَاسْقِنَا." قَالَ فَيَسْقُونَ

Enes b. Malik'ten rivayet olunduğuna göre Ömer b. Hattâb kıtlık (kuraklık) olduğu zaman Abbâs ile istiska duasına çıkar ve şöyle derdi: "Allah'ım biz sana Peygamberimiz ile tevessülde bulunuyorduk ve bize yağmur yağdırıyordun. Şimdi ise Peygamberimizin amcası Abbâs ile sana tevessülde bulunuyoruz, bize yağmur yağdır." Bu duadan hemen sonra yağmur yağdı.²⁹³

Elbani, bazı alimler tarafından zât ile tevessüle delil olarak kullanılan, Hz. Ömer'in (r.a.) Peygamberimizin amcası Hz. Abbâs (r.a) ile tevessülde bulunarak yağmur duasında bulunduğu hadisi, zât ile tevessüle değil sâlih birinin duası ile tevessüle delil olduğunu ileri sürmektedir. Elbâni, Hz. Ömer'in hadiste geçen "Allah'ım biz sana Peygamberimiz ile tevessül edip yağmur duasına çıkıyorduk, sen de bize yağmur indiriyordun. Şimdi ise Peygamberimizin amcası Abbâsı vesile ederek senden yağmur istiyoruz-onun hürmetine-bize yağmur yağdır." sözünü şöyle açıklamaktadır:

"Hz. Ömer'in sözünün anlamı şudur: 'Biz Peygamberimizi kastederek onun bize dua etmesini talep ediyorduk böylelikle Allah'a yaklaşıyorduk. Şimdi ise o "refiki a'lâ"ya göç etti. Artık onun bize dua etmesi mümkün değil. Bu yüzden biz de onun amcası Abbâs'a yöneliyor ve ondan bize dua etmesini istiyoruz.' Hz. Ömer'in bu sözlerinden 'Hayattayken Peygamberin hürmetine (بجاه النبي)/nebinin hakkı için) istiyorduk, şimdi o vefat ettiği için amcasının hürmetine istiyoruz.' kesinlikle böyle bir anlam çıkarılmamalıdır."²⁹⁴

²⁹³ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, "İstiskâ", 3; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 3/409; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, 2/337.

²⁹⁴ Elbânî, *et-Tevessül Envâuhu ve Ahkâmuhu*, 41.

İbn Bâz da Elbânî gibi buradaki tevessülün dua anlamında olduğunu ileri sürmüştür.²⁹⁵ Salih b. Fevzân da buradaki tevessülün Abbas'ın duası ile olduğunu belirterek şöyle der: “Tevessül zât ile değil dua iledir. Öyle ki Resûlullah'ın (s.a.v.) duası ile tevessül caizdir, dolayısıyla burada da Abbâs'ın duası ile tevessül edilmiştir. Ancak tevessül dua ile değil zât iledir diyenlere gelince, Resûlullah (s.a.v.), Abbâs'tan (r.a.) daha üstün olmasına rağmen neden onunla değil de Abbâs ile tevessül edildi.”²⁹⁶

Hiz. Ömer'in (r.a.) istiska duasının bir benzeri daha ilerleyen dönemde yaşanmıştır. “Hz. Muaviye (r.a.) bir gün yağmur duası için çıkar, oturduğu zaman gözleri insanların arasında Yezîd b. Esved'i aramaya başlar ve şöyle nidâ eder: ‘Yezid b. Esved nerede?’ Yezid b. Esved'i gördükten sonra da yanına gelmesini emreder ve dizinin dibine oturtur ve şöyle dua eder: ‘Allah'ım içimizdeki en hayırlımız ve en faziletlimiz hürmetine sana yalvarıyoruz. Bugün Yezid b. Esved'i vesile kılarak senden istiyoruz, bize yağmur yağdır.’ Daha sonra Yezid'e dönerek ‘Yâ Yezid ellerini kaldır (dua et)’ der ve Yezid'le beraber tüm insanlar ellerini kaldırır. Yezid'in ellerini kaldırmasıyla beraber şiddetli bir yağmur yağmaya başlar.”²⁹⁷ Elbânî'ye göre yaşanan bu hadise Hiz. Ömer'in, Hiz. Abbâs'ı aracı kılmayıp ondan dua istediğinin de delilidir. Çünkü sahabenin uygulaması böyledir.²⁹⁸

İbn Teymiyye “İnsanlar Resûlullah (s.a.v.) hayattayken onun duasıyla tevessülde bulunuyordu. Onun vefatından sonra da onun yakını olduğu için Abbâs'ın duası ile tevessülde bulundular. Muaviye'nin, Yezid b. Esved ile yaptığı tevessül bunun delilidir. Eğer Resûlullah'ın (s.a.v.) zatıyla tevessül caiz olsaydı ashâb Abbâs ile değil onunla tevessül ederdi. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) mahlukat içinde kendisiyle tevessül edilmeye ne layık olandır.”²⁹⁹ “-Peygamberimizin amcası ile tevessül ediyoruz (نتوسل)

²⁹⁵ İbn Bâz, *Fetâvâ Nûr ala 'Darb*, 2/117.

²⁹⁶ Sâlih b. Fevzân b. Abdullah el-Fevzân, *Akîdetü't-Tevhîd ve Beyânu mâ Yudâdehâ mine's-Şirki'l-Ekber ve'l-Esğar ve't-Ta'tîl ve'l-Bida'* (Riyâd: Müessesetü'r-Risâle, 2007), 187.

²⁹⁷ Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 65/112; Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askâlânî, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 6/548; Ebü Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ' ve Tabakâtü'l-Aşfiyâ*, 6/91; Ebü Zür'a Abdurrahmân b. Amr b. Abdillâh ed-Dımaşkî Ebü Zür'a ed-Dımaşkî, *et-Târîh* (Dımaşk: Mecma'u'l-Lügati'l-Arabiyye, 1973), 602.

²⁹⁸ Elbânî, *et-Tevessül Envâhu ve Ahkâmuhu*, 41.

²⁹⁹ Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b Abdülhalim İbn Teymiyye, *er-Reddu a'la's-Şâzelî fî Hizbiyyehu ve mâ Sannefuhu fî Âdâbi't-Tarîk* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2019), 104.

(إليك بعم نبينا)-sözünden murat -Ey Rabbimiz Peygamberimizin amcasının duası ve şefaati ile sana tevessül ediyoruz (نتوسل إليك بدعائه وشفاعته)- olmalıdır.”³⁰⁰

İbn Huzeyme hadisin bab başlığını “İstiskâda Nebi’nin (s.a.v.) Akrabası ile Tevessülde Bulunmanın Mübah Olması” şeklinde oluşturmuştur. Bu hadisin Resûlullah’ın (s.a.v.) akrabası ile tevessülün mübâhlığının beyanı olduğunu ifade etmiştir.³⁰¹

Lâlekâî bu hadisin devamında Hz. Ömer’in şöyle dediğinden bahseder: “Ey insanlar! Dikkat ediniz ki Resûlullah (s.a.v.) amcası Abbâs’ı babası yerine koyardı. Ona her zaman iyi davranır, tazim eder ve ihtirâm gösterirdi.”³⁰² Taberânî buna ek olarak “Siz de bu hususta Abbâs’a uyun ve onu vesile edinin.”³⁰³ rivayetinde bulunmuştur.

İbn Battâl, Hz. Ömer’in tevessül için Hz. Abbâs’ı seçmesinin nedeni olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) ile olan akrabalık bağı gösterir. Ona göre Hz. Ömer (r.a.) Abbâs vesilesi ile Resûlullah (s.a.v.) ile bir bağ kurmuş, onun vesilesi ile de Allah’ın rahmetini ümit etmiştir.³⁰⁴ Kirmânî de bu hadisin, Resûlullah’ın (s.a.v.) akrabaları ile tevessülde bulunmanın müstehap olduğuna işaret ettiğini söyler.³⁰⁵ Birmavi Kirmânî ve İbn Battal ile benzer ifadelerde bulunarak Hz. Ömer’in fazilette Resûlullah’ın ehline öncelik verdiğini ifade etmiştir.³⁰⁶

Zehebî ashabı ileri gelenlerinin Hz. Abbâs’a duydukları tazimi göstererek şöyle der: “Hz. Osman ve Hz. Ömer bir binek üzerindeyken Hz. Abbâs ile karşılaşırlarsa ona duydukları saygıdan ötürü hemen bineklerinden iner ve ona hürmet gösterirlerdi. Hz.

³⁰⁰ İbn Teymiyye, *İktizâu’s-Sırâti’l-Müstakîm*, 2/318.

³⁰¹ Ebû Bekr Muhammed İbn Huzeyme, *Sahîh-i İbn Huzeyme*, ed. Recep Küçükşahin, çev. Şemsettin Işık - Mücahit Tanrıbuyurdu (Ankara: İ’tisam Yayınları, 2017), 2/437.

³⁰² Ebû’l-Kâsım (Ebû’l-Hüseyn) Hibetullâh b. el-Hasen b. Mansûr el-Lâlekâî, *Kerâmâtü Evliyâ’illâh* (Suudi Arabistan: Dâru Taybe, 2003), 9/144.

³⁰³ Ebû’l-Kâsım Müsnidü’d-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *ed-Duâ* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1996), 607.

³⁰⁴ Ebû’l-Hasen Ali b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl ‘alâ Şahîhi’l-Buĥârî* (Riyâd: Mektebetü’r-Rüşd, 2003), 3/9.

³⁰⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ali el-Kirmânî, *el-Kevâkibü’d-derârî fi şerhi Şahîhi’l-Buĥârî* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1981), 6/103.

³⁰⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Abdiddâim b. Mûsâ el-Askalânî Birmâvî, *el-Lâmi’u’s-Şabîh ‘ale’l-Câmi’i’s-Şahîh. Şahîh-I Buĥârî* (Suriye: Dâru’n-Nevâdir, 2012), 4/484.

Ali de onu gördüğü zaman ‘Ey Amcacığım benden razı ol!’ diyerek elini ve bacağına öperdi.”³⁰⁷

Bu hadis, Hz. Ömer’in tevazusunu, ehli beyte nasıl değer verilmesini gerektiğini iyi bilmesinin yanı sıra hayır ehli ve sâlih kişilerle tevessülde bulunmaya da delildir.³⁰⁸ Keşmirî bu hadisin zât ile tevessüle delalet edip etmediği hususunda müterddit olduğunu ifade etmektedir.³⁰⁹

Kâ’b el-Ahbâr’ın anlattığına göre İsrailoğulları da kıtlık zamanında peygamberlerinin ehli ile istiskâda bulunuyorlardı.³¹⁰

Akîl b. Ebi Talib amcası Hz. Abbâs ile tevessül edilmesi üzerine şöyle bir şiir okumuştur:

“Amcamın hürmetine Allah toprağı ve halkı sulamıştır (yağmur yağdırmıştır.)

Onunla istiska yapılmasının hemen ardından...

Öyle ki Ömer, Abbâsa teveccüh ederek dua etti

O sicim gibi inen yağmur gelene kadar oradan ayrılmadılar.”³¹¹

Mübarakfûrî “Muaviye’nin Yezid b. el-Esved ile Ömer’in Abbâs ile tevessülünden çıkarılacak sonuç, onların zât ile değil dua ile tevessülde bulduklarıdır. Çünkü sahabe ve tabiinde zat ile tevessül yoktur. Eğer zât ile tevessül edecek olsalardı, Resûlullah ile tevessülde bulunurlardı. Ancak böyle bir uygulama

³⁰⁷ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehbî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefayâti'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 3/377; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 26/372; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred* (Kahire: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1989), 543.

³⁰⁸ Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1997), 2/453.

³⁰⁹ Muhammed Enver Şâh Hüseyinî Keşmirî, *Feyzü'l-bârî 'alâ Şahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 2/492.

³¹⁰ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî* (Mısır: el-Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1984), 2/238.

³¹¹ Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtîh* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2002), 3/1113.

sabit olmamıştır. Ne gaybî olarak ne de Resûlullah'ın kabrine gitmek suretiyle onun zâtıyla tevessülde bulunulmamıştır.”³¹²

İbn Teymiyye'nin görüşünü benimsediğini belirterek Resûlullah hayattayken onun duası ve şefaati yoluyla tevessülün caiz olduğunu ancak vefatından sonra caiz olmadığını söyler. Bu durum sâlih zatlar için de geçerlidir. Hayattayken onların duası ve şefaatiyle tevessül caiz ancak ölümleriyle beraber caiz olmaz.³¹³ Ayrıca tevessülün reddedenlere karşı çıkan Mübarekpûri, peygamberler ve alimlerle tevessülün caiz olduğunu söyler. Çünkü alimin ilmini, Allah katındaki değerini vesile ederek Allah'tan istemek, mağarada sâlih amelleriyle tevessül edenlere benzemektedir. Bu şekilde bir tevessülde bulunan kişi şirke düşmüş olmaz. Çünkü alimden değil Allah'tan istemektedir. Bazılarının, ayetleri kullanarak tevessülde bulunanları şirk ve bid'atla itham etmeleri batıldır ve ayeti bağlamından koparmaktır³¹⁴

İbn Hacer, hadisin sıhhatiyle ilgili yorum yapmamış ancak çıkarılacak sonuç hakkında “Bu hadis, ehli beytle ve hayır sahibi, sâlih kimselerle tevessülün müstehap olduğuna delildir. Hz. Ömer'in, Hz. Abbâs ile tevessül etmesi ise Ömer'in tevasusundandır. Bu yüzden bu hadiste hem Ömer'in hem de Abbâs'ın faziletinden bahsetmek mümkündür.” değerlendirmesinde bulunmuştur.³¹⁵ İbn Hacer, bu hadisin Resûlullah'ın vefatından sonra tevessülün caiz olmadığına, işaret ettiğini söylememiştir. Şevkânî'ye göre de bu hadis salihlerle tevessül etmeye delildir.³¹⁶

Said Havvâ Hz. Ömer'in Resûlullah (s.a.v.) ile değil de Hz. Abbâs ile tevessülde bulunmasını, vefat edenle değil diri olanla duasını istemek suretiyle tevessül edilir diyenlere şöyle cevap vermektedir:

“Alimlere göre Hz. Ömer'in Abbâs ile tevessülde bulunmasının sebebi Resûlullah (s.a.v.) ile tevessülde bulunmanın caiz olmadığından değildir. Aksine

³¹² Ebû'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdîrahîm el-Mübârekpûri, *Tuhfetü'l-Ahvezî Şerhu Câmi'i'l-Tirmizî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 10/28.

³¹³ Mübarekpûri, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, 10/27.

³¹⁴ Mübarekpûri, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, 10/26.

³¹⁵ İbn Hacer el-Askâlânî, *Fethu'l-Bârî*, 2/497.

³¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş Şevkânî, *Tuhfetü'z-Zâkîrîn bi'iddeti'l-Hisni'l-Hasîn* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1983), 70.

insanların Resûlullah'tan (s.a.v.) başka biriyle tevessül caiz olmaz vehmini ortadan kaldırmak için Abbâs ile tevessülde bulunmuştur. Çünkü Resûlullah'ın (s.a.v.) vefatından sonra, birçok sahâbî onun zatıyla tevessülde bulunmuştur. Aynı zamanda Ömer (r.a.) daha faziletli biri varken başka faziletli biriyle de tevessül edilebileceğini göstermiştir. Öyle ki Hz. Ali (r.a.) amcası Hz. Abbâs'tan (r.a.) daha faziletlidir ancak Hz. Ömer amcası ile tevessül etmeyi tercih etmiştir.

Hz. Abbâs olmasaydı Hz. Ömer yine ehli beytten başka birisiyle tevessül ederdi. Çünkü Abbâs 'Allah'ım kavmim Resûlullah'a yakın olduğum için benimle tevessülde bulunuyorlar...' demiştir. Şafî şöyle demiştir: 'Nebi'nin (s.a.v.) ehli benim vesilemdir, onlar benim sığınağımdır, ümit ederim ki onların hürmetine kıyamet gününde kitabımı sağımdan alırım"³¹⁷

Sonuç olarak Hz. Ömer Abbâs ile tevessülde bulunarak hem ehli beytin şerefini izhar etmiş hem de ehli beyt ile tevessül edilebileceğini göstermiştir. Hz. Muaviye ise Yezid b. Esved ile tevessül ederek faziletli ve yaşça büyük kimselerle tevessülde bulunmanın Allah'ın rahmetini celbetmeye daha yakın olduğunu göstermiştir.

2.1.3.1.2. Âmâ Sahâbînün Peygamberimizle Tevessülü

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غَيْلَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ خُرَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ حُنَيْفٍ، أَنَّ رَجُلًا ضَرِيرَ الْبَصَرِ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: ادْعُ اللَّهَ أَنْ يُعَافِيَنِي قَالَ: "إِنْ شِئْتَ دَعَوْتُ، وَإِنْ شِئْتَ صَبَرْتُ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ". قَالَ: فَادْعُهُ، قَالَ: فَأَمَرَهُ أَنْ يَتَوَضَّأَ فَيُحْسِنَ وُضُوءَهُ وَيَدْعُو بِهَذَا الدُّعَاءِ: "اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ وَأَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ، إِنِّي تَوَجَّهْتُ بِكَ إِلَى رَبِّي فِي حَاجَتِي هَذِهِ لِتُقْضَى لِي، اللَّهُمَّ فَسِّعْهُ لِي"

Osman b. Huneyf (r.a.) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

Gözleri görmeyen bir adam Nebi'ye (s.a.v.) geldi ve şöyle dedi: "Benim için Allah'a dua et, beni iyileştirsin" Resûlullah (s.a.v.) şöyle cevap verdi: "İstersen dua ederim ancak sabredersen bu senin için daha hayırlıdır." Adam "Dua et." dedi. Resûlullah

³¹⁷ Saîd Havvâ, *el-Esâs fi's-Sünneti ve Fikhühâ*, 5/2097.

(s.a.v.) de ona güzel bir abdest almasını, iki rekat namaz kılmasını ve şöyle dua etmesini emretti: “Allah’ım rahmet peygamberi, nebin Muhammed (s.a.v.) ile sana yöneliyorum, (Ey Muhammed) şu hacetimin yerine gelmesi için seninle Rabbime yöneldim. Allah’ım onu bana şefaataçi eyle.”³¹⁸

Tirmizî bu hadis “hasen, sahih, garîb” demiştir. Hâkim, hadisin Buhâri ve Müslim’in şartlarına göre sahih olduğunu söylemiştir. Zehebî de bunu ikrar etmiştir.³¹⁹ Zebîdi de İbn Huzeyme ve Hâkim bu hadisi sahih kabul ettiklerine değinmiştir.³²⁰ Hadis larının çoğunluğuna göre bu hadis sahihtir.³²¹ Taberânî başka tariklerle bu hadisi mevkuf rivayet etmiştir.³²²

Elbânî bu hadisi sahih kabul etmekle beraber Peygamberin zatıyla tevessüle değil duasıyla tevessüle delalet ettiğini ifade eder: “Âmâ sahâbi zât ile tevessülde bulunmuş olsaydı Resûlullah’ın (s.a.v.) yanına kadar gitmezdi. Evinde ‘Allah’ım Peygamberinin katındaki makamı hürmetine gözlerime şifa ver.’ derdi. O bunu yapmadı. Çünkü Arap olduğu için -tevessül- kelimesinin ne anlama geldiğini çok iyi biliyordu. Bu yüzden gidip dua istedi.”³²³

Peygamberimizin “istersen sana dua edeyim.” sözünü “istersen sana nasıl dua edeceğine öğreteyim” şeklinde açıklayan Ğumârî’yi eleştiren Elbânî, adamın peygamberimizden dua öğrenmeye değil dua istemeye geldiğini ifade etmiştir. Â’mâ sahâbinin “Onu bana şefaataçi kıl” sözünün, zât ile tevessüle örnek olmadığını belirten Elbânî, buradaki anlamın “Allah’ım onun bana şefaatinin kabul eyle, onun duasını kabul

³¹⁸ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *es-Sünen*, ed. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Mısır: Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975), “De’âv3at”, 119; Nesâî, *es-Sünen*, “Amelü’l-Yevm”, 200; İbn Mâce, *es-Sünen*, “İkâmetü’s-Salât”, 189; İbn Huzeyme, *es-Sahih*, 2/220; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/478; Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ‘ale’s-Şâhihayn*, 1/458; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *ed-De’avâtü’l-Kebîr* (Kuveyt: Ğarâsü li’n-Neşri ve’t-Tevzî’, 2009), 1/325; Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî Ebû Nuaym, *Ma’rifetü’s-Sahâbe* (Riyâd: Dâru’l-Vatan, 1998), 4/1958; Ebû’l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dimaşkî eş-Şâfiî İbn Asâkir, *el-Erbe’üne’l-Büldâniyye* (Kahire: Mektebetü’l-Kur’ân, 2004), 53.

³¹⁹ Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcîl’ârifin b. Nüriddîn Alî el-Münâvî, *Feyzu’l-Kadir Şerhu’l-Câmi’u’s-Sağîr* (Mısır: el-Mektebetü’t-Ticâriyyeti’l-Kübrâ, 1961), 2/134.

³²⁰ Ebû’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdîrrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî Zebîdî, *Tahrîcu Ehâdisu İhyâu Ulûmu’d-Dîn* (Riyâd: Dâru’l-Âsime, 1987), 1/543.

³²¹ Şevkânî, *Tuhfetü’z-Zâkirîn bi’iddeti’l-Hisni’l-Hasîn*, 212.

³²² Taberânî, *ed-Duâ*, 320.

³²³ Elbânî, *et-Tevessül Envâuhu ve Ahkâmuhu*, 71.

et ki gözlerim açılsın” olduğunu söylemiştir. Peygamberin (s.a.v.) “beni ona şefaâtçi kıl” demesinin anlamı ise “onun hakkında ettiğim duayı kabul et.” demektir. Çünkü şefaât kelimesi dua anlamına gelmektedir.³²⁴

“Bu hadisi alimler Peygamberin mucizeleri ve müstecâb dualarına örnek olarak zikretmişlerdir. Bu hadisten murat tevessül ise alimler neden “delâilü'n-nübüvve” başlığı altında zikretmiştir. Bu, hadisin açık bir şekilde duaya delalet ettiğinin delilidir. Çünkü Resûlullah'ın (s.a.v.) duasının müstecâb olması onun mucizelerindendir. Ayrıca tevessüle delalet etseydi bu uygulama sahâbe tarafından bize mütevâtir olarak gelirdi. Eğer gerçekten tevessül şifaya vesile oluyorsa günümüzdeki körler, tüm peygamberler, nebiler, velîler, şehitler, sâlihler, Allah katında değeri olan insan, cin, melek kim varsa hepsinin hürmetine isterdi ve şifa bulurlardı!”³²⁵

İbn Teymiyye merfu hadisle beraber benzer rivayetlere de yer verdikten sonra “ümmetin Resûlullah (s.a.v.) ile tevessülünün, onun ümmetine şefaât anlamında duası olduğu” değerlendirmesinde bulunur. Öyle ki ona salâvat getiren bir kişiye Allah rahmet etmesi, onun şefaâtindendir. Gözleri görmeyen bu sahâbiye de Resulûllah (s.a.v.) duasıyla şefaât etmiştir. Bu Resûlullah'ın (s.a.v.) mucizesi ve peygamberliğinin delillerindendir. Kıyamet gününde de dua ederek ümmetine şefaât edecektir.³²⁶ İbn Teymiyye ayrıca “Resûlullah (s.a.v.) bu âmâ sahabinin öğrettiği şekilde dua etmesini istemiştir. Yani kendisinden değil Allah'tan istemesini emretmiştir. Duasında “Allah'ım onu bana şefaâtçi kıl” demesini söylemiştir. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) onun için dua ederek âmâ sahâbiye şefaât etmiştir.”³²⁷

Tevessül Resûlullah'ın yakınlığı ile Allah'a yaklaşımdır. Hz. Muhammed (s.a.v.) Allah'ın yarattıklarına büyük bir rahmetidir. Â'mâ sahâbi de bu mana üzerine anlaşılmalıdır. Onun gözlerinin görmesini sağlayan Hz. Muhammed (s.a.v.) değil, Allah'tır (c.c.). Sahâbe de tevessülü böyle anlamış ve hiçbir sakınca görmeden

³²⁴ Elbâni, *et-Tevessül Envâuhu ve Ahkâmuhu*, 72.

³²⁵ Ebu Abdullah Haldun b. Mahmud Neğavî, *Tavdihü'r-Reşîd fî Şerhi Kitâbü't-Tevhîd* (Mısır: Dâru'l-Lü'lü'e, 2023), 1/74.

³²⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetevâ*, 1/278.

³²⁷ İbn Teymiyye, *er-Reddu a'la's-Şâzelî fî Hizbiyyehu ve mâ Sannefuhu fî Âdâbi't-Tarîk*, 1/105; İbn Teymiyye, *İktizâu's-Sirâti'l-Müstakîm*, 2/291.

Resûlullah (s.a.v.) ile tevessül etmişlerdir. Bu yüzden takvâ ehli, sâlih kimselerle tevessül etmek müstehaptır. Böyle yapılan bir tevessülün meşru' olduğu hususunda ların ve fakihlerin cumhuru icmâ etmiştir. Peygamberin hayatı ve ölümü arasında fark görmek haklı gerekçesi olmayan garip ve tuhaf bir yaklaşım şeklidir.³²⁸

Şevkânî'ye göre bu hadis failin Allah olduğunu bilmek şartıyla Resûlullah'ın (s.a.v.) zatıyla tevessülün caiz olduğuna delildir. Resûlullah (s.a.v.) sadece bir sebeptir, verecek olan da engelleyecek olan da Allah'tır (c.c.), o isterse olur, istemezse olmaz.³²⁹

Tîbî'ye (ö. 743/1343) göre Resûlullah (s.a.v.) adamın sabretmeyip iyileşmeyi istemesinden pek hoşnut olmamıştır. Bu yüzden ona “sen dua et” demiştir. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) o adamın sabretmesi karşılığında Allah (c.c.) tarafından büyük bir mükafatla ödüllendirileceğini biliyordu. Adam bunu kaçırdığı için üzüldü.³³⁰

İzzeddin b. Abdüsselam, hadis-i şeriflerdeki bazı dualarda geçen ve zât ile tevessüle delil olarak kullanılan “Allah'ım nebin Muhammed (s.a.v.) ile yemin ediyorum. / اللهم اني اقسم عليك بنبيك محمد” sözüyle ilgili “Sadece Hz. Peygamber'le ilgili olarak yemin edilebilir. Çünkü o Adem oğlunun en üstünüdür. Onun dışında hiçbir peygamber, veli ve melek için bu tabir kullanılamaz. Çünkü kimse onun derecesinde değildir. Bu rivayette sadece Resûlullah'ın derecesinin ne kadar yüce olduğuna dikkat çekilmiştir.” değerlendirmesinde bulunmuştur.³³¹

Abdurraûf el-Münâvî bu hadisin şerhinde Kuşeyrî'den şu rivayete yer vermiştir: “Ma'ruf el-Kerhî öğrencilerine şöyle demiştir: ‘Allah'tan gidmesini istediğiniz bir hacetiniz olursa benimle tevessülde bulunun. Çünkü ben sizinle onun arasında vasıta olurum. Bu Resûlullah'tan (s.a.v.) verâset yoluyla gelmiştir.’”³³²

2.1.3.1.2.1.Osman b. Huneyf'in Mevkuf Rivayeti

³²⁸ Saïd Havvâ, *el-Esâs fi's-Sünneti ve Fikhühâ*, 2/2095.

³²⁹ Şevkânî, *Tuhfetü'z-Zâkirin bi'iddeti'l-Hisni'l-Hasin*, 212.

³³⁰ Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed et-Tîbî, *el-Kâşif 'an haqâ'iki's-sünen (Şerhu/Hâşiyetü Mişkâti'l-Meşâbih)* (Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafâ Bâz, 1997), 6/1931.

³³¹ Ebû Muhammed İzzeddin b. Abdüsselâm, *Kitâbü'l-Fetâvâ* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1986), 126.

³³² Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi'u's-Sağîr*, 2/143.

A'mâ bir sahâbînin Hz. Peygamber'le (s.a.v.) tevessülde bulunarak iyileştiğine şahit olan Osman b. Huneyf (r.a.), Hz. Osman kendisiyle ilgilenmeyi unuttuğu için problemi çözülmeyen adamın üzüntüsünü görünce ona Resûlullah (s.a.v.) ile tevessülde bulunmasını tavsiye etmiştir. İlgili rivayet şöyledir:

حَدَّثَنَا طَاهِرُ بْنُ عَيْسَى بْنِ قَيْرَسِ الْمِصْرِيِّ الْمَقْرِيُّ، ثنا أَصْبَعُ بْنُ الْفَرَجِ، ثنا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْمَكِّيِّ، عَنْ رُوحِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي جَعْفَرِ الْخَطْمِيِّ الْمَدَنِيِّ، عَنْ أَبِي أَمَامَةَ بْنِ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ، عَنْ عَمِّهِ عُثْمَانَ بْنِ حُنَيْفٍ: أَنَّ رَجُلًا، كَانَ يَخْتَلِفُ إِلَى عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي حَاجَةٍ لَهُ، فَكَانَ عُثْمَانُ لَا يَلْتَفِتُ إِلَيْهِ وَلَا يَنْظُرُ فِي حَاجَتِهِ، فَلَقِيَ ابْنَ حُنَيْفٍ فَشَكَى ذَلِكَ إِلَيْهِ، فَقَالَ لَهُ عُثْمَانُ بْنُ حُنَيْفٍ: «أَنْتِ الْمِيضَاءُ فَتَوَضَّأْ، ثُمَّ أَنْتِ الْمَسْجِدَ فَصَلِّ فِيهِ رَكَعَتَيْنِ، ثُمَّ قُلْ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ وَأَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ، يَا مُحَمَّدُ إِنِّي أَتَوَجَّهُ بِكَ إِلَى رَبِّي فَتَقْضِي لِي حَاجَتِي وَتُذَكِّرُ حَاجَتَكَ» وَرُوحَ حَتَّى أَرْوَحَ مَعَكَ، فَاَنْطَلَقَ الرَّجُلُ فَصَنَعَ مَا قَالَ لَهُ، ثُمَّ أَتَى بَابَ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَجَاءَ الْبُوابَ حَتَّى أَخَذَ بِيَدِهِ فَأَدْخَلَهُ عَلَى عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَأَجْلَسَهُ مَعَهُ عَلَى الطَّنُوسَةِ، فَقَالَ: حَاجَتُكَ؟ فَذَكَرَ حَاجَتَهُ وَقَضَاهَا لَهُ، ثُمَّ قَالَ لَهُ: مَا ذَكَرْتُ حَاجَتَكَ حَتَّى كَانَ السَّاعَةُ، وَقَالَ: مَا كَانَتْ لَكَ مِنْ حَاجَةٍ فَأَذْكُرْهَا، ثُمَّ إِنَّ الرَّجُلَ خَرَجَ مِنْ عِنْدِهِ فَلَقِيَ عُثْمَانَ بْنَ حُنَيْفٍ، فَقَالَ لَهُ: جَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا مَا كَانَ يَنْظُرُ فِي حَاجَتِي وَلَا يَلْتَفِتُ إِلَيَّ حَتَّى كَلَّمْتُهُ فِيَّ، فَقَالَ عُثْمَانُ بْنُ حُنَيْفٍ: وَاللَّهِ مَا كَلَّمْتُهُ، وَلَكِنِّي شَهِدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَتَاهُ ضَرِيرٌ فَشَكَى إِلَيْهِ ذَهَابَ بَصَرِهِ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَتَصَبَّرْ» فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَيْسَ لِي قَائِدٌ وَقَدْ شَقَّ عَلَيَّ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنْتِ الْمِيضَاءُ فَتَوَضَّأْ، ثُمَّ صَلِّ رَكَعَتَيْنِ، ثُمَّ ادْعُ بِهِذِهِ الدَّعَوَاتِ» قَالَ ابْنُ حُنَيْفٍ: فَوَاللَّهِ مَا تَفَرَّقْنَا وَطَالَ بِنَا الْحَدِيثَ حَتَّى دَخَلَ عَلَيْنَا الرَّجُلُ كَأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ بِهِ ضُرٌّ قَطُّ

Osman b. Huneyf (r.a.) rivayet ettiğine göre bir adam Osman b. Affân'a (r.a.) bir haceti için sık gidip geliyordu. Hz. Osman ise onunla ilgilenmiyor ve hacetini görmüyordu. Osman b. Huneyf ile karşılaştığında bu sıkıntısından ona bahsetti. Osman b. Huneyf ona şöyle dedi: “Bir abdest kabı getir ve abdest al. Sonra mescide gidip iki rekat namaz kıl ve şöyle dua et: ‘Allah’ım Peygamberimiz, rahmet Peygamberi Muhammed (s.a.v.) ile sana yöneliyorum. Yâ Muhammed hacetimin yerine getirilmesi için seni vesile ederek Rabbime yöneliyorum.’ Sonra da hacetini söyle. Sonra da bana gel ve beraber (Hz. Osman’a) gidelim. Adam oradan ayrıldı ve Osman b. Huneyf’in dediklerini yaptı. Ardından Osman b. Affân’ın huzuruna gitti. Kapıcı adamın elinden tuttu ve onu Hz. Osman’ın yanına oturttu. Hz. Osman ona ‘Hacetin nedir’ diye sordu. Adam hacetinden bahsetti ve Hz. Osman (r.a.) da onu hacetini gördü. Sonra da adama

şöyle dedi: ‘Şu ana kadar senin hacetini hatırlamamıştım. Bundan sonra da bir ihtiyacın olursa yanımıza gel.’ Sonra adam Hz. Osman’ın huzurundan ayrıldı, Osman b. Huneyf ile karşılaştı. Ona şöyle dedi: ‘Allah senden razı olsun, Hz. Osman ne hacetimi görüyor ne de benimle ilgileniyordu. Ne zaman ki sen onunla konuştun, hacetim görüldü.’ Osman b. Huneyf (r.a.) de şöyle cevap verdi: ‘Allah’a yemin olsun ki, ben onunla konuşmadım. Ancak kör bir adamın Resûlullah’a (s.a.v.) gelerek körlüğünden şikayetçi olduğuna şahit oldum. Öyle ki Resûlullah (s.a.v.) ona ‘Sabretsen?!’ dedi. Adam ise ‘İşlerimde bana önderlik edecek biri yok. Bu da bana çok zor gelmektedir.’ dedi. Resûlullah (s.a.v.) da bunun üzerine şöyle buyurdu: ‘Abdest kabını getir, abdest al sonra iki rekat namaz kıl. Sonra da bu dualarla dua et’. Vallâhi biz oradan henüz ayrılmamıştık, aramızdaki konuşma biraz uzamıştı. Bir de gördük ki âmâ adam sanki daha önce hiç görme bozukluğu yaşamamış gibi çıkageldi (Görme bozukluğundan kurtuldu.)”³³³

Heysemî bu hadisi rivayet ettikten sonra Taberânî’nin bu hadisi sahih olarak rivayet ettiğini söylemiştir.³³⁴ Ancak, Taberânî’nin hadis hakkında verdiği sahih hükmüyle, bahse konu olan rivayetin merfu olan kısmını mı yoksa ziyade olan Osman b. Huneyf kıssasını mı kastettiği münakaşa mevzusu yapılmış; sahih hükmünü hadisin merfu olan kısmına irca edenler olduğu gibi, kıssaya irca edenler de olmuştur.³³⁵

Süyûtî bu rivayetten hareketle hacet namazı kılarken bu duaların okunabileceğini ifade etmiştir.³³⁶ San’anî tevessülün cevazı hususunda ihtilaf olduğunu belirttikten sonra şu tespitte bulunur: “-Allah’ım senden istiyorum ve nebin Muhammed ile sana yöneliyorum- dua manasında değil tevessül anlamındadır. İlgili duanın açıklaması şöyledir: ‘Allah’ım hacetimin yerine gelmesi için, Nebin Muhammed’in (s.a.v.) senin katındaki makamı ve değeri hürmetine onu vesile ederek

³³³ Heysemî, *Mecma’u’z-Zevâ’id ve Menba’u’l-Fevâ’id*, 2/279; Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî el-Cemmâilî, *Et-Tergîb fi’l-Du’â’* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2004), 108; Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Heytemî, *ed-Durre’l-Mendûd fi’s-Salâti ve’s-Selâmi a’lâ Sâhibi’l-Makâmi’l-Mahmûd* (Cidde: Dâru’l-Minhâc, 2002), 242; Ebû Nuaym, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, 3/1960; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1988), 6/167.

³³⁴ Heysemî, *Mecma’u’z-Zevâ’id ve Menba’u’l-Fevâ’id*, 2/279; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, 19/30.

³³⁵ Güler, “Vesîle ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri (Tahric ve Değerlendirme)”, 96.

³³⁶ Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Hasâisü’l-Kübrâ* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 1/202.

senden istiyorum.’ Resûlullah’ın (s.a.v.) vefatından sonra ona tevessül olup olmayacağını sorar ve ölen birisi nasıl iştir dersin, şöyle cevap veririm, A’mâ sahâbi nasıl dua etmesi gerektiği Resûlullah’a (s.a.v.) nasıl tebliğ edildiyse vefatından sonra da öylece tebliğ edilecektir.”³³⁷

Hadisin metninden de anlaşılacağı üzere, Peygamber (s.a.v.) â’ma sahabîye abdest ve namazın ardından muayyen dua tavsiyesinde bulunmuştur. Halbuki muhtelif vesilelerle kendisinden dua talebinde bulunan sahâbîlere daha önce böyle bir tavsiyede bulunmamıştı. Dolayısıyla Hz. Peygamber (s.a.v.) söz konusu tevessül türüyle diğer insanları da kapsayacak şekilde yeni bir uygulama öğretmiştir.³³⁸

Zât ile tevessülü bid’at gören Selefiler, merfu’ hadisi sahih görürken ikinci, mevkuf hadisi ise zayıf ya da mevzu olarak değerlendirmektedirler. Zât ile tevessülü kabul eden alimler ise merfu’ hadisin delaletinin tevessül olduğuna delil olması için ikinci hadisi de zikretmişlerdir ve sahih kabul etmişlerdir.

2.1.3.1.3. Namaza Giderken Duâ Eden Kişinin Tevessülü

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ بْنُ يَزِيدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التُّسْتَرِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ الْمُؤَقِّقِ أَبُو الْحَجْمِ قَالَ: حَدَّثَنَا فَضِيلُ بْنُ مَرْزُوقٍ، عَنْ عَطِيَّةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ إِلَى الصَّلَاةِ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ السَّائِلِينَ عَلَيْكَ، وَأَسْأَلُكَ بِحَقِّ مَمْشَايَ هَذَا، فَإِنِّي لَمْ أَخْرُجْ أَشْرًا، وَلَا بَطْرًا، وَلَا رِيَاءً، وَلَا سُمْعَةً، وَخَرَجْتُ إِتْقَاءً، سَخَطِكَ، وَإِتْبَاعًا مَرْضَاتِكَ، فَاسْأَلُكَ أَنْ تُعِيدَنِي مِنَ النَّارِ، وَأَنْ تَغْفِرَ لِي ذُنُوبِي، إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، أَقْبَلَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِوَجْهِهِ، وَاسْتَعْفَرَ لَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ "

Ebû Said el-Hudrî’den Rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kim evinden namaz için -evinden-çıktığında ‘Allah’ım senden isteyenlerin hakkı (yanındaki makamları hürmetine) senden istiyorum. Şu yürüyüşümün hakkı için senden istiyorum. Zira ben ne kibir ne gösteriş ne riya ne de başkalarına duyurmak için çıkmadım. Ben ancak senin rızana nail olmak ve gazabından sakınmak için çıktım. Beni ateşten korumanı ve günahlarımı bağışlamani

³³⁷ Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl es-San’ânî, *et-Tenvîr Şerhu Câmi’u’s-Sağîr* (Riyâd: Mektebetü Dâru’s-Selâm, ts.), 3/149.

³³⁸ Güler, “Vesîle ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri (Tahric ve Değerlendirme)”, 97.

istiyorum. Çünkü senden başka günahları bağışlayacak olan yoktur.’ derse Allah o kimseye teveccüh eder ve yetmiş bin melek onun için istiğfar eder.”³³⁹

Moğultay b. Kılıç bu hadise yaptığı şerhte şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: “Bu hadisin isnâdı zayıftır, bunun sebebi ise Atiyye b. Sa’d el-Avfi’nin rivayetidir. Bununla beraber Tirmizî onun bazı hadislerini hasen kabul etmiştir. İbn Maîn ondan yapılan rivayete sâlih demiştir. İbn Sa’d ise insanlardan onun hadisleriyle ihticâc etmeyenler olmakla beraber onun sâlih hadisleri de vardır ve inşallah sikadır, değerlendirmesinde bulunmuştur.³⁴⁰ Ebû Zür’a ona leyyin derken Ebû Hâtim ve İbn Adî³⁴¹ zayıf da olsa onun hadislerinin yazılabileceği tespitinde bulunmuşlardır. Ayrıca İbn Adî onun Kûfe ehlinin şiiilerinden sayıldığını söylemiştir.”³⁴²

İbn Huzeyme bu hadisi Fudayl b. Merzûk tarikiyle rivayet etmiş ve sahih kabul etmiştir.³⁴³ İbn Hacer ise Atiyye’nin sadûk, çok hata yapan, müdellis ve Şii bir ravi olduğunu belirtmiştir.³⁴⁴ Irâkî (ö. 806/1404) bu hadisin isnâdını hasen olarak görmüştür.³⁴⁵

İbn Battâl “Bu hadisteki sözler akılla söylenebilecek sözler değildir. Bu sözler ancak Resûlullah’tan (s.a.v.) rivayet edilir.” tespitinde bulunarak hadisin merfu’ olduğunu ifade etmiştir.³⁴⁶

2.1.3.1.4. Resûlullah’ın (s.a.v.) Muhacirin Fakirleriyle Tevessülü

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ رَاهَوِيَةَ، ثنا أَبِي، ثنا عَيْسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أُمِّيَّةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ خَالِدِ بْنِ أَسِيدٍ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَفْتِحُ بِصَعَالِيكَ الْمُهَاجِرِينَ

³³⁹ İbn Mâce, *es-Sünen*, “Mesâcid”, 14; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 6/25; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/21; Taberânî, *ed-Duâ*, 149; Beyhakî, *ed-De’avâtü’l-Kebîr*, 1/125.

³⁴⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d b. Menî‘ el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1990), 6/304.

³⁴¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/369.

³⁴² Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç, *El-İ’lâm bi-Sünnetihî ‘aleyhisselâm* (Mısır: Dâru İbn Abbâs, 2007), 5/20.

³⁴³ Ebû’l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî, *Hâşiyetü’s-Sindî ‘alâ Süneni İbn Mâce* (Beyrut: Dâru’l-Cil, ts.), 1/162.

³⁴⁴ İbn Hacer el-Askâlânî, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, 393.

³⁴⁵ Zebîdî, *Tahrîcu Ehâdîsu İhyâu Ulûmu’d-Dîn*, 1/384.

³⁴⁶ Moğultay b. Kılıç, *El-İ’lâm bi-Sünnetihî ‘aleyhisselâm*, 2/274.

Hâlid b. Üseyd şöyle bir rivayette bulunmuştur: “Resûlullah (s.a.v.) savaşa çıkacağı zaman muhacirlerin fakirleriye Allah’tan zafer isterdi.”³⁴⁷

Hadisin ravisi Ümeyye b. Abdullah ile ilgili sahabi olup olmadığı noktasında ihtilaf vardır. Konuyla ilgili İbn Hacer, Ümeyye’nin sahabîliğinin sabit olmamasının yanında Mürsel rivayetlerde bulunan sika bir ravi olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.³⁴⁸

Hiz. Peygamber’in hadisi şeriflerinde Allah’ın rahmetine yakın olduklarını işaret ettiği bazı gruplar vardır. Müslüman fakirler de bu gruplardan birisidir. Hadisi şeriflerde kimi zaman bunların ahiretteki durumlarından bahseder. Mesela Hiz. Peygamber bir gün fakirlerin bulunduğu bir meclise teşrif eder. Orada bulunan ashab o esnada Kuran-ı Kerim’i dinlemektedir. Bu manzara kendisinin çok hoşuna gider ve onları şöyle müjdeler: “Ey Muhacirlerden olan garipler topluluğu! Size müjdeler olsun ki kıyamet gününde sizi kâmil bir nur beklemektedir. Üstelik sizler cennete zenginlerden yarım gün önce gireceksiniz. Ahiretin bu yarım günü ise 500 dünya yılına eşittir.”³⁴⁹ Bu taltif fakirlerin Allah’ın rahmetine daha yakın olduğuna işaret etmektedir.

Hiz. Peygamber’in aynı grupta alakalı bir diğer işareti de kendileriyle Allah’ın yardımının celbedebileceğine dairdir. Hiz. Peygamber dua edeceği zaman böyle kimseleri yanında isterdi. Özellikle savaş meydanlarında Allah’tan yardım ve zafer istemek için fakirlerin arasında yürürdü. Onların durumlarıyla Allah’a tevessül eder, Yardımın onların eliyle gelebileceğine işaret ederdi.³⁵⁰ Müslümanlara gelen rızık ve yardımın ancak zayıf ve fakir kimseler vesilesiyle olduğunu ashabına anlatırdı. Yine

³⁴⁷ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, 1/292; Ebû Nuaym, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, 1/301; Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Telhîsu’l-Müteşâbih fi’r-Resm* (Dımaşk: Talâs li’d-Dirâsâti ve’t-Tercüme ve’n-Neşr, 1980), 2/849; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes’ûd b. Muhammed el-Ferrâ’ el-Begavî, *Mesâbihü’s-Sünne* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1987), 3/79; Muhammed b. Abdullah el-Hatîb et-Tebrizî, *Mişkâtü’l-Mesâbih* (Beyrut: el-Mektebü’l-İslamî, 1980), 3/444.

³⁴⁸ İbn Hacer el-Askâlânî, *el-İsâbe fi Temyîzi’s-Sahâbe*, 1/130.

³⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8/312.

³⁵⁰ Ebü’l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Hüseyin b. Hasan Er-Remli İbn Raslan. *Şerhu Sünen i Ebû Davud*. (Kahire: Dâru’l-Felâh, 2016) 11/296

Onların kıyafetlerinin eskimiş olması onların halinin ne kadar düşkün olduğunu gösterir. Bu gariplik de Allah'ın nusretine bir vesile olmaktadır.³⁵¹

2.1.3.1.5. Hz. Adem'in Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Tevessülü

حَدَّثَنَا أَبُو سَعِيدٍ عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ مَنْصُورِ الْعَدَلِيِّ، ثنا أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْحَنْظَلِيِّ، ثنا أَبُو الْحَارِثِ عَبْدِ اللَّهِ بْنُ مُسْلِمِ الْفَهْرِيِّ، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مَسْلَمَةَ، أَنَّ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنَ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَمْرِ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَمَّا افْتَرَفَ آدَمُ الْخَطِيئَةَ قَالَ: يَا رَبِّ أَسْأَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ لَمَّا غَفَرْتَ لِي، فَقَالَ اللَّهُ: يَا آدَمُ، وَكَيْفَ عَرَفْتَ مُحَمَّدًا وَلَمْ أَخْلُقْهُ؟ قَالَ: يَا رَبِّ، لِأَنَّكَ لَمَّا خَلَقْتَنِي بِيَدِكَ وَتَفَخْتَ فِيَّ مِنْ رُوحِكَ رَفَعْتَ رَأْسِي فَرَأَيْتُ عَلَى قَوَائِمِ الْعَرْشِ مَكْتُوبًا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ فَعَلِمْتُ أَنَّكَ لَمْ تُضِفْ إِلَيَّ اسْمِكَ إِلَّا أَحَبَّ الْخَلْقِ إِلَيْكَ، فَقَالَ اللَّهُ: صَدَقْتَ يَا آدَمُ، إِنَّهُ لِأَجْبُ الْخَلْقِ إِلَيَّ ادْعُنِي بِحَقِّهِ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكَ وَأَوْلَا مُحَمَّدًا مَا خَلَقْتُكَ

Ömer b. Hattâb'dan (r.a.) rivayet olunduğuna göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Adem cennetten çıkarılmasına sebep olan hatayı yaptığında şöyle dedi: ‘Ey Rabbim! Muhammed’in hakkı için beni bağışla.’ Bu duasına karşılık Allah (c.c.) şöyle buyurdu: ‘Ey Adem, ben henüz Muhammed’i yaratmamışken sen nasıl onu bildin?’ Adem ‘Ey Rabbim, sen beni yedinle yarattığında, ruhundan bana üflediğinde başımı kaldırdım ve arşın sütunları üzerinde “La ilahe illallah Muhammedü’r-Resûlullah” yazısını gördüm. Bildim ki sen isminin yanına ancak yarattıklarından en sevdiğini eklersin.’ dedi. Allah (c.c.) şöyle buyurdu: ‘Ey Adem, doğru söyledin. O yarattıklarım arasından bana en sevimli gelendir. Sen onun hakkı için bana dua ettin, ben de seni bağışladım. Eğer Muhammed olmasaydı seni de yaratmazdım.’”³⁵²

Hâkim en-Nisâbü’rî bu hadisin isnâdı sahihtir, demiştir.³⁵³ Zehebî “Aksine hadis mevzudur. Çünkü Abdurrahman b. Zeyd vâhî (zayıf) bir râvîdir. Abdullah b. Müslim

³⁵¹ Muhammed b. Ali b. Muhammed Allan El-Bekri es-Siddîki İbn Allan, *Delâilül-Fâlihîn li-Turuki Riyazi’s-Salihîn*, (Beyrut: Dâru’l-Marife, 2004) 3/94

³⁵² Hâkim en-Nisâbü’rî, *el-Müstedrek ‘ale’s-Şaḥîhayn*, 2/672; Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve*, 5/489; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 5/437; Ebü’l-Kâsım Müsnidü’l-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu’cemü’s-Sağîr* (Beyrut: el-Mektebü’l-İslamî, 1985), 2/183; *el-Câmi’ li’Ahlâki’r-Râvî ve Âdâbü’s-Sâmi’* (Riyâd: Mektebetü’l-Meârif, 1997), 2/261; Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askâlânî, *Zehri’l-Firdevs* (Dubai: Dâru’l-Birr, 2018), 5/1050.

³⁵³ Hâkim en-Nisâbü’rî, *el-Müstedrek ‘ale’s-Şaḥîhayn*, 2/672.

ise kimdir, bilmiyorum.” demiştir.³⁵⁴ Beyhaki, Abdurrahman b. Zeyd’in teferrüd ettiğini bu yüzden rivayetin zayıf olduğunu söylemiştir.³⁵⁵ İbn Kesir de Abdurrahman b. Zeyd hakkında tartışma olduğunu ve rivayetin zayıf olduğunu belirtmiş, başka yorumda bulunmamıştır.³⁵⁶

İbn Hacer, Hâkim’in bu hadisi sahih gördüğünü belirttikten sonra Abdurrahman b. Zeyd’den dolayı hadiste zayıflık olduğunu belirtmiştir.³⁵⁷ İbn Teymiyye Abdurrahman b. Zeyd’in babasından mevzu rivayetlerde bulunduğunu ve onun hadislerine olumlu yaklaşmanın bir vebal olacağını söylemiştir.³⁵⁸

Şevkânî “Bu hadis Resûlullah’ın diğer peygamberlerden üstünlüğüne işaret etmekle beraber, Allah (c.c.) katında makamı olan kişilerle tevessülün cevazına da delalet etmektedir. Ulemanın büyük çoğunluğu, tevessüllerinde, dualarında, şiirlerinde hiçbir şüphe duymadan zât ile tevessülde bulunmuşlardır. Seleften halefe bu ve benzeri hadisler ümmet tarafından genel kabul görmüş, dualarında bu şekilde tevessülde bulunmuşlardır.”³⁵⁹

Bazı alimler Hz. Adem’in Peygamberimizle olan tevessülünü desteklemek için Hâkim’in sahih olarak rivayet ettiği şu hadise de yer vermişlerdir:

İbn Abbâs şöyle bir rivayette bulunmuştur: “Allah İsâ’ya şöyle vahyetmiştir: ‘Ey İsâ Muhammed’e iman et ve ümmetine de ona yetişenlerin Muhammed’e iman etmesini emret. Muhammed olmasaydı Adem’i yaratmazdım. Muhammed olmasaydı cennet ve cehennemi yaratmazdım. Arşı suyun üzerinde yarattım ve bir anda coşkuyla çalkalanmaya başladı üzerine ‘Lâ ilâhe illallah’ yazdım ve sakinleşti.”³⁶⁰

³⁵⁴ Zehebî, *Mizân*, 2/504.

³⁵⁵ Beyhakî, *Delâilü ’n-Nübüvve*, 2/672.

³⁵⁶ Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr ed-Dımaşkî eş-Şâfiî İbn Kesîr, *es-Siyretü ’n-Nebeviyye mine ’l-Bidâye ve ’n-Nihâye* (Kahire: İsâ’l-Bâbî’l-Halebî, 1976), 1/320.

³⁵⁷ Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askâlânî, *İthâfû ’l-Mehere bi ’l-Fevâ’idi ’l-Mübtakire Min Etrâfi ’l-’Aşere* (Medine: Mecme’u’l-Melik Fahed liTabâ’ati’l-Mushafi’ş-Şerif, 1994), 12/97.

³⁵⁸ İbn Teymiyye, *Minhâcü ’s-Sünneti ’n-Nebeviyye*, 2/187.

³⁵⁹ Ebü Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş Şevkânî, *el-Fethu’r-Rabbânî* (Yemen: Mektebetü’l-Cilü’l-Cedîd, 2002), 1/290.

³⁶⁰ Hâkim en-Nisâbü’rî, *el-Müstedrek ’ale’ş-Şahîhayn*, 2/681.

Sübki bu hadisi Hâkim'den sahih olarak rivayet etmiştir.³⁶¹ İbn Hacer el-Askalânî³⁶² ve Heytemî³⁶³ de hadisi sahih görmüşlerdir.

Heysemî, hem ilk rivayetin hem de İbn Abbâs'tan mevkuf olan gelen rivayet merfu' hükmünde olduğunu söylemiştir. "Çünkü böyle sözlerin akılla söylenmesi mümkün değildir. Fıkıh usulü ve Hadis usulü alimleri bu görüştedir. İki rivayette her ne kadar zayıflık olsa da birbirini desteklemektedir."³⁶⁴

Subki, İbn Teymiyye'nin bu hadisi kabul etmemesiyle ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır: "İbn Teymiyye bu hadisin aslının olmadığını belirttikten sonra; istişhâd, itibar ve itimâd için de güvenilir bir kaynaktan hiçbir nakil gelmediğini söylemiştir. İbn Teymiyye bu rivayetin yalan olduğunu da iddia ettikten sonra rivayetle ilgili kelamı uzatmıştır. Bu konuda vehme düşüp altında bir şey aramaya gerek yoktur. Zannediyoruz ki Hâkim'in bu rivayetleri sahih gördüğü İbn Teymiyye'ye ulaşırdı böyle bir değerlendirmede bulunmazdı ya da itirazlarını dile getirirdi. Biz ise Hâkim'in tashihine itimat ediyoruz. Aynı şekilde Abdurrahman b. Zeyd'in de iddia edildiği kadar zayıf bir râvî olduğunu düşünmüyoruz. Hadiste geçen, aklın ve şeriatın yasaklamadığı böyle bir işi-tevessülü-, yasaklamayı nasıl olurda bir Müslüman helal görür? Bu cesaret edilemeyecek bir iştir."³⁶⁵

2.1.3.1.6. Resûlullah'm (s.a.v.) Kabrinde Tevessül Eden Adam

حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ مَالِكِ الدَّارِ، قَالَ: وَكَانَ خَازِنَ عُمَرَ عَلَى الطَّعَامِ، قَالَ: أَصَابَ النَّاسَ قَحْطٌ فِي زَمَنِ عُمَرَ، فَجَاءَ رَجُلٌ إِلَى قَبْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، اسْتَسْقِ لَأُمَّتِكَ فَإِنَّهُمْ قَدْ هَلَكُوا، فَأَتَى الرَّجُلَ فِي الْمَنَامِ فَقِيلَ لَهُ: " أَنْتَ عُمَرُ فَأَقْرَبُهُ السَّلَامَ، وَأَخْبِرْهُ أَنَّكُمْ مُسْتَقِيمُونَ وَقُلْ لَهُ: عَلَيْكَ الْكَيْسُ، عَلَيْكَ الْكَيْسُ "، فَأَتَى عُمَرَ فَأَخْبَرَهُ فَبَكَى عُمَرُ ثُمَّ قَالَ: يَا رَبِّ لَا أَلُو إِلَّا مَا عَجَزْتُ عَنْهُ

³⁶¹ Ebü'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfi b. Alî b. Temmâm es-Sübki, *es-Seyfü'l-Meslûl 'alâ men Sebbe'r-Resûl* (Amman: Dâru'l-Feth, 2000), 341.

³⁶² İbn Hacer el-Askalânî, *İthâfü'l-Mehere*, 7/226.

³⁶³ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî, *el-Fetâvâ'l-Hadîsiyye* (Beyrut: Dâru'l Fikr, 2008), 134.

³⁶⁴ Heytemî, *el-Fetâvâ'l-Hadîsiyye*, 132.

³⁶⁵ Ebü'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfi b. Alî b. Temmâm es-Sübki, *Şifâ'ü's-Sekâm* (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008), 358.

Malik ed-Dâr, Hz. Ömer'in buğday depolarının bekçisi olduğunu belirttiikten sonra şöyle bir rivayette bulunmuştur: “Hz. Ömer zamanında bir kıtlık (kuraklık) oldu. Bir adam Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrine gelerek şöyle dedi: ‘Yâ Resûlullah, ümmetin helak oldu, bizim için istiskâda bulun.’” Sonra Resûlullah (s.a.v.) adamın rüyasına gelere şöyle nidâ etti: ‘Ömer’e git ve ona benden selam söyle. Sonra doğru yolda olduğunuzu ona haber ver ve şöyle de: ‘Kaplarınızı hazırlayın! Kaplarınızı hazırlayın!’” Adam Ömer'in yanına gitti ve bunları ona anlattı. Ömer bunları duyunca ağladı ve şöyle dedi: ‘Ey Rabbim gücümün yetmediği şeyler dışında hiçbir şeyi umursamıyorum-elimden gelen her şeyi yapıyorum.’”³⁶⁶

İbn Hacer, İbn Ebî Şeybe'nin Ebû Salih rivayetiyle, rivayette bulunduğu isnâdın sahih olduğunu söylemiştir.³⁶⁷

Şevkânî “Tevesülü yalnızca Resûlullah'ın (s.a.v.) hayatı ile sınırlayıp vefatından sonra kabul etmeme vehmi hadisleri doğru anlamaktan ne kadar da uzaktır. İlim ehlinin belirlediği kanunların dışına çıkmaktır. Diriyle tevessül olur ancak öldüğü zaman o kişi toprakta rehin olur ve Allah katındaki makamı, kerameti kesilir, demek delilsizce umumu tahsis etmektir. Mantıkla yaklaştığımızda şunu görürüz; Resûlullah (s.a.v.) hayattayken zelle şeklinde gaflet ve hatada bulunabilir ancak vefat ettiğinde böyle bir şey mümkün değildir. Zaten Allah (c.c.) onun geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamıştır. Vefatından sonra onu etkisiz görmek doğru bir bakış açısından oldukça uzaktır.”³⁶⁸

Sübki “Bil ki, bu rivayetler Resûlullah'ın (s.a.v.) zâtı ile tevessülün caiz ve güzel olduğuna işaret etmektedir. Peygamberin Allah'a yakınlaşmak için vesile olması orta seviyede dini bilgisi olan herkes tarafından bilinen işlerdendir. Nebîlerin, Resûllerin yaptığı davranışlarındandır. Selefî salihini, ulemâyı, avâmı tarihsel süreçte

³⁶⁶ İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 18/31; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1960), 3/1149; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 57/489; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye bi'l-Menhi'l-Mahmudiyye* (Kahire: el-Mektebetü'l-Tevfikiyye, ts.), 3/374; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr* (Dâiratü'l-Me'arifü'l-Usmâniyye: Haydarâbâd, ts.), 3/304.

³⁶⁷ İbn Hacer el-Askâlânî, *Fethu'l-Bârî*, 2/495.

³⁶⁸ Şevkânî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, 1/291.

incelediğimizde onların böyle tevessülde bulunduğunu görmekteyiz. Zaman içerisinde ne alimler ne de halk tarafından tevessül çirkin görülüp reddedilmemiştir. Aksine genel bir kabul görmüştür. Bu konuda herhangi bir ihtilaf cereyan etmemiştir. Ne zaman ki İbn Teymiyye ortaya çıkıp bu konu hakkında konuştu ve dini bilgisi zayıf insanların aklını karıştırdı, o zaman konuyla ilgili tartışmalar yaşanmaya başladı. İbn Teymiyye böyle yaparak hiçbir asırda ortaya atılmamış bir bid'at çıkarmış oldu.”³⁶⁹

2.1.3.1.7. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Önceki Peygamberlerle Tevessülü

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَمَّادٍ بْنُ زُعْبَةَ، ثنا رَوْحُ بْنُ صَلَاحٍ، ثنا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ عَاصِمِ الْأَحْوَلِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: لَمَّا مَاتَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ أَسَدٍ أُمِّ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، دَخَلَ عَلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَجَلَسَ عِنْدَ رَأْسِهَا فَقَالَ: «رَحِمَكَ اللَّهُ يَا أُمِّي، كُنْتَ أُمِّي بَعْدَ أُمِّي، وَتُسَبِّعِينِي وَتَعْرِينَ، وَتُكْسِبِينِي، وَتَمْنَعِينَ نَفْسَكَ طَيِّبًا، وَتُطْعِمِينِي ثُرَيْدِينَ بِذَلِكَ وَجْهَ اللَّهِ وَالذَّارَ الْآخِرَةَ»، ثُمَّ أَمَرَ أَنْ تُعَسَلَ ثَلَاثًا، فَلَمَّا بَلَغَ الْمَاءَ الَّذِي فِيهِ الْكَافُورُ سَكَبَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ، ثُمَّ خَلَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمِصْنَةً فَأَلْبَسَهَا إِيَّاهُ وَكَفَّنَهَا بِبُرْدٍ فَوْقَهُ، ثُمَّ دَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ، وَأَبَا أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيَّ، وَعُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، وَغُلَامًا أَسْوَدَ يَحْفُرُونَ فَحَفَرُوا قَبْرَهَا فَلَمَّا بَلَّغُوا اللَّحْدَ حَفَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ، وَأَخْرَجَ ثُرَابَهُ بِيَدِهِ، فَلَمَّا فَرَغَ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَاضْطَجَعَ فِيهِ، ثُمَّ قَالَ: «اللَّهُ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ، اغْفِرْ لَأُمِّي فَاطِمَةَ بِنْتُ أَسَدٍ، وَلَقِّنْهَا حُجَّتَهَا، وَوَسِّعْ عَلَيْهَا مُدْخَلَهَا، بِحَقِّ نَبِيِّكَ وَالْأَنْبِيَاءِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِي فَإِنَّكَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ» وَكَبَّرَ عَلَيْهَا أَرْبَعًا، وَأَدْخَلُوهَا اللَّحْدَ هُوَ وَالْعَبَّاسُ، وَأَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ

Enes b. Malik'ten rivayet olduğuna göre, Ali b. Ebî Tâlib'in annesi Fatıma binti Esed vefat ettiğinde Rasûlullah (s.a.v.) yanına geldi ve baş ucuna oturup şöyle dedi: “Ey Anneciğim, Allah sana rahmet etsin. Sen ki annemden sonra annemdin (annem gibiydin). Beni doyururdun, kendin giymez bana giydirirdin, güzel yiyecekleri yemekten kendini alıkoyardın da bana yedirirdin. Tüm bu yaptıklarını ahireti ve Allah'ın rızasını isteyerek yapardın.” Sonra Resûlullah (s.a.v.) üç kere yıkanmasını emretti. İçinde kâfur olan su geldiğinde, onu kendi elleriyle döktü. Sonra Resûlullah (s.a.v.) gömleğini çıkardı, ona giydirdi ve üzerindeki örtü ile onu kefenledi. Sonra Resûlullah (s.a.v.), Usâme b. Zeyd, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Ömer b. Hattâb ve esmer bir genci kabir kazmaları için çağırdı. Onlar da kabri kazdılar, lahde ulaştıklarında Resûlullah (s.a.v.) orayı kendi eliyle kazdı ve toprağını elleriyle çıkardı. Kabir kazma

³⁶⁹ Sübkî, *Şifâ'ü's-Sekâm*, 160.

işi bittiğinde, Resûlullah (s.a.v.) kabre girdi, yan tarafına uzandı. Sonra şöyle dedi: “ (Ey) Öldüren, dirilten ve kendisi diri olup hiç ölmeyen Allah, annem Fatıma binti Esed’i bağıyla ona hüccetini (tevhidi) telkin et ve kabrini genişlet. Nebin (Muhammed) ve benden önceki tüm peygamberlerin hakkı için-duamı kabul et- çünkü sen merhamet edenlerin en merhametlisisin.”³⁷⁰

Heysemî “Ravh b. Salâh zayıftır, onun haricindeki ravilerin tamamı sahihtir. Hakim ve İbn Hibbân, Ravh b. Salah sikadır demişlerdir.”³⁷¹ İbn Adî, Ravh b. Salâh için “zayıf” demiştir.³⁷² Heytemî ise hadisin senedine “ceyyid” yorumunu yapmıştır.³⁷³ İbnu’l-Cevzi, Ravh’ın meçhul ravilerden biri olduğunu söyledikten sonra, İbn Adî’nin onu zayıf gördüğünü belirtmiştir.³⁷⁴

Resûlullah (s.a.v.) ve geçmiş peygamberle tevessül edilebileceğine dair başka rivayetler de ileri sürülmüştür. Onlardan bazıları şöyledir:

Ebû Bekir’den (r.a.) rivayet olduğuna göre Resûlullah (s.a.v.) ona şöyle bir dua öğretmiştir: “Allah’ım nebin Muhammed, dostun İbrahim, kelîmin Musa, ruhun İsa ve Musa ile konuştuğun kelâmın, İsa’ya indirdiğin İncil, Davud’a verdiği Zebûr, Muhammed’e nazil olan Furkan ve vahyettiğin her vahiy hürmetine senden istiyorum. Yerine getirdiğin her hacet, isteyene vermen, zengini fakir, fakiri zengin kılman, dalalettekini hidayete erdirmen hürmetine senden istiyorum.../ اللهم إني أسألك بمحمد نبيك.../ وإبراهيم خليلك وموسى نبيك وكليمك وعيسى روحك وكلمتك وبكلام موسى وإنجيل عيسى وزبور داود وفرقان محمد صلى الله عليه وسلم وكل وحى أوحىته أو قضاء قضيته أو سائل أعطيته أو غني أفقته أو فقير أغنيته أو ضال هديته”³⁷⁵

³⁷⁰ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, 24/351; Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-Evliyâ’ ve Tabakâtü’l-Aşfiyâ*, 3/121; Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ‘ale’s-Şaḥîḥayn*, 3/116.

³⁷¹ Heysemî, *Mecma‘u’z-Zevâ‘id ve Menba‘u’l-Fevâ‘id*, 9/257.

³⁷² İbn Adî, *el-Kâmil*, 3/146.

³⁷³ Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî, *el-Fetâvâ’l-Kübrâ’l-Fikhiyye* (Riyâd: el-Mektebü’l-İslâmî, 2004), 6/780.

³⁷⁴ Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü’l-Cevzî, *el-İlelü’l-Mütenâhiye fi’l-Ehâdisi’l-Vâhiye* (Faysalâbâd: İdâretü’l-Ulûmi’l-Eseriyye, 1981), 1/269.

³⁷⁵ Ebü Tâlib Muhammed b. Alî b. Atıyye el-Mekkî el-Acemî Ebü Tâlib el-Mekkî, *Kütü’l-Kulûb* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2005), 1/19; İbn Hacer el-Askâlânî, *Zehri’l-Firdevs*, 2/280; Hüccetü’l-İslâm Ebü Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *İhyâ-u Ulümü’d-Dîn* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, ts.), 1/314; Ebü’s-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü’l-Esîr, *Câmi‘u’l-Usûl fi’l-Ehâdisi’r-Resûl* (Beyrut: Mektebetü Dâru’l-Beyân, 1970), 4/302; Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b.

İrâkî (ö. 806/1404), ravilerinden Abdülmelik ve babasının zayıf, Harun ve Ebû Bekir arasında ise inkita' olduğunu söylemiştir.³⁷⁶ Zebidi de bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir.³⁷⁷ Şevkânî ise bu hadisi zât ile tevessüle delil olarak kullanmıştır.³⁷⁸

2.2. Resûlullah'ın (s.a.v.) Kabrini Ziyaret Etmek

Resûlullah (s.a.v.) başlangıçta kabir ziyaretini yasaklamış, daha sonra İslam'ın hükümleri tam olarak yerleşince tekrar kabir ziyaretine izin vermiştir. Resûlullah'ın (s.a.v.) kabir ziyaretine izin verdiğine dair rivayet şöyledir:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ، وَمَحْمَدُ بْنُ الْمُثَنَّى - وَاللَّفْظُ لِأَبِي بَكْرٍ، وَابْنُ نُمَيْرٍ -
قَالُوا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ أَبِي سِنَانٍ - وَهُوَ ضِرَارُ بْنُ مَرَّةٍ -، عَنْ مُحَارِبِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ بُرَيْدَةَ،
عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «تَهَيَّئْكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ قَرُورُهَا

İbn Büreyde'nin babasından rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Size kabir ziyaretini yasakladım artık kabir ziyaretinde bulunmanıza izin veriyorum...”³⁷⁹

Hiz. Peygamber İslam insanların kalplerine tam olarak yerleşmeden bazı işleri yasaklıyor. Kabir ziyareti de bunlardan birisidir. Çünkü acısını feryat ve figanla bastıran dönemin insanları bazı sakıncalı cümleler kuruyorlardı. Bunun yanında atalarını cahiliye adetleri üzere andıkları da oluyordu. Hiz. Peygamber bunun önüne geçmek için kabir ziyaretlerini yasaklamıştı. Sonrasında İslam sadırlarda temekkün edince buna müsaade etti. Öyle ki ahireti hatırlattığı gerekçesiyle özellikle kabirleri ziyaret etmelerini emretti.

Alimler bu hadisin ilk cüzünün manasının mensuh olduğunu söylerler. Bazı alimlerin kabirleri ziyareti caiz görmemesinin sebebi onlara bu nesheden hadisin

Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Lâle 'i'l-Mesnu'a fi'l-Ehâdîsi'l-Mevdu'a* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 2/300.

³⁷⁶ Zebîdî, *Tahrîcu Ehâdisu İhyâu Ulûmu'd-Dîn*, 1/343.

³⁷⁷ Zebîdî, *Tahrîcu Ehâdisu İhyâu Ulûmu'd-Dîn*, 1/343.

³⁷⁸ Şevkânî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, 287.

³⁷⁹ Müslim, *el-Câmi'u's-Şaḥîḥ*, 1955, “Cenâiz”, 977; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/398; İbn Mâce, *es-Sünen*, “Cenâiz”, 48.

ulaşmaması olarak söylenir. Zira Hulefa-i Raşidinın tamamı kabir ziyaretlerinde bulunmuştur. Yine İbn Ömer de sürekli babasının kabrini ziyaret ederdi.³⁸⁰ Bir başka rivayette ise Hz. Aişe'ye nerden geldiği soruldu o da: Kardeşim Abdurrahman'ın kabrinden dedi. Hz. Peygamber bunu yasaklamadı mı diye bir soru daha yöneltince: "Evet önceden yasaklamıştı ama sonrasında bizzat emretti." buyurdu.³⁸¹ Bu yüzden İslam aleminde kabir ziyaretini ayrı bir önemi vardır.

Müslümanlar bir yönüyle de yaptıkları kabir ziyaretleriyle içlerindeki özlemi dindirmek, hatıraları tazelemek gayesindedirler. Resûlullah'ı (s.a.v.) görmeden özleyen Müslümanlar içlerindeki peygamber hasretini onun kabrini ziyaret ederek bir nebze dindirmişlerdir. Dolayısıyla Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmenin yeri oldukça önemlidir. Bununla birlikte Selefler Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret niyetiyle yola çıkmanın bid'at olduğu görüşünderken birçok alimde kabir-i şerifi ziyaret etmek için özel niyette bulunmanın ve yola çıkmanın çok faziletli bir amel olduğunu söylemişlerdir. Öncelikle Seleflerin konuya yaklaşımına sonra da ilgili rivayetlere yer verilecektir.

Selefler, Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmek için yola çıkmayı bid'at olarak görmekteyler. Ancak Mescid-i Nebi'yi ziyaret etmek için yola çıkmayı meşru' ve faziletli görmüşlerdir. Onlara göre Mescid-i Nebi'yi ziyaret etme kastı olmaksızın sadece Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret için yola çıkmak kişiye, yorgunluk ve gınahtan başka hiçbir şey bırakmayacaktır.

Elbâni, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kabrini ziyaretle ilgili olarak bid'at gördüğü davranışları şöyle sıralamaktadır:

"Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmek için yola çıkmak, kabrin önünde eller bağlı bir şekilde tevazu ile durmak, peygamberlerin kabrinde edilen duanın müstecâb olduğuna inanmak ve bu kabirlerde dua etmek, Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrine gidip şefa'at istemek (-Şefa'at Ya Resûlullah- demek), kabre yönelerek sanki namazdaymış gibi kabrin önünde huşuyla durmaya çalışmak, Resûlullah'ın (s.a.v.)

³⁸⁰ İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl 'alâ Şahîhi'l-Buḥârî*, 3/270.

³⁸¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tehzibu Sünen-i Ebi Dâvud* (Riyad: Dâru A'tâ'âti'l-İlm, 2019), 2/390.

kabrinin önünde uzunca durarak dualar etmek, Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrindeki halinin hayattaki halinde farklı olmadığını düşünerek onun ümmetinin halini, ihtiyaçlarını bildiğine inanmak ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kabrini ziyarete giden kişilerle Peygambere selam göndermek, insanları dalalete sürükleyen, çoğu zaman da içinde gizli şirk barındıran çirkin bid'atlarıdır."³⁸²

Elbânî'nin yapmış olduğu bu tespitler oldukça önemlidir. Seleflerin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kabrini ziyaretle ilgili görüşlerini özetler niteliktedir. Çünkü Elbânî'den sonra Selefler tarafından bu konuda kaleme alınan birçok eserde, Elbânî'in "Cenazelerdeki Bid'atlar ve Hükümler" isimli eseri kaynak kitap olarak görülmüştür ve sık sık bu esere atıf yapılarak konu açıklanmaya çalışılmıştır.

Ayrıca Elbânî'nin yapmış olduğu bu tespitlerle alakalı olarak dikkat çeken diğer nokta ise bid'at olarak gördüğü bu uygulamalar ümmet tarafından genel kabul görmüş uygulamalardır. Ülkemiz özelinde kutsal beldelere yolculuğa çıkan herkese Resûlullah'a (s.a.v.) "selam" götürmesi emanet edilir. Bununla beraber dünyanın çeşitli ülkelerinden Medine'ye gelen Müslümanlar kabr-i şerifi ziyaret ederken kabre yöneldikleri, dua ettikleri, huşu' ve tevazu ile durmaya gayret ettikleri tarafımızca müşahede edilmiştir. Yapılan bu uygulamaların bid'at dairesi içine girip girmediğine sorusuna aşağıdaki başlık altında yanıt aranacaktır.

2.2.1. Konuyla İlgili Rivayetler ve Değerlendirilmesi

2.2.1.1. Peygamberlerin Kabrini Mescit Edinmek

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، وَعَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا قَالَتْ: لَمَّا نَزَلَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، طَفِقَ يُلْقِي خَمِيصَةً عَلَى وَجْهِهِ، فَلَمَّا اغْتَمَّ رَفَعْنَاهَا عَنْهُ، وَهُوَ يَقُولُ: "لَعَنَ اللَّهُ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى، اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ"

³⁸² Elbânî, *Ahkâmü'l-Cenâiz*, 259-2665.

İbn Abbâs'ın Hz. Aişe'den rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Allah Yahudilere ve Hıristiyanlara lanet etsin. Çünkü onlar peygamberlerinin kabirlerini mescit edindiler.”³⁸³

İbn Teymiyye özel olarak Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmeye gitmenin, Yahudi ve Hıristiyanların kendilerine gelen peygamberlerinin vefatından sonra bu tarz tutumlarda bulduklarını örnek göstererek bu davranışın bid'at olduğunu söylemektedir. Ona göre Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrinin diğer kabirlerden farkı yoktur, bu yüzden bir kutsiyet atfedilmemelidir.³⁸⁴

Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret ederken dua etmek ve ziyareti uzun tutmak İbn Useymîn'e göre bid'attır. Çünkü selef Resûlullah'ı (s.a.v.) bizden daha çok sevmesine ve hürmet etmesine rağmen böyle davranışlarda bulunmamıştır. “Ashabın, özel olarak selam vermek, dua etmek, namaz kılmak için kabr-i şerife gittiği görülmemiştir. Onlar bu konuda dikkatli davranmış ve zikredilen hadise muhatap olmaktan korkmuşlardır.”³⁸⁵

“Sahabe bir sıkıntıya düştüğünde kabre gidip dua etmemiş aksine mecitte kibleye dönerek dua etmişlerdir. Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrinde onlara istiğfar etmesini istememişlerdir. Raşid halifeler ve sahabe uzun yolculuklardan geldiklerinde, mescide girip namaz kılarlardı ancak selam vermek için onun kabrine gitmezlerdi. Bunu yapan sadece Abdullah b. Ömer'dir, Belki başkası da yapmıştır ama sahabenin cumhuru böyle bir davranışta bulunmamıştır.”³⁸⁶ Şu hadisi “Âdemoğlu öldüğü zaman ameli kesilir. / إذا مات ابن آدم انقطع عمله” delil gösteren İbn Useymîn, vefatından sonra Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrine gelip ondan dua ve istiğfar istemenin haram olduğunu belirtmiştir.

Selefi bir alimin olan Said b. Vehf el-Kahtânî ve İbn Useymîn diğer Selefi alimlerin aksine kabir ziyaretinde alçak sesli bir halde, edep üzere ve vakarlı durmak

³⁸³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/343.

³⁸⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetevâ*, 24/355.

³⁸⁵ Muhammed b. Sâlih b. Useymîn, *Menâsikü'l-Hac ve'l-Umre* (Riyâd: Mektebetü'l-Ümme, 2000), 122.

³⁸⁶ Useymîn, *Menâsikü'l-Hac ve'l-Umre*, 123.

gerektiğini ifade etmişlerdir.³⁸⁷ Ancak bu saygı Resûlullah'a (s.a.v.) hürmet için mi yoksa genel olarak kabirlerde sükunet üzere durmak için mi gerektiği hususunda bir açıklama yapmamışlardır.

Hristiyan ve Yahudiler içlerinden salih bir insan ölse hemen kabrinin üzerine bir bina inşa ediyorlardı. Akabinde içerisine ölmüş kimsenin resimlerini asıyorlar ve bu kabrin üzerinde ibadet etmeye başlıyorlardı. Hz. Peygamber de böyle yapmalarının onlara lanet sebebi olduğunu bildirdi. Hz. Aişe Efendimiz vefat edince buyurdu ki: “Şayet böyle bir nehy Hz. Peygamber'den sadır olmasaydı kabrini insanlara açardım. Lanetlenme tehlikesinden de asla şüphe duymazdım.” Buradan da anlaşıldığına göre buradaki lanetlenme sebebi onların bozuk akideleri sebebiyledir. Efendimizin müminleri uarması ise ihtiyat kabilindedir. Yine Ömer b. Abdulaziz hilafeti döneminde Hz. Peygamberin kabrinin belirli bir alanla çevrilmesini emretti. Bu şekilde ihtiyati bir tedbir uygulandı. Ama mescidde namaz kılmaktan insanları engellemedi.³⁸⁸

Efendimizin asıl korkusu ümmetin cahiliyye döneminde olduğu gibi kabrini putlaştırmasından korktu. Diğer ümmetler peygamberlerinin kabirlerine doğru ibadet ediyorlar ve isteklerini orada medfun bulunan peygamberden istiyorlardı. Efendimiz bu yaptıklarının Allah'ın gazabını çağıracağını bildiği için onlara uyarı kabilinde bunları söyledi.³⁸⁹ Bunlara örnek olarak Hz. Ömer, Enes b. Maliki bir kabrin yanında namaz kılariken gördü ve oranın kabir olduğunu hatırlattı. Ama namazı iade etmesini söylemedi.³⁹⁰ Buradan da anlaşılacağı üzere uyarılan kısım kabri bir put menzilesine getirmemektir.

2.2.1.2. “Kabrimi Bayram Yerine Çevirmeyin” Hadisi

³⁸⁷ Said b. Ali b. Vehf el-Kahtânî, *Ahkâm 'ül-Cenâiz* (Riyâd: Matba'atu Sefir, ts.), 324.

³⁸⁸ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd* (Londra: Müessesütü'l-Furkân, 2017), 1/358.

³⁸⁹ İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 3/463.

³⁹⁰ Birmâvî, *el-Lâmi 'u 'ş-Şabîh 'ale'l-Câmi 'i 'ş-Şahîh. Şahîh-I Buḥârî*, 3/182.

عبد الرزاق، عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنِ ابْنِ عَجَلَانَ، عَنْ رَجُلٍ يُقَالُ لَهُ: سُهَيْلٌ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ، قَالَ: رَأَى قَوْمًا عِنْدَ الْقَبْرِ فَتَهَاهُمْ، وَقَالَ: إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا تَتَّخِذُوا قَبْرِي عِيدًا، وَلَا تَتَّخِذُوا بُيُوتَكُمْ قُبُورًا، وَصَلُّوا عَلَيَّ حَيْثُمَا كُنْتُمْ، فَإِنَّ صَلَوَاتِكُمْ تَبْلُغُنِي"

Hasan b. Ali'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) bir kavmi kabrin başında dururlarken gördü ve onları bundan nehyetti ve şöyle buyurdu: “Kabrimi bayram yerine çevirmeyin, evlerinizi kabir haline getirmeyin. Nerede olursanız olun bana salât edin. Çünkü sizin salâvatınız bana ulaşır.”³⁹¹

İbn Teymiyye “Aklını kullanan ve adaletli davranan bir kişi, hadis alimlerinin ittifakla kabul ettiği böyle hadisler dururken nasıl olur da sübutu hakkında ihtilaf edilen hadislere teveccüh eder. Nasıl böyle sahih hadisleri bırakır da bu hadislerle tenakuz eden zayıf ve mevzu hadislerin peşine düşer.”³⁹² yorumunu yapmıştır. Ona göre bu hadisler dururken zayıf ve mevzu hadislerden delil çıkarmaya uğraşmak doğru değildir. İbn Teymiyye Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmek için yola çıkmanın meşru olmadığını ifade ederken sıklıkla Malik'in konuyla ilgili olarak “mekruhtur” hükmünü delil olarak gösterir ve “Eğer böyle bir davranış doğru olsaydı bunu mutlaka Medineliler yapardı”³⁹³ der.

İbn Bâz “Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmekte bir fazilet olsaydı Resûlullah (s.a.v.) mutlaka bunu haber verirdi. Ve ümmetini bu davranışı yapmalarını için teşvik ederdi. Çünkü o ümmetinin en küçük bir hayırdan bile mahrum kalmasını istememiştir, sürekli ümmetini hayra teşvik etmiştir. Onun kabrini ziyaret etmek için yollara düşmek onun kabrini bayram, şenlik yerine çevirmek demektir. Oysaki Allah Resülü zikredilen hadiste bu davranıştan ümmetini sakındırmıştır. Nitekim bu tür ziyaretler kişiyi sapkınlığa ve haddi aşmaya götürmektedir.”³⁹⁴

³⁹¹ Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 4/292; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/403.

³⁹² İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetevâ*, 24/359.

³⁹³ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetevâ*, 28/189.

³⁹⁴ İbn Bâz, *Fetâvâ Nûr ala'Darb*, 16/112.

Resûllah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret ederek bir fayda ya da bereket elde edeceğini düşünen kişi İbn Bâz'a göre bid'at ehlidir. Çünkü ziyaretin faziletli olduğuna dair hiçbir rivayet yokken yasaklandığına delalet eden birçok hadis mevcuttur. Ona göre bu ümmetin selefinden hiç kimse bu niyetle ziyarette bulunmamıştır.³⁹⁵

Elbânî, kendisine yöneltilen “Zehebî, seleftendir ancak Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmenin faziletlerinden bahsetmektedir. Bu konuda ne dersiniz?” şeklindeki soruya, şöyle cevap vermiştir: “Resûlullah kabrimi bayram yerine çevirmeyin, üç mescid dışında ziyaret için yola çıkmayın buyurmuşken kim ki bunun aksini iddia ederse sünnete karşı gelmiştir. Ayrıca Resûlullah'ın kabrini ziyaret için yola çıkmak ile Mescid-i Nebi'yi ziyaret için yola çıkıp ardından ziyaret yapmak arasında fark vardır. Zehebî Mescid-i Nebi'yi ziyaretten sonra yapılan kabir ziyaretinden bahsetmiştir ya da ikisini birlikte zikrederek Mescid-i Nebi'yi ziyaret için yola çıkmanın faziletini kastetmiş olabilir.”³⁹⁶

Salih b. Fevzân bu hadisi açıklarken şu tespitlerde bulunmuştur: “Bu hadisten anlaşılmaktadır ki, Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini dua etmek için ziyaret etmek yasaklanmıştır. Bu yasak diğer kabirler için de geçerlidir. Çünkü bu tür bir davranış Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini bayram (kutsal görmek) yerine çevirmektir. Bu ise bid'attır ve şirke vesile olan bir ameldir. Hadisten çıkarılacak diğer dersler ise şunlardır; Tevhidi korumak için kabir-i şerifi ziyaret için yola çıkmayı ve kabirde dua etmeyi terk etmek, münker olanı inkâr etmek ve cahile öğretmek. Çıkarılacak en önemli sonuç, şer'i yönden kabir-i şerifi ziyaret etmenin amacı sadece Resûlullah'a (s.a.v.) selam vermektir. Selam ise uzaktan da yakından da verilse olur.”³⁹⁷

İbn Useymîn, bu hadise getirdiği yorumda, insanların Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmek için büyük bir iştihak göstermesi karşısında şaşırıldığını ve garipsediğini dile getirerek şöyle der: “İnsanların büyük bir kısmı Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmeyi, onun mescidini ziyaret etmekten hatta Allah'ın evi olan

³⁹⁵ İbn Bâz, *Fetâvâ Nûr ala 'Darb*, 17/418.

³⁹⁶ Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsü'd-Da'ife ve'l-Mevdu'a ve Eserüha's-Seyyie fi'l-Ümme* (Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 1992), 2/559.

³⁹⁷ Sâlih b. Fevzân b. Abdullah el-Fevzân, *el-Mulahhas fî Şerhi Kitâbi't-Tevhîd* (Riyâd: Dâru'l-Asime, 2001), 187.

Kâbe'yi ziyaret etmekten daha fazla arzu etmektedirler. Bu büyük bir yanılğı ve sapkınlıktır. Unutulmamalıdır ki o bir beşerdir. Şu kadar var ki Allah onu risaletle müjdelediği için üstündür. Eğer risalet görevi olmasaydı diğer insanlardan bir farkı olmayacaktı. O halde öncelikle Allah'ın hakkına dikkat edilmelidir. Allah'ın sevgisinin üstüne veya yanına başka bir sevgi konulmamalıdır. Tazim ve muhabbeti en fazla Allah'a göstermek gerekir. Resûlullah'ı eşit görmek hatadır."³⁹⁸

Müslümanların Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmek için istekli olmaları İbn Useymîn tarafından garipsenmiştir. Müslümanların bu tutumu İbn Useymîn'e göre, Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrinin, Mescid-i Nebi ve Kâbe'den üstün tutulduğunu göstermektedir. Bu noktada İbn Useymîn'in yanıldığını söylemek mümkündür. Çünkü denildiği gibi bir üstün tutma olsa Müslümanlar, Mescid-i Nebi'de namaz kılmaz sadece kabir ziyareti yapar, Kâbe'yi ziyaret etmez, doğrudan Medine'ye giderdi. Böyle davranışta bulunan büyük bir Müslüman topluluktan ziyade küçük bir topluluğa dahi araştırmamızda rastlanmamıştır. Böyle yapılmasını tavsiye eden bir alim ya da fetvaya rastlamak da mümkün değildir. İnsanların kabr-i şerifi ziyaret ederken arzulu olmalarına gelince bunu birçok kişide görmek mümkündür. Bunun sebebi ise dünya gözüyle görme şerefine nail olamadıkları Peygamberlerine kalplerinde taşıdıkları sevgi ve özlemin tezahürüdür. Aynı zamanda kabr-i şerifi ziyarete arzulu olmaları, Kâbe'yi ziyarete arzusuz olduklarına anlamı taşımamaktadır.

Buraya kadar Seleflerin ve görüşlerini dayandırdıkları İbn Teymiyye'nin açıklamalarına yer verildi. Selefler dışındaki alimler hadisi Selefler gibi anlayıp yorumlamamaktadır. Aşağıda bu alimlerin görüşlerine yer verilecektir.

Münzirî'ye göre bu hadiste bir nükte yapılmış olabilir. Ona göre bu hadis Hz. Peygamber'in kabrini sık sık ziyaret etmenin gerekliliğine işaret eder. Bu durumda manası şöyle olur: Kabrimi sadece bayramlarda ve özel vakitlerde ziyaret edilen bir yer olarak kabul edip de ziyaretimi ihmal etmeyin.³⁹⁹

³⁹⁸ Useymîn, *Mecmû'u Fetâvâ ve Resâil*, 8/2.

³⁹⁹ Hüseyin b. Muhammed b. Saîd el-Lâ'î, *el-Bedri't-Tamâm Şerhu Bulûğü'l-Merâm* (Beyrut: Dâru Hicr, 2007), 5/418.

Yine bu meyanda Efendimiz bir uyarı yapmıştır. İslâm'ın gelişiyle birlikte bayram günleri ve diğer sevap kazandıran günler ve mekanlar bellidir bunun haricinde yeni arayışlarda bulunmak İslam'ın ruhuna uygun değildir.⁴⁰⁰

Zehebî hadisi şöyle açıklamaktadır: “Bu hadis bağlamından koparılarak batıl fikirlere delil olarak kullanılmaktadır. Oysaki Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrinin önünde tevazu ile boynunu bükerek duran, ona salât-ü selâmda bulunan kişiye müjdeler olsun. Bu ne büyük bir ameldir. Bu amel kişiyi derece olarak yükseltecek, Allah'a ve Resûlü'ne yakınlık kazandıracak amellerdendir. Bu yüzden onun kabrini ziyaret etmek de ziyaret için yola çıkmak da caizdir. Aynı şekilde başka peygamberlerin ve velilerin kabrini ziyaret de bu hükümdedir.”⁴⁰¹

Fîrûzâbâdî Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaretin önemine değinmektedir ve şu tespitlerde bulunmuştur: “Resûlullah'a (s.a.v.) hayattayken de vefatından sonra da hürmet vaciptir. Nasıl ki onun yanına gitmek hayattayken en önemli işlerden biriye vefatından sonra da onun (s.a.v.) ziyaretine gitmek aynı ehemmiyettedir. Kabir ziyareti yapmanın müstehap olduğunu delalet birçok hadis mevcuttur. Kadınların kabir ziyareti yapmaları tartışma konusu olmuşken erkeklerin kabir ziyareti yapmalarının müstehap olduğuna dair icma' vardır. Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmenin müstehap olduğuna dair kadın-erkek ayrımı olmaksızın icma' vardır.”⁴⁰²

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî bu hadisi Seleflerin hevalarına göre yorumladıklarını ve batıl hükümler çıkardıklarını ifade etmektedir. Seleflerin başlangıçta kabir-i şerifi ziyareti şirk olarak gördüklerini sonra haram dediklerini en son da bid'at görüşünü benimsediklerini, belki ilerleyen zamanlarda mübah diyebileceklerini söylemektedir.⁴⁰³

Ona göre bu hadisten çıkarılması gereken sonuç şöyledir: “Kabir-i şerifi ziyaret etmek hayırlı bir ameldir. Bu ziyareti artırmak da hayrı artırmaktır. Hadiste uyarılan

⁴⁰⁰ Şevkânî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, 12/39.

⁴⁰¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/482.

⁴⁰² Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed Fîrûzâbâdî, *es-Silâtü ve'l-Büşer fi's-Salâti alâ Hayri'l-Beşer* (Dimaşk, 2008), 127-128.

⁴⁰³ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, Menhecü's-Selef fi'fehmi'n-Nüsûs beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbîk (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2008), 68.

konu ise ehli kitap gibi peygamber kabirlerini oyun, eğlence, gösteriş yerlerine çevirmemektir. Nasıl ki o hayattayken onun huzurunda tövbe ediliyor, istiğfar ediliyor, salât-ü selâm getiriliyorsa onun vefatından sonra aynı edep ve huşu ile kabir ziyareti yapılmalıdır. Her türlü oyun, eğlence ve saygısızlıktan sakınılmalıdır.”⁴⁰⁴

2.2.1.3.“Yalnız Üç Mescid İçin Yolculuğa Çıkılır” Hadisi

حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْمَلِكِ، عَنْ قَزَعَةَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَرْبَعًا قَالَ: سَمِعْتُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَكَانَ غَزَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثِنْتِي عَشْرَةَ غَزْوَةً، (ح) حَدَّثَنَا عَلِيُّ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَا تُشَدُّ الرَّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ: الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، وَمَسْجِدِ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَمَسْجِدِ الْأَقْصَى

Ebü Hureyre’den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Şu üç mescid dışında yolculuğa çıkılmaz; (Bunlar) Mescid-i Haram, Mescid-i Nebî ve Mescid-i Aksâ.”⁴⁰⁵

İbn Teymiyye bu hadise getirdiği açıklamada, Resûlullah’ın (s.a.v.) mescidi için değil de kabrini için ziyaret yola çıkmanın ihtilafı olduğunu ifade etmiştir: “Resûlullah’ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmek için nezirde bulunan bir kişinin nezrini yerine getirmemesi gerekir. Çünkü bu masiyettir. Allah’a itaat olmadığı aksine Allah’a karşı gelmenin olduğu durumlarda nezir yerine getirilmez. Aynı şekilde peygamberlerin ve diğer kimselerin kabrini ziyaret etmek için yola çıkan bir kişinin namazlarını kısaltması da caiz değildir. Çünkü burada da itaat değil masiyet söz konusudur. Bununla beraber bazı alimler de Resûlullah’ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmek için yola çıkmaya ruhsat vermişlerdir. Ancak onların kullandıkları deliller zayıftır ve

⁴⁰⁴ Alevî, *Menhecü’s-Selefi fehmî’n-Nüsûs beyne’n-Nazariyye ve’t-Tatbik*, 69.

⁴⁰⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-Şaḥîḥ*, nşr. Muhammed Zühreir b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001), “Tatavvu”, 14; Tayâlisî, *el-Müsned*, 2/685; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 18/622; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Menâsik”96.

bu delillerle şeri' bir hüküm çıkarmanın caiz olmadığı hususunda alimler ittifak etmiştir."⁴⁰⁶

İbn Teymiyye'nin konuyla ilgili görüşlerinin incelediğimizde günümüzdeki Selefiler gibi sert bir dil kullanmadığı görülmektedir. Sıklıkla bu konuda ihtilaf olduğunu da dile getirerek tek doğrunun kendisinin söylediği olmadığını göstermektedir. İbn Teymiyye'nin yaklaşımdan, bu konuda ihtilaf olduğu ve kendisi de zayıf rivayetlerden ziyade sahih rivayetleri delil olarak Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret için yola çıkmanın doğru olmadığı sonucu çıkmaktadır. Böyle bir davranışta bulunan bir kişiyi ise bid'at çıkarmak, ya da şirke düşmekle itham etmediği görülmektedir.

“er-Reddu ale'l-İhnâi” adlı eserinde İbn Teymiyye, Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret için yola çıkmanın şirk mi yoksa bid'at mı olduğu şöyle dursun, mübah mı yoksa Müstehap mı olduğu üzerinde uzunca durmuştur. “Bir kişi yalnızca Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret niyetiyle evinden çıkarsa bu konuda ihtilaf vardır. Bazı alimler bunu mekruh görürken bazıları mübah, bir kısmı da müsthab görmektedir. İhtilaftan sakınmak için bu ameli terk etmek daha uygundur. Ancak yolculuğa çıkan kişinin niyetinde hem Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmek hem de Mescid-i Nebi de namaz kılmak varsa alimlerin ittifakıyla bu Müstehaptır.”⁴⁰⁷ İlerleyen bölümde Medine'ye giden kişinin hangi niyetle gittiğini bilmenin de mümkün olmadığını belirtmiştir.⁴⁰⁸ Dolayısıyla İbn Teymiyye'nin, Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaretten eden Müslümanları şirk ve bid'atla suçlamayı tasvip etmediği anlaşılmaktadır.

İbn Bâz da bu hadisi delil göstererek Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret için yola çıkmanın caiz olmadığını belirtmiştir. Ancak Medine'de yaşayanları bundan istisna tutmuştur. Ona göre sünnet olan ziyaret, önce Mescid-i Nebi'de namaz kılmak sonra Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmektir. Aksini yapmak caiz değildir.⁴⁰⁹

⁴⁰⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetevâ*, 27/28.

⁴⁰⁷ İbn Teymiyye, *er-Reddu a'la's-Şâzelî fi Hizbiyyehu ve mâ Sannefuhu fi Âdâbi't-Tarîk*, 118.

⁴⁰⁸ İbn Teymiyye, *er-Reddu a'la's-Şâzelî fi Hizbiyyehu ve mâ Sannefuhu fi Âdâbi't-Tarîk*, 121.

⁴⁰⁹ İbn Bâz, *Fetâvâ Nûr ala'Darb*, 5/333.

Elbânî de hadisle ilgili benzer ifadeleri kullanarak Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmek için yola çıkmanın caiz olmadığını söylemiştir. Ona göre Resûlullah (s.a.v.) üç mescid dışında, ziyaret için özel olarak yola çıkmayı yasaklamıştır. Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmekte herhangi bir fazilet yoktur. Fazilet ancak Mescid-i Nebi'yi ziyaret edip orada namaz kılmaktadır. Mescid-i Nebi'yi ziyaret niyetiyle yola çıkıp ardından Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini, baki' mezarlığını ve uhud şehitlerini ziyaret etmeyi ise caiz görmüştür.⁴¹⁰ Onun inancına göre ölünün diriye hiçbir faydası yoktur, fayda ancak dua yoluyla diriden ölüyedir.

Resûlullah'ın (s.a.v.) ne kendisine ne de çevresindekilere bir faydası olmadığını ancak Allah (c.c.) dilerse fayda sağlayabileceğini ifade eden İbn Useymîn, kabr-i şerifin de ancak ahireti hatırlamak niyetiyle ziyaret edilmesi gerektiğini söylemiştir. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) “Kabirleri ziyaret edin, çünkü kabir ziyareti ahireti hatırlatır. / زوروا القبور فإنها تذكر بالآخرة” tahriç- buyurmuştur. Ona göre kabr-i şerifi ziyaret eden kişinin, Resûlullah'ın (s.a.v.) bir beşer olduğuna ve ziyareti sebebiyle ona fayda vermeyeceğine iman etmesi vaciptir.⁴¹¹

Kahtânî de bu hadisi yorumlarken diğer Selefi alimlerden farklı bir yorum getirmemiştir. Ona göre de bu hadisi şeriften dolayı Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret için yola çıkmak haramdır. Ancak Mescid-i Nebi'yi ziyaret kastıyla çıkıp kabri ziyaret etmek caizdir.⁴¹² Kastallânî, hadisle ilgili en isabetsiz görüşün, bu hadisin Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmeyi yasaklamak olduğunu söyleyenlerin görüşü olduğunu ifade etmektedir.⁴¹³

Fîrûzâbâdî, bu hadisin Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaretten nehye dair bir delil olmadığını ifade etmiştir. Bunu delil olarak kullanıp da Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmek haramdır, diyenlerin Allah'a (c.c.) ve Resûlü'ne karşı büyük bir cüret gösterdiğini söylemiştir. Ona göre bu hadisten yola çıkar kabr-i şerifi ziyaret

⁴¹⁰ Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsü'd-Da'ife ve'l-Mevdu'a ve Eserüha's-Seyyie fi'l-Ümme*, 2/556.

⁴¹¹ İbn Bâz, *Fetâvâ Nûr ala'Darb*, 2/9.

⁴¹² Kahtânî, *Nûru's-Sünne ve Zulumâti'l-Bid'a fi Dav'i'l-Kitâb ve's-Sünne*, 351.

⁴¹³ Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, 2/330.

etmenin haramlığını iddia edenlerin, istinbat ve istidlâldeki kusuru Nil nehri kadardır.⁴¹⁴

Fîrûzâbâdî ayrıca konuyu şu örnekle açıklamıştır: “Ticaret ya da dünyalık bir menfaat için yolculuğa çıkmanın caiz olduğuna dair alimlerin icması vardır. Resûlullah’ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmek ve onun hatırı tüm bunlardan daha üstündür. Çünkü o işler dünyalık iken bu konu uhrevîdir. Bu zamana kadar da Müslümanlar kabr-i şerifi ziyaretten geri durmamışlardır. Bu Müslümanların amelî icmasıdır.”⁴¹⁵

İbn Hacer el-Askalânî hadiste “müstesnâ minh”in (kendinden istisna edilen) mahzuf olduğunu söylemiştir. Müstesnâ minh’in takdir edileceğini ifade eden İbn Hacer, takdir edilebilecek üçü kelime şunlardır der: Mekan, sefer (yolculuk) ve mescid.

Eğer hadis-i şerif “mekan/مكان ” kelimesinin mahzuf olduğu üzerinden ele alınırsa şöyle bir anlam çıkmaktadır: “ لَا تُشَدُّ الرَّحَالُ إِلَى مَكَانٍ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ / Üç mescid dışında hiçbir “yer” için yolculuğa çıkılmaz.” Bu durumda üç mescid dışında herhangi bir sebepten dolayı yolculuğa çıkmak caiz olmayacaktır. Hadisten böyle bir hüküm çıkarmak batıldır.

Hadiste mahzuf olan “müstesna minh” “sefer/سفر” olarak takdir edilirse bu durumda hadisin anlamı şöyle olmaktadır: “ لَا تُشَدُّ الرَّحَالُ إِلَى سَفَرٍ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ / Şu üç mescid dışında bir “sefer” için yolculuğa çıkılmaz.” Bu durumda kişinin sıla-i rahim, ilim talep etmek, ticaret vb. işler için sefere çıkmaz caiz olmayacaktır. Hadisten böyle bir anlam da çıkarmak doğru değildir.

“Müstesna minh” “mescid/مسجد ” kelimesi ile takdir edildiğinde hadis şu anlama gelmektedir: “ لَا تُشَدُّ الرَّحَالُ إِلَى مَسْجِدٍ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ / Şu üç mescid dışında başka bir mescid (namaz kılmak) için yolculuğa çıkılmaz.” Faziletinden dolayı başka bir mescid için yollara düşüp cefa çekerek yolculuğa çıkılmaz. Çünkü namaz kılmanın en faziletli olduğu mescitler bunlar. İbn Hacer’e göre hadiste mahzuf olan “müstesna

⁴¹⁴ Fîrûzâbâdî, *es-Silâtü ve'l-Büşer fi's-Salâti alâ Hayri'l-Beşer*, 126.

⁴¹⁵ Fîrûzâbâdî, *es-Silâtü ve'l-Büşer fi's-Salâti alâ Hayri'l-Beşer*, 128.

minh”in yerine takdir edilebilecek en uygun kelime budur. Çünkü bu kelime ile hadisin anlamı daha iyi anlaşılmaktadır ve bu mana şeriata daha uygundur. Dolayısıyla İbn Hacer, bu hadisin delil gösterilerek kabr-i şerifi ve diğer salihlerin kabrini ziyaret etmek için yola çıkmanın haram kabul edilmesinin batıl olduğunu söylemektedir.⁴¹⁶

Kirmânî, Hattâbî ve Nevevî'nin de bu manayı benimsediğini ifade etmiştir. Onlara göre de bu hadisten Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmek için yola çıkmanın haram olduğu görüşünü çıkarmak batıldır.⁴¹⁷

Nevevî, Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ya da sâlih bir kimsenin kabrini ziyaret etmek için yola çıkmanın haram ya da mekruh olmadığını ifade etmektedir. Hadisteki kastedilen hakiki anlamın fazilet olduğunu belirtmiştir. Yani bu üç mescitte ve bu üç mescidin ziyaretinde büyük faziletler vardır. Bu faziletler için yola çıkmaya değeceği kastedilmektedir.⁴¹⁸

Sübkî hadisi şöyle yorumlamıştır: “Bu hadisten kabr-i şerifi ziyaret etmek için yola çıkmanın haram/bid’at olduğu manasını çıkarılacaksa cihad, ticaret, hicret, ilim talep etmek vb. konular için yola çıkmak da haram/bid’at görülecektir ki bu dinin aslına aykırıdır. Râcih olan (tercih edilen) görüşe göre kabr-i şerifi ziyaret etmek için yola çıkmak kesinlikle müstehaptır. Cumhura göre bu amel caizdir ve üzerinde ittifak etmişlerdir.”⁴¹⁹ Bunula birlikte ziyaretin vakti, ziyaretin edebi, ziyaretin keyfiyeti hususunda da detaylıca açıklamalar yapmıştır.⁴²⁰

Bedreddin el-Aynî de hadisten kesinlikle kabr-i şerifi ziyaret için yola çıkmanın yasaklandığı anlaşılamaz. Üç mescid dışında başka herhangi bir mekan için yola çıkmanın yasak olduğu anlamını çıkarmak da yanlıştır.⁴²¹ Sübkî'den hadisin kabr-i

⁴¹⁶ İbn Hacer el-Askâlânî, *Fethu'l-Bârî*, 3/85.

⁴¹⁷ Kirmânî, *el-Kevâkib*, 7/12.

⁴¹⁸ en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc*, 9/106.

⁴¹⁹ Ebü'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfi b. Alî b. Temmâm es-Sübkî, *ed-Dînü'l-Hâlis ev İrşâdü'l-Halki ilâ Dîni'l-Hak* (el-Mektebetü'l-Mahmudiyye, 1977), 9/9/329.

⁴²⁰ Sübkî, *ed-Dînü'l-Hâlis ev İrşâdü'l-Halki ilâ Dîni'l-Hak*, 9/9/330-335.

⁴²¹ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 8/254.

şerifi ziyaret etmeyi yasaklamadığını ifade etmektedir.⁴²² İbn Battâl teberrük için başka mescitlere gitmenin de mübah olduğu görüşündedir.⁴²³

Bazı alimler de konuyu “nezir” yönünden ele almaktadır. Hattâbî, bu hadisin nezir hakkında varid olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bir kişi bir mescidde namaz kılmaya nezredebilir, bu durumda isterse nezrettiği camide namazını kılar isterse de herhangi bir camide namaz kılarak nezrini yerine getirmiş olur. Ancak bu üç mescitten birinde namaz kılmak için nezirde bulunursa hangi mescidi niyet ederek nezirde bulduysa mutlaka o mescitte nezrini yerine getirmelidir. Çünkü bu mescitler peygamberlerin mescitleridir, bu yönleriyle özel kılınmıştır.⁴²⁴

Nevevî, üç mescid dışında herhangi bir mescide yürümek (gitmek) için nezirde bulunulması durumunda, cumhur ulemaya göre ilgili hadisten dolayı nezrin yerine getirilmesi gerekli görülmez. Ancak Ahmed b. Hanbel’e göre yemin kefareti gerekir. Bu üç mescidden birisi için nezredilmesi durumunda bu nezrin yerine getirilmesi gerekir.⁴²⁵

İbn Kudâme, hadisin peygamberimizin kabrini ziyaret etmeyi yasaklamadığını ifade etmektedir. Ona göre birtakım kabir ve mekanları ziyaret etmek için yola çıkmak mübahtır. Hadiste tahrir söz konusu değildir, bu üç mescitten daha faziletli bir mescit olmadığına işaret edilmektedir.⁴²⁶

2.2.1.4. Resûlullah’ın (s.a.v.) Kabrini Ziyaret Etmenin Faziletine Dair Rivayetler

Bazı alimler aşağıda zikredilecek olan hadislerin, Resûlullah’ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmenin faziletli bir amel olduğuna işaret ettiğini söylemişlerdir. Selefler ise topluca bu hadisleri şiddetli zayıf ve genellikle mevzu olarak görmüşlerdir. Bu yüzden

⁴²² Sübkî, *Şifâ’ü’s-Sekâm*, 120.

⁴²³ İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl ‘alâ Şahîhi’l-Buḥârî*, 4/125.

⁴²⁴ Ebû Süleyman Hamed b. Muhammed b. İbrahim el-Hattâbî, *Mealimü’s-Sünen Şerhu Süneni Ebi Davud* (Beyrut: Dârü’r-Risâle, 2010), 2/442.

⁴²⁵ en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc*, 9/106.

⁴²⁶ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b Ahmed b Muhammed b Kudâme Cemmâilî Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğni* (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-Arabî, 1972), 2/103.

bu hadislerle ihticac etmenin doğru olmadığını belirtmişlerdir. Bu hadislerin onlar için yok hükmünde olduğunu ifade etmişlerdir.

2.2.1.4.1. Resûlullah'ın (s.a.v.) Kabrini Ziyaret Edene Şefa'at Etmesi

حَدَّثَنَا عَبْدَانُ بْنُ أَحْمَدَ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ الْعَبَّادِيِّ الْبَصْرِيُّ، ثنا مُسْلِمُ بْنُ سَالِمِ الْجُهَنِيِّ، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ جَاءَنِي زَائِرًا لَا يَعْلَمُهُ حَاجَةٌ إِلَّا زِيَارَتِي كَانَ حَقًّا عَلَيَّ أَنْ أَكُونَ لَهُ شَفِيعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

İbn Ömer'den (r.anhüma) rivayet olunduğuna göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Beni ziyaret eden ve ziyaretinin sebebi sadece beni ziyaret etmek olan kimseye, kıyamet günü şefa'atçi olmak benim üzerime bir haktır.”⁴²⁷

Hanbeli hadis alimi olan Ziyâeddin el-Makdisî (ö. 643/1245) bu hadisi eserinde zikretmiş ve Ahmed b. Hanbel'in hadiste bir sorun görmediğini belirtmiştir.⁴²⁸ İbn Asâkir hadisin birçok isnadının bulunduğunu ifade etmiş ve eserinde bu isnadların bir kısmına yer vermiştir. Çok sayıda müellif tarafından rivayet edilen bir hadis olduğunu da belirtmiştir.⁴²⁹

İbnü'l- Mülakkın (ö.804/1401) hadise eserinde yer vermiş ve İbnü's-Seken'in (ö. 353/964) hadisi sahih olarak rivayet ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca Beyhâkî'nin de süneninde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kabrini ziyaret etmenin Müstehap olduğuna delil olarak bu hadisi zikrettiğini söylemektedir.⁴³⁰

İrâkî (ö. 806/1404) hadisin tahricinde Taberânî'in hadisi rivayet ettiğini ve İbnü's-Seken'in hadisi sahih gördüğünü belirtmiştir. Zayıf ya da mevzu yorumunda bulunmamıştır.⁴³¹ Heysemî hadisin, Mesleme b. Sâlim tarikiyle rivayet edilen

⁴²⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 12/691; Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sağîr*, 5/16.

⁴²⁸ Ziyaeddîn el-Makdisî, *es-Sünen ve'l-Ahkâm ani'l-Mustafâ* (Suudi Arabistan: Dâru Mâcid Asîrî, 2004), 4/300.

⁴²⁹ Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfî İbn Asâkir, *İthâfû'z-Zâir ve İtrâfû'l-Mukîm* (Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.), 28.

⁴³⁰ İbnü'l-Mülakkın, *Tuhfetü'l-Muhtâc ilâ Edilleti'l-Minhâc* (Mekke: Dâru Hirâ, 1406), 2/190.

⁴³¹ Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyin b. Abdirrahmân el-İrâkî, *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fi'tahrîci mâ fi'l-İhyâ'i mine'l-ahbâr*. (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 306.

isnadının zayıf olduğunu belirtmiştir.⁴³² Hadisin isnadında yer alan “Müslim” isimli raviyi Yahya b. Maîn’in sika, Ebû Hâtîm’e göre sika değildir.⁴³³

Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) hadisin Resûlullah’ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmenin Müstehap olduğuna delalet ettiği görüşündedir. Hadisin sadece Peygamberimizin yaşadığı dönemi değil her asrı kapsadığını bu hadisin müjdesinden hiçbir şahsın veya zamanın istisna tutulmadığını ifade etmektedir. Hadisten anlaşıldığı üzere sadece onun kabrini ziyaret etmek için yola çıkmak bile başlı başına büyük bir amel, kerim bir vesiledir.⁴³⁴

İbnü’l-Hümâm bu rivayetten hareketle Resûlullah’ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmek için gidildiğinde özel olarak niyet edilmelidir. Çünkü böyle yapmak hadisin muhtevasına daha uygundur. Kişi başka bir işle meşgul olduğunda ya da mescidi ziyarete gittikten sonra tekrar kabri ziyaret etmek isterse yeniden niyet etmelidir.⁴³⁵ İbnü’l-Hümâm burada Seleflerden farklı olarak iki ziyaretin tek bir niyetle değil ayrı ayrı yapılmasının evlâ olduğunu ifade etmiştir. Selefler ise ayrı ayrı niyetin bid’at olduğu düşüncesindedirler.

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kabrini ziyaret edene şefaathane edeceğine dair farklı isnad ve lafızlarla rivayet edilmiş çok sayıda hadis vardır. Onlardan biri de şöyledir:

حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ ، قَالَ : حَدَّثَنَا سَوَّارُ بْنُ مَيْمُونٍ أَبُو الْجَرَّاحِ الْعَبْدِيُّ ، قَالَ : حَدَّثَنِي رَجُلٌ مِنْ آلِ عُمَرَ ، عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : «مَنْ زَارَ قَبْرِي - أَوْ قَالَ : مَنْ زَارَنِي - كُنْتُ لَهُ شَفِيعًا - أَوْ شَهِيدًا - ، وَمَنْ مَاتَ فِي أَحَدِ الْحَرَمَيْنِ بَعَثَهُ اللَّهُ فِي الْأَمْنَيْنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

Hz. Ömer’den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kim ben vefat ettikten sonra kabrimi ziyaret ederse kıyamet gününde ona şefaathane

⁴³² Heysemî, *Mecma’u’z-Zevâ’id ve Menba’u’l-Fevâ’id*, 4/2.

⁴³³ Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askâlânî, *Lisânü’l-Mizân* (Beirut: Müessesetü’l-A’lemî, 1971), 6/129.

⁴³⁴ Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’küb b. Muhammed Fîrûzâbâdî, *el-Meğânimü’l-Mutâbe fî Meâlimi Tâbe* (Medine: Merkezü’l-Buhûs, 2002), 1/111.

⁴³⁵ Kemâleddin b. Muhammed İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr li’l-‘âcizi’l-Faķîr* (Mısır: el-Bâbî’l-Halebî, 1970), 2/337.

ederim. Kim de Haremeyn-i şerifeynin birinde vefat ederse Allah ona kıyamet gününde emin (azaptan) kimselerle beraber diriltir.”⁴³⁶

Seleflerin bid’at konusunda sık atıfta bulunduğu ve değer verdiği bir alim olan İbnü’l-Hâc el-medhal isimli eserinde şöyle demiştir: “Resûlullah’ın (s.a.v.) kabrindeki haliyle hayattaki hali arasında bir fark yoktur. Nasıl ki hayattayken ümmetinin dertleri sıkıntılıları ile ilgileniyor, onların zihinlerinden geçen birtakım şeyleri biliyorsa vefatından sonra da ümmetinin dertlerinden ve sorunlarından haberdardır.”⁴³⁷ Onun huzurunda edeple durmaktan bahsettikten sonra şöyle demektedir: “Resûlullah’ın (s.a.v.) kabrinde ihtiyaçlarımızdan ve isteklerimizden bahsetmeye bile gerek yoktur. Çünkü o bizim neye ihtiyacımız olduğunu bilmektedir.”⁴³⁸

Hind uleması konuyla ilgili şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “Resûlullah’ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmek vacibe yakın amellerdendir. Bu amel ile kişi üstün derecelere ulaşabilir. Bu amel için yolculuğa çıkmak şöyle dursun, kişi bu uğurda malını ve tüm gücünü harcayıp tüketmek ister. Üç mescid dışında yolculuğa çıkılmaz hadisiyle kabr-i şerifin ziyaretinin yasaklandığını söylemek batıldır ve merduttur.”⁴³⁹

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî’nin (ö. 2004) belirttiğine göre Hind ulemasının yanı sıra Mekke, Medine, Ezher, Şam ulemasının önde gelen alimleri de bu hadisin Resûlullah’ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmeyi yasaklamadığını ve onun kabrini ziyaret etme niyetiyle yola çıkmanın bid’at olmadığını söylemişlerdir.⁴⁴⁰

2.2.1.4.2.Hac ve Resûlullah’ın (s.a.v.) Kabrini Ziyaret

حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ بُجَيْرٍ قَالَ: تَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكَّارِ بْنِ الرَّيَّانِ قَالَ: نَا حَفْصُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ لَيْثِ بْنِ أَبِي سُلَيْمٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ حَجَّ فَرَارَ قَبْرِي بَعْدَ مَوْتِي كَانَ كَمَنْ زَارَنِي فِي حَيَاتِي

⁴³⁶ Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/66.

⁴³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Muhammed İbnü’l-Hâc el-Abderî, *el-Medhâl* (Beirut: Dâru’t-Turâs, 2002), 1/264.

⁴³⁸ İbnü’l-Hâc el-Abderî, *el-Medhâl*, 1/259.

⁴³⁹ Alevî, *Menhecü’s-Selefî fehmî’n-Nüsûs beyne’n-Nazariyye ve’t-Tatbik*, 56.

⁴⁴⁰ Alevî, *Menhecü’s-Selefî fehmî’n-Nüsûs beyne’n-Nazariyye ve’t-Tatbik*, 57.

İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kim hac yapar da vefatından sonra kabrimi ziyaret ederse sanki beni hayattayken görmüş gibi olur.”⁴⁴¹

Tîbî (ö. 743/1343) hadisteki “فزار” kelimesinin ta’kib (peşi sıra) anlamında olmadığını belirtmiştir. Ona göre bir kişi hacca gitmeden de Resûlullah’ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etse bu hadisin müjdesinden mahrum kalmaz. Çünkü hadis hacdan sonra yapılmasının söylenmesi fazilet sebebiyledir. Yani ziyaret hacdan sonra sonra yapılırsa daha faziletli olur, anlamındadır.⁴⁴²

Ali el-Kârî (1014/1605) “فزار” kelimesi ile kastedilenin ziyareti hacdan sonraya bırakmak olduğu görüşündedir. Çünkü farzın üstünlüğü vardır. Bu konu da farzın sünnetten öne çekilmesi şeklinde düşünülebilir. Hac farz olduğu için önce onunla başlamak gerekir, bununla beraber önce ziyaret sonra hac yapılması da caizdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta ve Allah (c.c.) tarafından rızıklandırıldığı için “hayatımdayken ziyaret etmiş gibi olur” buyurmuştur. Resûlullah’ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmenin fazileti çok meşhurdur olduğunu söyleyen el-Kârî bunu inkâr edenin büyük bir bid’at çıkarmış olacağını haber vermektedir.⁴⁴³

Abdülhak b. Seyfeddin ed-Dihlevî (ö. 1052/1642) hadisin açıklamasında Resûlullah’ın (s.a.v.) kabrini ziyarete giderken özel olarak niyet edilmesini gerektiğinde bahsetmiştir. Bununla beraber kişinin hem hacca hem de kabir ziyaretine birlikte niyet edebileceğini de belirtmiştir. Resûlullah’ın (s.a.v.) şimdi de hayat sahibi olduğunun tartışmasız bir gerçek olduğunu ifade etmektedir.⁴⁴⁴

Mübârekpûrî de hadisi şöyle yorumlamıştır: “Resûlullah’ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmek meşru bir ameldir. Onun kabrini ziyarete giderken tam bir ihlasla ve sevap umarak gitmek gerekir. Kabrini ziyaretle beraber, ticaret dünyalık bir işe de niyet etmek ihlasa zarar verir. Birtakım rivayetlerde ashabin hac ya da başka bir iş için

⁴⁴¹ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, 3/351; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 5/403.

⁴⁴² Tîbî, *Şerhu Mişkâtü’l-Meşâbih*, 2/2060.

⁴⁴³ Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-Mefâtih*, 5/1886.

⁴⁴⁴ Abdülhak b. Seyfeddin ed-Dihlevî, *Lüm’âtü’t-Tenkîh fî Şerhi Mişkâtü’l-Mesâbih* (Dimaşk: Daru’n-Nevâdir, 2014), 5/483.

Medine'den ayrılmadan önce kabri şerifi ziyaret ettiği bildirilmektedir. O halde hacdan önce ziyaret yapılmasında da bir beis yoktur. Hadis Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmenin faziletine delildir. Bu konuda ihtilaf yok icmâ vardır. Sûbkî bu hadisi sadece kabri ziyaret için yola çıkmanın müstehap olduğuna delil olarak göstermiştir.⁴⁴⁵

Hanbeli alimlerinden el-Buhûtî (ö. 1051/1641) eserinde konuyu detaylıca ele almıştır. Haccın ve gidilen yolun durumuna göre hükümleri beyan etmiştir. Konuyla ilgili Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine yer vermiş, kabri şerifi ziyaret için yola çıkmanın müstehap olduğunu açıklamıştır.⁴⁴⁶

Sûbkî Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret için yola çıkmanın müstehap olduğunu ifade etmiştir. Hatta bazı Malikilere göre vaciptir. Ona göre bu ziyaret tüm Müslümanların yapmak için rağbet gösterdiği bir konudur ve ümmetin üzerinde icma' ettiği bir meseledir.⁴⁴⁷

Elbânî bu hadisin mevzu olduğunu belirttikten sonra şu tespitte bulunmuştur: "Resûlullah'ı (s.a.v.) vefatından sonra ziyaret eden bir kişi nasıl olur da onu hayatındayken ziyaret etmiş gibi olur. Onu hayattayken gören ve iman eden kişi sahabi olarak isimlendirilmektedir. Şimdi hac yaptıktan sonra onu ziyaret eden birini, hayattayken görmüş gibi kabul ederek sahabi olarak isimlendirmek doğru olur mu?!"⁴⁴⁸

İbn Useymîn bu hadisin mevzu olduğunu hatta Resûlullah (s.a.v.) adına söylenmiş bir yalan olduğunu ifade etmektedir. Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrinin diğer kabirlerden farkı yoktur, bu hadise dayanarak kabri şerifi ziyaretin Müstehap olduğunu söyleyenler büyük bir hata içindedir.⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm el-Mübârekpûrî, *Mir'âtü'l-Mefâtih Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbih* (Benares-Hindistan: es-Selefiyye, 1984), 9/554.

⁴⁴⁶ Mansur b. Yunus Buhûtî, *Keşfü'l-Kinâ' an Mütünü'l-İknâ'* (Suudi Arabistan: Vizâretü'l-Adl, 2008), 9/318-330.

⁴⁴⁷ Sûbkî, *ed-Dînü'l-Hâlis ev İrşâdü'l-Halki ilâ Dîni'l-Hak*, 9/9/318.

⁴⁴⁸ Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisü'd-Da'ife ve'l-Mevdu'a ve Eserüha's-Seyyie fi'l-Ümme*, 2/553.

⁴⁴⁹ Useymîn, *Menâsikü'l-Hac ve'l-Umre*, 98.

Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrinin önünde sağ eli sol elin üzerine koyarak huşu ile durmaya çalışmak, dua ederken onun kabrine yönelmek, orada yapılan duanın icabet olunacağına inanmak Elbânî tarafından bid'at olarak sıralanmıştır.⁴⁵⁰

İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) bu hadisi delil getirerek hac için yola çıkıldığında Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmenin hangi sıraya göre olacağını açıklamıştır. Eğer farz olan bir hac için yola çıkılmış ise önce hac farızası yerine getirilmeli sonra kabr-i şerif ziyaret edilmelidir. Farz olmayan bir hac için yola çıkıldıysa burada tercih hakkı kişiye aittir. Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret ederken de en güzel elbiselerin giyilmesinden, gusül alınmasından, tevazu ve edeple huzurunda durulmasından bahseder.⁴⁵¹

Suriye'de okutulan ders kitaplarında bu hadisin kullanılmasından ve Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyarete teşvik edilmesinden şikâyet eden Elbânî, bu rivayetin batıl olduğunu bildirmiştir. Bu hadisi kullananların ne dikkatlice metnini incelediğini ne de isnadı hakkında ilmi bir çalışma yapmadığını söylemektedir. Ayrıca bazı alimlere göre en fazla müstehap denilen kabr-i şerifi ziyaret etmenin, kişiyi sahabî yapmasının mümkün olmayacağını ifade etmektedir.⁴⁵²

Sâlih b. Fevzân bu ve benzeri hadislerin mevzu ve yalan olduğunu belirttiikten sonra doğru olan davranışın bu rivayetleri terk ederek sahih olan rivayetlerle amel etmek olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵³

Resûlullah (s.a.v.) bir hadis-i şerifte Hz. İsa'nın hac veya umre yaptıktan sonra kabrini ziyarete gelip kendisine selam vereceğini haber vermektedir. İlgili rivayet şöyledir:

أَخْبَرَنِي أَبُو الطَّيِّبِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْجَبَرِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ، ثنا يَعْلَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبَرِيِّ، عَنْ عَطَاءٍ، مَوْلَى أُمِّ حَبِيبَةَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

⁴⁵⁰ Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsü'd-Da'ife ve'l-Mevdu'a ve Eserüha's-Seyyie fi'l-Ümme*, 2/549.

⁴⁵¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr li'l-'âcizi'l-Fakîr*, 2/338.

⁴⁵² Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsü'd-Da'ife ve'l-Mevdu'a ve Eserüha's-Seyyie fi'l-Ümme*, 3/91.

⁴⁵³ Fevzân, *Î'ânetü'l-Müstefîd bşerhi Kitâbü't-Tevhîd*, 97.

عليه وسلم: «لَيَهَيِّطَنَّ عَيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ حَكَمًا عَدْلًا، وَإِمَامًا مُقْسِطًا وَلَيْسُنَّكَنَّ فَجًّا حَاجًّا، أَوْ مُعْتَمِرًا أَوْ بِنْتَيْهِمَا وَلِيَاتَيْنِ قَبْرِي حَتَّى يُسَلِّمَ وَلَا رُدَّنَّ عَلَيْهِ» يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ: " أَيُّ بَنِي أَخِي إِنْ رَأَيْتُمُوهُ فَقُولُوا: أَبُو هُرَيْرَةَ يُقْرِنُكَ السَّلَامَ

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet olunduğuna göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “İsa bin Meryem adaletli bir hâkim ve adil bir olarak inecek, hac veya umre niyetiyle yola çıkacak ve benim kabrime gelip selam verecek. Ben de ona selamını alıp cevap vereceğim.” Ebû Hüreyre (r.a.) dedi ki: “Ey kardeşimin oğulları! Onu gördüğünüzde, Ebû Hüreyre sana selam söylüyor deyin.”⁴⁵⁴

Hâkim bu hadisin isnadının sahih olduğunu belirtmiştir. Zehebî'nin de hadis için sahih dediği kitabın ta'likinde ifade edilmiştir.⁴⁵⁵ Münâvî, Zehebî'nin hadisin isnadı için salih yorumu yaptığını nakletmiştir.⁴⁵⁶ İbn Hacer de Hakim'in hadis için sahih dediğini, Zehebî'nin de buna muvafakat ettiğini belirtmiştir.⁴⁵⁷ Elbânî bu hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁸

el-Azizî, Hz. İsa'nın Hz. Muhammed'in şeriatı üzere adaletle hükmedeceğin, tüm bunları Resûlullah'ın (s.a.v.) halifesi olarak yapacağını ancak bunun onun vahye muhatap olmasına engel olmayacağını ifade etmektedir.^{4/182} San'anî de Hz. İsa'nın Muhammedî şeriatla hükmedeceğini belirtmiş, “hac veya umre” şeklindeki ifadenin ravinin şüphesinden kaynaklı olabileceğini ifade etmiştir. Hadisin isnadıyla ilgili olarak da Zehebî'nin “garîb” dediğini nakletmiştir.⁴⁵⁹

Selefiler kabre yönelip selam veren kişinin aslında kabirdeki kişiye nidâ etmediğini Allah'a dua etmiş olduğunu ifade ediyorlar. Bir kişi Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrine yönelerek dua ettiği zaman da Kâbe'ye (kıbleye) dönmesi gerektiğini söylüyorlar. Ancak eserlerinde Resûlullah'a (s.a.v.) selam verileceği zaman sırtın kıbleye, yüzün de Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrine dönük olması gerektiğine

⁴⁵⁴ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Şaḥihayn*, 2/251.

⁴⁵⁵ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Şaḥihayn*, 2/251.

⁴⁵⁶ Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi'u's-Sağîr*, 5/399.

⁴⁵⁷ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askâlânî, *el-Metâlibü'l-Âliye* (Mekke: Dârü'l-Âsime, 2000), 427.

⁴⁵⁸ Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsü'd-Da'ife ve'l-Mevdu'a ve Eserüha's-Seyyie fi'l-Ümme*, 3/647.

⁴⁵⁹ Şeyh Ali b. Şeyh Ahmed b. Şeyh Nuredîn Azizî, *es-Sirâcü'l-Münîr Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr fi Hadîsi'l-Beşîri'n-Nazîr* (Beyrut: Dârü'l-Birr, ts.), 9/309.

hükmediyorlar.⁴⁶⁰ O halde şu soruyu sormak mümkündür: “Eğer ‘selam’ dua ise neden kıbleye değil de kabre dönülmelidir?” Kanaatimizce bu konuda Selefiler açısından bir çelişki mevcuttur.

Genel olarak Resûlullah’ın (s.a.v.) kabrini ziyaretle ilgili hadisler incelendiğinde farklı lafız ve tariklerle birçok benzer rivayetin olduğu görülmektedir. Bu rivayetler ise birbirini kuvvetlendirmektedir. Birçok hadis aliminin hadisleri değerlendirmeleri ele alındığında Resûlullah’ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmenin mübah/Müstehap/vacip olduğu görüşüne varılabilir. Ancak hiçbir hadis aliminin bu ziyareti haram ya da bid’at olarak gördüğüne araştırmamızda rastlanmamıştır.

İlgili hadisler zayıf olsa da zayıf hadislerle bazı durumlarda amel edilebileceği hususunda hadis alimlerinin görüş birliği mevcuttur. Zayıf hadislerle amel edilebileceği hükmüne binaen hadis alimleri bu rivayetlerle amel edilebileceğini ifade etmişlerdir. Fıkhi açıdan ise dört mezhebe göre bu rivayetler, mezhep alimlerinde delil gösterilmiş, Resûlullah’ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmenin fıkhi hükmü ortaya konmuştur. Fıkhî açıdan da konu hakkında cumhurun, haram ya da bid’at hükmünü verdiği rastlanmamıştır.

Mescid-i Nebi onun (s.a.v.) hürmetine değerli kılınmışken Selefiler, Mescid-i Nebiyi ziyaret için yola çıkmayı değerli görmekte ancak mescidin sahibi için yola çıkmayı değersiz ve bid’at görmektedirler.

---

⁴⁶⁰ Useymîn, *Menâsikü'l-Hac ve'l-Umre*, 120.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SELEFÎLERİN MÜBAREK ZAMAN ANLAYIŞI

Mübârek kelimesine yakın olarak kullanılan kelimeler arasında kutsal, tafdil, takdis gibi kelimeler söz konusudur. Mübârek kelimesinin sülasi mücerredî olan “Be-re-ke” kelimesinin farklı bir masdarı olan bürûkûn asıl anlamı “devenin bir yerde çöküp durması, orada kalıp beklemesi”dir. Bu mânaya bağlı olarak iyi ve hoş karşılanan bir şeyin süreklilik arz edişine bereket denilmiştir. Söz konusu şey maddî ise mevcudiyetini sürdürmek yani tükenmemek anlamında bolluk, mânevî ise yine aynı anlamda saadet kelimeleriyle ifade edilmiştir. Arapça’da kutsal kelimesi sözlükte “temiz, her türlü eksiklik ve noksanlık lardan uzak, yüce, mübârek, aziz, saygıdeğer” anlamlarına gelen dînî bir terimdir.⁴⁶¹

Osmanlı padişahı II. Selim döneminde (1566-1574) mübarek kabul edilen gecelerde camiler aydınlatılıp minarelerde kandiller yakıldığı için bu gecelere kandil geceleri denilmiştir. Bunlar mevlid, Regaib , mi’raç, berat ve kadir geceleridir. Bazen Arapça “leyl” (gece) kelimesi eklenerek leyle-i Kadr, leyle-i Berât şeklinde de kullanılır. Bu gecelerin kutlanma tarihleri kamerî takvime göre şu şekilde belirlenmiştir: Mevlid kandili rebûlevvel ayının on ikinci gecesi, Regaib , receb ayının

---

⁴⁶¹ Saffet Sancaklı, “Hadisler Kapsamında ‘Mübârek Zaman’ Kavramının Analizi”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (15 Ekim 2017), 37; Günay Tümer, “Bereket”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/487.

ilk cuması, mi'rac aynı ayın yirmi yedinci, berat şâban ayının on beşinci, kadir ise ramazan ayının yirmi yedinci gecesidir. Zikredilen rakamlar daima geceden sonra gelen güne aittir.⁴⁶²

İslam dünyasında mübârek gün ve geceler, Müslümanlar tarafından verimli bir şekilde değerlendirilmek istenir. Kandil günlerini ve gecelerini oruçla geçirenler, camilere giderek cemaatle namaz kılanlar, Kur'an ve vaaz dinleyenler, sadaka vererek yoksulları sevindirenler çoktur. Geleneğimizde önemli yer bulan bu âdetlerimiz bugün de varlığını sürdürmektedir.⁴⁶³

Selefiler bazı mübarek gün ve geceleri kabul ederken bazı mübarek geceleri ihya etmenin bid'at olduğunu düşünürler. Kadir gecesini, Aşura günü, Arefe günü, Cuma gecesini, Zilhicce ayının ilk on günü Selefiler tarafından da mübarek olduğu kabul edilen gün ve gecelerdir. Ancak Mevlid gecesini, Berat gecesini, Mi'raç gecesini, Regaib gecesini gibi kandil geceleri Selefiler tarafından bid'at olarak görülmektedir. Müslümanların büyük bir çoğunluğu tarafından kutlanılan bu gecelere bid'at denilmesi, ihtilaflara sebep olmaktadır. Bu bölümde Selefiler mübarek olduğunu kabul ettiği geceler üzerinde değil bid'at olarak gördükleri geceler üzerinde durulacaktır.

3.1.Rebîülevvel Ayı

Kamerî yılın saferden sonra gelen üçüncü ayına rebîü'l-evvel (birinci rebî') denir. Sözlükte "bahar, bahar yağmuru, bolluk ve bereket" gibi anlamlara gelen rebî' Arapça'da hem ay hem de mevsim adı olarak kullanılır. İslâm tarihinde rebîülevvel ayının önemli bir yeri vardır. Hz. Peygamber genel kabule göre Rebîülevvel ayının 12'sinde Pazartesi günü dünyaya gelmiş ve bugünün kutlanması müslüman toplumlarda bir mevlid geleneği oluşturmuştur.⁴⁶⁴ İbn Cezerî, Rebiülevvel ayının

⁴⁶² Nebi Bozkurt, "Kandil", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/300.

⁴⁶³ Sancaklı, "Hadisler Kapsamında 'Mübârek Zaman' Kavramının Analizi", 51.

⁴⁶⁴ Hacı Mehmet Günay, "Rebiülevvel", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/501.

Peygamberimiz doğduğu ay olduğu için bu ayı ayrıca sevdiğini ifade etmiştir. Hatta bu aya ulaştığı için Allah'a (c.c.) hamd etmektedir.⁴⁶⁵

İslâm tarihinde bir dönüm noktası sayılan hicret de rebûlevvel ayında gerçekleşmiştir. Safer ayının sonlarında Hz. Ebû Bekir'le birlikte Sevr mağarasına sığınan ve 1 Rebûlevvel'de buradan ayrılıp Medine'ye doğru yola çıkan Resûl-i Ekrem 8 Rebûlevvel Pazartesi günü Kubâ'ya varmış ve burada Kubâ Mescidi'ni inşa etmiştir. 12 Rebûlevvel'de Medine'ye hareket etmiş, Rânûnâ vadisinde ilk cuma namazını kıldırdıktan sonra aynı gün Medine'ye ulaşmıştır. Bu ayın içinde Mescid-i Nebvî'nin inşasına başlanmıştır. Hz. Peygamber'in âhirete irtihalinin de rebûlevvel ayında olduğu konusunda görüş birliği vardır. Meşhur olan rivayete göre Resûl-i Ekrem 12 Rebûlevvel Pazartesi günü vefat etmiştir.⁴⁶⁶ Mi'rac hadisesinin de Rebiülevvel ayında gerçekleştiğini ifade eden alimler de mevcuttur.

3.1.1.Mevlid Gecesi

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) dünyaya geldiği gün Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilmiş ve bu geceye mevlid gecesi denilmiştir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğduğu gün üzerinde ihtilaf olmakla beraber miladi 571 yılında Fil Vakası'nın yaşandığı tarihte doğduğu bilinmektedir.⁴⁶⁷ Kabul edilen genel görüşe göre de Rebiülevvel ayının 12. gecesinde doğmuştur.⁴⁶⁸ Bu gecede meclisler kurulur, Resûlullah'ın (s.a.v.) doğumundan, hayatından, şemailinden bahsedilerek hatırası gönüllerde diri tutulur. Bu günde sadaka, zikir, salavat, oruç, namaz gibi ibadetlerle Allah'a yakınlaşmaya vesile aranır. Büyük bir coşku ve özlemle kutlanılan mevlid gecesi İslam beldelerinde bayram havasında geçmektedir. Tarihsel süreçte bu gecenin merasim olarak ilk kez ne zaman kutlanılmaya başladığı ve şer'i açıdan cevazı tartışma konusu olmuştur.

⁴⁶⁵ Muhammed Ebû'l-Hayr el-Meydânî İbnü'l-Cezerî, *Urfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerîf* (Beirut: Dâru'l-Hadis, 1431), 13.

⁴⁶⁶ Günay, "Rebiülevvel", 34/502.

⁴⁶⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, "Menâkıb" 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/215; Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Şaîhîhayn*, 3/726.

⁴⁶⁸ Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Şaîhîhayn*, 2/655; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 2/510; İbn Kesîr, *es-Siyretü'n-Nebeviyye mine'l-Bidâye ve'n-Nihâye*, 2/260.

Hız. Peygamber, doğduğu günün önemli olduğunu bildirdiğinden bu günün ilk devirlerdeki Müslümanlar tarafından bilindiği ve hatırlanığı muhakkaktır. Mevlidi, toplu olarak kutlamanın başlangıç tarihi ise kesin olarak bilinmemektedir. Meşhur âlimlerden es-Sehâvî (ö. 902/1497), ilk üç asırda merasimlerin yapılmadığını, daha sonra böyle bir uygulamanın başladığını ve yayıldığını, mevlid ayında yemekler verildiğini, hayır-hasenât yapıldığını, iyiliklerin artırıldığını, çeşitli sadakalar verildiğini, sevincin izhâr edildiğini, mevlidin bereketi ile herkeste bir fazilet görüldüğünü söylemiştir.⁴⁶⁹

Resmi olmayan kutlamaların Hicaz ve Bağdat bölgelerinde, bilinen ilk resmi kutlamanın da Mısır’da Fâtımî Devleti tarafından hicrî 4. asırda yapıldığı belirtilmiştir. Devletin önde gelenleri, Hız. Peygamber’in soyundan geldiklerini söyleyerek mevlid tertiplemişlerdir. Ancak bu toplantı, daha çok devlet erkânının birbirini tebriği şeklinde olmuştur. Halkın, âlimlerin, sûfilerin katılımıyla gerçekleştirilen ilk büyük kutlama ise bir Türk Beyi olan Erbil Atabegi Muzafferüddin Kökböri (586-629/1190-1232) tarafından Musul’da yapılmıştır. Rebülevvel ayında büyük törenler düzenlenmiş, hediyeler verilmiş, ziyafetler tertip edilmiştir.⁴⁷⁰ Osmanlılar döneminde ise 15. yüzyıla kadar mevlid törenleri dergâh ve tekkelerde düzenlenmiş, II. Bayezid devrinde (1448-1512) ihtişamlı mevlid alayları yapılmıştır. Mevlid törenleri 1590’da devlet teşrifatına/protokolüne alınmıştır. Mevlid günü 1910’da resmî bayram olarak kabul edilmiş Cumhuriyet döneminde ise kaldırılmıştır.⁴⁷¹

Her ne kadar ilk mevlid kutlamalarının Fatimîler döneminde başladığı ifade edilse de bu dönemden daha önce mevlid kandilinin kutlandığını söyleyenler mevcuttur. Mevlid-i Nebi merasimlerine gelince: Bu merasimler henüz Fatımî ve Eyyubîler devrindeki hususi şekillerini kazanmadan önce, Hız. Peygamber’in doğum günü olan Rebülevvelin 12. günü Müslümanların, Mekke’de Rasulullah’ın (s.a.v.) doğduğu evi, Medine’de de mübarek kabrini ziyaret ettikleri bilinmektedir. İbn Cübeyr, Mekke’deki bu ziyaret ve merasimlere bizzat şahit olmuş ve bu münasebetle Hız. Peygamber’in doğduğu evin bütün gün ziyaretçilere açık tutulduğunu anlatmıştır.

⁴⁶⁹ Aynur Uraler, “Mevlid Geleneği: Ömrüne Yemin Olsun ki!”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 18/1 (01 Temmuz 2020), 32.

⁴⁷⁰ Uraler, “Mevlid Geleneği”, 33.

⁴⁷¹ R. Bahar Akarpınar, “Mevlid Törenlerinin Yapısı”, *Türkbilig* 12 (01 Haziran 2006), 45.

Peygamberimizin doğum gününde yapılan bu merasimler, zaman ve mekan farkından doğan, bazı değişikliklerle, asırlar boyu devam etmiştir. Her şeye rağmen daima bazı ortak, özellikler taşıyan bu merasimler “Leyletü’l-Mevlid” veya “Mevlidü’n-Nebi” diye anılmıştır.⁴⁷²

Eyüp Sabri Paşa’nın kaydettiğine göre Rebülevvelin 12’si Medine’de resmî tatil olup kaleden toplar atılır ve o gün dükkânlar açılmazdı. İnsanlar güzel elbiseler giyerek dolaşır ve birbirini tebrik eder, bu gece Mescid-i Nebevî’de ihya edilirdi.⁴⁷³

Osmanlılar’dan günümüze uzanan mevlid geleneğinde törenler büyük bir ciddiyetle yerine getirilirken Mısır ve Kuzey Afrika gibi bölgelerde görülen ve dinî ölçüleri zedeleyen uygulamalardan titizlikle kaçınılmıştır. Günümüzde mevlid, Suudi Arabistan hariç Kuzey Afrika’dan Endonezya’ya kadar İslâm ülkelerinde -bazılarında resmî, bazılarında gayri resmî olarak- yaygın biçimde kutlanmaktadır.⁴⁷⁴

Ebü Şâme el-Makdisî, İbn Abbâd er-Rundî, İbnü’l-Cezerî, İbn Nâsirüddin ed-Dımaşkî, İbn Hacer el-Askalânî, İbn Hacer el-Heytemî, Şemseddin es-Sehâvî, Celâleddin es-Süyûtî, Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî ve Muhammed b. Yûsuf eş-Şâmî gibi âlimler ise Hz. Peygamber’in dünyaya gelmesi sebebiyle sevinmenin, onun doğum günü münasebetiyle muhtaçlara yardımda bulunmanın, Resûl-i Ekrem’e dair şiirler okumanın, güzel elbiseler giyerek sevinç gösterisinde bulunmanın birer güzel amel olduğunu, dolayısıyla mevlid kutlamalarının bid’at-ı hasene sayılması, halk arasında görülen ve dinen hoş karşılanmayan davranışların bundan ayrı düşünülerek önlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir.⁴⁷⁵ Buna mukabil az sayıda bazı alimler ve Selefilere mevlid kandilinin din adına uydurulmuş çirkin bir bid’at olduğu kanaatindedirler.

3.1.1.1. Selefilere Konuya Yaklaşımı

⁴⁷² Osman Çetin, “Tarihte İlk Resmi Mevlid Merasimleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 2/2 (1987), 73.

⁴⁷³ Ahmet Özel, “Mevlid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/477; Eyüp Sabri Paşa, *Mevsû’atü Mir’âtü’l-Haremeyni’s-Şerifeyni ve Cezîratü’l-Arab* (Kahire: Dâru’l-Âfâki’l-Arabiyye, 2003), 2/101.

⁴⁷⁴ Özel, “Mevlid”, 29/477.

⁴⁷⁵ Özel, “Mevlid”, 29/479.

İlk üç nesil insanlar arasında Resûlullah'a ve onun sünnetine en düşkün olanlarıydı. Ancak onlardan hiçbiri böyle bir günün Resûlullah'a muhabbet olması için kutlama yoluna gitmediler. Bugünü ilk kutlayanlar inanç olarak sünnetten uzak yaşayan Fatimiler olmuştur.⁴⁷⁶ Bu bid'at müslümanların bedeni ve ruhi açıdan boşlukta olduğu bir dönemde meydana gelmiştir. Öyle ki müslümanlar cihadı terk etmiş ve bu sapkınlık ruhlarında kök salmıştır. Bazı cahillerin ise akidelerinden bir parça haline gelmiştir.⁴⁷⁷

Selefi salihinden olan tüm ulema mevlid kutlamanın bid'at olduğu hususunda ittifak etmiştir. Çünkü Resûlullah'tan, ashabından, tabiinden, tebe-i tabiinden hatta ümmetin meşhur alimlerinin birinden bile bu uygulamanın meşru olduğuna dair bir rivayet gelmemiştir.⁴⁷⁸

İbn Teymiyye “Rebiül evvel ayının 12. Gecesinde kutlanılan adına mevlid dedikleri bu uygulama bid'attır. Çünkü selef bunu ne hoş görmüş ne de böyle bir şey yapmıştır. Allah en doğrusunu bilir.”⁴⁷⁹ İbn Teymiyye “İktizâ'u's-Sıratil-Müstekîm” adlı eserinde ise “Belirli gün ve gecelere tahsis edilen bu tarz uygulamalar bid'attır. Çünkü bunlar kafirlerin ve acemlerin kutladığı bayram türündendir. Bu bid'atların yapılmasında kafiye benzeme tehlikesi vardır. Eğer kafirlere benzeme tehlikesi yoktur denilirse şöyle cevap verilir, bu uygulama ashap tarafından yapılmamıştır dolayısıyla bid'attır. Bid'at olan işler ise Resûlullah tarafından zemmedilmiştir. Kim ki Allah'a yaklaşmak için, Allah'ın koymadığı bir hükmü fiil ya da sözleriyle kendisi koyup, şeri bir hüküm haline getirirse Allah'a ortak koşmuş olur. Çünkü şeriattaki eksikliği kendisinin kapattığını iddia etmektedir.”⁴⁸⁰

İbnü'l-Hâc şöyle demiştir. “Mevlid adını verdikleri Rebiül evvelin 12. Gecisini kutlayanlar bu işi her ne kadar ibadetlerin en büyüğü olarak görse bu iş çirkin bir bid'attır. Aynı zamanda kendi içerisinde birtakım haramları da ihtiva etmektedir. Çalgı

⁴⁷⁶ Abdullah b. Abdülaziz b. Ahmed et-Tüveycrî, *Bida'u'l-Havliyye* (Riyâd: Dâru'l-Fadîle, 2000), 137.

⁴⁷⁷ Tüveycrî, *Bida'u'l-Havliyye*, 158.

⁴⁷⁸ Tüveycrî, *Bida'u'l-Havliyye*, 195.

⁴⁷⁹ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetevâ*, 25/298.

⁴⁸⁰ İbn Teymiyye, *İktizâ'u's-Sırâti'l-Müstakîm*, 2/578.

aletleri eşliğinde bağırıp çağırarak söylenen şarkılar ve bunun gibi birçok haramlar mevcuttu. Tertemiz sünnete muhalafet ederek çirkin bir bid'at getirdiler.”⁴⁸¹

Muhammed b. Abdüsselam eş-Şukayrî, Mevlid kandiliyle ilgili şunları söylemektedir. “Bu aya özel olarak namaz, zikir, sadaka, nafaka gibi hiçbir ibadet yapılamaz. Mevlid, Şari'nin belirlediği İslam'ın bayramlarından, özel günlerinden bir gün değildir. Resûlullah (s.a.v.) bu ayda vefat etmiştir. Doğduğuna seviniyorlar da niçin vefat ettiğine üzülüyorlar? Hatta bu günü kutlayarak aklın ve şeriatın kabul etmeyeceği birtakım çirkin işler yapıyorlar. Bu gecede bir hayır olsaydı Ebû Bekir, Osman, Ömer ve Ali gibi ashabin ileri gelenleri bu geceden gafil olurlar mıydı? Bu ancak bid'at sahibi, batıl ehli mutasavvıfların uydurduğu bir iştir.

Çalgı ve çengilerin olduğu bir işte hangi hayırdan hangi faydadan söz edilebilir? Çalgılar eşliğinde toplanıp raks edilen bir ortamda Allah'ın rızasından bahsedilebilir mi? Bu fotoğrafı gören Avrupalılar da hâşâ Resûlullah'ın ve ashabinın böyle işler yaptığını düşünecekler. Bu günü kutlamak için harcanan paralar neden işsiz kimselere iş olanağı sağlamak, fakirlere yardım etmek; vatani ve İslam'ı güçlendirecek harp silahları üretmek için kullanılmıyor. Ne açlığa ne hastalığa ne de cehalete çare olarak kullanılmıyor.”⁴⁸²

Mevlid kandili kutlamaya değer olsaydı bunu bizden önce selef yapardı. Çünkü onlar bir hayır yapmaya bizden daha istekliydiler. Resûlullah'a muhabbetleri bizden daha fazlaydı. Resûlullah'ın sünnetine bizden fazla ta'zim edip ona tam bir ittibâ içendeydiler. Resûlullah'ın batını ve zahiri tüm sünnetini ihya etmek için var güçleriyle çalışıyorlardı. Hatta bu uğurda gönülleri elleri ve dilleriyle cihad ediyorlardı. Tabiin ve tebe-i tabiinde sünnet konusunda ashap gibi titiz davrandılar. Peygamber sevgisi bu derece yüksek olmasına rağmen ilk üç nesilde böyle bir bid'at görülmemiştir.⁴⁸³

Bu geceyi kutlayanlar, Allah'ın kitabını ve Resulü'nün sünnetini, cahil ve sapkın alimlerin sözlerine tercih etmişlerdir. Onlar, bu sözleri kendi arzularına ve heva-i nefislerine uygun olarak yorumlarlar ve sapkın şeyhlerinin sözlerine bağlılık

⁴⁸¹ İbnü'l-Hâc el-Abderî, *el-Medhâl*, 2/10.

⁴⁸² Muhammed b. Abdüsselâm Şukayrî, *es-Sünen ve'l-Mübtedi'âti'l-Müte'alleka bi'l-Ezkâr ve's-Salâvât* (Riyâd: Dâru'l Fikr, ts.), 138.

⁴⁸³ Tüveycîrî, *Bida'u'l-Havliyye*, 198.

gösterirler. Eğer gerçeği arıyor olsalardı, ilim ehline danışır, onlardan bilgi alır ve delilleri inceleyip araştırırlardı. Eğer doğru yol kendilerine açıkça belli olmuşsa onu takip ederlerdi.⁴⁸⁴

3.1.1.2. Konuyla İlgili Rivayetler ve Değerlendirilmesi

3.1.1.2.1. “Hıristiyanların İsa’yı Övdüğü Gibi Beni Övmeyin” Hadisi

حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ يَقُولُ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ سَمِعَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ عَلَى الْمِنْبَرِ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ "لَا تُطْرُونِي كَمَا أَطْرَتِ النَّصَارَى ابْنَ مَرْيَمَ فَإِنَّمَا أَنَا عَبْدُهُ فَقُولُوا: عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ."

Hz. Ömer'den (r.a.) rivâyet edildiğine Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Hıristiyanların, Meryem oğlu İsa’yı övmekte aşırıya gittikleri gibi siz de beni överken aşırı gitmeyin. Ancak deyiniz ki Muhammed Allah’ın kulu ve Resûlü’dür.”⁴⁸⁵

Hattabi buradaki övmenin şer’i bir övme değil batıl bir övme olduğunu söylemiştir. Öyle ki Hristiyanlar İsa’yı batıl bir şekilde övmüşler, o kadar ileri gitmişler ki onun Allah’ın oğlu olduğunu iddia etmişler ve ilahlaştırmışlardır.⁴⁸⁶ de buradaki kastedilen övgünün batıl ve haddi aşan, peygamberi ilahlaştırmaya götüren bir övgü türü olduğunu ifade etmişlerdir.

Tîbî (ö. 743/1343) hadis-i şerifte yasaklanan övgünün içeriğinde yalan bulunan övgü olduğunu ifade etmiştir. Çünkü Hristiyanlar peygamberlerini normal bir şekilde övmemiş içeriğine yalanlar eklemişlerdir. Yoksa Resûlullah’ı (s.a.v.) övmekte hatta onu diğer peygamberlerden üstün görmekte bir sakınca yoktur. İçeriğinde yalan olmadan Hz. Peygamber’i methetmede bir beis yoktur.⁴⁸⁷

İbnü'l-Cevzî “Biz Hristiyanların yaptığı gibi yapmıyoruz” diyenlere şöyle cevap verir: “Onlar Hz. İsa’ya övgüde çok aşırı gittiler o yüzden bu hataya düştüler. Bizim de bu hataya düşmemek için övgüde aşırıya gitmememiz gerekiyor.” Bu sözüne

⁴⁸⁴ Tüveycrî, *Bida’u'l-Havliyye*, 205.

⁴⁸⁵ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, "el-Enbiyâ", 49; Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/29; Abdürrezzâk es-San’ânî, *el-Musannef*, 6/92; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/295; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-Sahîh*, 2/468.

⁴⁸⁶ el-Hattâbî, *Mealimü's-Sünen*, 3/156; İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl ‘alâ Şahîhi'l-Buhârî*, 8/404; Kirmânî, *el-Kevâkib*, 14/86.

⁴⁸⁷ Tîbî, *Şerhu Mişkâti'l-Meşâbih*, 10/3146.

delil olarak da Resûlullah'ın (s.a.v.) kendisine secde etmek isteyen Muaz'ı (r.a.) bundan nehyetmesini örnek göstermektedir.⁴⁸⁸

Bedreddin el-Aynî bu hadisin şerhinde, ifrat derecesindeki övgünün kastedildiğini, öyle ki Hristiyanların övgüde ifrata düştüklerini ve peygamberlerini ilahlaştırdıklarını belirtmiştir. Ona Resûlullah'ı (s.a.v.) överken haddi aşmamak ve onu överken yalan söylememek gerekir. Bunlar yapılmadığı sürece onu övmekte bir sakınca yoktur. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) bu hadisi tevazusu gereği söylemiştir.⁴⁸⁹

Ali el-Kârî (1014/1605) Resûlullah'ı (s.a.v.) Hristiyanların yaptığı gibi övmenin caiz olmadığını ancak içinde herhangi bir gulûv olmadan yapılan övgünün caiz olduğunu ifade etmiştir. Çünkü önemli olan övgüde Hristiyanlar gibi peygamberi ilah gibi görerek ifrata düşmemektir.⁴⁹⁰

Selefler bu hadisi delil göstererek Mevlid gecelerinde insanların bir araya gelerek Resûlullah'ı (s.a.v.) övmeye aşırıya gittiklerini iddia etmektedirler. Onlara göre onun (s.a.v.) doğumu kutlanacak olsaydı sahabe ve tabiin döneminde de benzer uygulamalarda bulunulurdu.

İbn Bâz bu hadis örneğinde insanların, mevlid kandili gibi gecelerde bir araya gelerek övgüde aşırıya gittiklerinden bahsetmektedir. Ona göre insanların mevlid gecesinde bir araya gelerek ikramlarda bulunması, ibadette bulunmadan sohbet etmeleri, içeriğinde dua ve istiğase olmaması kaydıyla hoş görülmeleyen bir bid'attır. Bununla beraber senenin belirli bir gününe tahsis edilerek mevlid-i nebi kutlanır, ibadetler yapılır, dua ve istiğasede bulunulursa bu şirk-i ekber yani en büyük şirk olur.⁴⁹¹

İbn Useymîn öncelikle Peygamberimizin doğduğu günün kesin bir tarihle bilinmediğini ileri sürerek Resûlullah'ın (s.a.v.) doğmadığı bir günün doğum günü gibi kutlanılmasının yanlışlığından bahseder. Ona göre tarihsel olarak hakikati tespit edilmiş olsa bile dinen bu geceyi kutlamak çirkin bir bid'attır. Çünkü Hristiyanlar da

⁴⁸⁸ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *et-Tahkîk fi Ehâdîsi'l-Hilâf* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 1/65.

⁴⁸⁹ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 16/38.

⁴⁹⁰ Ali el-Kârî, *Mirâkâtü'l-Mefâtîh*, 5/3081.

⁴⁹¹ İbn Bâz, *Fetâvâ Nûr ala'Darb*, 3/24.

peygamberlerini sevdiklerini iddia ederek doğumunu kutladılar, aşırıya gittiler ve en sonunda onu ilahlaştırdılar. Useymîn, Müslümanların da mevlid kandili sebebiyle Resûlullah'ı (s.a.v.) ilahlaştırabileceğini belirtmektedir. Ona göre bunun örneklerini görmek de mümkündür.⁴⁹²

Salih b. Fevzân da Resûlullah'ın (s.a.v.) doğum tarihini kesin olarak bilmenin mümkün olmadığına değindikten sonra bu geceyi ihya etmenin bid'at olduğunu şöyle açıklar: “Böyle bir geceyi daha önce ne Selef ne de ashab-i kiram kutlamamıştır. Şayet Rebiül evvel ayının 12. Gecesini kutlamak hayırlı bir iş olsaydı onlar bunu yapmaya bizden daha layıktılar. Çünkü onlar Resûlullah'ı (s.a.v.) bizden daha çok seviyorlar ve bizden daha çok ta'zim ediyorlardı. Onlar en küçük bir hayırlı iş olsa onu yapmak için bizden daha çok istekliydiiler.”⁴⁹³ Sahabenin ve selef-i salihinin yapmadığı bir uygulamayı bizim yapmamızın çirkin bir bid'at olduğunu belirten Fevzân, cevaz verildiği takdirde böyle kutlamaların önünün alınamayacağını; halefa-i raşidînin, bazı şeyh ve velilerin de doğumlarının mevlid olarak kutlanılmak isteneceğinden bahsetmiştir.⁴⁹⁴

Tirmizî Şemâil'de Resûlullah'ın (s.a.v.) bu sözü tevazu açısından söylediğini belirtmiştir. Elbânî, Tirmizî'nin bu sözüne katılmadığını ifade ederek bunun tevazu için değil Müminleri şirkten sakındırmak için söylediğini ifade etmiştir.⁴⁹⁵

İlgili hadisin şerhlerini incelediğinde bu hadisin Peygamberimizi övmeyi yasaklayan türden olmadığı anlaşılmıştır. Mevlid kandilinin hicri 4. Asırda kutlanılmaya başlandığı göz önüne alındığında, o tarihten sonra bu hadisi şerh eden alimlerin Selefilerin iddia ettiği gibi bu hadisin Mevlid kandilinin kutlanılmaması için delil teşkil ettiği yönünde bir beyanda bulunmamıştır. Hatta bazı alimler Selefilerin aksine mevlid gecesini ihya etmenin haram olmadığını, kişinin hayrına olduğunu ifade etmişlerdir. Onlara göre şer'i ölçülerin dışına çıkmadan bu geceyi ibadetle geçirmek, Resûlullah'ı (s.a.v.) anmak, çirkin görülecek değil övülecek bir iştir. Mevlid gecesini

⁴⁹² Useymîn, *Mecmû'u Fetâvâ ve Resâil*, 6/199.

⁴⁹³ Fevzân, *Akîdetü't-Tevhîd ve Beyânu mâ Yudâdehâ mine'ş-Şirki'l-Ekber ve'l-Eşğar ve't-Ta'tîl ve'l-Bida'*, 333.

⁴⁹⁴ Fevzân, *Akîdetü't-Tevhîd ve Beyânu mâ Yudâdehâ mine'ş-Şirki'l-Ekber ve'l-Eşğar ve't-Ta'tîl ve'l-Bida'*, 194.

⁴⁹⁵ Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsü'd-Da'îfe ve'l-Mevdu'a ve Eserüha's-Seyyie fi'l-Ümme*, 3/889.

ihya etmenin caiz olduğunu ifade eden alimlerin görüşlerine bir sonraki hadisin altında yer verilecektir.

3.1.1.2.2. Ebû Leheb'in Süveybe'yi Azat Etmesi

حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ: أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ وَثَوْبَةُ مَوْلَاةٌ لِأَبِي لَهَبٍ، كَانَ أَبُو لَهَبٍ أَعْتَقَهَا، فَأَرْضَعَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا مَاتَ أَبُو لَهَبٍ أَرِيَهُ بَعْضُ أَهْلِهِ بَشْرَحِيَّةَ، قَالَ لَهُ: مَاذَا لَوَيْتَ؟ قَالَ أَبُو لَهَبٍ: لَمْ أَلْقَ بَعْدَكُمْ غَيْرَ أَبِي سُؤَيْبٍ فِي هَذِهِ بَعْتَاقَتِي ثَوْبَةَ.

Urve ve b. Zübeyir'den şöyle rivayet olunmuştur: “Suveybe, Ebû Leheb'in bir cariyesi idi. Ebû Leheb onu azat etmişti. O da Nebi'ye (s.a.v.) süt emzirmişti. Ebû Leheb öldükten sonra yakınlarından birisine çok kötü bir halde (rüyasında) gösterildi. Ona: Ne ile karşılaştın, diye sordu. Ebû Leheb ona: Sizden sonra (hayır namına) bir şey görmedim. Ancak Suveybe'yi hürriyetine kavuşturmam sebebiyle şununla bana su içirildi.”⁴⁹⁶

Selefler bu hadise eserlerinde çok yer vermemişlerdir. Yer veren Selefî alimlerden konuyu Resûlullah'a (s.a.v.) ta'zimde bulunma ya da onun doğumuna sevinme açısından ele almamışlardır. Kafir birine yaptığı sâlih amelin fayda verip vermeyeceği ve süt kardeşlik açısından konuyu değerlendirmişlerdir. Hadisin sıhhatiyle ilgili olarak da sahih olduğunu ifade etmişlerdir.⁴⁹⁷ Mevlid kandilini kutlamanın caiz olduğunu ifade eden alimler de bu hadise dayanarak Resûlullah'ın (s.a.v.) doğumunu kutlamanın caiz olduğunu ifade etmişlerdir.

Ebû Leheb, vefat eden kardeşi Abdullah'ın oğlu Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğduğu gün çok sevinir ve kölesi Süveybe'yi azad eder.⁴⁹⁸ Ancak daha sonra Ebû Leheb'in bu kararından döndüğü ifade edilmektedir. İbn Sa'd'da yer alan başka bir rivayete göre ise Süveybe'nin uzun bir zaman sonra hürriyetine kavuştuğu anlaşılmaktadır. İbn Cevzî, Süveybe'nin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hz. Hatice (r.a.) ile

⁴⁹⁶ Buhârî, *Buhârî*, “Nikâh”, 21; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/87; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 1/149.

⁴⁹⁷ Abdulaziz b. Abdullah İbn Bâz, *et-Tahzîr mine'l-Bida'* (Suudi Arabistan: er-Riâsetü'l-Âmme li-İdârâti'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ ve'd-Da've ve'l-İrşâd, 1990), 216; Useymîn, *Şerhu Lum'atü'l-İ'tikâd*, 120; Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisü'd-Da'ife ve'l-Mevdu'a ve Eserüha's-Seyyie fi'l-Ümme*, 4/515.

⁴⁹⁸ İbn Hacer el-Askâlânî, *Fethu'l-Bârî*, 9/136; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/87.

evlendikten sonra yanlarına gelip gittiğini, ancak o sıralarda henüz azad edilmediğini bildirmektedir.⁴⁹⁹

İbn Hacer el-Askalânî mevlid kandilini kutlamayla ilgili görüşlerini şöyle açıklamıştır: “Mevlid kutlamanın Sünnette sabit bir asla dayandığını şöyle anladım. Buhari ve Müslim’de geçen bir hadis-i şerife göre Allah Rasulü, Hz. Musa ve onun ümmetinin kurtuluş günü olan Aşure gününü şükür mahiyetinde oruçla geçirmiştir. Bundan anlaşıldığına göre Allah Tealâ’nın muayyen bir günde lütfettiği bir nimete veya bir belayı kaldırmasına şükür olsun diye bazı şükür amelleri yapılabilir. Her senenin aynı günü geldiğinde bu şükür işi tekrar edilebilir. Bu şükür namaz, oruç, sadaka ve Kur’an tilaveti gibi çeşit çeşit ibadetlerle yerine getirilebilir. Rahmet Peygamberinin (s.a.v.) dünyayı teşriflerinden daha büyük nimet ne olabilir? O halde o günün özellikle tespit edilip ibadetlerle ihyası, yapılması gereken bir vazifedir.”⁵⁰⁰

Mevlid Gecesini ihya etmenin faziletli bir amel olduğunu düşünen alimler, bu gecede yapılan ibadetlerin dinin aslına uygun güzel işler olduğunu ifade etmişlerdir. Çünkü bu gecede Resûlullah’ın (s.a.v.) doğumuna sevinilir ve şükredilir. Bu ona olan muhabbetin artmasına vesile olmaktadır. Sadakalar verilmesi, nafile ibadetler yapılması, yiyecek-içecek ikramlarında bulunulması, bir mecliste toplanarak Resûlullah’ı (s.a.v.) anmak faziletli, güzel işlerdendir.⁵⁰¹

Halebî (ö. 1044/1635), Hz. Peygamber’in doğumuna sevinmenin bir ödülü olarak yine Resûlullah’ın (s.a.v.) doğduğu gün olan pazartesi günleri Ebû Leheb’in azabının hafiflediğini söylemektedir.⁵⁰²

Suyûtî, mevlidin dine uygunluğuna dair kendisinin de bir asıl/dayanak bulduğunu söylemiş ve doğumu sebebiyle dedesi Abdulmuttalib yedinci gün kurban kestiği halde Hz. Muhammed’in (s.a.v.), peygamber olduktan sonra şükür için akîka

⁴⁹⁹ Hatice Nur Ertürk, “Hz. Peygamber’in (s) Sütanneleri Ve Sütanneye Verilmesi”, *Siyer Araştırmaları Dergisi* 4 (25 Haziran 2018), 67.

⁵⁰⁰ Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayri es-Süyûtî, *el-Hâvî li’l-Fetâvî* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2005), 1/299.

⁵⁰¹ Süyûtî, *el-Hâvî li’l-Fetâvî*, 220-230; Ebü Abdullah Şemseddin Muhammed b. Yusuf b. Ali eş-Şâmî, *Sübülül Hüda Ver Reşad Fi Sireti Hayril İbad* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2013), 1/370.

⁵⁰² Ebü’l-Ferec Nureddin Ali b. İbrâhim b. Ahmed Halebi, (V: 1044/1635), es-Siretü’l-Halebiyye, Ebü’l-Ferec Nureddin Ali b. İbrâhim b. Ahmed Halebi, Matbaatü’l-amire.Kahire, 1290, s. 115.

kurbanı kesmesini⁵⁰³ zikretmiştir. Suyûtî, aslında akîkanın iki kere kesilmeyeceğın, ancak Hz. Peygamber'in bu fiilinin, âlemlere rahmet olarak vücut bulmasının şükrünü ve sevincini izhâr etmek olarak değerlendirilebileceğini söylemiştir.⁵⁰⁴

Kutlamalar sırasında görülen olumsuz durumların, eğreti işlerden olduğu yani o işlerin mevliddeki toplanma maksatları arasında bulunmadığı belirtilerek iddiaya cevap verilmiştir. Olumsuz işler, yanlış davranışlar farz veya nafil olan bir ibadet sırasında da yapılsa yanlıştır. Bu durumdan dolayı nasıl o ibadetlerin yapılmaması gerektiği hükmü verilmiyorsa mevlidin de olumsuz işlerden ayrı düşünülmesi gerektiği belirtilmiştir. Dolayısıyla aslından olmayan işler yapıldı diye mevlide karşı gelmek doğru bulunmamıştır. İbn Hacer de merasimlerde hem iyi işler ve hem de olumsuz işlerin yapıldığını belirterek iyilikler için gayret edilip olumsuzluktan kaçınılması gerektiğini söylemiş, ancak mevlide karşı çıkmamıştır.⁵⁰⁵

Mevlid kutlamalarındaki olumsuzlukların her devirde görüldüğünü söylemek mümkün değildir, kutlamalar, zamanla dine uygun hale gelmiştir. Bütün beldelerde de görülmemiştir. Osmanlılarda tenkit edilen yanlışların hiç yaşanmaması örnek gösterilebilir. İster resmî kutlamalar olsun ister halkın kendi kutlamaları olsun, Türkler başlangıcından günümüze kadar mevlid törenlerini, toplantılarını büyük bir ciddiyetle yerine getirmiş, dinî ölçüleri zedeleyen uygulamalardan titizlikle kaçınmışlar.⁵⁰⁶

Hz. Peygamber'e pazarertesi günü oruç tutmanın fazileti sorulduğunda, "bu benim doğduğum ve bana vahiy indirilen gündür"⁵⁰⁷ diyerek bir bakıma bugüne önem atfetmiştir. Hz. Peygamber Medine'de Yahudilerin on Muharrem'de oruç tuttıklarını görünce sebebini sormuş, onlar da Firavun'un boğulduğu ve Hz. Musa'nın kurtulduğu gün olduğunu söyleyince Resûlullah kendisinin bunu yapmaya daha layık olduğunu belirterek oruç tutmuş ve ashâbına da oruç tutmalarını emretmiştir.⁵⁰⁸ Bu da belli bir günde bir nimete nail olma veya beladan kurtulma sebebiyle her zaman o günü anma

⁵⁰³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 9/300.

⁵⁰⁴ Suyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvî*, 231.

⁵⁰⁵ Suyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvî*, 1/226; eş-Şâmî, *Sübülül Hüda Ver Reşad Fi Sireti Hayril İbad*, 1/371; Uraler, "Mevlid Geleneği", 39.

⁵⁰⁶ Özel, "Mevlid", 29/477.

⁵⁰⁷ Müslim, *el-Câmi'u's-Şaḥîh*, 1955, "Siyâm", 197; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/297; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Savm", 54.

⁵⁰⁸ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Savm" 69; Müslim, *el-Câmi'u's-Şaḥîh*, 1955, "Siyâm" 127.

ve şükür nişanesi olarak salih amellerde bulunmanın iyi bir davranış olduğunu gösterir.⁵⁰⁹

Hız. Peygamber, Rebûlevvel ayında doğmuş ve Rebûlevvel ayında vefat etmiştir. Mevlid kutlamalarına karşı çıkanlar, bu ayda sevinmek yerine hüzünlenmenin daha uygun olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşe itiraz edilmiştir. Hız. Peygamber'in dünyaya gelişi, nimetlerin en büyüğüdür, vefatı da en büyük musibettir. Şeriat, nimetlere duyulan şükürün izhâr edilmesini, gösterilmesini ister. Musibetlere karşı ise sabır ve sükûnet göstermeyi, üzüntüyü dışarıya vurmamayı ister. Kederler, hüzünler Allah'a arz edilir. Bir başka misâl, doğum sebebiyle akîka kesilmesidir. Bu iş, şükür ve ferahlığı etrafa yansıtmaktır. Ölümde ise akîkaya benzer bir emir yoktur, çığıklarla, ağıtlarla acıyı belli etmek de yoktur. Binâenaleyh şeriatın kaideleri, bu ayda sevinci belirtmenin güzel bir davranış olduğuna, vefatına üzülmeyinse izhâr edilmemesine delâlet etmektedir. Peygamberlerin vefatında matem yapmanın emredilmemesi de buna işaretir.⁵¹⁰

Her pazartesi Ebû Leheb'in azabı Allah Resulü'nün (s.a.v.) doğum müjdesi kendinse verildiğinde cariyesi Süveybe'yi azad etmesinden dolayı hafifler. Muhammed b. Nasıruddin ed-Dimeşki şöyle demektedir: "Kur'an'ın elleri kurusun diye zemmettiği ebedi cehennemlik o kâfir; Ahmed'in doğumuna sevindi diye pazartesi günleri daha az azap görür. Ömür boyu Ahmed'le sevinen ve muvahhit olarak ölenin hali ise bir düşün nasıl olur." Hadis'i şerife göre Süveybe'yi azad ettiğinden dolayı Ebû Leheb'in azabı hafifleyecekse onun (s.a.v.) doğumuna sevinen Müslümanların sevap kazanmaları evleviyetle mümkündür.⁵¹¹

Mevlid Kandilinin bid'at olmadığına dair şöyle bir açıklama yapılmıştır: "Bid'atın saptırıcı niteliği vardır. Bir iş bid'at ise dalâlettir, çünkü şeriat hidâyettir. Mevlidde ise dalâlet yoktur, Kur'an'a ve sünnete muhalif bir icraat değildir, hatta ibadetlere vesile olmaktadır. Toplantılarda sadece mevlid okunmaz, Kur'an-ı Kerim tilâvet edilir, o gün nâfile oruç tutulur, nâfile namaz kılınır, hayır-hasenat yapılır,

⁵⁰⁹ Ahmet Özel, "Mevlid'in Tarihi ve Dinî Hükümü", *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 1 (2007), 27.

⁵¹⁰ Süyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvî*, 1/225; eş-Şâmî, *Sübülül Hüda Ver Reşad Fi Sireti Hayril İbad*, 1/370; Uraler, "Mevlid Geleneği", 41.

⁵¹¹ Alevî, *Menhecü's-Selefi fehma'n-Nüsûs beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbik*, 390.

sadaka verilir ve bütün bu işler, sevap olan işlerdir. Bid'atı yapan kimse, yaptığı işin vâcib veya sünnet olduğuna inanır. Mevlid ise vâcib kabul edilmemiş, dinin temel bir rüknü olarak değerlendirilmemiştir. Bid'at olarak nitelendirilebilmesi için ona, dinî bir gereklilik veya ibadet şeklinde bir muhteva yüklenmesi gerekir. Oysa mevlid için dayatılmış bir kural yoktur. Bir ibadet olarak da belirlenmemiştir. Dolayısıyla bid'at olarak değerlendirilmesi doğru bulunmamıştır. Bid'atlar sünneti öldürürken Mevlid ise bir sünneti kaldırmamaktadır. Aksine Hz. Peygamber'i gündeme getirmekte sünnete uymaya teşvik etmektedir.”⁵¹²

Sonuç olarak Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Ebû Şâme el-Makdisî (ö. 665/1267), İbnü'l-Cezeri, İbn Hacer el-Askalânî, İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567), Şemseddîn es-Sehâvî, Celâlüddîn es-Süyûtî (ö. 911/1505) Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî (ö. 923/1517), Muhammed b. Yûsuf eş-Şâmî (ö. 942/1536) gibi âlimler bu geceyi ihya etmenin haram ya da bid'at olmadığını belirtir ve bu gecede yapılan ibadetlerin makbul olduğunu ifade ederler. İbnü'l-Hâc el-Abderî (ö.737/1336), İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve Selefilere ise bu gecenin bid'at olduğunu kişiye hayırdan ziyade günah getireceğini söylerler.⁵¹³ Konuyla ilgili görüş belirten alimlerin çoğunluğunun bu geceyi ihya etmede dinen bir sakınca görmediği söylenebilir.

Günümüzde vakitlerin çoğu gafletle geçtiği göz önüne alındığında, en azından senede bir gün de olsa Hz. Peygamber'in (s.a.v.) anılması, tanıtılması, salavat-ı şerifeler okunması, günahlardan tövbe edilmesi, ona daha iyi bir ümmet olmak için dualar edilmesi güzel işlerdir. Kişide senenin bir gününde başlayan değişim ömrünün kalanına yayılabilir. Toplumsal açıdan insanların bir araya gelmesi, dayanışma ruhunu diri tutmaya, ortak değerleri korumaya, sosyal yardımlaşmaya, cemaat ruhunun yayılmasına vesile olmaktadır.

3.2. Receb Ayı

Sözlükte “korkmak; saygı duymak, tâzim göstermek” anlamlarına gelen “recb” kökünden türeyen receb kelimesi saygı duyulan ve savaşmanın haram kabul edildiği dört aydan birinin adı olup dinî gelenekte önemli yeri olan üç ayların

⁵¹² Uraler, “Mevlid Geleneği”, 43-44.

⁵¹³ Özel, “Mevlid”, 29/500.

ilkidir. Câhiliye devrinde, receb ayı boyunca savaştan ve baskınlardan uzak durulur, özellikle ilk on gününde oruç tutulur, umre ziyaretleri yapılır ve putlardan oluşan tanrılara “afîre” veya “recebiyye” denilen kurbanlar takdim edilirdi.⁵¹⁴ Receb ayının haram aylardan sayılması, senenin ortasında Mekke civarında oturanların umre yapmaları içindir.⁵¹⁵ Çünkü câhiliye devrinde, receb ayı boyunca savaştan ve baskınlardan uzak durulurdu.⁵¹⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de receb kelimesi geçmemekle birlikte muhtelif âyetlerde haram aylardan söz edilerek bu aylara saygı gösterilmesi emredilmektedir.⁵¹⁷ Resûl-i Ekrem haram ayları zilkade, zilhicce, muharrem ve receb olarak açıklamıştır. Haram ayların farklı bir önem ve saygınlığa sahip olduğu, bu aylarda işlenen iyilik ve kötülöklere başka zamanlarda işlenenlerden daha fazla mükâfat ve ceza verileceği yönünde genel kabul vardır.⁵¹⁸

Receb ayı Müslümanlar tarafından tazim edilip saygı gösterildiği gibi cahiliyye döneminde Müşriklerin de büyük ehemmiyet verdikleri bir ay olmuştur. Bundan dolayı bazı alimler Receb ayının diğer aylardan farkı olmadığı görüşündedirler. Buna delil olarak sahabenin ileri gelenlerinin de bu aya önem verenleri uyardıklarını, engellediklerini ileri sürmüşlerdir. Bazı alimler de Receb ayının faziletine dair birçok rivayetin bulunduğunu ileri sürerek bu ayda daha fazla ibadet etmenin yerinde, faziletli bir amel olacağını belirtmişlerdir.

Receb ayında umre yapmak, oruç tutmak faziletli ameller arasında zikredilmiştir. Bununla beraber bu ayda faziletli olduğuna inanılan iki gece vardır. Bunlardan biri Regaib kandili olarak bilinen Receb ayının ilk cuma gecesi, diğeri ise Mi’rac kandili ismi verilen Receb ayının 27. gecesidir. Müslüman toplumlar tarafından da bu ay faziletli olarak kabul edilmiş ve bahsedilen faziletli ibadetler yapılarak Allah’a (c.c.) yakınlaşma arzulanmıştır. Selefler ise bu aya özel bir anlam yükleyerek faziletli olduğu düşünülen ibadetleri yapmanın Allah’a yakınlaştırmayacağını aksine

⁵¹⁴ Hacı Mehmet Günay, “Receb”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/506.

⁵¹⁵ *Letâifü'l-Me'ârif fîmâ li-Mevâsimi'l-Âm* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 2008), 225.

⁵¹⁶ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, “Megâzi” 70.

⁵¹⁷ el-Bakara 2/194, 217; el-Mâide 5/2, 97; et-Tevbe 9/5, 36

⁵¹⁸ Günay, “Receb”, 34/507.

yapılan bid'atlar sebebiyle ondan (c.c.) uzaklaşmaya sebep olacağını düşünmektedirler.

3.2.1. Receb Ayına Özel İbadetler

Receb ayının haram aylardan biri olmanın ötesinde bir üstünlüğünün olup olmadığı âlimler arasında tartışılmıştır. Kaynaklarda receb ayının faziletine ve bu aya mahsus ibadetlere dair çok sayıda rivayet yer almaktadır. Klasik literatürde bu rivayetleri derleyen müstakil eserler mevcuttur. Ancak hadis âlimleri bunların büyük çoğunluğunun uydurma, önemli bir kısmının da zayıf olduğunu bildirmiştir.⁵¹⁹

Bu ayda yapılan bazı ibadet ve uygulamalar da âlimler arasında tartışma konusu olmuştur. Görüş ayrılıklarının temelinde, âlimlerin zayıf da olsa bu tür rivayetlerle nâfile ibadetler konusunda amel edilip edilemeyeceği veya bu aya mahsus özel ibadetlerin nâfile ibadetlerle ilgili genel hükümlerin kapsamına girip girmeyeceğiyle ilgili anlayışları ve bid'at kavramı karşısındaki farklı tutumları yatmaktadır. Receb ayına mahsus ibadetler içinde en çok tartışılanı bu ayda oruç tutma meselesidir. Esasen belirli günler dışında her zaman oruç tutulabileceği ve haram aylardan biri olarak receb ayının bir özelliği olduğu kabul edilmektedir. Nitekim haram aylarda oruç tutmayı teşvik eden hadisler bulunmaktadır. Dolayısıyla bazı âlimler, konuyla ilgili zayıf rivayetlerin birbirini desteklediğini ve nâfile ibadetler hususunda bu tür hadislere dayanılmasının câiz olduğunu ileri sürerek receb ayında oruç tutmayı müstehap sayar.⁵²⁰

3.2.1.1. Seleflerin Yaklaşımı

Seleflere göre Receb ayına özel olarak oruç tutmak, namaz kılmak, umre yapmak bid'at olan işlerdendir.⁵²¹

İbn Teymiyye “Receb ayında özel olarak oruç tutmak, i'tikaf yapmak bid'attır. Çünkü Resûlullah'tan (s.a.v.) ve ashabından receb ayına özel olarak birtakım ibadetler yaptıklarına dair rivayet gelmemiştir. Sahih rivayetlerden bize ulaştığına göre,

⁵¹⁹ Günay, “Receb”, 34/507.

⁵²⁰ Günay, “Receb”, 34/507.

⁵²¹ Tüveycî, *Bida'u'l-Havliyye*, 226.

Resûlullah'ın (s.a.v.) en çok oruç tuttuğu ay Şa'ban ayıdır. Recep ayıyla ilgili çok az zayıf haber çok sayıda ise mevzu rivayetler vardır. Bu zayıf rivayetler fezâilde kullanılabilecek türden değildir.”⁵²²

İbn Kayyim el-Cevziyye “Resûlullah (s.a.v.) Recep ayında kesinlikle (recep ayına özel) oruç tutmamıştır. Bu ayda oruç tutmayı güzel de görmemiştir. Aksine bu ayda oruç tutmaktan nehyettiği rivayetler mevcuttur.”⁵²³

Recep ayında umre yapmanın dinde aslı yoktur. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) bu ayda kesinlikle umre yapmamıştır. Bu Hz. Aişe'nin sözüyle sabittir. Recep ayının diğer aylardan haram ay olması haricinde hiçbir farkı yoktur. Bazı amelleri Recep ayına tahsis etmenin dinde hiçbir aslı yoktur. Ebû Şame, hiçbir vaktin diğer bir vakte fazilet ve üstünlüğü yoktur, vakitlerin ve ibadetlerin birbirine üstün kılınması ancak şeri' bir delil ile olur, demiştir.⁵²⁴ Bu yüzden alimler bu aya özel olarak umre yapmayı reddetmişlerdir.⁵²⁵

İbn Attâr şöyle demiştir: “Bana ulaşan bilgiye göre Mekke halkı bu ayda umre yapmayı alışkanlık haline getirmiştir. Ben ise bunun dinde bir aslı olup olmadığını bilmiyorum. Bildiğim şey hadisle sabit⁵²⁶ olan Ramazan ayında yapılan bir umrenin hacca denk olduğudur.”⁵²⁷

Bu ayda umre yapılmanın faziletine dair şer'i bir delil olmadığı için bu ayda umre yapmanın aslı yoktur, bid'attır. Aksine Resûlullah'ın (s.a.v.) bu ayda hiç umre yapmadığına dair rivayetler vardır. Eğer bu ayda umre yapmak faziletli olsaydı Ramazan umresinin faziletli olduğu sünnette belirtildiği gibi bu da belirtilirdi.⁵²⁸

3.2.1.2. Receb Ayında Oruç Tutmayı Yasaklayan Rivayetler

⁵²² İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetevâ*, 25/291.

⁵²³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2019), 2/64.

⁵²⁴ Ebû Şame, *El-Bâ'is*, 48.

⁵²⁵ Muhammed b. İbrâhim Âl-i'-ş-Şeyh, *Fetâva ve Resâil* (Mekke: Matba'atü'l-Hükûme, 1980), 6/131.

⁵²⁶ Buhârî, *Buhârî*, “Umre”, 4.

⁵²⁷ İbrâhim Âl-i'-ş-Şeyh, *Fetâva ve Resâil*, 6/132; Tüveycrî, *Bida'u'l-Havliyye*, 138.

⁵²⁸ Tüveycrî, *Bida'u'l-Havliyye*, 139.

حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ وَبَرَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ خَرِشَةَ بْنِ الْحَرِّ، قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ يَضْرِبُ أَكْفَ النَّاسِ فِي رَجَبٍ، حَتَّى يَضَعُوهَا فِي الْجَفَانِ، وَيَقُولُ: كُلُّوا، فَإِنَّمَا هُوَ شَهْرٌ كَانَ يُعْظَمُهُ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ

Haraş b. El-Hurr'dan rivayet olunduğuna göre şöyle demiştir: “Hz. Ömer’in, Receb ayında insanların ellerine vurduğunu ve onları ellerini yemek kaplarına uzatana kadar zorladığını gördüm. Ve Hz. Ömer şöyle diyordu: ‘Yiyiniz. Çünkü bu aya Cahiliyye döneminde ta’zim gösteriliyordu.’⁵²⁹

İbnü'l-Cevzî halkın büyük çoğunluğunun cahiliyeden kalma bir adet olarak Recep ayına ayrıca bir ehemmiyet gösterdiklerini belirtmiştir. Öyle ki halktan bazıları zekatlarını bile bekletip Recep ayında vermeye gayret ediyorlardı. Ona göre sahabenin önde gelenleri halkın yeniden cahiliye adetlerine dönmelerinden ya da amellerini benzetmelerinden korktukları için önlem almaya çalışmışlardır.⁵³⁰

İzzeddin b. Abdüsselâm, Receb ayında oruç tutmanın yasaklanmasıyla ilgili şöyle bir açıklama yapmıştır: “Şeriatı hakim olan alimlerden hiçbiri Receb ayında oruç tutmayı haram olan işler arasında zikretmemişken nasıl haram denilebilir? Bilakis oruç aslı itibariyle nafil bir ibadettir, faziletiyle ilgili birçok sahih hadis mevcuttur. Bir kimse cahiliye adetlerinden başka bir şekilde Receb ayında ibadet ederse cahiliyeyi taklit etmiş olmaz. Şeriat yasaklamadığı müddetçe cahiliye döneminde yapılan her şeye haram denemez. Hak olan bir şeyi batıl ehli yaptı diye o amel terk edilmez. Hadis ehlinden birinin bunu yasaklaması için cahil olması gerekir. Böyle bir kişi de taklid edilmez. Çünkü sadece şeriatını kaynağını ve hükümlerini iyi bilen kişiler taklid edilir.”⁵³¹

Ebü'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Musâ ed-Demîrî (ö. 808/1405), Receb ayında oruç tutmanın haram olup olmadığı hususunda, konuyla ilgili bazı alimlerin görüşlerin içeren bir manzume kaleme almıştır:

والشيخ عز الدين قال من نهى ... عن صومه في كل حالة سها
وشدد النكير في الرد عليه ... وقال لا يرجع في الفتوى إليه

⁵²⁹ İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 2/345.

⁵³⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye*, 2/67.

⁵³¹ Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed Hattâb, *Mevâhibü'l-Celîl fi Şerhi Muhtasarı Halil* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992), 2/412; Heytemî, *el-Fetâvâ'l-Kübrâ'l-Fıkhiyye*, 2/54; Azîzî, *es-Sirâcü'l-Münîr Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr fi Hadîsi'l-Beşîri'n-Nazîr*, 3/265.

إذ الذين نقلوا الشريعة ... ما كرهوا صيامه جميعه
وفي عموم طلب الصوم اندرج ... وزال عن صائمه به الحرج
وابن الصلاح قال من روى رجب ... فيه عذاب صائمه قد وجب
غير صحيح لا تحل نسبته ... إلى رسول الله صل مثبته
ففي عموم الفضل للصوم نصوص ... تدل لاستحبابه على الخصوص

*“Şeyh İzzeddin şöyle dedi, kim ki bu orucu yasakladı,
Hangi halde olursa olsun muhakkak ki yanıldı.*

*Bu konuda sert bir şekilde karşı çıkmıştır,
Fetvâda onlara itibar edilmez demiştir.*

*Öyle ki şeriatı nakleden alimler,
Topluca bu orucu mekruh görmemişler.*

*Genel olarak bu oruca rağbet vardır,
Ve bu orucu tutmak isteyenlerden engel kalkmıştır.*

*İbn Salâh Receb ayında oruç tutanlara azap vacip oldu,
Rivayetiyle ilgili şöyle dedi.*

*Bu rivayet sahih değildir, Resûlullah 'a (s.a.v.) nispet etmek haramdır,
Aksini söyleyenler, büyük yanıyla yanılmıştır.*

*Genel olarak Receb ayında orucun faziletine dair naslar vardır,
Bunlar bu ayda oruç tutmanın hoş görüldüğüne delillerdir.”⁵³²*

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْجَرَامِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ عَطَاءٍ قَالَ: حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زَيْدِ بْنِ الْخَطَّابِ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "نَهَى عَنْ صِيَامِ رَجَبٍ"

İbn Abbâs'tan (r.a.uma) rivayet olunduğuna göre “Resûlullah (s.a.v.) Receb Ayında oruç tutmayı yasakladı.”⁵³³

Fuad Abdulbâkî hadisin isnadında bulunan Davud b. Atâ'nın zayıf olduğu hususunda ittifak vardır, der.⁵³⁴ Elbânî de hadisin çok zayıf olduğunu belirtmiştir.⁵³⁵

⁵³² Azîzî, *es-Sirâcü'l-Münîr Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr fî Hadîsi'l-Beşîri'n-Nazîr*, 3/266; Hattâb, *Mevâhibü'l-Celîl fî Şerhi Muhtasarı Halîl*, 2/412; Kemâleddin Muhammed b. Musâ Demîrî, *en-Necmü'l-Vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc* (Cidde: D'aru'l-Minhâc, 2004), 3/367.

⁵³³ İbn Mâce, *es-Sünen*, “Siyâm”, 43.

⁵³⁴ İbn Mâce, *es-Sünen*, 1/554 dipnot, thk.

⁵³⁵ Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsü'd-Da'îfe ve'l-Mevdu'a ve Eserüha's-Seyyie fî'l-Ümme*, 10/245.

Busayrî⁵³⁶ İbnü'l-Cevzî⁵³⁷ ve el-Mizzî⁵³⁸ de hadis hakkında zayıftır, yorumu yapmışlardır.

İbnü'l-Cevzî bu hadisin sahih olmadığını söylemiş, Ahmed b. Hanbel'in de Davûd b. Atâ için "Ondan hiçbir hadis alınmaz" dediğini rivayet etmiştir.⁵³⁹

Taberânî ilgili rivayeti aynı isnadla ve "كُلِّهِ/ tamamı" lafzının ilavesiyle rivayet etmiştir. Dolayısıyla hadisin anlamı şöyle olmuştur: "نَهَى عَنْ صِيَامِ رَجَبِ كُلِّهِ / Resûlullah (s.a.v.) Receb ayının tamamını oruçlu geçirmekten menetmiştir."⁵⁴⁰

Tartûşî, bu hadisin sıhhat şartı taşımadığını belirttikten sonra Receb ayında oruç tutmayla ilgili genel bir değerlendirme yapar: "Receb ayında oruç tutmanın yasaklanmasıyla ilgili rivayetlerin temelinde şu korku yatmaktadır: 1) Şeriatı iyi bilmeyen bir kişinin bu ayda oruç tutmayı ramazan ayında oruç tutmak gibi farz zannetmesi. 2) Sahabe bu ayda sık oruç tutmayı yasaklamıştır, çünkü sonraki nesillerin bu ayda oruç tutmayı namazın sünnetleri gibi sünnet görmelerinden korkmuşlardır. 3) Bu ayda oruç tutmanın Âşûrâ günü gibi faziletli bir oruç olduğunun sanılması. Sonuç Receb ayında tutulan oruç ne farz ne de sünnettir. Bu ayda tutulan orucu farz veya revatib sünnet gibi görmek mekruhtur. Ancak farz ya da sünnet olarak görmeden bu ayda nafil olarak oruç tutmakta bir sakınca yoktur."⁵⁴¹

3.2.1.3. Receb Ayında Oruç Tutmanın Faziletine Dair Rivayetler

Receb ayını ihya etmeye dair farklı eserler kaleme alınmış ve bu ayı ihya etmeye dair birçok hadis rivayet edilmiştir. Rivayet edilen hadislerin büyük bir kısmı zayıf hadislerdir. Receb ayını oruç tutarak ihya etmenin faziletinden bahseden rivayetlerden bazılarına yer verilecektir.

⁵³⁶ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Ebû Bekir Busayrî, *Misbâhü'z-Züccâce fî Zevâidi İbn Mâce* (Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, 1987), 2/78.

⁵³⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-Mütenâhiye fî'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye*, 2/65.

⁵³⁸ Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'î'r-Ricâl* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992), 8/420.

⁵³⁹ İbnü'l-Cevzî, *et-Tahkîk fî Ehâdîsi'l-Hilâf*, 2/1174.

⁵⁴⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 10/287.

⁵⁴¹ Muhammed b. Velîd b. Muhammed el-Endülüsî et-Tartûşî, *el-Havâdis ve'l-Bida'* (Cidde: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1998), 142.

Beyhâkî, “Fedâilu’l-Evkât” adlı eserinde Receb ayının faziletine dair özel bir bâb başlığı açmıştır. Bu başlık altında cahiliye döneminde Receb ayına çok fazla ehemmiyet gösterildiğine dair rivayetler yer vermiş⁵⁴² sonrasında ise Receb ayında oruç tutmanın faziletinden bahseden hadislere yer vermiştir.⁵⁴³

Ebû Muhammed Hasan b. Ali el-Hallâl⁵⁴⁴ (ö. 439/1047) Recep ayının faziletine dair “Fedailu Şehri Receb” isimli eserinde Recep ayında oruç tutmanın faziletine dair birçok hadis rivayet etmiştir. Bununla beraber Recep ayını, sadaka, namaz, zikir gibi amellerle ihya etmenin faziletine dair de rivayetlerde bulunmuştur.⁵⁴⁵

أخبرنا ابن خلف إجازةً، أنا الحاكم نا أبو الحسن محمد بن محمد الكازري، نا محمد بن عيسى النيسابوري نزيل مكة، نا يحيى بن إبراهيم، نا الحسين بن سلمة، نا يحيى بن سهيل، نا عصام بن طليق، عن أبي هارون العبدى، عن أبي سعد الخدرى رضى الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "رجب شهر الله الأصم المنير الذي أفرده الله لنفسه، فمن صام يوماً إيماناً واحتساباً استوجب رضوان الله الأكبر"

Said el-Hudrî’den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Recep ayı, Allah’ın Kendisi için belirlediği sağır ve aydınlatıcı aydır, dolayısıyla kim iman ederek ve sevabını umarak bir gün oruç tutarsa Allah’ın en büyük rızasını hak etmiş olur.”⁵⁴⁶

Gumârî bu hadisin mevzu olduğunu söylemiştir.⁵⁴⁷ İbn Hacer ise hadisin mevzu değil isnadından dolayı zayıf olduğunu belirtmiştir.⁵⁴⁸ Nevevî,⁵⁴⁹ İbn Receb el-

⁵⁴² Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Fezâilü’l-Evkât* (Mekke: Mektebetü’l-Minâre, 1991), 81.

⁵⁴³ Beyhakî, *Fezâilü’l-Evkât*, 92.

⁵⁴⁴ Zehebî, Hasan b. Ali için şöyle demiştir: “O imam, hafız ve Irak bölgesinin muhaddisidir. Onun hadis yolcularına (rihle) çıktığını sanmıyorum. El-Hatib ondan hadis almış ve onunla ilgili ‘sika, ilim sahibi, dikkatli’ demiştir. Ayrıca onun hadis alanında eserleri de mevcuttur” Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 17/594.

⁵⁴⁵ Ebû Muhammed el-Hasan b. Muhammed b. el-Hasan el-Hallâl, *Fezâilu Şehri Receb* (Faysalâbâd: İdâretü’l-Ulûmi’l-Eseriyye, 1994), 25.

⁵⁴⁶ Ebû Şücâ’ Şîrûye b. Şehredâr b. Şîrûye Deylemî, *Firdevsü’l-Ahbâr* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1986), 2/274; İbn Hacer el-Askâlânî, *Zehru’l-Firdevs*, 4/201.

⁵⁴⁷ Ebü’l-Feyz Ahmed b. Muhammed b. es-Siddîk el-Gumârî, *el-Müdüvî li-’İleli’l-Münâvî* (Kahire: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1996), 4/115.

⁵⁴⁸ İbn Hacer el-Askâlânî, *Fethu’l-Bârî*, 11/345.

⁵⁴⁹ en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahihi Müslim b. Haccâc*, 7/89.

Hanbelî,⁵⁵⁰ Süyûtî⁵⁵¹ de bu haddisin isnadının zayıf olduğunu belirtmişlerdir. Bununla beraber fezailden olduğu için bu hadisle amel edilebileceği görüşündedirler.

3.2.1.3.1. Resûlullah'ın (s.a.v.) Receb Ayında Çok Oruç Tutması

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ ، (ح) وَحَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ ، حَدَّثَنَا أَبِي ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ حَكِيمٍ الْأَنْصَارِيُّ قَالَ: « سَأَلْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ عَنْ صَوْمِ رَجَبٍ، وَنَحْنُ يَوْمَئِذٍ فِي رَجَبٍ، فَقَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ حَتَّى نَقُولَ: لَا يُفْطِرُ، وَيُفْطِرُ حَتَّى نَقُولَ: لَا يَصُومُ

Osman b. Hakîm el-Ensârî'den rivayet olduğuna göre şöyle demiştir: “Receb ayındaydık ve Saîd b. Cübeyr’e Receb ayında oruç tutmakla ilgili soru sordum. Şöyle dedi: ‘İbn Abbâs’ın şöyle dediğini işittim, Resûlullah (s.a.v.) bu ayda o kadar çok oruç tutuyordu ki onun bu ayda oruç tutmadığı gün hiç yok sanıyorduk. Bazen onu bu ayda o kadar çok oruç tutmazken görüyorduk ki bu ayda hiç oruç tutmuyor, sanıyorduk.”⁵⁵²

Bu rivayet her ne kadar Receb ayıyla ilgili olsa da Buharî benzer bir rivayeti Şaban ayında oruç tutmakla ilgili başlık altında zikretmiştir. Zehebî de Buharî hariç hadis alimlerinin genelinin bu hadisi rivayet ettiğini belirtmiştir.⁵⁵³

Nevevî hadisin şerhinde şöyle demiştir: “Receb ayında tutmanın yasak olduğuna ya da mendup olduğuna dair sahih bir hadis sabit olmamıştır. Ancak oruç tutmak aslı itibarıyla mendup bir ameldir. Resûlullah (s.a.v.) haram aylarda oruç tutmayı teşvik etmiştir. Receb ayı da işte bu haram aylardan biridir.”⁵⁵⁴

San’anî de Nevevî ile benzer şeyleri söylemiştir.⁵⁵⁵ Zürkânî de benzer şeyleri söylemekle beraber Şafililerden bazı fakihlerin Receb ayının bazı aylardan daha üstün olduğunu ifade ettiklerini ancak Nevevî’nin onlara katılmadığını belirtmiştir.⁵⁵⁶

⁵⁵⁰ *Letâifü'l-Me'ârif*, 112.

⁵⁵¹ Süyûtî, *el-Câmi'u's-Sağîr*, 2/56.

⁵⁵² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/483; Müslim, *el-Câmi'u's-Şaḥîḥ*, 1955, “Siyâm”, 34.

⁵⁵³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî Zehebî, *Mu'cemu's-Şuyûhu'l-Kebîr* (Taif: Mektebetü's-Siddik, 1988), 2/346.

⁵⁵⁴ en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc*, 8/38.

⁵⁵⁵ San'anî, *et-Tenvîr Şerhu Câmi'u's-Sağîr*, 6/253.

⁵⁵⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez-Zürkânî, *Şerhu Zürkânî alâ Mevâhibi'l-Ledünniyye* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1996), 11/289.

Kastallânî, bu ayla ilgili bir nehyin ya da teşvikin olmadığını hükmünün diğer aylar gibi olduğunu ifade etmiştir.⁵⁵⁷

Nevevî'nin delil gösterdiği haram aylarda oruç tutmanın faziletinden bahseden hadis şudur: “Mucîbe el-Bâhiliyye'nin babası -veya amcası- Bahiliyye'nin babasından (mı yoksa amcasından mı rivâyet ettiğinde şüphe etmiştir.) rivâyet ettiğine göre: (Bahiliyye'nin babası veya amcası) Resûlullah'a (s.a.v.) geldi, sonra (memleketine) döndü. Adam bir sene sonra hal ve şekli değişmiş bir vaziyette Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yine gelip: ‘Tanımıyor musun, Ya Resûlallah?’ dedi. Allah Resûlü ‘Sen kimsin?’ dedi. ‘Sana geçen sene gelen Bâhiliyyim.’ dedi. Resûlullah (s.a.v.) ‘Seni ne değiştirdi? (Seni bu hale getiren ne?) Halbuki sen güzel görünüşlü idin!’ buyurdu. Adam şöyle cevap verdi: ‘Ayrıralı sadece geceleri yedim (senden ayrıldıktan sonra devamlı oruç tuttum). Resûlullah (s.a.v.) ‘Kendine niçin azabettin?’ buyurdu ve şöyle devam etti: ‘Sabır (ramazan) ayı ve her aydan bir gün oruç tut!’ Adam: ‘Artır çünkü bende (buna) kuvvet var.’ dedi. Resûlullah (s.a.v.) ‘(Ramazandan sonra her ay) iki gün tut.’ buyurdu. Adam ‘Bana artır.’ dedi. Resûlullah (s.a.v.): ‘(Ramazandan sonra her ay) üç gün tut!’ Adam yine ‘Bana artır.’ dedi ve Resûlullah (s.a.v.) üç parmağını yumup açarak işaret edip: Haram aylardan (bu kadar) tut ve terket, haram aylardan (bu kadar) tut ve terket, haram aylardan (bu kadar) tut ve terk et,’ buyurdu.”⁵⁵⁸

3.2.1.3.2 Receb Ayındaki Orucun Bir Yıllık Oruca Eşit Olması

3.2.1.3.2.1. Abdulğafur b. Abdulaziz Rivayetleri

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سُلَيْمٍ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ الْأَبَّارُ، ثنا مَرْوَانُ بْنُ جَعْفَرٍ بْنِ سَعْدٍ، ثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمُحَارِبِيُّ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ مَطَرٍ الْبَصْرِيِّ، عَنْ عَبْدِ الْعَفْوَرِ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ رَجَبَ شَهْرٌ عَظِيمٌ، يُضَاعَفُ فِيهِ الْحَسَنَاتُ، مَنْ صَامَ فِيهِ يَوْمًا كَانَ كَسَنَةِ

Abdulğafur b. Abdilaziz'in babasından yaptığı rivayete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Receb büyük bir aydır. Bu ayda yapılan iyiliklerin karşılığı kat kat fazla verilir. Kim bu ayda bir gün oruç tutarsa sanki bir yıl oruç tutmuş gibi olur.”⁵⁵⁹

⁵⁵⁷ Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, 3/439.

⁵⁵⁸ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Savm”, 54; İbn Mâce, *es-Sünen*, “Siyâm”, 43.

⁵⁵⁹ Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 4/1880; İsmail b. Muhammed b. Ali el-Kuraşi el-İsbâhânî, *et-Terğîb ve't-Terhîb* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1993), 2/1849; Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b.

İbn Hacer bu hadisin isnadında yer alan bazı ravilerle ilgili ravi kitaplarında onların hallerini anlatan hiçbir bilgiye rastlamadığını ifade etmiştir. Bu raviler İbn Abdulaziz ve babasıdır. Ayrıca Buhari'nin “*Kitabu'd-Duafa/الضعفاء*” isimli eserinde bu hadisin geçtiğini belirtmiştir.⁵⁶⁰

Süyûtî bu hadisi Camiu'l-Ehâdîs isimli eserinde zikretmiş, Beyhâki ve Taberânî'nin de bu hadisi rivayet ettiklerini belirttikten sonra isnaddaki ravilerden Abdulğafur b. Abdulaziz için Heysemî'nin metruk dediğini söylemiştir.⁵⁶¹

Receb ayındaki amellerin katlandığına dair şöyle bir rivayete de yer verilmiştir:

حَدَّثَنَا الْقَاسِمُ أَبُو الْقَاسِمِ عَلِيُّ بْنُ الْمُحَسِّنِ بْنِ عَلِيِّ النَّتُّوْخِيِّ، إِمْلَاءً، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نَصْرِ أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْحَارِمِيُّ الْبُخَارِيُّ، قَدِمَ عَلَيْنَا، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَعْقُوبَ الْحَافِظُ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْمَهْدِيِّ الْعَطَّارُ الْكُوفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَمَّادِ بْنِ زَيْدِ الْحَارِثِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَائِدُ بْنُ حَبِيبٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: رَجَبٌ شَهْرٌ عَظِيمٌ، تُضَاعَفُ فِيهِ الْحَسَنَاتُ، مَا لَا تُضَاعَفُ فِي غَيْرِهِ

Hz. Aişe'den (r.anha) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Receb büyük bir aydır. Bu ayda iyilikler kat kat artırılarak mükâfatlandırılır. Öyle bu ayda artırıldığı kadar başka aylarda artırılmaz”

Abdulğafur b. Abdulaziz'in Receb ayında oruç tutmanın faziletine dair rivayet ettiği diğer hadis ise şöyledir:

وَأَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بِشْرَانَ، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَلْمَانَ، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ دَلَّانَ، حَدَّثَنَا ابْنُ الْوَلِيدِ بْنُ شَجَاعٍ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ مَطَرٍ، عَنْ عَبْدِ الْعَفْوَرِ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَامَ يَوْمًا مِنْ رَجَبٍ كَانَ كَصِيَامِ سَنَةٍ، وَمَنْ صَامَ سَبْعَةَ أَيَّامٍ غُلِقَتْ عَنْهُ سَبْعَةُ أَبْوَابِ جَهَنَّمَ، وَمَنْ صَامَ ثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ فَتَحَتْ لَهُ ثَمَانِيَةَ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ، وَمَنْ صَامَ عَشْرَةَ أَيَّامٍ لَمْ يَسْأَلِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ شَيْئًا إِلَّا أَعْطَاهُ، وَمَنْ صَامَ خَمْسَةَ عَشَرَ يَوْمًا نَادَى مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ قَدْ غُفِرَ لَكَ مَا سَلَفَ فَاسْتَأْنِفِ الْعَمَلَ قَدْ بَدَّلْتُ سَيِّئَاتِكَ حَسَنَاتٍ، وَمَنْ زَادَ زَادَهُ اللَّهُ» وَفِي رَجَبٍ حُمِلَ نُوحٌ فِي السَّفِينَةِ، فَصَامَ نُوحٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَأَمَرَ مَنْ مَعَهُ أَنْ يَصُومُوا وَجَرَتْ بِهِمُ السَّفِينَةُ سِنَةً أَشْهُرٍ إِلَى آخِرِ ذَلِكَ لِعَشْرِ خَلْوَنَ مِنَ الْمُحَرَّمِ

Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfî İbn Asâkir, *Fazlu Receb* (Beyrut: Müessesetü'r-Rayân, 2000), 304; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr ed-Dımaşkî eş-Şâfî İbn Kesîr, *Câmi'u'l-Mesânîd ve's-Süneni'l-Hâdî* (Beyrut: Dâru Hadar, 1998), 5/618.

⁵⁶⁰ İbn Hacer el-Askâlânî, *Lisânü'l-Mizân*, 3/32.

⁵⁶¹ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Câmi'u'l-Ehâdîs* (Beyrut: Dâru'l Fikr, 2001), 9/29.

Abdulğafur b. Abdulaziz'in babasından onun da kendi babasından yaptığı rivayete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Receb ayında tutulan bir günlük oruç, bir sene tutulan oruç gibidir. Kim Receb ayında yedi gün oruç tutarsa o kişi için cehennemden yedi kapısı kapanır. Kim bu ayda 8 gün oruç tutarsa onun için de cennetin sekiz kapısı açılır. Kim on gün oruç tutarsa Allah'tan bir şey isterse ona istediğini verir. Her kim de bu ayda on beş gün oruç tutarsa semadan nidâ eden biri ona şöyle seslenir: 'Senin geçmişteki tüm günahların bağışlandı. Şimdi yeniden amel etmeye başlayabilirsin. Geçmişteki günahlarından sevaplara dönüştürüldü. Kim sâlih amellerini artırırsa Allah da ona vereceği mükâfatı kat kat artırır.' Nuh Receb ayında gemiye bindirildi. Bu ayda hem kendisi oruç tuttu hem de yanındakilere oruç tutmalarının emretti. Tâ ki gemi onları 6 ay boyunca Muharrem'den sonraki onuncu güne kadar taşıdı."⁵⁶²

Beyhaki hadisin devamında Ahmed b. Hanbel'in konuyla ilgili şu sözüne yer vermiştir: "Bende Receb ayında günlük çekilmesi faziletli olan zikirlere dair de rivayetler mevcuttur. Ancak mevzu olduğu için bu hadisleri rivayet etmedim."⁵⁶³

İbn Hacer hadisin isnadında inkita' olduğunu belirtmiş ve isnadın zayıf ve meçhul arasında olduğunu söylemiştir.⁵⁶⁴ Süyûtî, zikredilen ilk hadis için Heysemî'nin,⁵⁶⁵ Abdulğafur b. Abdulaziz için metruk dediğini rivayet etmişti. Ancak bu hadise yer verdiği diğer eserlerinde ise hadisin sıhhatiyle ilgili bir yorum yapmamıştır.⁵⁶⁶

Heytemî hadisin isnadını detaylıca inceleyip yorum yapmamıştır. Rivayetin devamında bu ve benzeri hadislerin "fezail-i a'mel/faziletli ameller" açısından kullanılabilirliğini ifade etmiştir.⁵⁶⁷ Hüseyin b. Muhammed el-Lâî el-Mağribî (ö. 1119/1707) eserinde Receb ayında oruç tutmanın faziletlerine dair 16 hadis rivayetine

⁵⁶² Beyhakî, *Fezâilü'l-Evkât*, 92; Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, 3/328; İbn Asâkir, *Fazlu Receb*, 304; İbn Kesîr, *Câmi'u'l-Mesânîd ve's-Süneni'l-Hâdî*, 5/219; Süyûtî, *Câmi'u'l-Ehâdîs*, 20/474.

⁵⁶³ Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, 3/328.

⁵⁶⁴ İbn Hacer el-Askâlânî, *el-Îsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 3/357.

⁵⁶⁵ Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâ'id ve Menba'u'l-Fevâ'id*, 3/188.

⁵⁶⁶ Bk. Süyûtî, *el-Lâle'i'l-Mesnu'a fî'l-Ehâdîsi'l-Mevdu'a*, 2/98; Süyûtî, *Câmi'u'l-Ehâdîs*, 9/421.

⁵⁶⁷ Heytemî, *el-Fetâvâ'l-Kübrâ'l-Fıkhîyye*, 2/54.

yer vermiştir. Bu rivayetlerin zayıf da olsa birbirini takviye ettiğini, kuvvetlendirdiğini ifade etmiştir.⁵⁶⁸

Şevkânî Receb ayıyla ilgili birçok mevzu ve batıl hadislerin olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁹ Bu rivayetin ise Abdulğafur b. Abdulaziz'den dolayı münker olduğunu ifade etmiştir.⁵⁷⁰ Mâlikî bir alim olan Muhammed b. Sâlim el-Meclisî (ö. 1302/1874) hadis için zayıftır yorumunu yapmıştır.⁵⁷¹

Sonuç olarak konuyla ilgili birbirine yakın anlamda olan birçok hadis vardır. Bunların bir kısmı mevzu iken bir kısmı da zayıf hadislerdir. Selefler ise Receb ayının faziletinden bahseden zayıf rivayetler üzerinde fazla durmamıştır. Genel olarak bu rivayetleri mevzu olarak kabul etmişlerdir. Zikredilen rivayetlere dayanarak Receb ayında ibadetle meşgul olup oruç tutmaya gayret edenleri aşırıya giden bid'at ehli olarak görmüşler ve derhal tövbe etmeye davet etmişlerdir. Ancak böyle bir tutumun doğru olmayacağı kanaatindeyiz.

Nitekim konuyla ilgili Nevevî "Receb ayında oruç tutmanın yasaklandığına ya da mendub görüldüğüne dair bir rivayet sabit olmamıştır. Ancak düşündüğümüzde oruç aslı itibariyle mendub bir ibadettir. Zaten Resûlullah (s.a.v.) de haram aylarda oruç tutmanın faziletinden bahsetmiştir. Receb de haram aylardan biridir."⁵⁷² tespitinde bulunmuştur.

İbn Hacer el-Heytemî ise "Receb ayında oruç tutmayla ilgili olarak zayıf, mevkuf, munkatı', mürsel, mu'dal, hadislerle rastlamak mümkündür. Bu hadislerle amel etmek ise caizdir. Çünkü fezailde, zayıf hadislerle amel edilebileceğine dair icma' vardır. Receb ayında oruç tutmak da faziletli amellerdendir. O halde zayıf hadislerle dayanarak Receb ayında oruç tutulmasında bir sakınca yoktur. Bunu inkar eden kişi, ya cahilliği ya da kibri sebebiyle inkar etmektedir."⁵⁷³ Nevevî ve İbn Hacer el-

⁵⁶⁸ el-Lâ'î, *el-Bedrî't-Tamâm Şerhu Bulûğü'l-Merâm*, 5/133.

⁵⁶⁹ Şevkânî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, 6/3211.

⁵⁷⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed eş Şevkânî, *el-Fevâidü'l-Mecmu'a fi'l-Ehâdisi'l-Mevdu'a* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2010), 101.

⁵⁷¹ Muhammed b. Sâlim el-Meclisî, *Levâmi'u'd-Durer* (Nevâkşüt-Moritanya: Dâru'r-Ridvân, 2010), 4/61.

⁵⁷² en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc*, 8/39.

⁵⁷³ Heytemî, *el-Fetâvâ'l-Kübrâ'l-Fıkhîyye*, 2/55.

Heytemî'nin görüşleri konunun daha geniş bir bakış açısıyla ele alınması açısından önemlidir.

Receb ayında oruç tutmak farz, vacip ya da sünnet değildir. Receb ayında oruç tutmanın faziletiyle ilgili sahih bir rivayet de mevcut değildir. Konuyla ilgili rivayetler zayıf ya da mevzudur. Bununla beraber bu ayda oruç tutmanın yasaklandığına dair sahih bir hadis de yoktur. Bu ayda oruç tutmanın nehyine dair rivayetler, alimler tarafından “Sahabe, halkın cahiliye dönemi adetlerine dönmesinden ve bu ayda oruç tutmayı farz ya da sünnet gibi görmelerinden korkmuştur.” şeklinde yorumlanmıştır.

O halde bu ayda oruç tutan ve tutmayan kişinin kınanması gerektiği kanaatindeyiz. Bu ayda oruç tutan kişi, tuttuğu orucun farz ya da sünnet olmadığını bilerek tutmalı, bu ayda oruç tutmamanın yanlış bir amel olmadığını farkında olmalıdır. Bu ayda oruç tutmanın faziletiyle ilgili rivayetlerin mevzu olduğunu düşünen ve bu yüzden oruç tutmayan kişi ise Receb ayında oruç tutmanın faziletli olduğu tespitinde bulunan alimleri göz önüne almalı, kendisinin yanlış olma ihtimalini de düşünerek bu ayda faziletine inanarak oruç tutan din kardeşine, haram işliyormuş gibi muamelede bulunmamalı, mübtedi' ilan etmemelidir. Çünkü ilgili rivayetlerin tamamına mevzu demek doğru değildir, ihtiyatlı davranmak evlâ olandır.

3.2.2.Regâib Gecesi

Sözlükte “kendisine rağbet edilen şey, bol ve değerli bağış” anlamındaki ragibenin çoğulu olan Regâib kelimesi hadis ve fıkıh literatüründe “bol sevap ve mükâfat, faziletli amel”, özellikle Mâlikî fıkıh kaynaklarında sünnetin mukabili olarak “müstehap, nâfile ibadet” mânalarında kullanıldığı gibi hicrî takvime göre yedinci ay olan recebin ilk perşembesini cumaya bağlayan geceye ad olmuştur. egaib gecesi, Kur'an'da saygı gösterilmesi istenen ve hadislerde -gün belirtilmeden- oruç tutulması tavsiye edilen haram aylardan receb ayında bulunmaktadır.⁵⁷⁴

Regâib gecesiyle ilgili özel ibadet ve kutlamalar hicri 5. (m. 9.) yüzyılda ortaya çıkmış olup bu gecenin ilk defa kandil olarak kutlanmasına Kudüs'te 448 (1056), Bağdat'ta 480 (1087) yılında başlanmış, Gazzâlî de bütün Kudüs halkının bu geceyi

⁵⁷⁴ Hamdi Tekeli, “Regâib Gecesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/535.

ihya ettiğini söylemiştir.⁵⁷⁵ İslam alimlerinin bir kısmı bu gecenin hicri 5. yy'dan sonra ortaya çıkmasını sebep göstererek kutlanılmasını bid'at kabul etmişlerdir. Bazı alimler de bu gecenin receb ayının faziletini öne sürerek bu aya denk gelen bu geceyi ihya etmede bir sakınca görmemişlerdir. Görüşlerini de birtakım zayıf rivayetlerle desteklemişlerdir.

Bu gece için Regaib namazı adı verilen bir namaz ihdas edilmiştir. Alimlerin büyük bir kısmı bu isimle kılınan namazın bid'at olduğunu ifade ederken az sayıda bazı alimler de zayıf rivayetlere dayanarak bu namazın kılınmasının meşru olduğunu belirtmişlerdir. Regaib namazını kabul etmeyen alimlere göre bu rivayetler ya çok zayıf ya da uydurma/mevzu rivayetlerdir. Selefiler ise hem Regaib Gecesi adı altında bir kandil gecesinin kutlanmasını hem de bu geceye özel yapılan ibadetleri şiddetle eleştirmişlerdir.

3.2.2.1. Regaib Gecesinin Hükümü

Selefi alimlerinden İbn Bâz bu geceye bir önem atfetmenin doğru olmadığını, Regaib gecesine özel olarak bir ibadette bulunmanın, dua etmenin bid'at olduğunu ifade etmektedir.⁵⁷⁶ Selefiler, eserlerinde genel olarak Regaib namazı ile ilgili değerlendirmelerde bulunurlar. Bu geceyi kutlamayla ilgili olarak bid'at kabul ettikleri diğer kandil geceleri gibi bu geceyi de bid'at olarak görmektedirler.⁵⁷⁷

İbn Cevzî Regaib gecesi gibi günlerde halkın mescitlere gelerek günahlarından arındıklarını düşünmelerini eleştirmiştir. Çünkü onlar sürekli gıybet, faiz gibi haramlara devam etmektedir ancak bu günlerde mescide gelerek günahlarından kurtulduklarını düşünmektedirler. Bu şeytanın onları aldatmasından başka bir şey değildir.⁵⁷⁸

Ebû Şame el-Makdisî gecenin kutlanılmasıyla detaylı bir yorumda bulunmamıştır. Regaib namazının bid'at olduğunu ise detaylıca açıklamıştır. Bais 44.

⁵⁷⁵ Tekeli, "Regaib Gecesi", 34/536.

⁵⁷⁶ İbn Bâz, *Fetâvâ Nûr ala 'Darb*, 3/15.

⁵⁷⁷ Tüveycrî, *Bida'u'l-Havliyye*, 263.

⁵⁷⁸ İbnü'l-Cevzî, *Telbîsu'l-İblîs*, 348.

Regaib gecesinin kendisini ihya etmede bir sorun olmadığını ancak bu gecede şeriata muhalif yapılan işlerin caiz olmadığına değinmiştir.⁵⁷⁹

İbn Teymiyye, Resûlullah'ın, sahâbe, tâbiîn ve ların Regaib namazını kılmadıklarını, Mâlik, Şâfî, Ahmed, Ebû Hanîfe, Sevrî, Evzaî, Leys ve diğer lardan hiçbirinin bu namazı müstehap görmediğini söylemiştir. Bu konuda zikredilen rivayetin âlimlerin ittifakıyla uydurma kabul edildiğini, ayrıca Hz. Peygamber'in cuma gecesine bir namaz tahsisini de nehyettiğini belirtip bu namazın aslı olmayan bir bid'at olup cemaatle de tek olarak da kılınmasının müstehap değil mekruh olduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber Regaib gecesinin faziletiyle ilgili hadisler bulunduğunu, seleften bir topluluğun bu gecede namaz kıldığını ve bunun inkâr edilemeyeceğini belirtmiştir.⁵⁸⁰

Bazı âlimler ise genel anlamda fazileti âyet ve hadislerde belirtilen receb ayının bir gecesi olması dolayısıyla Regaib in de faziletli gecelerden sayılacağını namazın en üstün ibâdet olup akşamla yatsı arasında nâfile namaz kılmanın fazileti hak kında - zayıf da olsa- hadisler, sahâbî ve tâbiî sözleri bulunduğunu, Müslüman toplumlarda özel zaman dilimleri olduğuna inanılan, dinî duyguların yoğun biçimde yaşandığı bu geceleri vesile ederek kaza ve nâfile namaz kılmanın, Kur'an okumanın, çeşitli hayırlar yaparak Allah'a yaklaşmaya çalışmanın dinen bir sakıncası olmayacağını ifade etmişlerdir.⁵⁸¹

3.2.2.1.1.RegaiB Namazı

İbn Kesir de Regaib namazının uydurma olduğunu ifade etmiştir.⁵⁸² Şevkânî de bahsedilen namazın uydurma olduğu hususunda alimlerin ittifak ettiğini ifade etmiştir. Hadisin metnine yer vererek bu konuda ilk konuşan kişinin Hatib el-Bağdadî olduğunu (eserin dipnotunda Bağdadî'nin konuyla alakası olmadığı, konuyla ilgili kişinin İbn

⁵⁷⁹ Ebû Şâme, *El-Bâ'is*, 72.

⁵⁸⁰ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetevâ*, 23/132.

⁵⁸¹ Sancaklı, "Hadisler Kapsamında 'Mübârek Zaman' Kavramının Analizi", 554; Tekeli, "Regaib Gecesi", 34/536.

⁵⁸² İbn Kesîr, *es-Siyretü'n-Nebeviyye mine'l-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4/680.

Salah olduğu ifade edilmiştir.) ona karşı İzz b. Abdüsselam'ın isabetli bir yorumla onu tenkit ettiğini belirtmiştir.⁵⁸³

Bedreddin el-Aynî de Regaib gecesini adıyla meşhur olan namazın uydurma olduğunu ifade etmiştir.⁵⁸⁴

Bir hadis-i kudsîde şöyle buyrulmuştur: “Kulum bana nafîle ibadetleriyle o kadar yaklaşmaya devam eder ki ben onu severim de onun için işittiği kulağı, gördüğü gözü ve tuttuğu eli olurum.”⁵⁸⁵ Bununla beraber birçok rivayetlerde teheccüd, duha, evvâbîn gibi nafîle namazların kılınmasının faziletine yer verilmiştir. Bu rivayetleri göz önüne alan alimler muayyen gecelerde özel olarak namaz kılmanın nafîle olarak değerlendirmişler ve cevaz vermişlerdir. İbn Hacer ve Abdülhak b. Seyfeddîn gibi alimler örnek olarak gösterilmiştir.⁵⁸⁶

İbnü'l-Cevzî Regaib namazının yalan ve uydurmadan ibaret olduğunu, bu namazı kılmanın kişiyi çirkin bir bid'at çukuruna düşüreceğini, Şeytanın böylelikle batıla hak elbisesi giydirmiş olacağını ifade etmiştir.⁵⁸⁷ İbn Hacer el-Askalânî ve Süyûtî gibi alimler ise İbnü'l-Cevzî'nin rivayetlere kolayca mevzu diyebildiğinin, hatta kütübü sittedeki bazı hadislerle de mevzu diyerek aşırıya gittiğini belirtmişlerdir.⁵⁸⁸

Regaib Namazının merfu' isnatla rivayet edildiğini ifaden Gazzâlî, Kudüs'te Müslümanların bu namazı kılmaya devam ettiklerini ve terk etmediklerini belirtmektedir. Ona göre bu namazı kılan kişiyi rivayetteki müjdelere nail olacaktır.⁵⁸⁹

Nevevî, bir ibadeti Cuma gecesine tahsis etmeyi yasaklayan rivayetten “Geceler arasında cuma gecesine bir ibadet ve oruç tahsis etmeyin.”⁵⁹⁰ hareketle Receb

⁵⁸³ Şevkânî, *el-Fevâidü'l-Mecmu'a fi'l-Ehâdisi'l-Mevdu'a*, 48.

⁵⁸⁴ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 4/39.

⁵⁸⁵ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, “Rikâk”, 38.

⁵⁸⁶ Hasan Gümüšoğlu, “Mübarek Gecelerde Kılınan Nafîle Namazların Bid'atlığı Meselesine Eleştiriler Bir Yaklaşım”, *Siyer Araştırmaları Dergisi* 16 (Nisan 2024), 111.

⁵⁸⁷ İbnü'l-Cevzî, *Telbîsu'l-İblîs*, 348.

⁵⁸⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Zehrü'l-Firdevs*, 28; Süyûtî, *el-Lâle'i'l-Mesnu'a fi'l-Ehâdisi'l-Mevdu'a*, 2/44.

⁵⁸⁹ Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûmü'd-Dîn*, 1/206.

⁵⁹⁰ Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, 1955, “Siyâm” 48.

ayının ilk Cuma gecesine tahsis edilen bu ibadetin bid'at olduğunu ve mutlak surette sakınılması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁹¹

Turtûşî (ö. 520/1126) “Receb namazı bizde Beytülmakdis'te 480 yılından sonra ortaya çıktı. O namazı daha önce ne duymuş ne de görmüştük.” demiştir.⁵⁹² İbn Receb el-Hanbelî (öl. 795/1393) receb ayına mahsus bir namazın olmadığını, Regaib namazının âlimlerinin cumhuruna göre bid'at olduğunu söylemiş, hicrî dört yüzden sonra ortaya çıktığını, bu nedenle önceki ulemânın bu namazı bilmediğini ve bundan bahsetmediğini belirtmiştir.⁵⁹³

İsmail Hakkî Bursevî (ö. 1137/1725) Nevevî'nin Regaib gecesini kılınan namazın dalalet ve bid'at olduğunu söylemesinin batıl ve cehalet olduğunu ifade etmiştir. Bursevî, ibadeti cuma gecesine gibi sadece bir geceye tahsis etmeyi yasaklayan hadisten asıl maksadın Müslümanları haftanın diğer günleri ibadet etmeyip ibadeti sadece cumartesi gününe tahsis eden Yahudilere ve pazar gününe tahsis eden Hristiyanlara benzemekten kaçındırmak olduğunu belirtmiştir. O, Müslümanların her günün ibadetini yapmakla birlikte, cuma gecesinin faziletinden dolayı geceyi ihyada asıl olan namaza ilave etmelerinde, yani fazla nafile namaz kılmalarında büyük fayda olduğuna dikkat çekmiş ve Resûlullah'ın Allah'a şükür için Regaib gecesinde on iki rekât namaz kıldığını ifade etmiştir. “Bir namaz mekruh veya haram vakitte kılınmadığı takdirde onu dalâlet görmek büyük bir hatadır” diyen Bursevî, gerçek dalâlet ve cehaletin namaz kılanı, bidate nispet edip ona lanet etmek olduğunu belirtmiştir.⁵⁹⁴

Hadis ilminde temayüz eden Abdülhak b. Seyfeddin ed-Dihlevî (ö. 1052/1642) Regaib namazının isnadı konusunda Nevevî başta olmak üzere hadisçilerin “Bize göre bu sahih değildir” demekle yetinmeyip mübalağalı açıklamalar yaptıklarına dikkat çekmiştir. Dihlevî, söz konusu namazı büyük veliler ve âlimlerin kılması sebebiyle bu konudaki açıklamaların insaf sınırlarında kalması gerektiğini belirtmiştir. Dihlevî

⁵⁹¹ en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc*, 8/12.

⁵⁹² Tartûşî, *el-Havâdis ve 'l-Bida'*, 132.

⁵⁹³ *Letâifü 'l-Me'ârif*, 228.

⁵⁹⁴ İsmail Hakkî Bursevî, *Hadis-i Erbaîn Tercümesi ve Şerhi* (İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, ts.), 317; Gümüšoğlu, “Mübarek Gecelerde Kılınan Nafile Namazların Bid'atlığı Meselesine Eleştiriler Bir Yaklaşım”, 115.

ayrıca İbnü'l-Esîr Mübarek b. Muhammed'in (ö. 606/1210) Kütüb-i Sitte hadislerini cem ettiği Câmi'u'l-usûl isimli eserde söz konusu hadisi zikretmesine atıfta bulunarak mübarek gün ve gecelere mahsus namazları caiz görmüştür.⁵⁹⁵

Leknevî bu hadisin her ne kadar el-Gunye gibi önemli tasavvuf eserlerinde geçse de mevzu olduğu hükmünü değiştirmeyeceğini ifade eder. Çünkü bir hadisin sıhhatinin belirlenmesi keşf ile değil hadis alimlerinin değerlendirmeleri ile olur. Muhaddislerin görevi, uydurma olduğu bilinen rivayetlerle amel edilmemesi için halkı bilinçlendirmektir.⁵⁹⁶

Ali el-Kârî (1014/1605) el-Edep fî Receb adlı risâlesinde Regaib hadisini uydurma değil zayıf saymış, büyük hadis âlimi İbn Salâh ile Gazzâlî'nin bu namazı caiz kabul etmelerinin hadise itibar etmek için yeterli olduğunu söylemiştir. Hicrî dört yüzden sonra ortaya çıkması onun bid'at-ı seyyie olmasını göstermeyeceğini zira namazın aslının kitap ve sünnette bulunduğunu belirtmiştir. Nevevî'nin Müslim şerhindeki yukarıda zikredilen sözlerini nakledip itiraz ederek cuma gecesi tek başına veya cemaatle namaz kılan kimseye dalâlet ve cehâlet isnat edilemeyeceğini ifade etmiş ve “Namaz (Allah tarafından) meşrû kılınan en hayırlı ibadettir.”⁵⁹⁷ hadisini zikrederek “Regaib hadisinin uydurma olduğu kabul edilse bile günahı, gerçekte var olan (namazı) kılana değil, hadisi uyduranadır” demiştir.⁵⁹⁸

İbn Abdüsselâm ile İbn Salâh arasında bu namazın kılınıp kılınamayacağı hususunda bir tartışma söz konusu olmuştur. Regaib namazının münker ve bid'at olduğunu ifade eden İbn Abdüsselâm, bu namaza cevaz veren İbn Salâh gibi alimlere hitaben Tergîb an salâti'r-Regaib i'l-mevzûa isimli bir risale kaleme almıştır. İbn Salâh da birilerinin, faziletinde şüphe olmayan değerli bir gecede insanların âdet edindikleri ibadete mâni olmaya, hadisi zayıf hatta uydurma olduğu gerekçesiyle Regaib namazını ortadan kaldırmaya çalıştıklarını belirterek er-Reddü ale't-Tergîb an salâti'r-Regaib i'l-

⁵⁹⁵ Gümüšoğlu, “Mübarek Gecelerde Kılınan Nafile Namazların Bid'atlığı Meselesine Eleştiriler Bir Yaklaşım”, 114.

⁵⁹⁶ Ebü'l-Hasenat Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdülhalim El- Leknevî, *El-Asarü'l-Merfua fî'l-Ahbari'l-Mevdua* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1984), 74-76.

⁵⁹⁷ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Şaḥîḥayn*, 2/652; Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/384.

⁵⁹⁸ Cemil Cahit MollaiBRAHIMOĞLU, “Regaib ve Berat Geceleri ile Aşura Günü Namazları ve Rivayetleri”, *Rize İlahiyat Dergisi* 23 (Nisan 2023), 66.

mevzûa adını verdiği bir risale kaleme almıştır. İbn Abdisselâm tekrar Tefnîdü reddi ibn Salâh isimli bir risale kaleme alarak İbn Salâh'a cevap vermiştir.⁵⁹⁹

3.2.3 Mi'rac Gecesi

Sözlükte “yukarı çıkmak, yükselmek” anlamındaki urûc kökünden türemiş bir ism-i âlet olan mi'râc kelimesi “yukarı çıkma vasıtası, merdiven” demektir. Terim olarak Hz. Peygamber'in göğe yükselişini ve Allah katına çıkışını ifade eder. Olay, Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya gidiş ve oradan da yükseklerle çıkış şeklinde yorumlandığından kaynaklarda daha çok “isrâ ve mi'rac” şeklinde geçerse de Türkçe'de mi'rac kelimesiyle her ikisi de kastedilir. İslâmî kaynaklarda genellikle ele alındığı şekliyle mi'rac hadisesi iki safhada meydana gelmiştir. Resûl-i Ekrem'in bir gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yaptığı yolculuğa isrâ, oradan göklere yükselmesine mi'rac denilmiştir. Literatürdeki bu ayırım her iki terimin naslarda zikredilmesinden ileri gelmektedir.⁶⁰⁰

İsra ve Mi'rac hadisesinin farklı zamanlarda olduğu belirtilmekle beraber alimlerin çoğunluğuna göre aynı gecede gerçekleşmiştir. İbn Hacer, Zemahşerî, İbn Dîhye, er-Râzi, Süyutî ve İbn Kesîr bu görüşte olan alimlerdendir.⁶⁰¹ Buharî'nin “Namaz İsrâ Gecesinde Nasıl Farz Kılındı” şeklinde bir bâb başlığı açmış olması İsrâ ve Mi'rac hadisesinin birlikte gerçekleştiğine işaret etmektedir. Çünkü namazın Mi'rac'ta farz olduğuna dair ittifak vardır.

Mi'rac olayının yaşandığı gece açısından daha fazla ihtilaf olduğundan söz etmek mümkündür. İbn Hacer, Mi'racın hicretten önce olduğu konusunda ihtilaf olmadığını belirtmektedir.⁶⁰² Ancak günüyle ilgili aralarında İbn Sa'd ve İbn Dîhye'nin de bulunduğu bazı alimler Rebiülevvel ayının 17. ya da 27. gecesinde vuku bulduğunu ifade etmektedirler. Zayıf bir görüşe göre Ramazan ayının 17. Gecesi ifade edilirken yaygın olan görüşe göre hicretten bir buçuk sene önce Receb ayının 27. Gecesinde

⁵⁹⁹ Mollaibrahimoğlu, “Regaib ve Berat Geceleri ile Aşura Günü Namazları ve Rivayetleri”, 67.

⁶⁰⁰ Salih Sabri Yavuz, “Mi'rac”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 2020), 30/134.

⁶⁰¹ Bekir Tatlı, *Kütüb-i Sitte'de İsrâ ve Mi'rac Hadisleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 32.

⁶⁰² İbn Hacer el-Askâlânî, *Fethu'l-Bârî*, 2/24.

gerçekleşmiştir.⁶⁰³ Günümüzde de Müslümanların büyük çoğunluğu bu görüş ile amel ederek Receb ayının 27. Gecesinde Mi'raç gecesini kutlamaktadırlar.

İbn Dıhye'ye göre Mi'râc, sahâbeden birçok kişinin rivâyet ettiği mütevâtir bir olaydır. bekir 207 Böyle bir olay, Hz. Peygamber'in dışında başka birisinin başına gelmemiştir. Cumhurun görüşüne göre Mi'rac'ın; rüyâda değil, uyanıkken ruh ve beden birlikteyken ve Receb'in 27. gecesinde gerçekleştiği ifade edilmektedir.⁶⁰⁴

Mi'raç hadisesinin vuku' bulmasıyla ilgili birçok ihtilaf vardır. Ruh ile mi yoksa beden ile mi? Uyku halindeyken mi yoksa uyanıkken mi? Mi'raç gecesinde yaşandığı söylenen olayların sıhhati gibi birçok mesele tartışma konusu olmuştur. Bu başlık altında üzerinde durulacak konu ise Seleflerin bu gecenin ihya edilmesini bid'at görmeleri göz önüne alınarak rivayetler ışığında, Mi'raç gecesini kutlamanın meşru'iyeti incelenecektir.

3.2.3.1 Seleflerin Yaklaşımı

Seleflere göre Mi'raç ve İsrâ gecesini kutlamak bid'at olan işlerdendir. Öyle ki cahiller bu geceyi şeriattan saymış, her sene ihya edilmesi gereken bir sünnet olarak görmüşlerdir. Bu gece yapılan çeşit çeşit bid'atlar vardır. İnsanların camilerde toplanıp Mi'raç ve israyla ilgili birtakım kıssalar dinlemesi, mumların ve kandillerin yakılması, şarkı gibi zikirler yapılması, kadınların evlerinden çıkarak gece vakti erkeklerle beraber mescitte bulunması, camilerde yiyecek ve içeceklerle ziyafetler verilmesi ve bazı israfların meydana gelmesi bu gecede yapılan bid'atlara örnektir. Tüm bunların hepsi batıl ve sapıklıktır. Çünkü bu yapılanlarla ilgili tek bir harf bile rivayet olarak gelmemiştir.⁶⁰⁵

“Mir'aç hadisesinin recebin 27. gecesinde meydana gelmiş olması kesin değildir. Hatta alimlerin beyanına göre 27. Gecede olduğunu söylemek batıldır. Bu geceyi özel kılacak herhangi bir şeri' delil yoktur. İbn Receb bu geceyle ilgili gelen

⁶⁰³ Tath, *Kütüb-i Sitte'de İsrâ ve Mi'rac Hadisleri*, 37.

⁶⁰⁴ Muhammed Zahid Kevserî, *Makâlâtü'l-Kevseri* (Mısır: el-Mektebetü'l-Tevfikiyye, ts.), 372.

⁶⁰⁵ Tüveycî, *Bida'u'l-Havliyye*, 268.

rivayetlerin sahih olmadığını söylemiştir. Ebû İshak el-Harbi de isra ve mir'ac hadisesinin rebiül evvel ayının 27'sinde gerçekleştiğini söylemiştir.”⁶⁰⁶

Şeriatta bir özelliği bulunmayan geceyi, günü özel bir gün kabul edip bayram haline getirmek, selef-i salihinin icmasıyla bid'attır. Recebin 27. gecesini kutlamak sahabe, tabiin ve selefın yapmadığı çirkin bir bid'attır.⁶⁰⁷ İbn Teymiyye bu gecenin şeriatta kutlanılan değer verilen gecelerden olmadığını⁶⁰⁸ söylerken İbn Hâc da Recebin 27. Gecesinin mi'raç adında uydurulan bir gece olduğunu söylemiştir. Ayrıca İbn Hâc bu gecede kadın erkek ihtilat ortamı bulunduğunu, okunan Kur'an ve şiir, kaside seslerinin birbirine karıştığını belirtmiştir.⁶⁰⁹

Selefilere göre bu uygulamanın sünnetten ve kitaptan hiçbir delili olmadığı için istishâb ya da istishân açısından ele alınması da caiz değildir.⁶¹⁰

“Mi'raç gecesi Allah'ın bu ümmeti kendisiyle şereflendirdiği gecedir. Lakin bu gecede birçok bid'atlar çıkarılmıştır. Mescitler kirletilmiş ve işlevinden çıkarılarak bağırıp çağırma, oyun eğlence yeri haline getirilmiştir. Mescid-i Aksa ve diğer mescitler kandiller yakılmış, kadınlar süslenerek kokular sürerek tüm ziynetleriyle mescitlere gelmişlerdir. Erkeklerle ihtilata dikkat edilmemiştir. Bazı kadınlar çocuklarıyla beraber gelmiş ve mescitte gecelemişlerdir. Kadının ya da çocuğun kaza-i haceti (tuvalet ihtiyacı) geldiğinde problemler yaşanmıştır. Çocuğunu götürse erkeklerin arasından geçmiş olacaktır. Bu hataya düşmemek için çoğu kadın, camiinin içinde bir kap aracılığıyla çocuğunun ihtiyacını gidermektedir. Erkeklerin arasından geçmesi ya da kap kullanılarak çocuğun hacetinin giderilmesi haramdır.”⁶¹¹ İbn nuhhas kendi döneminde müşahade ettiklerine göre miraç gecesini böyle yorumlamıştır.

Abdulaziz b. Bâz (ö.1999) isra ve mi'raç gecesiyile ilgili sabit bir hadis bulunmadığını varid olan hadislerinde hadis alimlerince kabul edilmediğini ileri sürerek bu geceye özel bir ibadet yapmanın bid'at olduğunu ifade eder. Ümmetin

⁶⁰⁶ İbrâhim Âl-i's-Şeyh, *Fetâva ve Resâil*, 6/133.

⁶⁰⁷ Tüveycrî, *Bida'u'l-Havliyye*, 274.

⁶⁰⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetevâ*, 25/298.

⁶⁰⁹ İbnü'l-Hâc el-Abderî, *el-Medhâl*, 1/294-297.

⁶¹⁰ Tüveycrî, *Bida'u'l-Havliyye*, 278.

⁶¹¹ Muhyiddin Ebû Zekariyya Ahmed b. İbrahim İbn Nuhâs, *Tenbihü'l-Ğâfilîn an A'mâlü'l-Câhilîn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987), 498.

ihtiyacı olan her şeyi Resûlullah'tan (s.a.v.) nakleden sahabenin bu konuyu atlaması düşünülemez. İslam'da bu günlere özel bir ta'zim olsaydı Resûlullah (s.a.v.), ashabı ve tabiin bu geceden gafil olmazlardı.⁶¹²

3.2.3.2.Mi'raç Gecesinin Hükümü

İbn Receb “Receb ayında oruç tutmanın faziletine dair bir Resûlullah'tan (s.a.v.) ya da ashabından gelen sahih bir rivayet gelmemiştir. Ancak Ebû Kilâbe şöyle demiştir: “Receb ayında oruç tutanlar için cennette yapılmış saraylar vardır”⁶¹³ Ebû Kalabe'nin tabiinin büyüklerinden oluşunu belirttiikten sonra onun ağzından (sahih)rivayete dayanmayan bir söz çıkmayacağını söylemiştir.⁶¹⁴

Tartûşî üç şarttan biri olursa bu ayda oruç tutmanın mekruh olacağını söylemiştir. Tartûşî'nin saydığı üç şart şunlardır: “1) Müslümanların bu ayda (ayın tamamında) oruç tutmayı her sene alışkanlık haline getirmeleri. Öyle ki zaman ilerledikçe şeriat hakkında bilgisi olmayan bir kişi bu orucu ramazan orucu gibi farz zanner. 2) Resulûllah'ın (s.a.v.) revâtib sünnetleri gibi sünnet bir oruç gözüyle bakmak. 3) Bu ayda oruç tutmanın diğer aylarda oruç tutmaktan daha faziletli olduğuna inanmak.” Ayrıca Tartûşî, farz ya da sünnet olarak görülmediği müddetçe bu ayda oruç tutmakta bir beis olmadığını söylemiştir.⁶¹⁵

Ebû Şame Ebû Bekir'in bu ayda oruç tutanlarla ilgili yaptığı mücadelenin asıl sebebinin, tutulan orucun farz ya da sünnet gibi anlaşılmasından ve cahiliyye devrindeki gibi bu aya fazladan bir önem verilmesinden endişesi olduğunu ifade etmiştir.⁶¹⁶

İbn Hacer Mir'aç gecesinin vuku' bulduğu vakitle ilgili ihtilaf olduğundan ve şaz da olsa peygamberlikten önce meydana geldiğini belirten alimlerden söz eder. Bu hadisenin gerçekleştiği vakitle ilgili on farklı görüşten bahseder. Bu görüşlerin çoğunluğuna göre peygamberlikten sonra hicretten önce vuku' bulmuştur.⁶¹⁷

⁶¹² İbn Bâz, *et-Tahzîr mine'l-Bida'*, 19-20.

⁶¹³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 2/302.

⁶¹⁴ *Letâifü'l-Me'ârif*, 213.

⁶¹⁵ Tartûşî, *el-Havâdis ve'l-Bida'*, 131.

⁶¹⁶ Ebû Şame, *El-Bâ'is*, 52.

⁶¹⁷ İbn Hacer el-Askâlânî, *Fethu'l-Bârî*, 7/203.

Ebû Bekir Ahmed el-Beyhakî, Fezâilü'l-evkât isimli eserinde Receb, Şaban, Şevval ve Muharrem aylarında kılınan nafîle namazlar ve oruçlarla ilgili hadisleri muteber kabul edip zikretmiştir.⁶¹⁸

Leknevî şöyle demiştir: “Şu halde receb ayının 27. gecesinin ve dahi miraç hadisesinin vukuu hakkında ileri sürülen diğer gecelerin, çok ibâdet edilerek ihya edilmesi müstehaptır. Bu gecenin nasıl ihya edileceği ise kulun isteğine bırakılmıştır. Bu konuda nakledilen hadisler arasında itimada şayan olanı yoktur; bunların hepsi uydurmadır. Aynı şekilde bu geceyi takip eden günün de oruçlu geçirilmesi müstehaptır. Bugün tutulacak oruç hakkında gelen rivayetler de sahih değildir...”⁶¹⁹

Bazı zaman dilimlerinin dinin bir emir tavsiyesi olarak algılanıp eğer birtakım ibâdetler yapılmazsa günaha girilmiş olacağı düşüncesi yanlıştır. Aksi takdirde kişinin ecir bekleyerek ve bereket umarak bazı geceleri değerlendirmek istemesinin dinen bir sakıncası yoktur.⁶²⁰

3.3.Şaban Ayı

Üç ayların ikincisi şaban ayıdır. Her iki ayda peygamberimizin oruç ibâdetiyle meşgul olduğu müşahede edilmektedir. Hadis kaynakları incelendiğinde Hz. Peygamber'in (s.a.v), her mümine farz olan ramazan orucunun dışın da şaban ayının çoğunu oruçla geçirdiği ifade edilmektedir.⁶²¹ Şaban ayında peygamberimizin oruç tutmasıyla ilgili olarak Üsâme b. Zeyd (r.a) şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.v), şaban ayında tuttuğu orucu hiçbir ayda tutmadı”. Kendisine, “Ya Rasûlallah! senin, şaban ayında tuttuğun orucu başka bir ayda tutmadığını gördüm” dedim. Şöyle buyurdular: “Şaban, receb ile ramazan arasında insanların gafil bulunduğu ve amellerin, alemlerin Rabbi olan Allah azze ve celle'ye yükseldiği aydır. Ben de amelimin (Allah Teala'ya) oruçlu olduğum halde yükselmesini seviyorum.”⁶²² Şaban ayının özelliği hakkındaki bu hadis, bu aya ayrıca bir önem atfedilmesi için göz ardı edilmemesi gerekli bir rivayettir.⁶²³

⁶¹⁸ Beyhakî, *Fezâilü'l-Evkât*, 23.

⁶¹⁹ Leknevî, *El-Asarü'l-Merfua fi'l-Ahbari'l-Mevdua*, 77.

⁶²⁰ Sancaklı, “Hadisler Kapsamında ‘Mübârek Zaman’ Kavraminin Analizi”, 55.

⁶²¹ Sancaklı, “Hadisler Kapsamında ‘Mübârek Zaman’ Kavraminin Analizi”, 43.

⁶²² Nesâî, *es-Sünen*, “Siyâm”, 70.

⁶²³ Sancaklı, “Hadisler Kapsamında ‘Mübârek Zaman’ Kavraminin Analizi”, 43.

Şaban ayı bize Ramazan'ın gelişini müjdeleyen bir aydır. Ramazan ayına hazırlık ayıdır. Bu ayda bulunan Berat gecesi ise ümmetin çeşitli ibadetlerle Allah'a yakınlaşmayı ümit ettikleri gündür. O günde hacetlerin giderilmesi için “Kâdiya'l-Hacât” olan Allah'a (c.c.) dualar edilir. Şaban ayının ve bu gecenin faziletine dair birçok hadis mevcuttur. İbn Receb el-Hanbelî, Ali el-Kâri, İbn Hacer el-Mekki gibi birçok alim de Şaban ayının ve Berat gecesinin faziletinden bahseden eserler kaleme almışlardır.⁶²⁴

Selefler Şaban ayının hürmet edilmesi gereken faziletli bir ay olduğunu kabul etmektedirler. Bununla beraber bu ayda herhangi bir gecenin faziletli görülmesi ve o geceye özel birtakım ibadetlerin yapılmasının bid'at olacağı görüşündedirler. Ancak Seleflerin de görüşlerine önem verdiği birçok alim bu geceyi ibadetle geçirmekte bir beis olmadığını ifade etmektedir. Bu başlık altında Şaban ayının faziletinden ziyade ihtilafli bir konu olan Berat gecesinin kutlanması üzerinde durulacaktır.

3.3.1. Berat Gecesi

Berat Arapça berâc/berâet (البرائة) kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir. Berâet, “iki şey arasında ilişki olmaması; kişinin bir yükümlülüğün kurtulması veya yükümlülüğünün bulunmaması” anlamına gelir. Şabanın on beşinci gecesinde Müslümanların Allah'ın affi ve bağışlaması ile günah yükünden kurtulacağı umularak bu geceye Berat gecesi denmiştir. Berat gecesi Müslümanlarca kutsal sayılmış, bu gecenin diğer gecelerden farklı bir şekilde geçirilmesi, bu gecede daha fazla ibadet edilmesi âdet halini almıştır. Bir kısım âlimlerin, kıblenin Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'dan Mekke'deki Kâbe istikametine çevrilmesinin hicretin ikinci yılında Berat gecesinde vuku bulduğunu kabul etmeleri de geceye ayrı bir önem kazandırmaktadır.⁶²⁵

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: “O gecede bizim katımızdan bir emirle hüküm ve hikmet konusu olan bütün işler ayrılır. / فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ”⁶²⁶ Bazı alimler bu ayetin Berat Gecesine işaret ettiğini söylemektedir. Bu ayetle beraber bu gecenin

⁶²⁴ Kevserî, *Makâlâtü'l-Kevseri*, 62.

⁶²⁵ Halit Ünal, “Berat Gecesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/476.

⁶²⁶ Duhân Sûresi (44/4)

faziletine dair birçok hadise de rastlamak mümkündür. Selefilerin bu rivayetleri sıhhat açısından sorunlu bulup bu geceyi kutlamayı, ihyâ etmeyi bid'at görmüşlerdir.

Bu gecenin Şa'ban ayının 15. gecesi olduğu söylenir. Bu gece için 'mübarek gece-berâet (berat) gecesi-kadir gecesi-sak (الصَّكِّ/belge) gecesi' isimleri kullanılmıştır. Allah (c.c.) bu gecede kullarına hayırlar, bereketler ve sevaplar ikram etmektedir. Kur'an-ı Kerim bu gece levh-i mahfuzdan (ümmü'l-kitâb) dünya semasına (beytü'l-izze) inmiş, kadir gecesinde de peyder pey nazil olmaya başlamıştır. Kur'an'ın toplu halde ilk inzâli bu gecede olmuştur. Allah (c.c.) ölüm, hayat, rızık gibi dünya işlerine dair tüm hükümleri bu gecede vermektedir. Ancak iman ve küfür müstesnadır çünkü bunun hükmü asla değişmez.⁶²⁷

Hiz. Peygamber'in Şaban ayına ve özellikle bu ayın on beşinci gecesine ayrı bir önem vererek onu ihya ettiğine dair diğer rivayetleri göz önüne alan bazı âlimler bu geceyi namaz kılarak Kur'an okuyarak ve dua ederek geçirmenin sevaba vesile olacağını bu geceye mahsus olmak üzere belli bazı ibadet ve kutlama şekilleri ihdas edip âdet haline getirmenin ise dinde yeri bulunmadığını söylemişlerdir.⁶²⁸ Selefiler ise başlı başına İslam'da böyle bir gecenin olmadığını, Şaban'ın 15. gecesinin diğer gecelerden hiçbir farkının olmadığını söylemişlerdir.

3.3.1.1. Selefilerin Yaklaşımı

Cumhur ulema Şa'banın 15. gecesinde mescitlerde toplanıp namaz ve duada bulunmayı mekruh görmüşlerdir. Her sene alışkanlık haline getirerek bu geceyi ihya etmek için ibadetlerde bulunmak dinde uydurulmuş çirkin bir bid'attır.⁶²⁹

Cemaat olarak değil ferdî olarak da evde bu geceyi ihya etmek bid'attır. Çünkü bu gecenin faziletine ve ihya edilmesine dair bir rivayet yoktur. Kitab, sünnet ve icmâdan delil bulmak mümkün değildir.⁶³⁰ Bu gecenin faziletine dair gelen hadsiler

⁶²⁷ Ebû Abdullah . Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1963), 16/126.

⁶²⁸ Ünal, "Berat Gecesi", 5/477.

⁶²⁹ Tüveycî, *Bida'u'l-Havliyye*, 294.

⁶³⁰ Tüveycî, *Bida'u'l-Havliyye*, 294.

ise zayıf hadislerdir. Onlara dayanarak bu geceyi ihya etmek caiz olmaz. Geceye özel bir namazla ilgili gelen rivayetlerin ise hepsi mevzudur.⁶³¹

Ferdi de olsa cemaat ile de olsa bu geceyi ihya etmek bid'attır. Bid'atın ferdi ya da cemaat olarak ayrımı yapılmaz, ikisi de eşittir. Bunu gizli ya da aleni yapması da eşitti. Çünkü her durumda kişi Allah'ın dininde çirkin bir iş uydurmuş olur.⁶³² Gecesini ihya etmek bid'at olduğu gibi gündüzünü oruçlu geçirmek de çirkin bir bid'attır.⁶³³

Berat gecesinde bir hayır olsaydı tıpkı Kadir gecesi ve Cuma gecesinin faziletlerinden bahseden sahih hadisler olduğu gibi bununla ilgili de sahih rivayetler olurdu.⁶³⁴ Bu gecede Allah'ın tüm kullarını affettiğine dair kullanılan hadis de delil olamaz. Çünkü Allah (c.c.) her gün zaten kullarını affetmek için semaya tecelli etmektedir.⁶³⁵

3.3.1.2. Konuyla İlgili Rivayetler ve Değerlendirilmesi

أَخْبَرَنَا أَبُو مَالِكٍ الْجَنْبِيُّ، نا الْحَجَّاجُ وَهُوَ ابْنُ أَرْطَاةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ : فَقَدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَخَرَجْتُ فِي أَثَرِهِ فَإِذَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْبُقْعِ رَافِعًا يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ يَدْعُو فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ مَا الَّذِي أَخْرَجَكَ؟» فَقَالَتْ: أَشَفَقْتُ أَوْ خِفْتُ أَنْ تَكُونَ خَرَجْتَ إِلَى بَعْضِ نِسَائِكَ فَقَالَ: «مَا أَخْرَجَكَ؟» ثُمَّ قَالَ: «إِذَا كَانَ لَيْلَةُ النَّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ يَنْزِلُ الرَّبُّ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَيَغْفِرُ مِنَ الذُّنُوبِ أَكْثَرَ مِنْ عَدَدِ شَعْرِ عَنَمٍ كُلِّبٍ»

Hiz. Âişe'den nakledildiğine göre şöyle demiştir: Bir gece Allah Resûlü'nün (s.a.v.) yanımda olmadığını fark ederek dışarı çıktım ve O'nu Bakî' mezarlığında ellerini semaya kaldırmış dua ederken buldum. Allah Resûlü "Ey Ebû Bekr'in kızı seni evden çıkartıp da (buraya getiren) nedir?" buyurdular. Ben de dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü, hanımlarından birisinin yanına gittin diye endişe etmiştim." Bunun üzerine "Şaban ayının yarısının gecesi olduğunda Rab tebareke ve teâlâ dünya semasına iner

⁶³¹ İbn Bâz, *et-Tahzîr mine'l-Bida'*, 11.

⁶³² İbn Bâz, *et-Tahzîr mine'l-Bida'*, 14.

⁶³³ Tüveycrî, *Bida'u'l-Havliyye*, 297.

⁶³⁴ Tüveycrî, *Bida'u'l-Havliyye*, 298.

⁶³⁵ Tüveycrî, *Bida'u'l-Havliyye*, 296.

ve Kelb kabilesinin koyunlarının kılları sayısından daha çok günahı bağışlar” buyurdular.⁶³⁶

İshâk b. Râhûye hadisi şu isnadla rivayet etmiştir:

“İshâk b. Râhûye- Ebû Mâlik el-Cenebî- Haccâc b. Ertat- Yahya b. Ebî Kesîr- Urve- Hz. Âişe- Hz. Peygamber”

Ahmed b. Hanbel’in Müsnedinde rivayet ettiği isnad:

“Ahmed b. Hanbel-Yezid b. Hârûn- Haccâc b. Ertat- Yahya b. Ebî Kesîr- Urve- Hz. Âişe- Hz. Peygamber”

İbn Mâce es-Sünen isimli eserinde şu isnadla rivayet etmiştir:

“İbn Mâce- Abde b. Abdillâh el-Huzâi ve Muhammed b. Abdilmelik Ebû Bekr- Yezid b. Hârûn- Haccâc b. Ertat- Yahya b. Ebî Kesîr- Urve- Hz. Âişe- Hz. Peygamber”

Tirmizî’nin isnâdı ise şöyledir:

“Tirmizî- Ahmed b. Menî- Yezid b. Harûn- Haccâc b. Ertat- Yahya b. Ebî Kesîr- Urve- Hz. Âişe- Hz. Peygamber”

Hadislerin isnadları incelendiğinde, genel itibarıyla raviler sikadır. Ancak isnadda bulunan Haccac b. Ertat’ın hadiste çok fazla hatasının ve tedlisinin bulunduğu ifade edilmiştir. Haccac hadis alimleri tarafından cerh edilmiştir.⁶³⁷ O zikredilen dört isnadda da ortak ravidir. Onun cerh edilmiş olması hadisin sıhhatini düşürmektedir. Bu yüzden bu hadis zayıftır.

Tirmizî, “Şabanın Ortasındaki Gece” başlığını kullandığı babda bu hadise yer vermiştir ve isnadını sorunlu bulmuştur. Elbâni bu hadis için zayıf demiştir.⁶³⁸

Ukaylî hadisin leyyin olduğunu belirtir. Allah’ın (c.c.) her gece tecelli ettiğini ifade eden rivayetlerin ise sabit ve sahih olduğunu ifade ettikten sonra bu gecenin de

⁶³⁶ Ebû Ya’kub İshâk b. Râhûye, *Müsnedü İshâk b. Râhûye* (Medine: Mektebetü'l-İman, 1991), 2/326; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 43/146; İbn Mâce, *es-Sünen*, "İkametü's-salât", 191; Tirmizî, *es-Sünen*, "Savm", 39.

⁶³⁷ İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/520; İbn Hacer el-Askâlânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 152; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 6/515; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/342.

⁶³⁸ Tirmizî, *es-Sünen*, 3/107.

diğer gecelerin dahilinde olduğunun ifade eder. Dolayısıyla Allah (c.c.) her gece tecelli ettiği gibi bu gece de tecelli eder.⁶³⁹

İsnadlar incelendiğinde şu tespitin yerinde olduğu görülmektedir: “Kaynağı itibariyle Hz. Peygamber’e nisbet edilen merfu’ bir hadistir. Hadisi Hz. Peygamber’den sadece Hz. Âişe, ondan da sadece yeğeni Hz. Urve nakletmektedir. Yani bu iki tabakada hadisin râvisi tektir. Sonraki tabakalarda Yahya b. Ebî Kesîr ve Haccâc b. Ertat da hadisi tek başına rivayet etmişlerdir. Dolayısıyla incelediğimiz hadis ilk dört tabakada tek râvi kanalıyla nakledilip teferrüd etmiş daha sonra intişar etmiştir. Ancak sonraki tabakalarda ravî sayısının artması, hadisi meşhur seviyesine çıkartacak kadar olmamıştır. Bu yönüyle bakıldığında söz konusu hadisin âhad hadis çeşitlerinden biri kabul edilen “fert-garib hadis” olduğu söylenebilir.”⁶⁴⁰

Haccâc b. Ertat’dan itibaren hadisin senedi iki kola ayrılarak intişar etmiştir. Birinci rivayet Ebû Mâlik el Cenebî’ tarafından İbn Râhûye’ye ulaşırken ikinci kol Yezid b. Harûn aracılığıyla diğer üç müellife ulaşmaktadır. Ahmed b. Hanbel aracısız, İbn Mâce ve Tirmizî ise her biri başka râviler vasıtasıyla Yezid b. Harun’dan hadisi tahric etmişlerdir.⁶⁴¹

Hadiste inkita’ vardır ancak bu hadisin terk edileceği anlamına gelmez. Haccac b. Ertât cerh edilmiştir ancak Tirmizî onun bazı hadislerini hasen kabul etmiştir. Bununla beraber bu hadisin birçok şahidleri de mevcuttur. İbn Mâce, Beyhâkî ve İbn Huzeyme şahidleri rivayet eden alimlerden bazılarıdır. Dolayısıyla bu gecenin faziletli bir gece olduğu inkâr edilemez. Dolayısıyla Fıkıh kitapları incelendiğinde, fıkıh alimlerinin faziletli geceler arasında bu geceyi de zikrettiği görülecektir.⁶⁴²

Zeydânî, Resûlullah’ın (s.a.v.) Kelb kabilesinin koyunlarını örnek vermesinin sebebinin, bu kabilenin koyunlarının çokluğuyla meşhur bir kabile olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir.⁶⁴³

⁶³⁹ Ukaylî, *ed-Duâfâ-ü'l-Kebîr* (Beirut: Dârü'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1984), 3/29.

⁶⁴⁰ Fethullah Yılmaz, “Berat Gecesi İle İlgili Bir Rivayetin Tahlili”, *JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH* 4/15 (27 Aralık 2017), 10.

⁶⁴¹ Yılmaz, “Berat Gecesi İle İlgili Bir Rivayetin Tahlili”, 11.

⁶⁴² Kevserî, *Makâlâtü'l-Kevseri*, 63.

⁶⁴³ Zeydânî, *el-Mefâtiḥ fi Şerhi'l-Mesâbih* (Kuveyt: Daru'n-Nevâdir, 2012), 156.

Bedreddin el-Aynî bu geceye berat gecesi denilebileceğini ifade etmiştir. Çünkü bu gece herkesin başına gelecekler yazılmakta ve beratler verilmektedir.⁶⁴⁴ Aynı şekilde bu geceyle ilgili sahih bir rivayetin bulunmadığını da ifade etmektedir.⁶⁴⁵

Zikredilen hadis gibi Şa'ban ayının 15. gecesinin faziletinden bahseden benzer metinler ve farklı senedlerle başka hadisler de mevcuttur.

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلَّالُ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَنْبَأَنَا ابْنُ أَبِي سَبْرَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا كَانَتْ لَيْلَةُ النَّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ، فَفُؤِمُوا لَيْلَهَا وَصُومُوا نَهَارَهَا، فَإِنَّ اللَّهَ يَنْزِلُ فِيهَا لَغُرُوبِ الشَّمْسِ إِلَى سَمَاءِ الدُّنْيَا، فَيَقُولُ: أَلَا مَنْ مُسْتَغْفِرٍ لِي فَأَغْفِرَ لَهُ أَلَا مُسْتَرْزِقٍ فَأَرْزُقَهُ أَلَا مُبْتَلَى فَأُعَاقِبَهُ أَلَا كَذَّاءً أَلَا كَذَّاءٌ، حَتَّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Şaban ayının 15. gecesine ulaştığınız zaman gecesini ibadetle, gündüzünü de oruçla geçirin. Çünkü Allah, güneş batarken dünya semasına tecelli eder ve şöyle der: ‘Benden bağışlanma dileyen yok mu ki onu bağışlayayım? Rızık isteyen yok mu ki ona rızık vereyim? Belaya uğramış olan yok mu ki ona afiyet vereyim? Şöyle olan yok mu, böyle olan yok mu?’ Bu, fecrin doğuşuna kadar devam eder.”⁶⁴⁶

Fuad Abdülbâki hadisin ta'likinde zayıf olduğunu belirtmiştir.⁶⁴⁷ Şuayb Arnavut da hadisin isnadının Ebi Sebre'den dolayı zayıf olduğunu söylemiştir.⁶⁴⁸ Elbânî ise hadis için “çok zayıf ya da mevzudur” yorumunu yapmıştır.⁶⁴⁹

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ رَاشِدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مَكْحُولٌ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ مَرَّةٍ «أَنَّ اللَّهَ يَطَّلِعُ لَيْلَةَ النَّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ إِلَى أَنَّ مُسْتَجَابًا اللهُ جَوَابًا، فَيَغْفِرُ لِأَهْلِ الْأَرْضِ إِلَّا رَجُلًا مُشْرِكًا أَوْ مُشَاجِنًا كُفْرًا إِلَى سَمَاءِ الدُّنْيَا، فَيَقُولُ: أَلَا مَنْ مُسْتَغْفِرٍ لِي فَأَغْفِرَ لَهُ أَلَا مُسْتَرْزِقٍ فَأَرْزُقَهُ أَلَا مُبْتَلَى فَأُعَاقِبَهُ أَلَا كَذَّاءً أَلَا كَذَّاءٌ، حَتَّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ»⁶⁵⁰

حَدَّثَنَا الْأَصْبَغُ بْنُ الْفَرَجِ الْمِصْرِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ، عَنْ مُصْعَبِ بْنِ أَبِي الْحَارِثِ، عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَوْ عَنْ عَمِّهِ، عَنْ جَدِّهِ أَبِي بَكْرٍ، رَضِيَ

⁶⁴⁴ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 2/18.

⁶⁴⁵ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 2/22.

⁶⁴⁶ İbn Mâce, *es-Sünen*, "İkâmetü's-Salât", 191.

⁶⁴⁷ İbn Mâce, *es-Sünen*, 1/444.

⁶⁴⁸ İbn Mâce, *es-Sünen*, 2/399.

⁶⁴⁹ Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsü'd-Da'îfe ve'l-Mevdu'a ve Eseriha's-Seyyie fi'l-Ümme*, 4/456.

⁶⁵⁰ Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 4/316; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-Sahih*, 1/521; İbn Mâce, *es-Sünen*, "İkâmetü's-Salât" 191.

الله عنه، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يُنزَلُ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَيْلَةَ النَّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ، فَيَغْفِرُ لِكُلِّ نَفْسٍ إِلَّا اللهُ عنده، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يُنزَلُ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَيْلَةَ النَّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ، فَيَغْفِرُ لِكُلِّ نَفْسٍ إِلَّا

Şaban ayının ortasının gecesi olduğu zaman Rabbimiz tecelli eder, kindar ve müşrik hariç herkesi bağışlar.»⁶⁵¹

عن أبي عبد الرحمن الحُبَلِيِّ عن عبد الله بن عمرو، أن رسول الله -صلي الله عليه وسلم - قال: "يَطَّلَعُ" الله عز وجل إلي خلقه ليلة النصف من شعبان، فيغفر لعباده، إلا لاثنتين: مشاحن، وقاتل نفس

Allah c.c. Şaban ayının 15. gecesinde kullarına tecelli eder; kin besleyen ve müşrik hariç kullarını bağışlar.»⁶⁵²

Bu rivayetler gibi benzeri rivayetlerin sayısı oldukça fazladır. Sünen-i Tirmizî şârihlerinden Mübarekfûrî (ö.1353/1934) de sıhhat açısından zayıf olmalarına rağmen bu hadislerin hepsinin Şa'ban ayının on beşinci gecesinin faziletinin bir aslının olduğuna delalet ettiğini söylemiştir.⁶⁵³

İkrime, Duhan Suresi'nde zikredilen mübarek gecenin berat gecesi olduğunu haber vermiştir. Ona göre bir sene içinde kim yaşayacak, kim ölecek, kim hacca gidecek bu gecede belli olur.⁶⁵⁴ İkrime'nin bu görüşünden hareketle bazı tefsir alimleri Kur'an'ın tamamının Berat gecesi Levhi mahfuzdan dünya semasına, Kadir gecesinde de oradan Peygamberimize nazil olmaya başladığını ifade etmişlerdir.

Bu gecenin ihya edilmesiyle ilgili Şam uleması ikiye ayrılmıştır. Onların çoğunluğu bu geceye özel bir önem verip ihya etmiştir. Öyle ki bu gecede, sürme sürünüp en güzel kıyafetlerini giyinmişler ve geceyi mescitlerde ibadetlerle geçirmişlerdir. Bu geceyi ihya etmek onlara göre müstehaptır. Diğer alimler ise namaz, vaaz, dua için mescitlerde toplanmayı hoş görmemişlerdir. Ancak bununla beraber kişinin evinde tek başında bu geceye özel olarak ibadet etmesinde ise bir kerahet görmemişlerdir.⁶⁵⁵

⁶⁵¹ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *er-Reddü ale'l-Cehmiyye* (Kuveyt: Daru'n-Nevâdir, ts.), 81.

⁶⁵² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/198.

⁶⁵³ Mübarekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, 3/365.

⁶⁵⁴ Kurtûbî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 16/126; Ebû Tâlib Muhammed b. Alî b. Atıyye el-Mekkî el-Acemî Ebû Tâlib el-Mekkî, *el-Hidâye ilâ Bulûğü'n-Nihâye* (Câmi'atü's-Şârika/BAE: Mecmu'atu Buhûsi'l-Kitâb, 2008), 10/6720; Tartûşî, *el-Havâdis ve'l-Bida'*, 129; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'ul-Beyân an Te'vilü'l-Kur'ân* (Mekke: Dâru't-Terbiyyetü't-Turâs, 2001), 25/108.

⁶⁵⁵ *Letâifü'l-Me'ârif*, 248.

Tartûşî Zeyd b. Eslem'den şöyle bir rivayet nakletmektedir: “Biz hocalarımızın, fakihlerimizin Şa’ban ayının 15. Gecesine iltifat ettiklerine ve birtakım faziletlerinden bahsettiklerine şahit olmadık.”⁶⁵⁶

el-Aynî Berat gecesiyle ilgili şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “Bu gecede kulların rızıkları, ecelleri ve tüm işleri takdir olunup yazılır. Denilir ki, bu gece tüm bu bilgiler Levhi Mahfuzdan istinsah edilir. Bu iş Berat gecesi başlar Kadir gecesine kadar devam eder. Rızıkla ilgili konular, Mikail’e, savaşlarla ilgili konular Cebrail’e, ölümler/musibetlerle ilgili nüsha Azrail’e, yıldırım, fırtına, deprem gibi afetlerin olduğu nüsha semadaki güçlü bir melek olan İsmail’e verilir.”⁶⁵⁷

Ali el-Kârî (1014/1605) Berat gecesiyle ilgili şu değerlendirmede bulunmuştur: “Bu gecenin büyük bir gece olmasının sebebi belki de; her hikmetli meselenin bu gecede belirlenmesi, büyük planların kararlaştırılması, bir yıl boyunca yaşayacakların, öleceklerin ve benzeri işlerin belirlenmesi, hatta hacca gidebileceklerin ya da gidemeyeceklerin bu gece belli olmasıdır.”⁶⁵⁸

Münâvî de hadisi detaylıca açıklamıştır. Af isteyen kulları için rahmet ve şefkatle, isyanında ona karşı düşmanlığında ısrar eden kulları için ise kahır, celal ve intikam sıfatlarıyla tecelli ettiğini bildirmiştir. Hadisin isnadının Haccâc b. Artât sebebiyle zayıf olduğunu söylemiştir.⁶⁵⁹

Ebû Şâme ise bu gecenin faziletine dair sahih bir rivayet olmadığını söylemiştir.⁶⁶⁰ Bununla beraber bu geceyle ilgili gelen rivayetlerin amel edilebilir olduğunu dolayısıyla berat gecesini ihya etmenin faziletli bir amel olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Şaban ayının 15. gecesinde fazilet vardır. Faziletli olan bu geceyi ihya etmek ise müstehaptır.⁶⁶¹

Helal ve haram gibi üzerine hüküm bina edilen hadislerin kabul şartları oldukça sıkı tutulmakla birlikte ameli konularda zayıf hadislerle istidlalin caiz olduğuna atf

⁶⁵⁶ Tartûşî, *el-Havâdis ve'l-Bida'*, 130.

⁶⁵⁷ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 8/404.

⁶⁵⁸ Ali el-Kârî, *Mirâkâtü'l-Mefâtiḥ*, 3/969.

⁶⁵⁹ Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifin b. Nûriddîn Ali el-Münâvî, *et-Teysîr bişerhi'l-Câmi'i's-Sağîr* (Riyad: Mektebetü'l-İmam Şafîi, 1988), 1/546.

⁶⁶⁰ Ebû Şâme, *El-Bâ'is*, 133.

⁶⁶¹ Ebû Şâme, *El-Bâ'is*, 44.

yapılmıştır. Aralarında Ebû Zekeriyâ en-Nevevî (ö. 676/1277) ve İbn Hacer Askalânî (ö. 852/1149) gibi meşhur hadisçilerin bulunduğu cumhur-u ulemâyâ göre nafile ibadet gibi fezâile dair mevzularda zayîf hadislerle amelîn caiz olduğu konusunda görüş birliği bulunmaktadır.⁶⁶²

Gazzâlî bu geceyi ihya etmenin önemine değindikten sonra Berat Gecesi namazı olarak bilinen, her rekatta Fatiha'dan sonra on İhlas okunarak kılınan bir namazdan bahsetmektedir. Ona göre bu namaz selef-i salihîn'in de kıldığı "Hayır namazı" olarak bilinen namazdır. Bu namaz Gazzâlî'nin ifadesine göre Sahabeden otuz kişi tarafından rivayet edilmiştir. Müslümanların toplanarak bu namazı Kudüs'te cemaatle kıldığına da yer verir. Her türden nafile namazı kerahat vaktine gelmediği sürece kılmak caizdir.⁶⁶³

Bazı alimler Berat Gecesi, Regaib Gecesi gibi gecelerin faziletli olduğu kabul etmelerine rağmen bu gecelere özel namaz kılmanın (muayyen isimlerle; Berat namazı, Regaib namazı gibi) bid'at olduğunu belirtmişlerdir. Ancak İbn Salâh, Ali el-Kârî (1014/1605) gibi bazı âlimler bu namazların, âyet ve hadislerle sabit olan mutlak namazlara dahil olup kılınabileceğini söylemektedirler. Leknevî de "Hz. Peygamber'e ait ve müstehap sanılmayacak, hadislerinin sabit olduğu vehmedilmeyecek, cahillerin sünnet olmayanı sünnet zannetmek gibi inançlarını bozmayacak, rivayetlerde belirtilen sevapların terettüp edeceğine inanılmayacak" gibi bir kısım şartlarla bu namazların kılınabileceğini söylemektedir.⁶⁶⁴

Hz. Peygamber'den nakledilen hadisler ve selef-i salihinin bu husustaki söz ve uygulamaları ilk asırlardan beri Müminleri bu gece daha fazla ibadet etmeye teşvik etmiştir. Sözelimi Şâfiî kendisine ulaştığına göre Şaban ayının ortası ile birlikte beş ayrı gecede yapılan duaların kabule şayan olduğunu zikretmiştir.⁶⁶⁵ Hicrî üçüncü asırda yaşayan İbn Abbas el-Mekkî el-Fâkihî, (ö. 272/885) bu gecede erkek-kadın Mekke halkının bütünüyle Mescid-i Harâm'a gelerek namaz kıldıklarını, tavaf

⁶⁶² Gümüšoğlu, "Mübarek Gecelerde Kılınan Nafile Namazların Bid'atlığı Meselesine Eleştiriler Bir Yaklaşım", 112.

⁶⁶³ Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûmü'd-Dîn*, 2/206; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûb*, 1/189.

⁶⁶⁴ Mollaibrahimoğlu, "Regaib ve Berat Geceleri ile Aşura Günü Namazları ve Rivayetleri", 74.

⁶⁶⁵ Beyhakî, *Menâkibü's-Şâfiî*, !/312.

yaptıklarını ve sabaha kadar Kur’ân okuyarak hatim yaparak bu geceyi değerlendirdiklerini haber vermiştir.⁶⁶⁶

Bu geceyle ilgili uydurma rivayetlerin olması, Berat gecesini ihya etmenin bid’at olduğu anlamına gelmez. Hz. Peygamber’in özellikle bu geceye mahsus tavsiye ettiği bir ibadet şekli olmasa bile O’nun her gece teheccüd namazı kılıp dua ettiği, özellikle bu gecenin içinde bulunduğu Şaban ayında diğer zamanlara göre daha fazla oruç tuttuğu, kamerî ayların ortasında oruç tutmayı tavsiye ettiği sahih hadislerde ifade edilmiştir. Öyleyse kişinin sadece bu geceye mahsus kılmaksızın bu mübarek gecenin gündüzünde oruç tutması, gecesinde teheccüd namazı kılıp dua etmesi ve bu şekilde geceyi değerlendirmesi dini açıdan herhangi bir problem teşkil etmeyeceği gibi aksine bir gece bile olsa Hz. Peygamber’in sünnetine uygun bir gece geçirmiş olacaktır.⁶⁶⁷

Berat gecesiyle ilgili hadislerin şerhleri incelendiğinde hadis alimlerinin neredeyse tamamının bu gecenin faziletinden bahsettiğini görmek mümkündür. Bununla beraber bu geceyi ihya etmenin bid’at olduğunu ifade eden hadis alimlerine rastlanmamıştır. Ancak bu geceye özel bir namaz kılmanın caiz olmadığını belirten alimlerin sayısı ise fazladır.

---

⁶⁶⁶ Yılmaz, “Berat Gecesi ile İlgili Bir Rivayetin Tahlili”, 17.

⁶⁶⁷ Yılmaz, “Berat Gecesi İle İlgili Bir Rivayetin Tahlili”, 18.

SONUÇ

Günümüzdeki Selefler kendilerini “Selef-i Salihîn”e nispet etmektedir ancak Selefiliğin tarihçesi incelendiğinde, benzer durumlar karşısında selef-i sâlihîn ile Seleflerin tutumları karşılaştırıldığında bundan bahsetmek mümkün görünmemektedir. Nitekim Selef-i Sâlihîn delilleri ne kadar güçlü de olsa her zaman kendinde yanılma payı bırakmış ve kendileri gibi düşünmeyenleri dışlamamıştır. Selefler ise yanılma ihtimalini hiç düşünmeden yegane doğru kendileriymiş gibi davranmaktadır. Dini meselelerde kendileri gibi düşünmeyi tekfir etmekten, mübtedi’ görmekten çekinmemişlerdir.

Selefler kendilerini her ne kadar “Selef-i Sâlihîn”e nispet etse hakiki anlamda onların izinden gittikleri söylenemez. Selefin dindeki yeri tartışmasız bir öneme sahiptir, ancak kendilerini sefefe atıfta bulunarak görüş belirten Selefler aynı statüye ulaşamaz; bu durum onlara bir ayrıcalık tanımaz ve söylemlerini haklı çıkarmaz. Aynı durum Kur’an ve Kur’ancılık için de geçerlidir. Aradaki benzerlik sadece lafzîdir.

Zaman zaman Seleflerin de karşıtları tarafından ağır ithamlara maruz kaldığını da belirtmek gerekir. Her ne kadar kendileri sert bir üslup benimse de Seleflere karşı toptancı bir yaklaşım ve sert bir üslup kullanmak doğru değildir. İstisnaları bir kenara, genel hatlarıyla Selefleri Ehli Sünnet dışı sapık bir akım görüp onları dışlamak hatalı bir yaklaşımdır. Çünkü Ehli Sünnet, dışlayıcı değil kapsayıcı bir yoldur.

Seleflilik ehli hadis, Hanbelilik ve İbn Teymiyye ile de ilişkilendirilmiştir. Bazı mezhep tarihi araştırmacıları ehli hadis ile günümüz Selefiliğini özdeşleştirmektedir. Bunun en büyük sebebi Seleflerin “Biz mezhepleri, kıyası, yorumu değil doğrudan sünneti esas alırız.” sözleridir. Lafzi anlamda küçük benzerlikler olsa da hakiki anlamda bir benzerlikten ve müselsel bir devamlılıktan söz etmek mümkün değildir. Hanbelilik kendi içinde de farklı yapıları barındıran bir mezheptir. Özellikle Berbehari ve Hallal gibi temsilcileri göz önüne alındığında kısmi bir benzerlikten söz edilebilir. Ancak Hanbelilik Seleflerin mezhebidir, denilemez.

İbn Teymiyye’nin Selefler için önderlik, öncülük teşkil ettiği söylenebilir. Öyle ki Selefler fikirlerinin büyük bir kısmını İbn Teymiyye’ye dayandırmaktadır. İbn

Teymiyye'nin hayatı ve eserleri incelendiğinde Seleflerin fikirleri ile benzerlikler görmek mümkündür. Ancak Selefler, İbn Teymiyye'ye birebir bağlı kalmamış ondan daha müteşeddit bir yapıya bürünmüştür. Çoğu kez İbn Teymiyye'nin kabul ettiği konuları, onlar reddetmiştir. İbn Teymiyye'nin caiz gördüğü bazı meseleleri, bid'at görmüşlerdir. İbn Teymiyye'nin caiz değildir, dediği bazı meseleleri ise küfür olarak görmüşlerdir.

Selefliğin günümüzdeki yapıya ulaşması Muhammed b. Abdülvehhâb ile olmuştur. Bazı araştırmacılar Selefliğin İbn Teymiyye ile sistemleştiğini söylese de kanaatimizce günümüzdeki Selefliğin sistemleşmesi Muhammed b. Abdülvehhâb ile olmuştur. İbn Abdülvehhâb kendi fikirlerine en yakın İbn Teymiyye'yi gördüğü için dini düşünce dünyasını onun üzerine binâ etmiştir. Öte yandan kendisini Müslümanların gönlünde kutsal bir konuma sahip olan "Selef-i Sâlihîn"e nispet etmesi düşüncelerini topluma kabul ettirmeye yönelik atılmış bir adımdır. Günümüzdeki Selefler hem Suudi Arabistan'da hem de dünyada birbirinden ayrılmış konumdadır. Buna rağmen birçok konuda benzer düşüncelere sahip olsalar da ayrıştıkları meseleler de mevcuttur.

Sünnetin önündeki en büyük engel olan bid'at kavramı doğru anlaşılmalıdır. Çünkü bu kavram tarihsel süreç boyunca alimlerimiz tarafından farklı yorumlara tabi tutulmuştur. Bu farklılar genel olarak lafzî yöndedir. Sünneti öldüren bid'atların çirkin olduğu hususunda ittifak vardır. Ancak sünneti öldürmeyen ve hadislerde zemmedilen bid'atlardan olmayan uygulamaların isimlendirilmesinde ihtilaf meydana gelmiştir. Kimi alimlerimiz bunların bid'at-ı hasene türünden olduğunu söylerken kimi alimlerimiz bunlar için ne iyi ne de kötü anlamda bid'at tabirini kullanmamıştır. Seleflerin bid'at anlayışı incelendiğinde bid'at kabul ettikleri uygulamaların sayısının bir hayli fazla olduğu gözlemlenmektedir. Birçok konuyu bid'at kategorisinde değerlendirmişler ve Müslümanları bu çirkin bid'atlardan tövbe etmeye davet etmişlerdir. Bu yaklaşımlarıyla bid'atı hem geniş anlamıyla ele alan hem de dar anlamıyla tanımlayan alimlerden ayrılmışlardır. Tarihteki bazı alimlerden esinlenerek kendilerine özgü bir bid'at anlayışı geliştirmişlerdir.

Seleflerin bid'at kabul ettikleri konular incelendiğinde, müteşeddit ve dışlayıcı bir tavır sergiledikleri görülmektedir. Müslümanların çoğunluğunun yapageldiği Tevessül, Resûlullah'tan şefa'at istemek, Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrini ziyaret etmek, vefat eden kimselerin ruhuna Kur'an okumak gibi uygulamalar karşı tarafın delillerine iht gösterilmeden doğrudan bid'at telakki edilmiştir. Oysa bu konudaki karşılıklı deliller incelendiğinde bu uygulamalarda bulunan kimseleri büyük bir günah işliyor gibi mübtedi' görmek ve reddetmek doğru değildir. Nitekim bu uygulamaların caiz olduğunu söyleyen alimlerin delilleri de en az Seleflerin kullandığı deliller kadar kuvvetlidir. Seleflerin bu davranışları doğru bulmamaları, tercih etmemeleri anlaşılabilir ancak bu davranışlarda bulunanlar mübtedi' ilan ederek günahkâr görmeleri doğru bir yaklaşım değildir.

Selefler zayıf rivayetlerle ihticac yapmanın doğru olmadığını, kendilerinin yalnızca sahih rivayetleri delil olarak kullandıklarını sıklıkla tekrar etseler de delil bulmakta zorlandıkları konularda, fikirlerini haklı çıkarmak için zayıf rivayetlere de başvurdukları gözlemlenmiştir. Aynı zamanda karşıtlarının delil olarak kullandığı sahih kaynaklar için de te'vil yapıldığını, hadisin muhtevasına uygun hüküm verilmediğini iddia etmektedirler. Ancak çoğu zaman Selefler de delil olarak kullandıkları sahih hadisleri, zorlama yorumlarla bağlamından kopararak fikirlerini desteklemek için kullanmaktadırlar.

Seleflerin bid'at kabul ettikleri uygulamaların bir kısmı da fezâile dair uygulamalardır. Müslümanların birtakım rivayetler ışığında, yaptıklarında Allah'ın hoşnutluğunu elde edeceklerine inandıkları uygulamalardır. Selefler, bu uygulamaların delilleri zayıf hadisler olduğu için, ya hadisin mevzu olduğunu iddia ederler ya da bu hadisler ihticaca uygun değildir, diyerek reddederler. Çünkü Seleflere göre fezâilde de olsa zayıf hadislerle amel etmek caiz değildir. Ancak hadis alimlerin büyük bir çoğunluğu fezâil-i a'mâlde zayıf hadislerle amel etmenin caiz olduğunu söylemişlerdir. Hatta bazı alimler bu konuda ittifak olduğunu da ifade etmişlerdir.

Müslümanların çoğunluğunun, genel kabul ile yıllardır yapageldiği uygulamaları ve ümmetin alimlerinin, büyük bir çoğunluğunun yapılmasında bir beis görmediği davranışları, Seleflerin bid'at kabul etme hususunda dikkatli olması

gerekmektedir. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “Allah bu ümmeti dalalette birleştirmes. Allah’ın eli cemaatin üzerinedir. Cemaatten ayrılan ateşe (cehenneme ayrılmış olur.” O halde hem tarihsel süreç göz önüne alındığında hem de günümüzdeki Müslümanlar incelendiğinde, ümmet tarafından genel kabul görmüş uygulamaların, bid’at olduğunu söyleyerek fitneye ve ayrışmaya sebebiyet vermek doğru değildir. Hâkim en-Nîsâbûrî (ö.1014) “el-Müstedrekü alâ’s-Sahîhayn” adlı eserinde “sahihtir” diyerek rivayet ettiği mevkuf bir hadiste Abdullah b. Mes’ud (r.a.) da şöyle buyurmuştur: “Bu ümmetin genelinin güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir, bu ümmetin genelinin çirkin gördüğü iş ise Allah katında da çirkindir.”

Çalışmamızda, Seleflerin ile diğer alimlerin uygulamanın bid’at oluşu hususunda ihtilaf ettiği konuların işlendiğini hatırlatmak yerinde olacaktır. Bu yüzden Seleflerin bid’at anlayışının toptan yanlış olduğunu düşünmek doğru değildir. Bu konuda gösterdikleri hassasiyet sebebiyle birçok meselede kendilerini bid’atlardan koruyarak doğru davrandıklarını söylemek mümkündür. Tezimizde ele aldığımız konuların birkaçında da bazı alimlerin görüşleri alınarak Seleflerin isabet ettiği söylenebilir. Ancak Seleflerin isabet etmiş olmasından daha önemli mesele yanlış olma ihtimallerini, ihtilafları ve diğer alimlerin görüşlerini görmezden gelerek dışlayıcı bir tutum sergilemeleridir. Bu da Müslümanlar arasında ayrılıklara, bölünmeye hatta şiddetli çatışmalara sebebiyet vermektedir.

Bid’atların Hakiki ve İzâfi olarak da ikiye ayrıldığına çalışmamızda yer verilmiştir. Hakiki bid’at, ümmetin alimleri tarafından bid’at olduğu hususunda ittifak edilen haramlardır. İzâfi bid’at ise bid’at olup olmadığı hususunda alimler tarafından ihtilaf edilen konulardır. Bid’atlığı alimden alime değişebilen uygulamalardır. Çalışmamızda ele aldığımız, Seleflerin bid’at gördüğü konuların büyük bir kısmı İzâfi bid’atlardır. O halde Müslümanlar ihtilaflı olan bu meselelerde enerji tüketmemelidirler. Birlikte el ele vererek İslâm’ın asli konularında çaba sarfetmeleri gerekmektedir. Çünkü ihtilaflı meselelerle enerji tüketmek kalplerdeki sevginin tükenmesine, kardeşlik bağının zarar görmesine sebep olmaktadır. Oysaki Resûlullah (s.a.v.) bize daima kardeşliği öğütlemiş, bize, birbirimizi sevdirecek ameller öğretmiştir.

Seleflerin kendilerini nispet ettikleri Selef-i Sâlihînden olan Abdullah b. Avn (ö. 110/728) şöyle demektedir: “Hz. Peygamber’in ashabının ihtilâf etmemiş olmasını istemezdim. Zira bir şeyde birleşmiş olsalardı bir kimse onu terk ettiğinde sünneti terk etmiş, ihtilâf ettiklerinde ise onlardan birinin görüşünü esas alsaydı yine sünnete uymuş olur.”⁴ Görüldüğü gibi Selef ihtilafı, farklı düşünmeyi, azap değil rahmet vesilesi olarak görmektedir. Bizim de sünnete delili olan, aramızdaki ihtilaflara bu nazarla bakmamız gerekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdürrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *el-Musannef*. 12 Cilt. Beyrut: Tevzî'u'l-Mektebi'l-İslâmî, 2. Basım, 1983.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. ed. Şuayb el-Arnaût. 50 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Akarpınar, R. Bahar. "Mevlid Törenlerinin Yapısı". *Türkbilig* 12 (01 Haziran 2006), 38-63.
- Akbulut, Ahmet. "Selefilğin Teolojik ve Düşünsel Temelleri". *Tarihte ve Günümüzde Selefilik (İlmî Toplantı)*, 113-133.
- Akkoyunlu, İsmail. "Çok Uzak Çok Yakın: İbn Teymiyye ve Selefilik". *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 47 (2023), 55-58.
- Alevî, Muhammed b. Alevî el-Mâlikî. *Menhecü's-Selef fi fehmi'n-Nüsûs beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbîk*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2008.
- Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûreddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî. *Mirkâtü'l-Mefâtih*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2002.
- Altun, Bekir. *Tarihsel ve Güncel Boyutlarıyla Selefilik-Vehhâbilik ve Türkiye'de Selefilik*. Üsküp: Yeni Balkan Yayınevi, 2022.
- Apak, Adem. "İslâm Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni". *Tarihte ve Günümüzde Selefilik (İlmî Toplantı)*, 39-50.
- Apaydın, H. Yunus. "Selefilik: İçerik Kapanmanın ve Yerelliğin İdeolojisi". *Modernleşme Protestanlaşma ve Selefileşme: Modern İslam Düşüncesinde Nassın Araçsallaştırılması*, 81-92.
- Arpaguş, Hatice Kelpetin. "Geçmişten Günümüze Selefilğin Kısa Tarihçesi". *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 47 (2023), 6-12.
- Aydın, Mustafa. "Neo-Selefilik Ekolü'nün Hadis Anlayışı". *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 47 (2023), 39-47.
- Aydınlı, Abdullah. "Ehl-i Hadîs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/507-508. TDV Yayınları, 1994.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstihlâları Sözlüğü*. İstanbul: IFAV, 7. baskı., 2013.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-. *Umdetü'l-Kârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2004.
- Azîzî, Şeyh Ali b. Şeyh Ahmed b. Şeyh Nuredîn. *es-Sirâcü'l-Münîr Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr fi Hadîsi'l-Beşîri'n-Nazîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Birr, ts.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-. *Mesâbîhu's-Sünne*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1987.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *Delâilü'n-Nübüvve*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *ed-De'avâtü'l-Kebîr*. 2 Cilt. Kuveyt: Ğarâsü li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2009.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Baskı., 2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *Fezâilü'l-Evkât*. Mekke: Mektebetü'l-Minâre, 1991.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *Menâkibü's-Şafîi*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü Dâru't-Türâs, 1970.

- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *Şuabü'l-İmân*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Birmâvî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Abdiddâim b. Mûsâ el-Askalânî. *el-Lâmi'u's-Şabîh'ale'l-Câmi'i's-Şahîh. Şahîh-I Buhârî*. 18 Cilt. Suriye: Dâru'n-Nevâdir, 2012.
- Bozkurt, Nebi. "Kandil". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 24/300-301. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmiu's-Sahîh*. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1993.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi'u's-Şahîh*. nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Edebü'l-Müfred*. Kahire: el-Mektebetü's-Selefiyye, 2. Baskı., 1989.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *et-Târihu'l-Kebîr*. 8 Cilt. Dâiratü'l-Me'arifü'l-Usmâniyye: Haydarâbâd, ts.
- Buhâtî, Mansur b. Yunus. *Keşfü'l-Kınâ' an Mütünü'l-İknâ'*. Suudi Arabistan: Vizâretü'l-Adl, 2008.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Hadis-i Erbaîn Tercümesi ve Şerhi*. İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, ts.
- Busayrî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Ebû Bekir. *Misbâhü'z-Zücâce fi Zevâidi İbn Mâce*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, 2. Baskı., 1987.
- Bûtî, Muhammed Saîd Ramazan el-. *es-Selefiyye Merhaletun Zamaniyyetun Mübareketun Lâ MezhEbûn İslamî*. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, 2010.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Günümüzde Selefilik ve İslâmî Hareketlere Olan Etkisi". *Tarihte ve Günümüzde Selefilik (İlmî Toplantı)*, 485-524.
- Büyükkara, Mehmet Ali. *İhvan'dan Cüheyman'a: Suudi Arabistan ve Vehhabilik*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013.
- Cemmâilî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî el-. *Et-Tergîb fi'd-Du'â'*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2004.
- Cevdet Paşa, Ahmed. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. ed. Mustafa Güçlükol. 2 Cilt. Cağaloğlu / İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.
- Cook, Michael. "Muhammed B. Abdülvehhâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/489-490. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Çakmak, Fevzi. "Cihadi Selefi Paradigma ve Kritiği". *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 47 (2023), 108-111.
- Çelik, Ali. *Kavram Ve Mahiyet Olarak Sünnet Ve Bidat*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1997.
- Çetin, Osman. "Tarihte İlk Resmi Mevlid Merasimleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 2/2 (1987), 73-78.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-. *er-Reddü ale'l-Cehmiyye*. Kuveyt: Daru'n-Nevâdir, ts.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-. *es-Sünen*. 2 Cilt. eş-Şeyh Cum'ân b. Hasan ez-Zehrânî, 2010.
- Demîrî, Kemâleddin Muhammed b. Musâ. *en-Necmü'l-Vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc*. 10 Cilt. Cidde: D'aru'l-Minhâc, 2004.
- Deylemî, Ebû Şücâ' Şîrûye b. Şehredâr b. Şîrûye. *Firdevsü'l-Ahbâr*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.

- Dihlevî, Abdülhak b. Seyfeddin ed-. *Lüm'atü't-Tenkîh fî Şerhi Mişkâtü'l-Mesâbîh*. 10 Cilt. Dimaşk: Daru'n-Nevâdir, 2014.
- Ebû Bekir el-Cezâirî, Câbir b. Mûsâ b. Abdulkâdir. *el-İnsâf fîmâ Kîle fi'l-Mevlid mine'l-Guluv ve'l-İchâf*. Suudi Arabistan: er-Riâsetü'l-Âmme li-İdârâti'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ ve'd-Da've ve'l-İrşâd, 1986.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. ed. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Hilyetü'l-Evliyâ' ve Tabaqâtü'l-Aşfiyâ*. 10 Cilt. Mısır: Matba'atü's-Sa'âde, 1974.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Ma'rifetü's-Sahâbe*. 7 Cilt. Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1998.
- Ebû Şâme, Ebü'l-Kâsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhîm el-Makdisî. *El-Bâ'is 'alâ Inkâri'l-Bida' ve'l-Havâdiş*. Kahire: Dârü'l-Hüdâ, 1978.
- Ebû Tâlib el-Mekkî, Ebû Tâlib Muhammed b. Alî b. Atıyye el-Mekkî el-Acemî. *el-Hidâye ilâ Bulûğü'n-Nihâye*. 13 Cilt. Câmî'atü's-Şârîka/BAE: Mecmu'atu Buhûsi'l-Kitâb, 2008.
- Ebû Tâlib el-Mekkî, Ebû Tâlib Muhammed b. Alî b. Atıyye el-Mekkî el-Acemî. *Kütü'l-Kulûb*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Ebû Zür'a ed-Dimaşkî, Ebû Zür'a Abdurrahmân b. Amr b. Abdillâh ed-Dimaşkî. *et-Târih*. 2 Cilt. Dimaşk: Mecma'u'l-Lügati'l-Arabiyye, 1973.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn el-. *Ahkâmü'l-Cenâiz*. Suudi Arabistan: el-Mektebü'l-İslamî, 1982.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn el-. *et-Tevessül Envâuhu ve Ahkâmuhu*. Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 2001.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn el-. *Silsiletü'l-Ehâdisü'd-Da'ife ve'l-Mevdu'a ve Eserüha's-Seyyie fi'l-Ümme*. 14 Cilt. Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 1992.
- Ertürk, Hatice Nur. "Hz. Peygamber'in (s) Sütanneleri Ve Sütanneye Verilmesi". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 4 (25 Haziran 2018), 61-84.
- Erul, Bünyamin. *Sahabenin Sünnet Anlayışı*. Ankara: TDV Yayınları, 12. Baskı., 2021.
- Eserî, Abdullah b. Abdulhamîd el-. *El-Vecîz Fî Akîdeti's-Selefi's-Sâlih (Selefi Sâlihîn Ehl-İ Sünnet Ve'l-Cemaat Akîdesi)*. çev. Ahmet İyibildiren. Çağaloğlu - İstanbul: GURABA YAYINCILIK, 3. Basım, 2011.
- Eyüp Sabri Paşa. *Mevsû'atü Mir'atü'l-Haremeyni's-Şerifeyni ve Cezîratü'l-Arab*. 5 Cilt. Kahire: Dâru'l-Âfâki'l-Arabiyye, 2003.
- Ferrâ' el-Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-. *Şerhu's-Sünne*. 15 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslamî, 2. Baskı., 1983.
- Fevzân, Sâlih b. Fevzân b. Abdullah el-. *Akîdetü't-Tevhîd ve Beyânu mâ Yudâdehâ mine's-Şirki'l-Ekber ve'l-Esğar ve'l-Ta'îl ve'l-Bida'*. Riyâd: Müessesetü'r-Risâle, 2007.
- Fevzân, Sâlih b. Fevzân b. Abdullah el-. *el-Mulahhas fî Şerhi Kitâbi't-Tevhîd*. Riyâd: Dâru'l-Asime, 2001.
- Fevzân, Sâlih b. Fevzân b. Abdullah el-. *Îânetü'l-Müstefîd bşerhi Kitâbü't-Tevhîd*. 2 Cilt. Medine: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-Muhîd*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.

- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed. *el-Meğânimü'l-Mutâbe fî Meâlimi Tâbe*. Medine: Merkezü'l-Buhûs, 2002.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed. *es-Silâtü ve'l-Büşer fi's-Salâti alâ Hayri'l-Beşer*. Dimaşk, 1. Basım, 2008.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-. *İhyâ-u Ulûmü'd-Dîn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-. *İlcâmu'l-Avâm an İlmi'l-Kelâm*. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2. Basım, 2020.
- Gömbeyaz, Kadir. "Hâricîlerin Günümüzdeki Devamı İbâdiler mi, Selefilere mi? Metodik Bir Tartışma". *e-Makâlât: Mezhep Araştırmaları* 9/1 (2016), 77-98.
- Görgün, Tahsin. "Selefi (ci)lik ve Modernizm Üzerine Bazı Gözlemler". *Modernleşme Protestanlaşma ve Selefileşme: Modern İslam Düşüncesinde Nassın Araçsallaştırılması*, 73-79.
- Gumârî, Ebü'l-Feyz Ahmed b. Muhammed b. es-Sıddîk el-. *el-Müdâvî li-İleli'l-Münâvî*. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Güler, Zekeriya. "Selefi Akımların Hadis ve Sünnet Anlayışı". *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 47 (2023), 34-39.
- Güler, Zekeriya. "Selefi Hareketin Tarihî Kökenleri ve Yöntem Problemi". *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* 19/3 (2009), 47-74.
- Güler, Zekeriya. "Vesîle ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri (Tahric ve Değerlendirme)". *İLAM Araştırma Dergisi* 2/1 (1997), 83-132.
- Gümüšoğlu, Hasan. "Mübârek Gecelerde Kılınan Nafîle Namazların Bid'atlığı Meselesine Eleştiriler Bir Yaklaşım". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 16 (Nisan 2024), 105-123.
- Günay, Hacı Mehmet. "Rebiülevvel". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 34/501-502. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Günay, Hacı Mehmet. "Receb". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 34/506-507. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Gürler, Kadir. "Bid'at Kavramı Üzerine". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/1 (2003), 57-78.
- Ğâmidî, Saîd b. Nâsir el-. *Hakîkatü'l-Bid'ati ve Ahkâmühâ*. 2 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2014.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-. *el-Müstedrek 'ale's-Şâhîhayn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân el-. *Kitâbü'l-Ayn*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru ve Mektebetü'Hilâl, ts.
- Hasan el-Hallâl, Ebû Muhammed el-Hasan b. Muhammed b. el-. *Fezâilu Şehri Receb*. Faysalâbâd: İdâretü'l-Ulûmi'l-Eseriyye, 1994.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *El-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*. Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1996.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Şerefu Ashâbi'l-Hadis*. ed. Mehmed Said Hatiboğlu. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Telhîsu'l-Müteşâbih fi'r-Resm*. 2 Cilt. Dimaşk: Talâs li'd-Dirâsâti ve't-Tercüme ve'n-Neşr, 1980.
- Hatîb et-Tebrîzî, Muhammed b. Abdullah el-. *Mişkâtü'l-Mesâbih*. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslamî, 1980.

- Hatiboğlu, İbrahim. “NÂSİRÜDDİN el-ELBÂNÎ”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32/403-405, 2006.
- Hattâb, Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed. *Mevâhibü'l-Celîl fi Şerhi Muhtasarı Halil*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 3. Baskı., 1992.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamed b. Muhammed b. İbrahim el-. *Mealimü's-Sünen Şerhu Süneni Ebi Davud*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâle, 2010.
- Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-. *Mecma'u'z-Zevâ'id ve Menba'u'l-Fevâ'id*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994.
- Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-. *ed-Durre'l-Mendûd fi's-Salâti ve's-Selâmi a'lâ Sâhibi'l-Makâmi'l-Mahmûd*. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2002.
- Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-. *el-Fetâvâ'l-Hadîsiyye*. Beyrut: Dâru'l Fikr, 2008.
- Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-. *el-Fetâvâ'l-Kübrâ'l-Fikhiyye*. 4 Cilt. Riyâd: el-Mektebü'l-İslâmî, 2004.
- Irâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdürrahmân el-. *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fi tahrîci mâ fi'l-İhyâ'i mine'l-ahbâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- î, Hüseyin b. Muhammed b. Saîd el-Lâ'. *el-Bedrü't-Tamâm Şerhu Bulûğü'l-Merâm*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru Hicr, 2007.
- İbanoğlu, Fulya. “M. Ali Büyükkara ile Selefîlik Üzerine Söyleşi”. *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 47 (2023), 65-75.
- İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *el-İstî'âb fi Ma'rifeti'l-Aşhâb*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1960.
- İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *et-Temhîd*. 17 Cilt. Londra: Müessesütü'l-Furkân, 2017.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fi Du'afâ'i'r-Ricâl*. 9 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *el-Erbe'üne'l-Büldâniyye*. Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân, 2004.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Fazlu Receb*. Beyrut: Müessesetü'r-Rayân, 2000.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *İthâfü'z-Zâir ve İtrâfü'l-Mukîm*. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Târîhu Medîneti Dımaşk*. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Battâl, Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî. *Şerhu İbn Battâl 'alâ Şahîhi'l-Buhârî*. 10 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2. Basım, 2003.
- İbn Bâz, Abdulaziz b. Abdullah. *et-Tahzîr mine'l-Bida'*. Suudi Arabistan: er-Riâsetü'l-Âmme li-İdârâti'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ ve'd-Da've ve'l-İrşâd, 1990.
- İbn Bâz, Abdulaziz b. Abdullah. *Fetâvâ Nûr ala'Darb*. 22 Cilt. Riyâd: er-Riâsetü'l-Âmme li-İdârâti'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ ve'd-Da've ve'l-İrşâd, ts.
- İbn Ebi Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef*. 25 Cilt. Riyâd: Dâru Künûzi İşbilyâ, 2015.

- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî. *Mu'cemü Mekâyisi'l-luğa*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l Fikr, 1979.
- İbn Hacer el-Askâlânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- İbn Hacer el-Askâlânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *el-Metâlibü'l-Âliye*. Mekke: Dâru'l-Âsime, 2000.
- İbn Hacer el-Askâlânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-Bârî*. ed. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 13 Cilt. Mısır: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1976.
- İbn Hacer el-Askâlânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *İthâfü'l-Mehere bi'l-Fevâ'idi'l-Mübtekire Min Etrâfi'l-Aşere*. 19 Cilt. Medine: Mecme'u'l-Melik Fahed liTabâ'ati'l-Mushafi'ş-Şerif, 1994.
- İbn Hacer el-Askâlânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Lisânü'l-Mizân*. 7 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 2. baskı., 1971.
- İbn Hacer el-Askâlânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Nuhbetü'l-Fiker*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 5. Baskı., 1997.
- İbn Hacer el-Askâlânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Nüzhetü'n-Nazar fî Tavdîhi Nuhbetü'l-Fiker*. 1 Cilt. Beyrut-Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 2019.
- İbn Hacer el-Askâlânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Zehrü'l-Firdevs*. 8 Cilt. Dubai: Dâru'l-Birr, 2018.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Va'yî, 1982.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *el-Müsnedü's-Sahîh ale't-Tekâsîm ve'l-Envâ'*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed. *es-Sahîh*. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslamî, 2002.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed. *Sahîh-i İbn Huzeyme*. ed. Recep Küçükşahin. çev. Şemsettin Işık - Mücahit Tanrıbuyurdu. 4 Cilt. Ankara: İ'tisam Yayınları, 2017.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *Tehzîbu Sünen-i Ebi Dâvud*. 3 Cilt. Riyad: Dâru A'tâ'ati'l-İlm, 2019.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *Zâdü'l-Meâd*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 3. Baskı., 2019.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Câmi'u'l-Mesânîd ve's-Süneni'l-Hâdî*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru Hadar, 1998.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *es-Siyretü'n-Nebeviyye mine'l-Bidâye ve'n-Nihâye*. 4 Cilt. Kahire: İsa'l-Bâbî'l-Halebî, 1976.

- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. “*Te’vîlu Muhtelefi’l-Hadis*” *Tercümesi Müşkil Hadislerin Yorumu*. çev. İsmail Karagözoğlu. Yenimahalle-Ankara: İ’tisam, 2020.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. ed. Şuayb el-Arnaût. 5 Cilt. Beyrut: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Manzûr, Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü’l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1414.
- İbn Nuhâs, Muhyiddîn Ebû Zekariyya Ahmed b. İbrahim. *Tenbîhü’l-Ğâfilîn an A’mâlü’l-Câhilîn*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1987.
- İbn Receb, Ebü’l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdirrahmân. *Câmi’u’l-‘Ulûm ve’l-Hikem fî Şerhi Hamsîne Hadîsen min Cevâmi’i’l-Kilem*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 7. Basım, 1997.
- İbn Sa’d, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d b. Menî’ el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1990.
- İbn Teymiyye, Ebü’l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b Abdülhalim. *er-Reddu a’la’ş-Şâzelî fî Hizbiyyehu ve mâ Sannefuhu fî Âdâbi’t-Tarîk*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2019.
- İbn Teymiyye, Ebü’l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b Abdülhalim. *İktizâu’s-Sırâti’l-Müstakîm*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Âlemi’l-Kütüb, 1999.
- İbn Teymiyye, Ebü’l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b Abdülhalim. *Mecmû’u’l-Fetevâ*. 35 Cilt. Medine: Mecme’u’l-Melik Fahed liTabâ’ati’l-Mushafi’ş-Şerif, 2004.
- İbn Teymiyye, Ebü’l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b Abdülhalim. *Minhâcü’s-Sünneti’n-Nebeviyye*. 9 Cilt. Suudi Arabistan: Câmi’atü’l- Muhammed b. Suûdi’l-İslamiyye, 1986.
- İbn Teymiyye, Ebü’l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b Abdülhalim. *Nakzi’l-Mantık*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2019.
- İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-İlelü’l-Mütenâhiye fî’l-Ehâdisi’l-Vâhiye*. 2 Cilt. Faysalâbâd: İdâretü’l-Ulûmi’l-Eseriyye, 2. Baskı., 1981.
- İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *et-Tahkîk fî Ehâdisi’l-Hilâf*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994.
- İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Telbîsu’l-İblîs*. Beyrut: Dâru’l Fikr, 2001.
- İbnü’l-Cezerî, Muhammed Ebü’l-Hayr el-Meydânî. *Urfü’t-Ta’rif bi’l-Mevlidi’ş-Şerîf*. Beyrut: Dâru’l-Hadis, 1431.
- İbnü’l-Esîr, Ebü’s-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *Câmi’u’l-Usûl fî Ehâdisi’r-Resûl*. 12 Cilt. Beyrut: Mektebetü Dâru’l-Beyân, 1970.
- İbnü’l-Esîr, Ebü’s-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *en-Nihâye fî Ğarîbi’l-Hadîs ve’l-Eşer*. 5 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü’l-İlmiyye, 1979.
- İbnü’l-Hâc el-Abderî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *el-Medhâl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’t-Turâs, 2002.
- İbnü’l-Hümâm, Kemâleddin b. Muhammed. *Fethü’l-Kadîr li’l-‘âcizi’l-Fakîr*. Mısır: el-Bâbî’l-Halebî, 1970.
- İbnü’l-Mülakkın. *Tuhfetü’l-Muhtâc ilâ Edilleti’l-Minhâc*. Mekke: Dâru Hirâ, 1406.

- İbrâhîm Âl-i'ş-Şeyh, Muhammed b. *Fetâva ve Resâil*. 13 Cilt. Mekke: Matba'atü'l-Hükûme, 1980.
- İğde, Muhyettin. "Selefilğin Tarihi Arka Planı: Hanbelilik". *İslam Mezhepleri Tarihi Selefîlik Çalıştayı*, 35-54.
- İmâm-ı Rabbânî, Ebü'l-Berekât Ahmed b. Abdilehad b. Zeynilâbidîn el-Fârûkî es-Sirhindî. *el-Mektûbâtü li'l-İmâm Rabbânî*. 2 Cilt. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2015.
- İsbâhânî, İsmail b. Muhammed b. Ali el-Kuraşi el-. *et-Terğîb ve't-Terhîb*. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1993.
- İşcan, Mehmet Zeki. "Din ve Dünyayı Anlama ve Anlamlandırma Tarzı Olarak Ehl-i Hadis ve Ehl-i Rey". *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 47 (2023), 60-65.
- İşcan, Mehmet Zeki. "Selefilğin Temel Esasları ve Sosyo-Politik Arka Plan". *Tarihte ve Günümüzde Selefîlik (İlmî Toplantı)*, 91-110.
- İzzeddin b. Abdüsselâm, Ebû Muhammed. *Kavâ'idü'l-Ahkâm fî Meşâlihi'l-Enâm*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 1991.
- İzzeddin b. Abdüsselâm, Ebû Muhammed. *Kitâbü'l-Fetâvâ*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1986.
- Kahtânî, Said b. Ali b. Vehf el-. *Ahkâm'ül-Cenâiz*. Riyâd: Matba'atu Sefîr, ts.
- Kahtânî, Said b. Ali b. Vehf el-. *Mevâkifu'l-Ulemâ abri'l-Usûr fi'd-Da'veti ila'llahi Teâlâ*. Riyâd: Matba'atu Sefîr, 2016.
- Kahtânî, Said b. Ali b. Vehf el-. *Nûru's-Sünne ve Zulumâti'l-Bid'a fî Dav'i'l-Kitâb ve's-Sünne*. Riyâd: Matba'atu Sefîr, 2015.
- Kanâzâi, Abdurrahman b. Mervân b. Abdurrahman el-Ensârî el-. *Tefsîru'l-Muvatta*. 2 Cilt. Katar: Dâru'n-Nevâdir, 2008.
- Kandemir, Yaşar. "Ahmed b. Hanbel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/82-87. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Karadâvî, Yusuf el-. *Sünneti Anlamada Yöntem*. ed. Bünyamin Erul. İstanbul: Nida, 13. baskı., 2020.
- Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-. *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye bi'l-Menhi'l-Mahmudiyye*. 3 Cilt. Kahire: el-Mektebetü'l-Tevfikîyye, ts.
- Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-. *İrşâdü's-Sârî*. 10 Cilt. Mısır: el-Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 7. Baskı., 1984.
- Keşmîrî, Muhammed Enver Şâh Hüseyinî. *Feyzü'l-bârî 'alâ Şahîhi'l-Buhârî*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Kevserî, Muhammed Zahid. *Makâlâtü'l-Kevseri*. Mısır: el-Mektebetü'l-Tevfikîyye, ts.
- Kılavuz, Ahmet Saim. "Berbehârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/476-477. TDV Yayınları, 1992.
- Kirmânî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî el-. *el-Kevâkibü'd-derârî fî şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1981.
- Koca, Ferhat. "İbn Teymiyye, Takıyyüddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/405-413. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Koca, Ferhat. *İslam Düşüncesinde Selefîlik: Genel Karakteristiği Ve Günümüzdeki Motivasyonları*. Maltepe, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.

- Köktaş, Yavuz - Gözün, Abdülvehhab. “Sünnet ve Bid’atın Mahiyetine Farklı Bir Bakış”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/13 (2018), 163-184.
- Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b Ahmed b Muhammed b Kudâme Cemmâilî Makdisî İbn. *el-Muğni*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-Arabî, 1972.
- Kurtûbî, Ebû Abdullah . Muhammed b. Ahmed el-. *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1963.
- Lâlekâî, Ebü'l-Kâsım (Ebü'l-Hüseyn) Hibetullâh b. el-Hasen b. Mansûr el-. *Kerâmâtü Evliyâ'illâh*. Suudi Arabistan: Dârü Taybe, 2003.
- Leknevî, Ebü'l-Hasenat Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdülhalim El-. *El-Asarü'l-Merfua fi'l-Ahbari'l-Mevdua*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1984.
- Mahfûz, Hüseyin b. Şeyh Alî b. Şeyh Muhammed Cevâd. *el-İbda' fi medâri'l-İbtida'*. Beyrut: Dârü'l-İ'tisâm, 1956.
- Makdisî, Ziyaeddîn el-. *es-Sünen ve'l-Ahkâm ani'l-Mustafâ*. Suudi Arabistan: Dârü Mâcid Asîrî, 2004.
- Meclîsî, Muhammed b. Sâlim el-. *Levâmi'u'd-Durer*. 15 Cilt. Nevâkşüt-Moritanya: Dârü'r-Ridvân, 2010.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-. *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâ'i'r-Ricâl*. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992.
- Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn. *El-İ'lâm bi-Sünnetihî 'aleyhisselâm*. 5 Cilt. Mısır: Dârü İbn Abbâs, 2007.
- Mollaibrahimoğlu, Cemil Cahit. “Regaib ve Berat Geceleri ile Aşura Günü Namazları ve Rivayetleri”. *Rize İlahiyat Dergisi* 23 (Nisan 2023), 61-77.
- Mübârekpûrî, Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm el-. *Mir'âtü'l-Mefâtih Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbih*. Benares-Hindistan: es-Selefiyye, 1984.
- Mübârekpûrî, Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm el-. *Tuhfetü'l-Ahvezî Şerhu Câmi'i't-Tirmizî*. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifin b. Nûriddîn Alî el-. *et-Teysîr bişerhi'l-Câmi'i's-Sağîr*. Riyad: Mektebetü'l-Şafî, 1988.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifin b. Nûriddîn Alî el-. *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi'u's-Sağîr*. 6 Cilt. Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1961.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-Şahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: Matba'tü İsâ'l-Bâbî'l-Halebî, 1955.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-Şahîh*. 5 Cilt. Kahire: Matba'tü İsâ'l-Bâbî'l-Halebî, 1955.
- Neğavî, Ebû Abdullah Haldun b. Mahmud. *Tavdihü'r-Reşîd fî Şerhi Kitâbü't-Tevhîd*. 2 Cilt. Mısır: Dârü'l-Lü'lü'e, 2023.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-. *es-Sünen*. ed. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en- en-. *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc*. Beyrut: Dârü İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, 2. Basım, ts.
- Öz, Mustafa. “Muhammed B. Abdülvehhâb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/490-492. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Özel, Ahmet. “Mevlid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/475-579. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

- Özel, Ahmet. "Mevlid'in Tarihi ve Dinî Hükmü". *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 1 (2007), 24-27.
- Özervarlı, Mehmet Sait. "Selefiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/499-502. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-. *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2013.
- Râhûye, Ebü Ya'kub İshâk b. *Müsnedü İshâk b. Râhûye*. Medine: Mektebetü'l-İman, 1991.
- Saîd Havvâ. *el-Esâs fî's-Sünneti ve Fikhühâ el-Akâidü'l-İslâmiyye*. 3 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm, 2. Baskı., 1992.
- San'ânî, Ebü İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâil es-. *et-Tenvîr Şerhu Câmi'u's-Sağîr*. 11 Cilt. Riyâd: Mektebetü Dâru's-Selâm, ts.
- San'ânî, Ebü İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâil es-. *Sübülü's-Selâm*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1997.
- Sancaklı, Saffet. "Hadisler Kapsamında 'Mübârek Zaman' Kavramının Analizi". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (15 Ekim 2017), 35-72.
- Selmân, Muhammed b. Abdullah b. Süleyman es-. *Da'vetü's-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb ve Eserühe fî'l-Alemi'l-İslâmî*. Suudi Arabistan: Vizâretü'l-Şuûni'l-İslamiyye ve'l-Evkâf, 2001.
- Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-. *et-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Sindî, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî es-. *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Süneni İbn Mâce*. Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.
- Sübkî, Ebü'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfi b. Alî b. Temmâm es-. *ed-Dînü'l-Hâlis ev İrşâdü'l-Halki ilâ Dîni'l-Hak*. el-Mektebetü'l-Mahmudiyye, 1977.
- Sübkî, Ebü'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfi b. Alî b. Temmâm es-. *es-Seyfü'l-Meslûl 'alâ men Sebbe'r-Resûl*. Amman: Dâru'l-Feth, 2000.
- Sübkî, Ebü'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfi b. Alî b. Temmâm es-. *Şifâ'ü's-Sekâm*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *Câmi'u'l-Ehâdis*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l Fikr, 2001.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *el-Câmi'u's-Sağîr fî Ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezîr*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2022.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *el-Hasâisü'l-Kübrâ*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *el-Hâvî li'l-Fetâvî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *el-Lâle'i'l-Mesnu'a fî'l-Ehâdisi'l-Mevdu'a*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *Hakikatü's-Sünneti ve'l-Bid'ati*. Suudi Arabistan: Metâbi'u'r-Rüşd, ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *Tedribü'r-Râvî fî Şerhi Takrîbü'n-Nevevî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Taybe, 2001.

- Şahin, Hüseyin. “Dini-Politik Bir Hareket Olarak Teşekkül Sürecinden Günümüze Vehhabilik”. *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 5/2 (15 Aralık 2022), 617-636. <https://doi.org/10.52637/kiid.1182672>
- Şâmî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Yusuf b. Ali eş-. *Sübülül Hüda Ver Reşad Fi Sireti Hayril İbad*. 14 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2013.
- Şâtıbî, Ebû İshak b. Musa - İyibildiren, Ahmet. *el-İ'tisam: Bi'atler Karşısında Kitap Ve Sünnete Bağlılıkta Yöntem*. Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 3. Baskı., 2011.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-. *el-İ'tisâm*. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbn Affân, 1992.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş. *el-Fethu'r-Rabbânî*. 12 Cilt. Yemen: Mektebetü'l-Cilü'l-Cedîd, 2002.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş. *el-Fevâidü'l-Mecmu'a fi'l-Ehâdisi'l-Mevdu'a*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2010.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş. *Tuhfetü'z-Zâkirîn bi'iddeti'l-Hisni'l-Hasîn*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1983.
- Şukayrî, Muhammed b. Abdüsselâm. *es-Sünen ve'l-Mübtedi'âti'l-Müte'alleka bi'l-Ezkâr ve's-Salâvât*. Riyâd: Dâru'l Fikr, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *ed-Duâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1996.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemü's-Sağîr*. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslamî, 1985.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemü'l-Kebîr*. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Câmi'ul-Beyân an Te'vilü'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Mekke: Dâru't-Terbiyyetü't-Turâs, 2001.
- Tartûşî, Muhammed b. Velîd b. Muhammed el-Endülüsî et-. *el-Havâdis ve'l-Bida'*. Cidde: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1998.
- Tatlı, Bekir. *Kütüb-i Sitte'de İsrâ ve Mi'rac Hadisleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-. *el-Müsned*. 4 Cilt. Mısır: Dâru Hicr, 1999.
- Tebrîzî, Ebü'l-Hasan Taceddin Ali b. Abdullah El-Erdebili et-. *el-Kâfi fi Ulûmi'l-Hadis*. Amman: ed-Dâru'l-Eseriyye, 2008.
- Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali. *Keşşâfü'ş-Şihâti'l-fünûn ve'l-'ulûm*. nşr. Ali Dahrûc, Abdullah Hâlidî. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996.
- Tekeli, Hamdi. “Regaib Gecesi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 34/535-536. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Tîbî, Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed et-. *el-Kâşif 'an hakâ'iki's-sünen (Şerhu/Hâşiyetü Mişkâti'l-Meşâbih)*. 13 Cilt. Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafâ Bâz, 1997.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-. *es-Sünen*. ed. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Mısır: Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1975.
- Tümer, Günay. “Bereket”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

- Türkel, Rifat. "Suûdî Arabistan Dışında Vehhâbilik Etkisi". *Selefilik-İslam Mezhepleri Tarihi Selefilik Çalıştayı VI. Ulusal Koordinasyon Toplantısı*. ed. Doğan Kaplan. 193. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2. Basım, 2016.
- Tüveycrî, Abdullah b. Abdülaziz b. Ahmed et-. *Bida'u'l-Havliyye*. Riyâd: Dâru'l-Fadîle, 2000.
- Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1. baskı., 1992.
- Ukaylî. *ed-Duâfâ-ü'l-Kebîr*. Beyrut: Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1984.
- Uludağ, Süleyman. "Selefiye ve Tasavvuf". *Tarihte ve Günümüzde Selefilik (İlmî Toplantı)*, 343-356.
- Uraler, Aynur. "Mevlid Geleneği: Ömrüne Yemin Olsun ki!" *Hadis Tetkikleri Dergisi* 18/1 (01 Temmuz 2020), 27-67.
- Useymîn, Muhammed b. Sâlih b. *Mecmû'u Fetâvâ ve Resâil*. 26 Cilt. Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1997.
- Useymîn, Muhammed b. Sâlih b. *Menâsikü'l-Hac ve'l-Umre*. Riyâd: Mektebetü'l-Ümme, 2000.
- Useymîn, Muhammed b. Sâlih b. *Şerhu Lum'atü'l-İ'tikâd*. Kahire: Dâru İbnü'l-Cevzî, 2001.
- Ünal, Halit. "Berat Gecesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 5/475-476. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Yaran, Rahmi. "Bid'at". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 6. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Yavuz, Salih Sabri. "Mi'rac". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30/132-135. TDV Yayınları, 2020.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ehl-i Bid'at". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/501-505. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Tevessül". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 41/6-8. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- YAZICI, Muhammed. "İslâm Düşünce Geleneğinde 'Her Yenilik Bid'attir' Hadisine Yaklaşımlar". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (30 Haziran 2003), 142-191.
- Yılmaz, Fethullah. "Berat Gecesi İle İlgili Bir Rivayetin Tahlili". *JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH* 4/15 (27 Aralık 2017).
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. *Tâcü'l-Arûs*. 40 Cilt. Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, 2001.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. *Tahrîcu Ehâdisu İhyâu Ulûmu'd-Dîn*. 7 Cilt. Riyâd: Dâru'l-Âsime, 1987.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Mizânü'l-İ'tidâl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1963.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Mu'cemu'ş-Şuyûhu'l-Kebir*. Taif: Mektebetü's-Siddîk, 1988.

- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. 18 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Târîhu'l-İslâm ve Vefayâti'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*. 52 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî ez-. *en-Nüket 'alâ Mukaddimeti İbni's-Şalâh*. 3 Cilt. Riyâd: Edvâu's-Selef, 1998.
- Zeydânî. *el-Mefâtiḥ fî Şerhi'l-Mesâbih*. Kuveyt: Daru'n-Nevâdir, 2012.
- Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez-. *Şerhu Zürkânî alâ Mevâhibi'l-Ledünniyye*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1996.
- el-Câmi' li'Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbü's-Sâmi'*. 2 Cilt. Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 1997.
- Letâifü'l-Me'ârif fîmâ li-Mevâsimi'l-Âm*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslamî, 2008.